C·HAUCH·

Charles de la Bussière

Bibliotek 1800

Carsten Hauch

Charles de la Bussière

En historisk digtning fra den franske revolution

Kun gennem sandhed går vejen
til skønhed

Julian Schmidt

eBibliotek 1800

2023

Ophavsret og brugsbetingelser

Denne ebogsudgave af Carsten Hauch: *Charles de la Bussière* er baseret på originaler, som er public domain i hele verden.

Nærværende ortografisk opdaterede og redigerede udgave af teksten kan frit downloades og videreformidles under Creative Commons-licensen BY-NC-SA – Kreditering-IkkeKommerciel-DelPåSammeVilkår 4.0 International.

Generelt forbehold: *Vær opmærksom på, at denne ebog er baseret på en tekst, som stammer fra en længst svunden tid. Normer og udtryksmåder mm. var anderledes dengang, og der kan derfor forekomme indhold, som på nogle virker stødende. Bogen skal, ligesom alle andre kunstneriske værker fra andre tider, ses i sin kulturelle og tidsmæssige kontekst, og udgiveren kan og vil ikke påtage sig noget ansvar for forfatterens verdensbillede og udtryksmåder.*

Copyright and conditions of use

This ebook edition of Carsten Hauch: *Charles de la Bussière* is based upon sources in the public domain worldwide.

This orthographically updated and revised edition is free to download and reuse under Creative Commons BY-NC-SA Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International.

Disclaimer: *Please note that this book is based on an original text dating from another era. Norms and language were different then, and some readers might find offensive content. We believe that any work of art from previous times should be viewed in its cultural and temporal*

context and not in the light of latter-day prejudices, and we can and will not accept any responsibility for the author's views or language.

Forfatterens forerindring

Til trods for at denne fortælling kun er et digt, med andre ord, til trods for at den vel bør fremstille den indre sandhed, men ingenlunde kan binde sig til den ydre virkelighed, så synes dog så meget sikkert, at der under den franske revolution levede en mand ved navn Charles de la Bussière, der var ansat i et kontor under Velfærdskomiteen, og der med heroisk forvovenhed reddede over tusinde menneskers liv.

Dette emne er rigtignok her behandlet temmelig frit. Dog er netop den allereventyrligste situation, den, hvori la Bussière bliver vidne til en samtale mellem Robespierre og hans medskyldige, grundet på en historisk beretning. Naturligvis tales her kun om den ydre kendsgerning, ikke om indholdet af de samtaler, der blev holdt, eller om det, der foregik i sjælenes dyb, for her må digteren lade sig lede af digtets indre natur og kan og skal ikke gøre sig til en træl af virkeligheden, selv der, hvor han bruger den som grundvold.

At Charles frelser skuespillerne ved det franske teater, synes også grundet på ydre sandhed. Med hensyn til måden, hvorpå han redder både dem og andre, måtte jeg rette mig efter de vink, den historiske beretning giver. Dog har jeg stræbt at udvikle det hele med større detalje, og jeg har taget strengere hensyn til de vanskeligheder, situationen frembød.

Hvad det øvrige angår, så må jeg bede læseren om at tage det for, hvad det er, nemlig for et digt, og ikke at forske efter en ydre virkelighed, som han kun vanskeligt vil finde. Naturligvis

måtte jeg dog, hvor der omtales større verdensbekendte begivenheder, vogte mig for at støde an mod historiens udsagn.

Imidlertid synes der at herske en anakronisme i traditionen, for efter hvad historikerne ellers påstår, havde Robespierre trukket sig tilbage fra Velfærdskomiteen i de dage, hvor han, ifølge den før omtalte samtale, må forudsættes at være tilstede deri. Jeg har fulgt den tidsbestemmelse, der gives i den fragmentariske beretning om Charles de la Bussières liv, som her er lagt til grund. I et digt kan da heller ikke en sådan anakronisme, selv om den er beviselig, have den betydning, som den ville få, hvis hensigten var at gengive den ydre faktiske sandhed.

Denne bog må da nu begynde sin gang igennem den kreds, der er den anvist. Det gælder om den som om alt andet, hvad der digtes: *Habent sua fata libelli*. Et mener jeg dog at være sikker på: Der er noget i dette digterværk, som man næppe skriver uden efter et langt livs erfaring.

C. Hauch

Charles de la Bussière

I

Det var mod enden af året 1790, altså i de dage, da regeringens tømmer ganske var gledet ud af Ludvig den Sekstendes hænder, mens Nationalforsamlingen, der havde grundet sit herredømme på kongedømmets ruiner, allerede begyndte at bøje sig under jakobinerklubbens indflydelse og at bejle til galleriernes gunst. Allerede i oktober måned i det foregående år var kongen blevet tvunget til at forlade Versailles for at tage bolig i Tuilerierne midt imellem den gærende folkemasse, som sattes i bevægelse af skjulte partihøvdinger. Dog hed det i de offentlige blade, at Paris nu, da kongen havde føjet sig efter folkets ønsker, var fuldkommen rolig, og at alt, hvad der i fremmede aviser taltes om oprør i Frankrigs hovedstad, måtte betragtes som opspind af landets fjender og af misfornøjede emigranter.

Det var også virkelig så, at der i nogen tid efter kongens ankomst til Paris fulgte et havblik oven på stormen. Man så nu folk spadsere roligt igen på boulevarderne og i de offentlige haver. Teatrene blev besøgt ligesom i gamle dage, men dog fornemmelig når de stykker blev givet, hvori gejstligheden blev angrebet, hvori Cæsar faldt for Brutus' dolk, hvori Gessler blev gennemboret af Vilhelm Tells pil, eller hvori Carl den Niendes grusomhed mod huguenotterne blev fremstillet med skærende farver. For det var ikke så meget for poesiens skyld, at sådanne stykker vandt bifald, om virkelig poesi og om virkelig kunstnydelse brød partierne sig den gang lige så lidt som nu,

men de spejdede kun efter enkelte ytringer, der, revet ud af deres sammenhæng, når man aldeles ikke tog hensyn til den karakter, der udtalte dem, og den stemning, hvoraf de fremgik, kunne bruges som våben imod politiske modstandere.

Det viste sig også snart, at Paris ikke var så rolig, som de fleste partiledere fandt for godt at udsprede, for hertugen af Orleans og hans tilhængere virkede bestandig i det skjulte, og på kaffehuse og andre offentlige steder blev der endnu, ligesom før, holdt de heftigste taler imod dronningen og hoffet. Desuden havde den berygtede Marat allerede dengang begyndt at udgive et blad, som han kaldte *Folkevennen*, og hvori han overøste kongen, dronningen og hendes venner og enhver, som han i sin halvafsindige forbitrelse anså for mistænkelig, med de mest løgnagtige og dumdristigste forsmædelser. Da nu Paris desuden var fuld af forvovne forbrydere, der i store flokke strømmede til fra provinserne, så fulgte det af sig selv, at voldsgerninger ikke kunne udeblive, og da man samtidig mod enden af året i Lyon opdagede en aristokratisk sammensværgelse, som de skjulte ledere vel vidste at benytte for at ophidse folket, så blev det bestandig vanskeligere at kæmpe mod anarkiet, der hver dag frækkere løftede hovedet i vejret.

Den eneste mand, som endnu nogenlunde var i stand til at beherske forholdene, og til muligvis at sætte en dæmning imod de vilde magter, til hvis frigørelse han selv havde givet det afgørende signal, var grev Mirabeau, eller, som folkepartiet kaldte ham, Honoré Riquetti. I det mindste var han den, på hvem det ulykkelige kongepar byggede sit sidste håb, mens Frankrig endnu så op til ham som til den helt, der ved sit mod,

sin åndsnærværelse og ved sin stående og glimrende veltalenhed, først havde draget sejren over i folkets rækker.

Grev Mirabeaus bolig lå på den anden side af de indre boulevarder i forstaden Chaussée d'Antin, i et af byens livligste kvarterer, men temmelig langt borte fra de steder, hvor adelen, som søgte at flygte fra den stærke larm i byens midte, havde bygget sine elegante paladser.

Det var en kold måneskinsaften i december, da et ungt menneske ringede stærkt på den store port, som dannede indgangen til Mirabeaus hotel. Først efter at han havde ringet flere gange, strakte portneren sit hoved ud af et lille vindue og spurgte, hvad han ville.

"Jeg ønsker at tale med grev Mirabeau," svarede den unge mand.

"Greven taler ikke med nogen fremmed på denne tid," svarede portneren, "kom igen i morgen formiddag."

"Jeg har været her flere gange om formiddagen, men har ikke kunnet finde ham hjemme."

"Det er ikke min skyld," svarede portneren, hvorefter han igen lukkede vinduet.

Men den unge mand syntes bestemt til ikke så hurtigt at lade sig slå af marken, for han greb atter fat i klokkestrengen og ringede endnu stærkere end før. Da blev der lukket et vindue op i første etage, noget efter åbnedes den store port, og en mand trådte frem af den, der, så vidt det var muligt at se ved hjælp af lygteskæret, allerede langt havde overskredet sit livs midte.

"Greven har hørt Deres ringning," sagde denne mand, der ikke var nogen anden end grev Mirabeaus kammertjener, "jeg

skal efter hans ordre spørge Dem om, hvad De vil, og hvorfor De kommer her på denne tid."

"Man har sagt mig," var svaret, "at det undertiden er lykkedes dem, som forgæves har søgt greven om formiddagen, at få audiens om aftenen."

"Da er De såmænd blevet galt underrettet," svarede kammertjeneren, "på den tid er han næsten aldrig hjemme, men i dag er han syg, ellers havde De vist ikke fundet ham. Men hvad er Deres ærinde forresten?"

"Jeg bringer ham et anbefalingsbrev fra en mand, som engang har haft lejlighed til at vise ham en tjeneste. Det er mig af vigtighed, at han modtager det, jo før jo hellere."

"Vær så god at følge mig," sagde kammertjeneren og ilede foran op ad trapperne til første etage. Her åbnede han døren til en forstue, hvori flere lakajer var til stede. Derfra førte han ham ind i en stor og elegant sal, hvori en prægtig lysekrone udbredte sit skin, der blev kastet tilbage fra de høje vægspejle og glimrede på de forgyldte mure.

"Hvad hedder De?" spurgte kammertjeneren, hvis ansigt bar præg både af ærlighed og godmodighed, skønt han forresten ikke så særdeles kløgtig ud.

"Charles de la Bussière," svarede den unge mand, "forhen løjtnant i Hans Majestæts tjeneste."

"Vær så god at vente her," sagde kammertjeneren og gik derefter ind i et tilstødende værelse. Kort efter kom han tilbage og bad Charles om at følge sig.

De trådte da ind i det kabinet, hvori grev Mirabeau befandt sig. Kabinettet var ikke særlig stort, på siderne sås reoler, fyldt med bøger, som alle var sirligt indbundne. I midten af værelset

stod et stort bord, fuldt af håndskrevne hæfter og af journaler, i øvrigt fandtes der kun få møbler i værelset.

Alt dette bemærkede dog først Charles senere, men i begyndelsen glemte han alt andet for at betragte den mægtige personlighed, der dengang både efter sin egen og de fleste andres mening holdt Frankrigs skæbne i sine hænder, og i hvis træk hæslighed, forvovenhed og geni syntes at kæmpe med hinanden om herredømmet.

I dette øjeblik havde Mirabeaus åsyn tabt noget af den spændkraft, der ellers viste sig deri, især når en mægtig tanke satte hans sjæl i bevægelse. Dog kunne hverken sygdom eller den fordærvende tid, skønt sporene deraf med umiskendelige træk stod indgraverede i hans ansigt, udslette det stempel, som en overmægtig ånd havde meddelt det.

"Hvad vil De?" spurgte Mirabeau, der sad lænet tilbage i en sofa.

"Jeg har et brev fra min onkel og plejefader, baron St. Brie, der vil underrette Dem om mit anliggende."

"Giv mig brevet," sagde Mirabeau, "da jeg nu engang har brudt på min sædvanlige bestemmelse om ikke at modtage nogen ukendt på denne tid, så får jeg vel læse det. Sæt lampen her ved siden af mig, Pierre."

Pierre Laurent – dette var kammertjenerens navn – gjorde, hvad han havde befalet, og gik derefter ud af værelset.

Nu rejste Mirabeau sig halvt op, brød brevet og kastede et blik på dets indhold, hvorpå han lod det synke et øjeblik, mens han tænkte sig om.

"Dette brev giver Dem virkelig en grundet adkomst til, at jeg skal tage mig af Dem," sagde han omsider. "Deres onkel er en

mand, som jeg skylder overordentlig meget. Og dog må jeg til min beskæmmelse tilstå, at jeg, da De nævnte hans navn, ikke kunne erindre ham. Men nu erindrer jeg ham godt, den brave St. Brie; men dette brev kommer jo fra Grenoble?"

"Han ejer et gods nær ved denne by," svarede Charles.

"Jeg lærte ham at kende under meget kritiske omstændigheder," sagde Mirabeau, som nu ikke mere syntes at tænke på sin sygdom. "Jeg befandt mig dengang i Pontarlier. Jeg havde netop erfaret, at de bestukne domstole på min egen families forlangende ville berøve mig friheden. Penge havde jeg ikke, jeg kunne derfor ikke komme bort. Da modtog jeg et besøg af St. Brie. Jeg havde aldrig set ham før, og dog tilbød han mig sin hjælp og ved hans bistand lykkedes det mig virkelig at flygte. I sandhed, det er en gæld, jeg kun alt for længe har glemt at betale. Men sæt mig nu ind i Deres stilling, så jeg kan se, hvad der er at gøre for Dem."

Charles fortalte da, hvordan St. Brie, efter hans forældres død, havde taget sig af ham og opdraget ham som sin egen søn. Siden var han ved prinsesse Lamballes hjælp blevet ansat som løjtnant i regimentet Savoie-Carignan. Men nu var hans regiment blevet mistænkt for aristokratiske grundsætninger, hvorfor regeringen gav efter for den offentlige mening og opløste det. Sådan fik han da sin afsked, og oven i købet nægtede man ham pas, så han ikke engang kunne komme hjem til sin onkels gods.

Ved en vens hjælp lykkedes det ham imidlertid at underrette baron St. Brie om sin stilling, og noget efter modtog han det omtalte anbefalingsbrev til grev Mirabeau.

"Det er intet under, at De, der på grund af Deres adelige fødsel og Deres tidligere stilling, nødvendigvis må være mistænkt, intet pas kan få til omegnen af Grenoble," sagde Mirabeau, "for denne by ligger alt for nær ved sammensværgelsens midtpunkt. Det ville måske blive vanskeligt nok for mig selv at skaffe Dem et sådan pas, og jeg har mine grunde til, at jeg nødig indlader mig derpå. De må da hellere blive her i Paris."

"Men jeg indser ikke, hvordan det skal blive mig muligt," svarede Charles.

"De må tillade mig, at jeg indtil videre træder i Deres plejefaders sted," sagde Mirabeau, "det er en hellig gæld, som jeg bør afbetale. De må derfor bo hos mig, det er i ethvert tilfælde mest sikkert."

Charles blev meget overrasket ved dette tilbud af en mand, der blev udskreget som den største egoist i hele Frankrig, og om hvem man fortalte, at han havde skrevet smædeskrifter både mod venner og slægtninge blot for at tjene penge derved.

"Hør, der falder mig noget ind," sagde Mirabeau, "da De næppe selv ønsker at tilbringe Deres tid i lediggang, og da det vel også er bedst at vække så lidt opmærksomhed som muligt, så – har De ikke en prøve med, hvoraf jeg kan se Deres håndskrift?"

"Jeg har en koncept til en ansøgning, hvori jeg begærer ansættelse i arméen," svarede Charles.

"Nå, en sådan ansættelse kunne jeg vel også skaffe Dem, men jeg ønskede at gøre noget mere for St. Bries plejesøn. Vis mig Deres koncept!"

Nu tog Charles et sammenlagt papir ud af en tegnebog og rakte det til Mirabeau.

"Deres hånd er meget tydelig," sagde denne, "det er mig kært. Jeg trænger netop til en sekretær. Jeg har mange papirer, der skal gennemses, taler, der skal afskrives, breve, hvoraf der skal gøres udtog. Den mand, der tidligere besørgede disse forretninger, kunne jeg ikke stole på, jeg var nødt til i forgårs at give ham sin afsked. Hvis De nu føler kald og lyst til at træde i hans sted, da – ja, da har De ikke engang stort at takke mig for, for da vil jeg have lige så megen nytte af Dem, som De af mig."

Charles blev særdeles glad over Mirabeaus forslag, der vistnok under de nærværende forhold også måtte betragtes som et stort held for ham, og han forsikrede, at han skulle anvende alle de kræfter, han havde at råde over, for på bedste måde at udføre de arbejder, greven ville betro ham.

"Nå, alt for meget skal jeg ikke forlange af Dem," sagde Mirabeau. "De vil endnu få en del tid tilovers for Dem selv. De vil også hos mig se flere mænd af indflydelse, måske lykkes det Dem da at friste et eller andet bekendtskab, der med held kan indvirke på Deres fremtid. Dog råder jeg Dem til forsigtighed, og hvis De, som jeg efter Deres tidligere stilling må formode, endnu skulle nære nogen sympati for den ulykkelige kongefamilie, så gør De bedst i ikke at tale om det til andre end til mig."

Nu bad Charles om tilladelse til at besøge sit forrige hjem, for at afhente sine klæder og hvad der for resten tilhørte ham. "Det kan De gøre i morgen," svarede Mirabeau, "det er bedst at De bliver her i nat, gaderne er ikke ret sikre på denne tid."

Efter disse ord ringede Mirabeau med en lille sølvklokke, hvorefter Pierre Laurent igen trådte ind.

"Pierre," sagde Mirabeau, "hr. de la Bussière bliver i mit hus, Vi er enige om, at han indtil videre skal gå mig til hånde som sekretær. Jeg ønsker, han skal behandles med den største opmærksomhed. Sørg for, at han får et passende værelse."

"Der er jo to værelser ledige i anden etage," sagde Pierre Laurent.

"Godt," sagde Mirabeau, "Pierre vil bringe Dem, hvad De trænger til. I morgen spiser vi frokost sammen, siden kan vi tale om vore forretninger. Jeg ønsker Dem en god og rolig nat."

2

Charles fulgte nu op ad trapperne med Pierre Laurent, der bar en trearmet sølvlysestage, hvori der brændte vokslys. Ved enden af en lang gang åbnede Pierre døren til et værelse, hvori han satte den trearmede lysestage på et marmorbord.

Indenfor var der endnu et kammer, i hvilket der stod en seng.

"I disse værelser boede den forrige sekretær," sagde Pierre Laurent, "og med dem må De også tage til takke. Nu skal jeg straks bringe Dem, hvad De behøver." Efter disse ord gik han.

Kort efter vendte han tilbage med en anden tjener, som var klædt i liberi, skønt dette, strengt taget, efter Nationalforsamlingens befaling ikke længere var tilladt. Denne tjener bar en præsenterbakke, hvorpå der stod flere små tildækkede fade, og det varede ikke længe, før et lille bord var dækket og besat med alt, hvad der behøvedes til et aftensmåltid.

Da Charles havde spist, undersøgte han sine værelser nøjere og fandt, at de var forsynede med alle de bekvemmeligheder, man ifølge tidens luksus kunne forlange. Især var sengen, som blev redt, mens Charles spiste, indrettet med en næsten sybaritisk kunst.

Efter at tjeneren igen havde taget af bordet og lagt et par stykker brænde i kaminen, hvorfra flammerne kastede et klart genskin ind i værelset, pegede han på en klokkestreng ved Charles' seng. "Når De ønsker noget, så behøver De kun at

trække i denne snor," sagde han, "så vil en af os straks være til Deres tjeneste."

Til trods for det bløde leje, hvorpå Charles hvilede, varede det dog længe, før han faldt i søvn. Følgen var, at han vågnede temmelig sent næste morgen. Han blev næsten forskrækket, da han trak sengegardinerne til side og så på sit ur, at klokken var over ni. Ilden brændte allerede lystigt i hans kamin i næste værelse. Han klædte sig da hurtigt på og ringede, hvorefter Pierre Laurent selv indfandt sig.

Charles spurgte, om han kunne aflægge sin morgenhilsen hos grev Mirabeau. "Greven har endnu ikke forladt sit sovekammer," svarede Pierre, "det er hans vane at stå sent op, men så sidder han også tit lige til klokken tre om natten og skriver. I går var han ikke rask, som De ved, og dog gik han ikke til sengs, før klokken var over et."

"Jeg håber dog, at han har sovet godt," sagde Charles.

"Det har han vist ikke, han sover aldrig godt. Når han er påklædt, skal jeg kalde på Dem." Efter disse ord lagde han et par dagblade på bordet, hvorefter han gik.

Først to timer senere vendte han tilbage og sagde, at greven ønskede at se ham ved frokostbordet. Men da Charles nu kom ned, måtte han dog vente temmelig længe, for der indfandt sig flere medlemmer af Nationalforsamlingen, som ønskede at tale med Mirabeau. Imens blev Charles ført ind i det lille kammer, hvor han den forrige aften havde været.

Endelig kom Pierre igen og bad ham træde ind i den store sal, hvor han allerede traf Mirabeau ved frokostbordet. "Når man således befinder sig midt i strømmen som jeg, så må man gribe

tiden til at spise, når man kan," sagde Mirabeau, idet han hilste Charles og anviste ham en plads ved sin side.

Frokosten bestod af få lette, men udsøgte retter. Men den var endnu ikke til ende, da der fra gaden af, hvortil salens vinduer vendte ud, kunne høres en forvirret susen som af mangfoldige stemmer imellem hinanden. Pierre gik ud på en altan for at se, hvad det var. Straks efter kom han tilbage ganske bleg og med et forskrækket ansigt og sagde, at der stod en forfærdelig menneskevrimmel udenfor, som forlangte at se Mirabeau.

Fra den dag af, da en aristokratisk sammensværgelse var opdaget i Lyon, udbredte der sig en stor uro imellem almuen. Kort efter kom endnu det rygte til, at seks tusinde emigranter var indvandrede fra Turin, og at de lå skjulte i Rue St. Honoré, hvor de ventede på lejlighed til at sprænge Paris og forstæderne i luften. Det hjalp ikke, at man ville overbevise almuen om urimeligheden i sådanne påstande, for urostifterne vidste dog at skaffe dem indgang, og det faldt meget vanskeligt at bekæmpe den vildskab, som sådanne rygter gav anledning til.

Sådan hed det pludselig en morgen, at der var fundet en stor mængde svovl og salpeter og andre brændbare materier yderst i forstaden Chaussée d'Antin. Derfor havde nu en mængde daglejere og håndværkssvende sat sig i bevægelse. De var bevæbnede med pigge, økser og jernstænger. Mængden forøgedes undervejs med vilde tilstrømninger af pøbelen og med en del af afskummet fra Palais-Royal. Ligesom ved en indskydelse standsede toget foran grev Mirabeaus hus og forlangte at se ham.

"Hvad!" råbte Mirabeau, "dette udskud af pøbelen, *la canaille*, som de med så megen ret blev kaldte af vore fædre, skal jeg

spilde min tid og mit ord på dem! – og dog," sagde han efter nogen betænkning, "der er ikke andet for, jeg må tale dem til rette, for førend hr. Lafayette kommer med sin nationalgarde, kan den halve forstad være brændt. Det er jo hans vane først at komme, når ulykken allerede er sket." Efter disse ord trådte Mirabeau ud på altanen.

Næppe fik mængden øje på ham, før mangfoldige stemmer hævede sig. "Hvorfor tillader Nationalforsamlingen, at aristokraterne lægger sig i skjul i gaderne?" spurgte en. "At de opdynger brændbare materier for at sprænge byen i luften?" råbte en anden. "At de føre kornet ud af byen for at vække hungersnød?" råbte en tredje. "Bort med forræderne. Bort med despoternes håndlangere, om de har deres plads midt i Nationalforsamlingen selv," skreg mange mellem hinanden.

"Mine venner!" sagde Mirabeau, idet han hævede sin røst som en rullende torden, "ingen hader despoterne og deres håndlangere stærkere end jeg, og ingen har stærkere ret til at hade dem."

Næppe havde han udtalt disse ord, før der blev en pludselig stilhed i den store forsamling.

"Jeg har mødt despotismen i parlamentet og på domstolene," blev han ved, "despotismen på kongetronen og i ministrenes sale, despotismen i min egen slægt og i mit fædrene hus, og den har forfulgt mig lige fra min tidligste barndom af, så langt jeg kan mindes tilbage, og den har vakt et uudsletteligt had i mit hjerte. Det er dette had, som fremkaldte de ord på mine læber, ved hvilke tyrannerne skælvede, ved hvilke folket vågnede, ved hvilke Frankrigs lænker brast. Alene med mig selv og med mine drømme om folkets frihed, har jeg allerede fra den første

ungdom af søgt at ruste mig til denne kamp, som nu er brudt ud, og som bringer Europas fyrster til at blegne, når de blot hører fortællingen derom, som bringer kronerne til at vakle på deres hoveder, på trods af den endnu kun truer dem i det fjerne. Hvor da jeg er tilstede, der skal ingen af despoternes håndlangere finde tilflugt eller undgå straf, derpå kan I sikkert forlade jer, derom må hele min færd og min fortid overbevise jer."

"Leve Mirabeau! Leve den store Riquetti!" udbrød pludselig en mægtig stemme mellem hoben, "den eneste adelsmand, der er folket tro! Det er ham, der har opfundet revolutionen."

"Leve den store Riquetti!" genlød det fra tusinde læber, men da nu Mirabeau igen vinkede med sin hånd, da opstod der på ny en stilhed, så man kunne høre en knappenål falde.

"I tager fejl, mine venner," råbte Mirabeau, "det er ikke mig, der har opfundet revolutionen, jeg har i det højeste kun opdaget den og lært den at tale, da den allerede hemmelig og tavs var tilstede i folkets hjerte. Men hvad jeg nu ønsker, det er at afvælte den beskyldning fra jer, som lejede bladskrivere udbreder rundt i landene, den beskyldning, siger jeg, at Paris er blevet en stad, hvori vold og mord ustraffet kan udøves mod den uskyldige; at dette ædelmodige og højhjertede folk, der først har rejst sig imod tyrannerne, nu selv er blevet en tyran, langt værre end de øvrige. Se, derfor ønsker jeg, at I skal overlade denne sag til Nationalforsamlingens omhu. Vis mig da den tillid frivilligt at skilles ad. Læg jeres hævn i lovens hånd! Det er for jeres egen hæders skyld, jeg beder jer derom, hvorimod jeg lover jer at anvende alle de våben, jeg har at råde

over, for at fælde forræderne, og I kan være sikre på, at de skyldige skal rammes af den strengeste straf."

Charles kunne lige så lidt som de øvrige undgå at blive betaget af denne vellydende stemme, hvis lige han aldrig før havde hørt. Han stod nær nok til, at han i det mindste fra siden af kunne se Mirabeaus ansigt, og han betragtede da med forbavselse disse uskønne og dog vidunderlige træk, hvori geni var forenet med den højeste dristighed, og denne atletiske figur, der syntes skabt til at gå foran i en revolution, og nu dog stod ubevægelig og behersket af en højere åndelig ro, som kun sjældent forlod Mirabeau i det afgørende øjeblik, og hvorved han altid viste sig mægtigere end den situation, hvori han befandt sig.

Der var en fortryllelse nedlagt i denne mands ord og foredrag, som lige til hans dødsøjeblik aldrig forlod ham, og som også nu skaffede ham sejren, på trods af han denne gang talte til en rå og uvidende folkevrimmel, der næppe var i stand til at følge hans tanker, og hvorfra hans opdragelse, hans hele åndsretning, ja selv hans fordomme, med hvor stor kunst han end vidste at skjule det, adskilte ham ved et uhyre svælg.

Det lykkedes ham virkelig at berolige denne vilde mængde, i det mindste for øjeblikket. Den mindre fordærvede del deraf, der, som sagt, bestod af daglejere og håndværkere, skilte sig straks ad til forskellige sider efter at have udbragt et leve for Honoré Riquetti. Men da disse var de eneste, som bar våben, og da de udgjorde kernen i opløbet, så faldt det af sig selv, at de øvrige, som kun dannede halen i den vilde komet eller den store dunstkreds deromkring, og som ikke fandt det rådeligt denne

gang på egen hånd at fortsætte toget, også kort efter fulgte disses eksempel.

"Hvilken vild menneskevrimmel," råbte Charles, da han igen blev alene med Mirabeau, "hvilke ansigter dukkede der ikke frem derimellem! Jeg har aldrig i mit liv set et stærkere udtryk af blodtørst og grusomhed, end det jeg så hos enkelte af disse kvinder."

"De har ret," svarede Mirabeau, "det er denne forfærdelige slægt, der myldrer frem, hver gang en forbrydelse skal begås, og straks efter synker den tilbage igen, man ved ikke hvor, det er, ligesom jorden havde slugt den. Det er denne forstødte pariakaste, dette uhyre med de mange hoveder, som bor i den forpestede afgrund under vore fødder, som bestandig tørster efter hævn mod sine undertrykkere, og som kun vil op af sin sump for at læske sig i blod. Bed Gud bevare Dem fra at falde i sådanne hænder, unge mand, for af dem er der ingen barmhjertighed at vente."

"Den har et svært regnskab at aflægge, der maner en sådan yngel op af dybet," sagde Charles.

"Og tror De det muligt altid at holde den tilbage deri, og hvis det var muligt, tror De, det ville være aldeles retfærdigt?"

Herpå svarede Charles intet, for han følte vel, at der var noget i Mirabeaus ord, som han vanskeligt kunne gendrive.

"At der findes en sådan mængde af disse ulykkelige," fortsatte Mirabeau, "hvilket bevis er det ikke på, hvor lidt vor regering gennem århundreder har været sin opgave voksen. Forresten er det ikke mig, der har manet dem op af afgrunden, de er villige nok til at komme af sig selv."

"Men tror De da ikke, de er blevet påvirkede af andre?" spurgte Charles.

"Hvis nogen har hjulpet til her, så er det et parti, med hvilket jeg kun har lidt at bestille, mænd, vante til intriger og forførelser fra ungdommen, ja næsten fra barndommen af, og bag ved dem står der måske andre, der er endnu værre. Men hvad mig angår, da hader jeg ikke kongedømmet, men kun dets misbrug, jeg foragter heller ikke de fortrin, fødslen har givet mig, det er kun min egen stands uretfærdighed og kortsynede egennytte, som har tvunget mig til at tage parti imod den."

Herpå svarede Charles igen intet, Mirabeau syntes imidlertid at gætte hans tanker, for han tog til genmæle selv mod, hvad han ikke havde udtalt.

"Ingen kan blive ganske uden skyld i en sådan tid," sagde han, "med mindre han som en munk vil bygge en mur mellem sig og verden. Det er heller ikke lammets uskyld, men løvens kraft, som Frankrig nu trænger til."

"Ak," udbrød Charles, der pludselig blev grebet af tanken om denne mands uhyre magt, og som i den stemning, hvori det foregående optrin havde sat ham, mindre end sædvanlig formåede at skjule sit hjertes mening, "da De ved, at De er den eneste, der kan sætte en dæmning for denne ødelæggelsens strøm – og at De ved det, det står tydelig skrevet i Deres blik og i Deres åsyn – o, så brug da Deres kraft til at redde den synkende stat og den ulykkelige konge, før den vilde hvirvel drager dem ned i afgrunden."

"Redde kongen!" sagde Mirabeau, "det går dog måske til sidst over mine kræfter. Den, som har opgivet sig selv, kan vanskelig nogen dødelig frelse."

"Tror De da virkelig, at De ikke længere kan standse denne revolution?" spurgte Charles, "som De dog selv ved Deres mægtige ånd har lagt grunden til?"

"Standse den kan jeg," sagde Mirabeau med stolt bevidsthed om sin egen kraft, "men jeg har ikke lagt grunden til den. Den er grundlagt meget tidligere. Næsten alle vore konger og regenter, lige fra Katharina af Medicis til Ludvig den Sekstende, har arbejdet på den. Og dog tilkommer æren ikke dem alene, filosofferne og skribenterne spillede også deres rolle med, og favoritterne og de kongelige maitresser og disse toldforpagtere, der, lig blodigler, udsugede landets bedste saft, mens adel og gejstlighed bestandig lagde nye byrder på folkets skuldre. Det er disse udsugelser, disse byrder, der gennem århundreder var blevet så utålelige, at folket måtte befri sig fra dem, hvis det ikke ville udånde sit sidste suk i elendighed, det er dem, der er årsag til revolutionen."

"Gud skænke Dem da styrke," sagde Charles, "til at redde, hvad der endnu kan reddes."

"Jeg føler rigtignok, at jeg ikke kan arbejde så længe og vedholdende som før," svarede Mirabeau, "men når nødvendigheden er der, da mangler jeg ikke den kraft, der på et øjeblik kan vælte århundreders byrder af."

"Dog," blev han ved med forandret tonefald, "lad os nu ikke over de store, men fjernere interesser glemme, hvad der ligger Dem nærmest. Min vogn står til Deres tjeneste, hvis De vil hente Deres ekvipage. Siden. når De kommer tilbage, skal vi tale om Deres kommende forretninger."

Da Charles allerede havde taget afsked og nærmede sig udgangen, kaldte Mirabeau ham tilbage igen.

"De må ikke undres over, at jeg har talt så oprigtigt med Dem," sagde han, "De har noget i Deres ansigt, der vækker min tillid, og desuden, jeg havde ingen andre, som jeg kunne tale med, og trængte dog netop nu til at tale."

"Hvad De har betroet til mig," svarede Charles, "kunne den hele by have hørt på, uden at det ville gjort Dem synderlig skade."

"Det, jeg har ytret om mine royalistiske og aristokratiske sympatier og om det skidne bundfald af folket, der bor i de forpestede huler under vore fødder, ønskede jeg dog ikke at se opslået på Paris' gadehjørner," svarede Mirabeau.

3

Et par dage senere, mens Mirabeau tilbragte sin middag i et af de vilde selskaber, hvori han kun alt for ofte bortødslede den livskraft, der var så vigtig for Frankrigs fremtid, havde Charles begivet sig på vej til sin tidligere bolig på venstre side af Seinen, i nærheden af St. Geneviève, hvor han ville afgøre et mellemværende med sin forrige vært. Han havde udrettet flere ærinder i forvejen og ikke beregnet sin tid ganske rigtigt, så det blev temmelig sent, før han igen begav sig på hjemvejen.

Da han nåede Rue Dauphine, en af de gader, som fører ned til den store Seinebro Pont-Neuf, følte han sig både træt og sulten, for han havde forladt Mirabeaus hotel uden at have spist til middag. Han gik derfor ind i et kaffehus, som ikke lå langt fra den omtalte bro.

Dette kaffehus, der ellers om morgenen plejede at blive stærkt besøgt, var nu nær ved at være tomt. Han bemærkede ikke mere end tre gæster deri, hvoraf de to spillede domino ved et bord midt i værelset. Den tredje, der var et ungt menneske, kun lidt ældre end Charles selv, sad henslængt i en krog med en avis i hånden.

Næppe fik Charles øje på den unge mand, der til trods for han var borgerlig klædt, dog havde noget i sin holdning, som vidnede om, at han tilhørte den militære stand, før han ilede hen til ham. "Joseph Bernard!" råbte han, "er det virkelig Dem! Jeg troede Dem allerede langt borte fra Paris."

"God aften, Charles," sagde Bernard, "tal ikke så højt, sæt Dem hos mig!"

"De burde ikke vise Dem her," fortsatte Charles med sagtere røst, idet han satte sig ved hans side.

"Mine papirer er i bedste orden," svarede Bernard, "jeg har et rejsepas, underskrevet af mairen selv."

"Men hvorfor rejser De da ikke?"

"Jeg er lige så tryg her, som på ethvert andet sted i Frankrig, for jeg har også et sikkerhedskort, undertegnet af general Lafayette. Så megen indflydelse havde dog dronningen endnu, at hun kunne skaffe mig det."

"Og dog er det farligt for Dem at vise Dem i Paris. Jeg har hørt flere påstå, at De har dræbt to af voldsmændene den sjette oktober, dengang slottet i Versailles blev stormet."

"Det har jeg også," svarede Bernard.

"Så gør De nok bedst i at emigrere jo før jo hellere," sagde Charles.

"At emigrere er at løbe bort, før slaget er holdt," svarede Bernard, "det må De indse, at jeg ikke vil. Derimod har jeg søgt ansættelse ved grænsehæren, men der vover man næppe at ansætte nogen af dem, som har vist kongen troskab, for vi er jo alle i pariserpøbelens unåde. Og det kan da være det samme, for i grunden bliver jeg dog helst, hvor kongen er."

"Tror De virkelig, det kan nytte ham noget, at De bliver her?"

"Den dag er vel ikke så fjern, da han kan trænge til sine tro krigeres hjælp," svarede Bernard, "og selv om det ikke var, nu er dog den tid kommet, hvori kæltringer skal regere, og hvori alle ærlige folk skal gå til grunde, lidt før, eller lidt senere, det er temmelig ligegyldigt."

Denne samtale blev ført så sagte, at hverken opvarterne eller de to dominospillere kunne høre den. Kort efter gik de sidste bort, og Bernard blev alene tilbage sammen med Charles.

"Hvordan går det Dem selv?" spurgte Bernard, "har De set noget til Deres tidligere beskytterinde prinsesse Lamballe?"

"Hun er syg," svarede Charles, "og modtager ingen. Desuden ønsker jeg ikke at være hende til besvær, hvilket vel kunne være tilfældet, især hvis jeg besøgte hende nu, da jeg er ansat i grev Mirabeaus tjeneste."

I dette øjeblik hørtes der flere stemmer udenfor, og kort efter trådte seks til otte mænd ind, der ellers næppe kunne regnes imellem dem, som plejer at besøge de bedre kaffehuse, men i disse år syntes det hele franske samfund opløst i en slags kaos, hvori de forskellige elementer var blandede imellem hinanden, og hvori mange syntes at have glemt deres ældre stilling. Således trængte de såkaldte damer fra Fiskertorvet og forstæderne sig undertiden ind på teatrene og indtog da de første pladser, ligeledes bemægtigede de sig gallerierne i Nationalforsamlingen, hvor de ved hyssen, klap og råb søgte at beherske folkets repræsentanter. Og dog var dette kun et lille forspil til, hvad der siden skulle ske, dengang de tog Tuilerierne i besiddelse, berusede sig i slottes vine og opførte deres vilde danse, klædte i dronningens klæder, og smykkede med hendes bedste juveler.

En af de indtrædende, der så meget bredskuldret og muskelstærk ud, var åbenbart de andres ordfører. Han havde et vildt og forvovent ansigt, et langt, stridt skæg, isprængt med gråt, og var klædt i en skiden blåternet bluse. På hovedet bar han en hue, der, så vidt de smudsige tilsætninger tillod at

bestemme grundfarven deri, syntes at være grøn, for den røde hovedbeklædning, som senere blev et særkende på revolutionsmændene, var endnu ikke kommet i brug.

Efter at han og hans kammerater havde taget plads ved et stort bord nær ved hovedindgangen, forlangte han, at man skulle bringe dem vin og brød. "Men ikke for lidt," råbte han med bydende røst, "den fattige almue behøver lige så vel føde som de fornemme."

Et par opvartere ilede da til og bragte, hvad han havde forlangt. Til samme tid erklærede de, at det var en gave fra kaffehusets værtinde til de brave patrioter, og at hun intet opkrævede derfor.

"Det er mig kært," svarede Olivier – sådan kaldte de andre den bredskuldrede ordfører – "at hun er en veninde af folket og ved, hvad det trænger til, men sig mig, hvad ville alt dette koste, hvis vi skulle betale det?"

En af opvarterne nævnte da den sædvanlige pris. "Her har man da nok for skik at flå huden af folk," råbte Olivier, "men tag jer i vare, at det ikke går jer, som det gik den vært, vi hængte i forgårs i St. Denis."

"Har I hængt en vært i St. Denis?" spurgte en af de andre, "derom har du jo ikke fortalt et ord."

"Ja der sker så meget i disse dage," svarede Olivier, "man kan ikke huske at fortælle det alt sammen, og det ville da også blive for vidtløftigt."

"Men hvordan gik det til?" spurgte de andre.

"Ja, ser I, man hører så meget om kongernes ondskab og tyranni i disse tider og om al den ulykke, de fra verdens begyndelse til nu har afstedkommet, og så var der en vært

derude i forstaden St. Denis, som havde et billede af kong David hængende udenfor sit hus, og da han ikke ville tage ham ned, skønt vi forlangte det, og da han også havde været noget knap imod os med vin og brød, så gjorde vi kort proces med ham og hængte ham i kong Davids sted, som vi da rev i stykker, kan I tænke, og så lod vi værten hænge som skilt udenfor hans eget hus."

Denne beretning vakte stor lystighed hos de andre. "Ja," sagde en, "vi kunne vel også af og til stække vingerne på en aristokrat, hvis ikke den fordømte nationalgarde var, for de vil holde på fred og orden, siger de, og så tager de parti imod os."

"Ja," sagde en anden, "og så er der også folk i nationalforsamlingen, som går med pudder i håret og som bilder sig ind, at de har fået en finere opdragelse end vi, og så længe den tro varer ved, så kan der aldrig komme nogen rigtig lighed mellem folk."

"Det er ikke andet end aristokratisk hovmod og løgn," råbte Olivier, "hvormed de vil bilde os ind, at vi ikke duer til at regere, og stjæler magten ud af folkets hænder. Men der er ingen bedre opdragelse end den, vi får, når vi står ved ambolten, og havde disse marquier, prinser og hertuger bare gået med skødskind på, fra de var små af, og fået en lussing af og til, når de ikke gjorde deres arbejde ordentligt og forsvarligt, så ville de nok have andet at tænke på, end at æde femten retter mad hver dag foruden postejer og kager, og at tage en ren skjorte på hver morgen, som er den ugudeligste ødselhed, nogen kan finde på for at ødelægge landet."

"Alt det vil nok give sig," bemærkede en tredje, "når nu bare denne konstitution bliver færdig, for når den bare kan komme

frem, siger de, så vil alt blive godt."

"Konstitutionen!" sagde Olivier, "hvad kan den hjælpe mig til? Kan jeg købe køb og brød for den? Nej, vi vil have fire flasker øl for en halv skilling, ser du, det er der mening i, og det er den konstitution, vi trænger til, og så skal brændevin oven i købet uddeles gratis, og der skal være faste priser på alt, og ingen skal tage mere for sine varer, end de tog i Henrik den Fjerdes tid, og så skal vi have dobbelt så meget som før for at dirke en lås op, og så skal en toskillingsmønt ikke gælde mindre end en louisd'or, for der skal være lighed imellem penge, som imellem mennesker, og den ene skal akkurat være lige så god som den anden."

Mens de således udvekslede deres tanker indbyrdes, blev den ene flaske vin tømt efter den anden. Følgen var, at de snart kom i en tilstand, der ikke så let lader sig forene med en sindig betragtning af tingene, selv om de, hvorom man dog måske tør nære nogen tvivl, ellers i en mindre ophidset stemning havde været i besiddelse af en sådan sindighed.

4

Imidlertid havde de to unge mænd betalt deres regning og rejste sig op for at gå. Deres vej førte dem lige forbi Olivier, som sad nærved udgangen. Han havde ikke set eller agtet på dem før, men nu betragtede han dem med stor opmærksomhed. "Hvem er du?" sagde han til Joseph Bernard, som især syntes at vække hans mistanke.

"Hvem jeg er?" svarede Bernard, "hvad kommer det Dem ved?"

"Dem! Sådanne aristokratiske talemåder skal vi ikke længere have nogen af."

"Vi er her på et sted," sagde Bernard, "hvor enhver kan gå og komme, som han vil, når han blot betaler sin regning."

"Ja så, det skal da nok være en stikpille til os, kammerater, du er nok en af monsieur Vetos folk, kan jeg mærke." med disse ord flyttede Olivier sin stol endnu nærmere til døren og strakte sine ben ud, så han helt spærrede den. Monsieur Veto var, som bekendt, et øgenavn, som den parisiske almue i de dage gav Ludvig den Sekstende.

"Der er en sidedør," hviskede Charles til Bernard, "skynd Dem ud af den, så skal jeg se at opholde Deres modstandere."

"Hvis jeg flygter, vælter jeg faren over på Dem," svarede Bernard, "og det begriber De vel, at jeg ikke vil."

"Så må der andre midler til," sagde Charles og ilede nu selv ud af sidedøren, uden at Olivier og hans kammerater, der

imidlertid havde vekslet et par ord indbyrdes, tænkte på at standse ham.

"Du er nok en af dem," fortsatte Olivier, idet han igen vendte sig til Bernard, "som køber bjørne af bjørnetrækkerne for at slippe dem løs på folket."

"Det er et rygte," svarede Bernard, "hvis usandhed man kan tage og føle på, og som forstandige folk ler ad."

"Ja så, du tror da nok, at ingen har forstand uden du og dine lige, og at ingen kan tale med om landets anliggender, når han ikke er oplært i jeres skoler og kollegier, som I kalder dem?"

"Ingen kan blive en god smed eller en duelig tømmermand," svarede Bernard, "uden at han har lært kunsten, men at styre et land, er dog vel en lige så vanskelig kunst, som at tømre bjælker sammen og at smede en nøgle til en lås."

"Ja, ser du, det er en ganske anden sag," svarede Olivier, "for til at smede en lås, dertil hører der stor øvelse og et aparte håndelag og geni, men til at regere behøves der ikke andet, end at man har øjne i hovedet, så man kan se de andres gavtyvestreger. Men øjne i hovedet, dem har da nok vi, som må tjene vort brød ved ambolten, lige så godt som de, der hver dag vasker deres hænder i sæbevand og æder postejer ved monsieur Vetos taffel."

"Ja, ikke blot lige så godt," sagde en af de andre, "men langt bedre, forbi vi, der hører hjemme i forstæderne og dagligt taler med almuen og selv hører til almuen, vi ved da nok ganske anderledes, hvor skoen trykker, og hvad vi trænger til, end den, som aldrig har stukket næsen udenfor monsieur Vetos vinduer."

"Du har ret," råbte en tredje, "man mærker nok, han er en slyngel og en aristokrat, lad os da få ende på processen og

hænge ham op uden videre vidtløftighed." Med disse ord løste han et langt reb, som han havde surret om livet som et slags bælte.

"Nej Benoit, endnu ikke," sagde Olivier, "for vi vil ikke være strengere mod ham, end nødvendigt er."

"Tror du, det lader sig forsvare," blev han ved, idet han igen henvendte sig til Bernard, "at denne monsieur Veto skal æde seksten retter mad hver dag, mens vi og andre knap har det tørre brød?"

"Jeg tilstår gerne, at han bør dele sin overflod med sine fattige undersåtter," svarede Bernard.

"Nå, det kan jeg lide," råbte Olivier, "og jeg mærker nok også, at du er en karl, som har mod, og hvis du da nu vil drikke et glas med os – for du skammer dig da vel ikke ved at drikke et glas med en fattig håndværksmand, hvad?"

"Aldeles ikke," svarede Bernard.

"Godt, hvis du da vil drikke et glas med os på denne monsieur Vetos undergang, så skal alt være tilgivet og glemt, og vi skal da ikke lægge dig et stråhalm i vejen, og du kan få gå, hvorhen du lyster."

"Nej, det vil jeg ikke," svarede Bernard.

"Ja men så er du jo dog en fordømt aristokrat og en kæltring, en af dem, som er udsendt for at sprænge Paris i luften og for at ødelægge friheden."

"Det er jeg ikke, jeg ønsker jer al den frihed, som kan bestå med god orden og andres ret."

"Ja se, det klinger nu meget smukt, men hvad forstår du ved god orden og andres ret? Når nu sådan en tyran, sådan en monsieur Veto, allerede før jeg blev født, har lagt mine penge,

det vil da sige, dem, jeg behøver for at ikke min kone og mine børn skal sulte ihjel, i andres lommer, har jeg da ikke ret at tage dem igen, hvor jeg finder dem?"

"Sådan kunne jo enhver stratenrøver undskylde sig," svarede Bernard.

"Ja så, du skælder os ud for stratenrøvere og holder dig for god til at drikke med os og vil have din portion aparte for dig selv, det er da sikkert nok, at du vil til vejrs med monsieur Veto. Så kom da nu med dit reb, Benoit! Vi vil nu hjælpe ham op på lygtepælen, kammerater, det er den rette højde for en aristokrat."

"Op med ham på lygtepælen!" råbte de andre, mens de flokkedes om Bernard. Til trods for han i begyndelsen forsvarede sig med kraft og kastede et par af angriberne til jorden, så fandt dog Olivier, der besad en usædvanlig legemsstyrke, snart lejlighed til at gribe hans arme og bøje dem tilbage, mens de andre bandt hans hænder fast på ryggen.

Opvarterne søgte vel ved et par frygtsomme ord at tale dem til rette, men i en tid som denne kunne sådant kun nytte lidt. Dog lykkedes det Bernard ved kampens begyndelse at nå midten af værelset, og før hans modstandere igen kunne slæde ham hen til udgangen, åbnedes denne, og bajonetter blinkede i døren. Håndværksmændene veg nu tilbage, og Charles trådte ind, fulgt af en officer med et trefarvet skærf om livet og af et betydeligt antal soldater.

Charles håbede, da han forlod kaffehuset, at finde hjælp hos de forbigående, men gaderne på venstre side af Seinen var om aftenen kun lidet besøgte, og han mødte kun få mennesker. Han skyndte sig derfor ned til Pont-Neuf, hvor afdelinger af

Nationalgarden meget ofte patruljerede forbi. Han var også heldig nok til at møde en sådan afdeling, som, da han erklærede, at han var sekretær hos Mirabeau, straks fulgte med ham. Således kom han endnu tids nok for at hindre den ugerning, de halvberusede håndværksmænd ville begå.

Ved soldaternes ankomst nødtes håndværksmændene til at slippe deres bytte, og Bernards hænder blev løst. Næppe følte han sig fri, før han tog sit sikkerhedskort og rakte det til officeren. Da denne havde kastet et blik deri, vendte han sig om til håndværksfolkene og erklærede det for sin pligt at beskytte den mand, der havde vakt deres vrede, eftersom hans papirer var i tilbørlig orden, og der ingen grund var til mistanke mod ham.

"Han havde dog nok fortjent at få et lille knæk i nakken," sagde Olivier, "men den tid kommer vel, hvori folket når den magt, der tilkommer det, og da vil alt få et andet udseende." Derefter vendte han sig om og gik bort, fulgt af sine kammerater.

Efter deres bortgang erklærede opvarterne, at al uret var på deres side, og at de uden mindste grund havde begyndt klammeri. Officeren bad da Bernard at undskylde, at han ikke havde behandlet fredsforstyrrerne med større strenghed, "men tiden er ikke dertil," sagde han, "havde jeg arresteret dem, da ville forstæderne rimeligvis have taget deres parti, og ingen ved, hvortil det kunne føre. Imidlertid er det vor pligt at beskytte fredelige borgere, derfor må De tillade, at mine soldater følger Dem hjem."

Før de to venner skiltes ad, underrettede de hinanden gensidigt om, hvor de boede, og lovede, at de snart igen ville

mødes.

5

Nu begyndte et ganske nyt liv for Charles, som til trods for, at det ikke varede ret længe, dog havde en stor indflydelse på hans fremtid og på hans senere virksomhed.

Mirabeau skrev, som bekendt, ikke selv alle de taler, han holdt. Mange, og selv udmærkede forfattere, betroede ham gerne deres frembringelser, for at han skulle lægge den sidste hånd på dem, og han vidste da således at beånde dem ved sit geni, at selv de, der fra først af havde skrevet dem, til trods for deres forfatterforfængelighed, måtte tilstå, at deres arbejder havde vundet en højere glans og fuldkommenhed derved, og at de nu, med et par tillæg af hans mesterhånd, frembragte en virkning, som de i deres tidligere tilstand aldrig havde kunnet frembringe.

En stor del af disse taler måtte Charles omskrive, sådan som Mirabeau angav det. Meget måtte han endog ordne på egen hånd, hvorved han kun blev ledet af enkelte henkastede vink, som Mirabeau i forbigående gav ham. Dette hverv udførte han til Mirabeaus fulde tilfredshed.

Charles besad megen energi og arbejdede med stor iver og vedholdenhed, så at han som oftest udrettede langt mere, end hans beskytter forlangte af ham. "De har en ordentlig vilje," sagde Mirabeau engang til ham, "dermed kan De bringe det vidt, hvad De så begynder på."

Om morgenen arbejdede Charles som oftest alene på sit værelse, senere samledes han med Mirabeau. Et par aftener om

ugen modtog denne besøg af sine venner, undertiden kom da også mænd, som stod ham fjernere, eller som endog hemmeligt arbejdede imod ham, men dette gjorde ingen forskel, de blev alle modtaget med samme høflighed.

En aften, da der var en sådan samling i Mirabeaus hus, trådte et ungt menneske hen til Charles. Han var just ikke smuk, hans ansigt var sortladent, hans træk var uregelmæssige og, om man vil, uædle, men samtidig i høj grad livfulde, og der glimtede en usædvanlig og stærk ild i hans øjne. "Da De er en mand," sagde han, "som Mirabeau sætter pris på, så kan De ikke undre Dem over, at mange mennesker ønsker at kende Dem. De må derfor tillade mig, at jeg selv fremstiller mig for Dem. Mit navn er Camille Desmoulins."

"Hvorledes?" råbte Charles, "De er den Camille Desmoulins, der først gav signalet til Bastillens indtagelse? "

"Ja," svarede Camille, "det er en bedrift, jeg vil være stolt af, så længe jeg lever. Jeg har haft den ære at gå foran for revolutionen, og jeg var den første, der fæstede frihedens kokarde på sit bryst. I øvrigt er jeg også journalist, dog ikke i ganske samme ånd som Marat, der betragter det som et tegn på aristokratisk tænkemåde, når man blot lader sine benklæder lappe, og tror, at staten alene kan befinde sig vel i uvaskede hænder."

"Jeg mener, jeg har set denne Marat tidligere," sagde Charles, "er han ikke født i Schweiz?"

"Jo, han er fra Neufchatel, det er en overordentlig original, vi giver ham navn af vor Thersites, for han er lige så vanskabt og uforskammet som han, men han ligner ham også deri, at han siger kongerne nyttige sandheder. Imidlertid, hvad renligheden

angår, så er jeg endnu noget aristokratisk stemt, og dog har også jeg bidraget mit dertil, at det hele Paris ikke længere skælver for en eneste politibetjent."

"Det er besynderligt at se de mænd for øje og at vandre midt imellem dem, som man tidligere kun kendte af deres bedrifter og af de offentlige blade."

"Nå, jeg er ikke så meget indbildsk," svarede Camille, "jeg ved godt, at den største del af min kraft ligger i min pen. Tager man den fra mig, så er jeg lige så afmægtig som en sanger uden stemme, og en violinist uden bue."

"De har dog vist, at De ikke blot kan skrive, men også tale," bemærkede Charles.

"Ja, ja," sagde Camille, "det var dengang, det var standsepunktet i mit liv, et sådant øjeblik vender aldrig mere tilbage. Selv om jeg kunne sige ligeså gode ting, – og jeg har senere både sagt og skrevet det, der endnu var langt bedre – så frembringer de dog aldrig mere en sådan virkning. Dengang behøvedes der kun en gnist for at tænde fængkrudtet, og den lokkede jeg frem."

"Hvem er den mand?" spurgte Charles, "nær ved Mirabeau, han med den atletiske bygning og de afrikanske træk. Ved siden af ham synes selv Mirabeau at være en mand af middelhøjde."

"Hvad! Kender De ikke ham? Det er vor Herkules, han, der skal arve verdenstronen, når den gamle Jupiter dør. Det er Danton. Kom lad mig forestille Dem for ham."

Efter disse ord greb Camille Charles' hånd og førte ham hen til Danton, som nu havde forladt sin plads i Mirabeaus nærhed. "Her er den unge sekretær hos Riquetti," sagde han, "som ønsker at gøre Deres bekendtskab. Ser De, det er Danton,"

fortsatte han, idet han igen henvendte sig til Charles. "Det er en mand, der ikke blot har ordet i sin magt, men der samtidige besidder en kraft i sine lunger, som ligner en stormvind. Det er en lykke for ham, mine strækker desværre ikke sådan til. Det eneste jeg af og til frygter for, det er, at der skal gå revner i murene, når han taler, og at de skal styrte over os, ligesom Jeriko, der styrtede ned under basunernes lyd."

"Derfor taler jeg også helst under åben himmel," svarede Danton, "når folket er til stede, for der ved jeg, at murene ikke tager skade, og at loftet ikke falder ned. I øvrigt er det Camilles vane at opofre både sig selv og sine venner, når han blot kan komme frem med noget, som han mener er et lystigt indfald."

"Dig ville jeg ikke opofre, Danton, om jeg så kunne blive herre og mester over al verdens indfald, ja om jeg så kunne blive en taler derved, lige så stor som du selv."

"I vore dage kommer det ikke så meget an på at tale, som på at handle," sagde Danton, "der er allerede sket en god begyndelse, så tronerne vakler både under konger og kejsere, og så endog Spanien skælver bag sine snebjerge. Man siger rigtignok at Preussen og Østrig ville drage en kordon af hundrede tusinde mand rundt om vore grænser for at holde smitten ude, men det skal kun lidt nytte dem. Friheden skal nok finde vej der igennem."

"Men er det ikke farligt, når man sådan dag efter dag, og bestandig stærkere, ophidser den gærende masse?" spurgte Charles.

"Jeg hører selv med til den gærende masse," svarede Danton, "og den er tusinde gange bedre end jeres salonverden, der ikke

kan ophidses af andet end af sine jammerlige fordomme." Efter disse ord vendte han Charles ryggen og gik sin vej.

"Der rørte De ved en skurrende streng," sagde Camille, "men vær De kun rolig, Danton står for højt til at være hævngerrig, og hans vrede varer sjældent længe."

6

Charles havde adskillige gange talt til Mirabeau om Bernard og spurgt, om det ikke var muligt at skaffe ham en ansættelse ved hæren. "Jeg skal gøre, hvad jeg kan derfor," svarede Mirabeau, og efter nogle dages forløb bragte han ham virkelig den efterretning, at hans ven var ansat som løjtnant ved et af grænseregimenterne.

Charles ilede da straks hen til Bernards bolig. "Jeg har en god efterretning at bringe Dem," sagde han, "De er igen blevet ansat i arméen. Deres bestalling ligger i ministeriet, De behøver blot at melde Dem og at forevise Deres sikkerhedskort, så vil den blive Dem udleveret."

Men Bernard syntes at befinde sig i en så stærk indre bevægelse, at han næppe hørte Charles' ord. "Jeg kommer fra Tuilerierne," sagde han, "jeg har talt med dronningen."

"Er det muligt?"

"I går var jeg i Tuilerihaven, det er ikke første gang, at jeg der har været vidne til scener, der sønderriver mit inderste, men i går gik det endnu videre end sædvanlig."

"Hvad er der sket?" spurgte Charles, som vel mærkede, at han måtte lade Bernard sige, hvad der lå ham på hjerte, før han kunne meddele ham sit ærinde.

"Først hørte jeg en folketaler, der var omgivet af en stor skare mennesker, og der snakkede om Bastillens erobring. "De hæderens dage" råbte han, "da folket satte sit nøgne ubevæbnede bryst mod de blodstænkede mure, mod

tyrannernes knusende kardæsker, mod denne skumle fængselsbygning, hvis gabende afgrunde bestandig fordrede nye ofre." – De ved, at der ikke blev fundet en eneste statsfange i Bastillen, dengang den var indtaget, men vi lever i flosklernes tid. – Derpå talte han om de uegennyttige krigere, frihedens før skefødte sønner, værdige til oldtidens borgerkranse, værdige til at samles i underverdenen med Miltiades' og Leonidas' helteskare."

"Hvor kan dog det sætte Dem i sådan bevægelse, det er jo noget, som man hører hver dag."

"Men det er en skændig usandhed, siger jeg Dem, de soldater var de største forrædere, troløse mod deres ed, mod deres fane, mod deres konge, berusede af vin, bestukket af hertugen af Orleans, forført af den frække kvindeskare, som hans palads daglig udsender til Paris' fordærvelse."

"Er det alt, hvad De har at fortælle?"

"Nej vist ikke, det er kun begyndelsen. Siden samledes en stor sværm af pøbel og dagdrivere og berusede kvinder under dronningens vinduer. Nogle skreg, at kongen var en idiot, der ikke forstod at regere. Andre råbte, at de ville rive østrigerindens forræderske hjerte ud af hendes bryst. Da så jeg pludselig temmelig nær ved mig en af disse skikkelser, som man så tit møder i denne tid, og på hvis pande mordlyst og dyrisk råhed havde trykket et stempel, der ikke kunne miskendes. Han var steget op på en stol og holdt en lang stang i sin hånd, som han løftede i vejret imod dronningens vinduer. "Gid jeg havde hendes hoved på denne stage," råbte han, "så jeg kunne vise det rundt i Paris, og så vidt kan det snart komme." Til samme tid mente jeg at se en kvindelig skikkelse indenfor et

af slottets vinduer, ak! måske var det dronningen selv, der, om hun end ikke havde hørt, hvad han sagde, dog sikkert fattede betydningen af det tegn, der vistes hende, og af de vilde skrig og de truende miner, der ledsagede det. Da jeg så dette, blev jeg grebet af et raseri, som jeg aldrig før har kendt. Det var måske godt, at jeg ikke var bevæbnet, for aldrig før i mit liv har jeg følt en sådan begærlighed efter at støde en dolk i et menneskes bryst, som i dette øjeblik. Min lidenskab var stærkere end min besindighed, jeg styrtede hen imod den stol, hvorpå han var steget op, og stødte til ham med al min kraft, så han tabte sin stang og styrtede hovedkulds ned. I samme øjeblik hørte jeg et rasende hyl, ligesom af blodtørstige ulve. Jeg så forbitrelse malet i mængdens ansigter, hundrede hænder løftede sig imod mig, i et nu var jeg kastet til jorden. Men der var dog vel en del til stede, som delte min forbitrelse og tog mit parti, for jeg mærkede en kamp omkring mig. Før jeg endnu blev kastet omkuld, så jeg også bajonetter i nærheden. Straks efter tabte jeg bevidstheden. Da jeg igen vågnede, befandt jeg mig på et leje, omgivet af mennesker, i hvis ansigter jeg læste deltagelse. Som jeg siden erfarede, var den vilde sværm blevet splittet ad af nationalgarderne, der fik undsætning af flere omstående. Jeg overbeviste mig om, at jeg kun var lidt beskadiget, for vel havde jeg fået et stærkt slag for brystet, men det havde ingen videre følger. Kort efter begav jeg mig, ledsaget af en del mennesker, hvor iblandt var flere af slottets tjenere, tilbage til mit hjem.

I morges kom der befaling, at jeg, hvis min sundhed tillod det, skulle indfinde mig i Tuilerierne. Jeg begav mig da derhen og blev modtaget af et par damer, som havde ventet på mig, og som førte mig ind i et afsides værelse. Kort efter åbnedes døren,

og dronningen selv trådte ind. Hvordan skal jeg beskrive det indtryk, hun frembragte på mig. Jeg har set hende tidligere i lykkeligere dage, strålende af pragt, skønhed og ædelstene. Nu var der intet i hendes dragt, som mindede om den forrige glans, hendes hudfarve var heller ikke så blændende som før, hendes kinder var blegnede, dog ikke af alder, for hun er jo endnu ung, men af sorg og bitter græmmelse. Sådan stod hun for mig, og dog syntes det mig, som jeg aldrig havde set hende skønnere. Det er muligt, at hun tidligere har været letsindig, at der virkelig kan lægges hende adskilligt til last. Skønt jeg ved, at hun også dengang var langt ophøjet over de bagtaleriske rygter, der forfulgte hende. – Men nu – ja nu først er hun i sandhed blevet en dronning, nu da hun bliver udskreget som en Katharina af Medici, som en Messalina, og Gud ved hvad, nu først bærer hun en krone af uforgængelig glans om sine tindinger. Hun er nu blevet et helligt væsen, der kun halvt tilhører vor jord, indviet til lidelse, og på hvis hoved sorgen har lagt sin adlende hånd. Ja, De skal se det engang, at hun vil stå højt over sin skæbne, selv når det værste sker. Og det vil ske, de vil myrde hende, det ved jeg sikkert,– og det ved hun også selv, det står skrevet med tydelige træk i hendes melankolske øjne. Men hvad der så sker, så vil hun udholde det med tålmod, adel og sjælsstyrke, og De skal erfare det, og selv hendes fjender skal til sidst ikke kunne skjule det for verden: hun vil dø som cæsarernes værdige datter."

"Men hvad sagde hun til Dem?"

"Hvad hun sagde! Langt mere, end der behøves, for at jeg hundrede gange skulle ofre mit liv for hende. Hun bad mig erindre, at folket selv ikke vidste, hvad det gjorde, at det kun var

en tankeløs og viljeløs skare, forvirret ved demagogernes kunster. Hun huskede endnu min kække modstand under overfaldet i Versailles, sagde hun, men jeg måtte bort fra Paris, og da jeg måske manglede penge, så havde hun givet ordre til at udbetale mig to hundrede louisd'orer. Og hvis jeg trængte til mere, hvis jeg havde gæld, da behøvedes der kun et ord, kun et vink, og jeg skulle få, hvad jeg ønskede. Derefter rakte hun mig sin hånd, og det blev mig tilladt at trykke et kys derpå. Da smilede hun, og jeg så tårer i hendes øjne. Jeg skulle betragte hende som en søster, sagde hun, for ingen broder kunne gøre mere for en søster, end jeg havde gjort for hende. Se, det har Maria Theresias datter, hun der nedstammer fra de stolte kejsere, sagt til mig, men dermed har hun også viet mig til den sikre død. Derefter vinkede hun, og man førte mig ud af slottet igennem en sidedør, men først blev to ruller med louisd'orer lagt i mine hænder."

"Da det er dronningens eget ønske, så håber jeg. De ikke har noget imod at forlade Paris," sagde Charles, "og dertil er der nu en god anledning, for jeg er kommet for at melde Dem, at De er udnævnt som løjtnant i et af armens regimenter."

"Først er kongeværdigheden blevet tilintetgjort," fortsatte Bernard, der endnu var så betaget af sine egne tanker, at han ikke agtede på Charles' ord, "derefter lensrettighederne og adelen, derefter gejstligheden og religionen, snart kommer også turen til ejendommen og til hele nationens velfærd, og hvor skal til sidst grænsen sættes? Intet vil blive helligt, intet vil stå fast – alt vil gå til grunde i denne svimmelhedens hvirvelstrøm, i dette forfærdelige kaos."

"Men af dette kaos vil måske til sidst en ny verden udvikle sig."

"Deraf ser jeg intet, jeg ser kun, at jeg er stillet midt i brechen for at forsvare det gamle, skønt det aner mig, at kampen er unyttig, og at en snarlig død er al den løn, jeg har at vente."

"Men hører De da ikke. De er udnævnt til løjtnant ved et af linjeregimenterne? Men De må rejse straks, det er jo netop det, som dronningen selv forlanger."

"Hun er dog selv ikke rejst," svarede Bernard, "skønt jeg ved, at det ofte nok er blevet hende rådet, men hun vil ikke forlade dén i ulykken, til hvem hendes skæbne i lykkens dage blev knyttet. Frivilligt har hun valgt den martyrkrone, der venter hende, skal vi andre da ikke følge hendes eksempel? Vi, hvis liv ikke har hundrededelen af det værd som hendes?"

Ved denne beslutning holdt Bernard fast, og Charles kunne ikke formå ham til at forandre den. "Imidlertid beder jeg Dem at takke grev Mirabeau," sagde han, "jeg ved vel, at han ikke er den, han har været, og at han nu søger at støtte den vaklende trone, som han tidligere så heftigt har stormet imod. Gud give ham held til hans foretagende."

Da Charles havde fortalt sin beskytter udfaldet af sin underhandling med Bernard og samtidig dennes eventyr i Tuilerihaven og på slottet selv, tav Mirabeau en tid lang stille. "Jeg må tale med denne Bernard," sagde han endelig, "måske har han ret, måske er han mere på sin plads her i Paris end på noget andet sted. De må føre ham til mig."

Dette skete, som Mirabeau ønskede det. Siden modtog han temmelig ofte besøg af Bernard, men i almindelighed kun om

natten eller sent på aftenen, når ingen fremmede mere kunne ventes.

7

Charles, der ikke var smittet af den vantro, som de såkaldte filosoffer og encyklopædister havde udbredt over en stor del af Frankrig, plejede i det mindste hver søndag at høre messen og at hengive sig til sin andagt på et indviet sted, sådan som han var vant til fra sin barndom af.

Sådan trådte han en dag ind i en gammel klosterkirke, som munkene havde forladt. Det var søndag, men dog stod kirken næsten tom, for foruden Charles kunne man blot opdage to til tre kvinder og et par ældre mænd, som knælede i de afsides kroge og bøjede sig for et eller andet helgenbillede. Ellers syntes det, at denne bygning nu kun stod tilbage som et minde om en længst forgangen og uddød tro og om en guddom, der ikke mere havde nogen tilbeder blandt de levende slægter. Skønt det var på den tid, hvori gudstjenesten tidligere blev holdt, sås der dog ingen tilberedelser dertil. Intet lys brændte på alteret, ingen klokkeklang kaldte menigheden sammen, ingen orgeltoner strømmede igennem kirkens skib, og ingen salmetoner steg op under de dunkle hvælvinger.

Der var heller ingen gejstlig tilstede, som forrettede messen og fremviste monstransen for de troende, ingen kordreng svingede røgelseskarret, for at den vellugtende viraksky kunne sprede sig imellem mængden. Både altrene og helgenbillederne havde tabt deres glans og stod dækkede med støv og spindelvæv. Selve Kristusbilledet, som hang over det store hovedalter, syntes at sørge og at mindes de ord, han udtalte,

mens han endnu vandrede blandt apostlene: "Når menneskets søn vender tilbage, mon han da skal finde troen på jorden?"

Charles knælede nær ved alteret, han havde netop fuldendt sin bøn og rejste sig igen for at gå, da han følte et let slag på sin skulder.

Han vendte sig da om og så til sin overraskelse Camille Desmoulins, der stod nær ved ham og betragtede ham med et halvt spottende, halvt forundret smil.

"Er det muligt," råbte han, "at De endnu besøger disse øde kirker og bøjer knæ for dette støvede alter, som præsterne selv har forladt, og ved hvilket alt er stumt undtagen dødninguret, som gnaver i det ormstukne træ?"

"Er da det så forunderligt," spurgte Charles, "at nogen endnu føler trang til at opsende sine bønner til himlen på et indviet sted?"

"Ja i sandhed, det er meget forunderligt, men er det også virkelig Deres alvor, tror De virkelig endnu på sligt?"

"Deres spørgsmål er en fornærmelse, for hvis jeg knælede her uden at tro, da var jeg jo en hykler."

"Altså De tror endnu på denne middelalderens Gud, der sidder omgivet af engle højt over skyerne, på denne Christus, der skal have båret al verdens synd på sine skuldre? Betænk dog engang, hvilken byrde det måtte være, den ville have været for tung selv for den store hedenske Herkules."

"Ja for ham ville den have været for tung, deri har De ret."

"Og disse døde, stive helgenbilleder med deres glasøjne, med de støvede glorier om hovederne, tror De også på dem?"

"De står for mig som ufuldkomne og jordiske billeder på noget højere," svarede Charles, "som pant på, at båndet aldrig

skal briste mellem os og de evige ånder hisset, som tegn på at de ikke har glemt os, forbi de har fortabt vor jord, og at selv salighedens glans for dem ikke er uden skygge, så længe der endnu er en synder og en ulykkelig på jorden."

"Har De da aldrig læst filosoffernes skrifter, kender De ikke Diderot, ikke Voltaire?"

"Jeg kender dem kun meget lidt," svarede Charles.

"Det er forunderligt, ja det er næsten rørende, at der endnu findes slige mennesker, at der endnu findes dem, som have noget tilbage af de gamle dages enfoldighed. Det er ligesom man kastede et blik ind i de forsvundne århundreder, det er ligesom en gammel grav havde åbnet sig, og som en af de længst hensovede var trådt ind igen i livet, ja det er ligesom man blev ført tilbage til sin egen barndom, til den besynderlige drømmeverden, der ligger ved livets indgang, og som man ikke kan lade være at længes efter, på trods af man vel føler, hvilken nar man dengang var. Det er både til at le og til at græde over."

"Altså De har dog også haft en tid, hvori De var troende?"

"Forstår sig. Jeg har også haft en tid, hvori jeg strakte mine hænder op i den tomme luft og mente at kunne bøje de evige naturmagter med mine bønner, og at der hist bag stjernerne var et øje, som så mine tårer, ja jeg har virkelig engang været en sådan nar, men det er længe – længe siden."

"Og nu, hvad tror De da nu?"

"Nu tror jeg ingenting, jeg ser kun en mølle der maler sig selv, og der blev bygget uden bygmester. Men det er næsten latterligt, at vi spilder tiden med at tale om dette. Det må være de gamle skygger fra kirkemurene og det sælsomme lys fra glasbillederne, som vækker sådanne drømme. Dog vor tid har

andet at tage vare på, vi har virkeligheden og historien for os, vi skal skaffe folket den ret, der tilkommer det, og styrte tyrannerne og ordne det politiske kaos, og i den henseende ville disse drømmefantasier blot være os til hinder og ikke til gavn."

"Der findes dog vel også drømmefantasier i politikken," bemærkede Charles.

"Det vil jeg ikke ganske nægte, jeg vil heller ikke skjule for Dem, at jeg af og til selv har forvildet mig lidt i sådanne fantasier, men jeg kender en, der er stødt af fastere malm, han drømmer ikke, men ser alt med et vågent og sikkert øje."

"Og hvem er da det?"

"Han ligner en af de giganter, som gik langt forud for jeres fromme kristendom. Han er veltalende som Mirabeau, men vil ikke blive stående på halvvejen, således som han, han vil engang blive en Mirabeau af en højere orden, ikke så sirlig måske, men i langt større stil."

"Så er det rimeligvis Danton, De sigter til?"

"Ganske rigtigt, og denne Danton ønsker nu netop at tale med Dem, det ville jeg allerede have underrettet Dem om, dengang jeg så Dem træde ind i kirken, og det var derfor jeg fulgte efter Dem."

"Og hvad kan Danton have at sige mig?"

"Det vækker en temmelig stor opsigt, at Mirabeau har valgt Dem mellem tusinde og har skænket Dem sin yndest og sin tiltro. De er derved blevet en vigtig person, vigtigere måske, end De nogen sinde – tilgiv, at jeg siger det så ligefremt – ved Deres egen kraft kunne blive. Kom De nu med mig! Jeg skal være Deres vejviser."

Charles var nysgerrig for at erfare, hvad Danton ville ham, og lod sig derfor let overtale til at følge Camille.

Denne førte ham til et kaffehus i nærheden af Palais-Royal, det var meget stort, men kunne dog næppe, hvad sirlighed angår, sættes højere end i tredje orden. Trapperne, som førte derop, var temmelig mørke, i en stor sal stod der et slidt billard, hvorom flere spillere havde samlet sig, indenfor lå endnu adskillige værelser. Det var et af de kaffehuse, hvori tobaksrygning hører til dagens orden. Et par af de værelser, hvorigennem Camille og Charles gik, var så opfyldte af røg, at man kun gennem en tåge skimtede de tilstedeværende. Til sidst kom de til en aflukket dør, og det var alene fordi opvarteren kendte Camille, og efter dennes gentagne befaling, at døren blev åbnet, han og hans ledsager trådte nu ind i et værelse, der ikke var stort mindre end den omtalte billardsal.

I dette værelse sad seksten til atten personer om et bord, hvorpå der stod mange vinflasker og mange fulde eller halvfulde glas. Enkelte glas var væltede, andre sønderslåede, borddugen var plettet af vin, men dog syntes livsnydelse og selskabelig lyst ikke at være det væsentlige øjemed, hvorfor disse mennesker havde samlet sig her, for der var et mørkt og eftertænksomt udtryk i de fleste ansigter.

Midt i denne kreds sad nu Danton, hvis udseende heller ikke dengang forfejlede sit indtryk på Charles. I hans trodsige, forvovne åsyn stod den påfølgende revolution med al sin blodtørst og nydelseslyst, men også med al sin frygtelige kraft og forvovenhed ligesom skrevet med forkortede træk. Og dog var der med alt dette et næsten godmodigt udtryk om hans brede negerlæber.

Nærmere eller fjernere sad flere mænd, hvis ansigter syntes gennemfurede af stærke lidenskaber, andre havde slappere træk. Et par udmærkede sig ved et stolt og samtidig fornemt udseende, og skønt de var temmelig skødesløst klædte, så viste dog ikke blot deres holdning, men også den fine hud på deres hænder, og selv deres med aristokratisk omhu behandlede negle, at de hørte til de højere klasser i samfundet, men alle lignede de pygmæer ved siden af den kæmpemæssige Danton.

"Jeg tænkte nok, at du var her," sagde Camille til Danton, "men jeg ventede ikke at træffe dig i så stort et selskab. Her bringer jeg dig Mirabeaus ny sekretær, som du ville tale med. Da jeg så ham, mente jeg det var bedst at tage ham med straks."

Under disse ord hæftede alle deres blik på Charles. "Mirabeaus sekretær," gentog flere stemmer, "hvad skal han her?"

"Bring ham ind i det lille værelse ved siden af," sagde Danton, "jeg kommer straks efter."

8

Camille førte nu Charles ind i et sidekammer. "Jeg vidste ikke, at der i dag var en sådan forsamling her," sagde han, "ellers havde jeg vel næppe bragt Dem herhen. Men jeg forsikrer Dem, der er mærkværdige mænd derimellem, mænd, som rimeligvis vil spille en stor rolle med i det drama, der nu er i færd med at udvikle sig. Men det kunne ikke nytte Dem stort, om jeg nævnte Deres navne, for De ville dog ikke kende dem. Desuden har jeg heller ikke lov til det."

"Og hvorfor har disse mænd forsamlet sig her?" spurgte Charles.

"Ja hvorfor samles ørnene, og hvorfor flokkes gribbene? Derpå kan De finde svaret i Deres hellige skrift, hvori De sikkert er mere bevandret end jeg."

I dette øjeblik trådte Danton ind. "Du bærer dig bestandig ubesindigt ad," sagde han, "du burde have ført ham til mit hjem, der kunne han have ventet på mig."

"Ja, det forstår sig," svarede Camille, "ubesindig er jeg. Havde jeg ikke været, hvad sindige folk kalder ubesindig, så stod Bastillen måske endnu den dag i dag, og tyranniet ville endnu trykke med al sin gamle vægt på vore skuldre. Forresten må du ikke tro, at jeg har søgt ham i hans bolig, det var hændelsen, der bragte os sammen. Kan du gætte, hvor jeg traf ham?"

"Hvor skulle jeg kunne gætte det?" svarede Danton.

"Tænk dig engang, i en gammel fortabt klosterkirke, hvor han knælede lige så andægtig, som det var brug i vore oldemødres

tid."

Ved disse ord gik der en sky over Dantons ansigt. "Jeg troede dog, da Mirabeau har anset Dem værdig til sin fortrolighed, at De var et fornuftigt menneske," sagde han.

"Ja, ser De, "råbte Camille, "det er en mand, som endnu er fastere i vantroen end jeg selv, for min mangel af tro går ofte så vidt, at den slår over i sin modsætning, så jeg undertiden ikke engang tror på min egen vantro, men han er klippefast heri som i alt andet, han ser kun intethedens uhyre ved livets onde, beredt til at sluge ham, han ser kun tilværelsens flod, som taber sig i dødens ørken. Ja ikke engang det ser han, for hvordan kan man tale om et uhyre og om en ørken, hvor der slet intet er!"

"Det er heller ikke om det, vi skal tale," sagde Danton, "nu har vi andet at tage vare på, nu er gerningens store dag kommet, nu gælder det om at knuse den gamle Hydra. Ikke et af dens tusinde hoveder må skånes, ikke et, siger jeg, om det så bar Frankrigs kongekrone på sin isse, for hvis vi går på akkord og ikke afhugger dem alle, da skal vi snart se utallige nye vokse frem i de afhuggedes sted."

"Jeg begriber endnu ikke ret, hvorfor De taler sådan til mig!" sagde Charles.

"Det er let at begribe, jeg har endnu godhed og agtelse for Mirabeau, men hvis jeg sagde ham det selv, hvad jeg ønsker, han skal høre, da blev jeg måske alt for heftig. Dog De ser ham hver dag, forstår De mig, og De må da let kunne finde et belejligt øjeblik, hvori De kan sige ham min mening."

"Og hvad skal jeg da sige ham?"

"For djævelen, herre, De skal sige ham, at han må opgive sine underhandlinger med den troløse dronning og det fordærvede

hof, for vi ved meget godt, at han underhandler med dem. Men hvis han mener, fordi han havde kraft til at sætte revolutionens hjul i bevægelse, at han også kan standse det igen efter forgodtbefindende, da tager han fejl. Bed ham huske, at den, der svømmer med strømmen, han bæres også af strømmen og kommer således hurtigt frem, men ganske anderledes vil det gå, når han vender sig om, og når strømmen er ham imod."

"Men hvordan skal jeg –"

"Tror han," fortsatte Danton med voksende lidenskab, "at vi igen vil give os i hænderne på dette elendige hofparti, der, på trods af at begivenhederne er kæmpestore, endnu vil beherske og lede dem med deres dværgekunster, at vi igen vil tillade adel og gejstlighed at plage os med hoveri og tiende og jagtret og alt det djævelskab, som dermed står i forbindelse – for sådan ville det gå, trods alle deres smukke løfter, hvis vi allerede nu tillod, at revolutionens mægtige hjul blev standset – tror han det, siger jeg, mener han, vi atter skal give os i hænderne på denne imbecile race, for at den igen ligesom før kan sætte sin fod på vore nakker, da tager han fejl og storlig fejl, og atter fejl, for det skal aldrig ske, så længe Dantons hoved endnu sidder fast over hans skuldre. Ja om det så var det største geni i Frankrig, der ville sætte det igennem – og det må han for mig gerne kaldes – om det så var den, jeg havde elsket højst af alle mennesker – og sådan har jeg engang elsket ham – så bliver han dog derved min dødelige fjende, og jeg ville ikke et øjeblik betænke mig på at støde ham dolken i brystet, selv om han var min egen tvillingbroder."

"Men er dog ikke alle de misbrug, De klager over, således tilintetgjorte, at de ingensinde mere kan vende tilbage?"

"Nej, siger jeg Dem, vi er aldrig sikre, så længe aristokraterne endnu ånder den samme luft som vi. Derfor ned med dem!" Her gjorde han en bevægelse, som en mand, der svinger en økse. "Væk ligeledes med de bedragere, som skriver anvisninger på himlen for at fraliste os vor jordiske ejendom og vor jordiske tilværelse, den eneste, som vi ejer eller nogen sinde kommer til at eje. Ja når jeg tænker på al denne aristokratiske hovmod, på disse rangler og dette legetøj, på disse titler, på disse ordener, som vi så længe har tålt og bøjet os for, og på denne store, dunkle væv af usandhed, som er udgået fra vore kirker og klostre. Når jeg tænker på alt dette, siger jeg, da kunne jeg blive som en tiger i grusomhed. Og jeg vil og skal blive det, hvis det behøves, for selv om alle paladser og alle kirker skal farves røde af det strømmende blod, så er det dog for intet at regne, når blot alle de lænker, som gennem århundreder har lammet vor kraft, derved en gang for alle kan sprænges og knuses."

Under disse ord udslettedes de godmodige træk om Dantons læber og hele hans udseende antog et sådant præg af glubende vildskab, så Charles vel begreb, at denne mand ikke ville vige tilbage for nogen rædsel eller forbrydelse, når han blot derved kunne sætte sine planer igennem.

"Men tror De ikke," spurgte Charles efter et øjebliks tavshed, "at der også findes folk, som fortjener skånsel og ærbødighed selv imellem dem, De kalder aristokrater?"

"Her er ikke øjeblikket," svarede Danton, "til at veje ret og uret på en nålespids. Det kan gerne være, der vil gå adskilligt til grunde med, hvilket hellere måtte blive stående, men det kan vi nu ikke tænke på. Vi er som de, der stormer et batteri, vi kan ikke standse på halvvejen for at overveje, om alle de, der

forsvarer batteriet, har fortjent deres død. At de står på den plads, hvor de står, det er deres skyld og deres brøde, og derfor må de dø. De eller vi, det er ingen mellemvej, for os er de dog forbrydere, om de så ellers fra isse til fodsål var omkransede med alle mulige dyder og fuldkommenheder."

"Men så bliver jo dog Deres ret samtidig blandet med blodig uret."

"Derfor gav naturen mig disse stærke skuldre, unge mand, for at jeg kunne bære al denne uret, ligesom Atlas bar den hele jord med al dens smuds og dens urenhed, men han holdt den dog oppe, så den ikke sank i afgrunden og knustes."

"Godt, jeg skal trolig berette Mirabeau, hvad De har sagt."

"Nu er viseren på det store verdensur kommet så vidt," fortsatte Danton, "at denne revolution måtte finde sted, og denne viser kan intet menneskes kraft tvinge tilbage. Bed ham betænke det! Bed ham huske, at der er mægtige mænd, som hader ham, og hvis hånd jeg alene hidtil har standset. Sig ham alt dette fra mig, fra hans gamle ven Danton, som vil ham vel, som ønsker at frelse ham, hvis han blot bliver sig selv tro. Bed ham betænke, at det er umuligt at holde denne rådne kongestol oppe, som ormene allerede har gennemgnavet i århundreder. At den er sådan gennemgnavet, at den er rådden og ormstukken, det er dens store uret, altså væk med den! Jo før jo hellere! Farvel! Jeg har sagt dem min mening, brug nu min fortrolighed så godt, De kan." Efter disse ord forlod Danton værelset.

Straks efter gik også Charles, ledsaget af Camille. "De må dog nu begribe," sagde denne, "at vi er kommet temmelig langt bort fra den tid, hvori man, ved at vandre på sine bare knæ til

Golgata, kunne løskøbe sig fra sine pligter mod menneskene. Udret da nu trolig, hvad Danton har pålagt Dem, så skal De have mit venskab."

Dette gjorde også Charles så godt, han kunne, og han lagde ikke skjul på hvert eneste af Dantons ord, som nøje havde indpræget sig i hans hukommelse. Mirabeau hørte på ham med opmærksomhed, dog uden at forandre en mine i sit ansigt. "Vi ville få at se," sagde han til sidst, "om enten geniet og den højere tanke skal sejre, eller den rå og vilde lidenskab."

"Tror De da –"

"Ja jeg tror, jeg har geni, unge mand, derfor er det mig, som skal sidde ved roret, og ikke den plumpe, dyriske kraft."

9

Da Charles en dag kom ned for at tale med Mirabeau, fandt han ham ikke hjemme, derimod traf han en ganske anden person, som han mindst af alle havde ventet at se her.

Det var en lille mand, der så meget hæslig ud, og hvis dragt var af den art, at selv mangen en betler kunne kaldes sirlig klædt, når han sammenlignedes med ham. Han bar et par benklæder af skind, hvori den oprindelige, gule farve kun på enkelte steder var synlig, hans frakke manglede knapper, hans vest var forreven, og bag hans linned, der næppe i lang tid havde været vasket, skimtede man et gult og smudsigt bryst. Lægger man nu hertil, at han næppe var fem fod høj, at hans store skæve mund næsten sad midt i ansigtet, og at hans tykke hår var sammenfiltret og i højeste uorden, så begriber man vel, at han frembragte et ganske usædvanligt indtryk, for han lignede snarere en af de vanskabte dværge, hvormed indbildningskraften har befolket bjergenes indre, end et virkeligt menneske.

Dog erindrede Charles, at han i sit hjem for flere år siden havde set denne figur, men da det lille uhyre, som det lod, ikke erindrede ham, så besluttede han ikke at minde ham om noget tidligere bekendtskab.

Næppe fik denne sælsomme skikkelse øje på Charles, før han nærmede sig til ham. "Du er nok den unge sekretær," sagde han, "som Riquetti har skænket sin fortrolighed. Tag dig i vare, der er dem, der mistænker dig for, at du er en aristokrat, men jeg

vil indtil videre håbe det bedste, og hvis du vil holde dig til os, så kan vi måske endnu komme godt ud af det sammen."

"Tager jeg ikke fejl, så er De den bekendte Marat," sagde Charles.

"Bliv mig fra halsen med jeres De! Ja vist hedder jeg Marat, jeg er en god patriot, en mand, der vil folkets vel, lige meget ved hvilke midler det nås, for selv uret bliver til ret, når man derved kan skaffe det stakkels ulykkelige folk, hvad det trænger til."

Før Charles kunne svare på dette, trådte Mirabeau selv ind. "Hvad i al verden vil De her?" spurgte han, da han så Marat.

"Hvad jeg vil, det kan De vel begribe," svarede Marat, som, på trods af han havde sagt du til Charles, dog vel ikke anså det for rådeligt at anvende en så fortrolig benævnelse på Mirabeau, "De må jo have fået et brev fra mig?"

"Ja, ganske rigtigt."

"Hvad jeg har skrevet deri, det gentager jeg her, jeg er ikke Deres fjende, men jeg vil helst tale med Dem under fire øjne."

Charles ville da forlade værelset. "Bliv!" sagde Mirabeau, "hvad jeg har at afhandle med hr. Marat, det må al verden gerne høre."

"Nå, det kan være mig lige godt, jeg kan være min fremgangsmåde bekendt, hvem der så er til stede. Hvad jeg forlanger, sigter ikke til egen fordel, men kun til folkets vel."

"Jeg har nylig læst et nummer af Deres blad, hvori De forlanger, at sekshundrede af Nationalforsamlingens medlemmer skulle miste deres hoveder."

"Jeg har dog endnu ikke sat Deres hoved med på listen," svarede Marat med et hæsligt grin.

"Men hvorfor i al verden henvender De Dem til mig? Jeg har dog aldrig givet Dem anledning til at tro, at jeg yndede sådanne hovedafskærelser."

"Jeg trænger til penge," sagde Marat, "mit blad bliver meget læst, men det stakkels folk har ikke råd til at betale det. Jeg ville også helst skænke det bort for ingen ting. Hvis De hjælper mig til det, er det til Deres egen fordel, for den ene hånd vasker den anden, som De ved."

"Det lader dog ikke til, af Deres hænder holder sig ordsproget meget efterretteligt," svarede Mirabeau med et udtryk af dyb foragt.

"Jeg er en mand, der er i stand til at hjælpe mine venner og skade mine fjender," sagde Marat.

"Tror De virkelig, at De er i stand til det?" spurgte Mirabeau.

"Jeg forlanger ikke meget," fortsatte Marat, "femten til sekstentusinde francs en gang for alle, det er det hele, og dem ville De ved et par ord til en af Deres mægtige venner let kunne skaffe mig."

"Jeg har læst det i Deres blad, der vakte min højeste afsky, jeg har set hele spalter deri, hvor De opfordrer til mord, brand og plyndring. Hvad berettiger Dem til således at fornærme mig, så De kan tro, jeg vil understøtte et sådant blad?"

Efter disse ord udstødte Marat en brummende lyd, der lignede den, en tirret bjørn lader høre. Derpå sagde han: "Frankrig er endnu ikke modent nok for at forstå mig, men det har ingen nød, det vil nok komme, og da vil vinden snart slå om i et andet hjørne."

"Gå!" sagde Mirabeau, "her er ingen plads for Dem."

"Jeg ved, at aristokraterne hader mig," råbte Marat, "de sender snigmordere efter mig, de ler ad mig, de spytter på mig, de træder mig under fode, ligesom om jeg var et urent dyr."

"Hvis man har de tanker om Dem, så er man nok ikke meget langt fra sandheden," svarede Mirabeau.

"Som om jeg var en øgle eller en giftig skrubtudse," fortsatte Marat, "jeg måtte bo i dybe kældere, langt borte fra lyset, jeg måtte flygte fra hule til hule som et forfulgt rovdyr, og endnu lever jeg mere under end over jorden, og det alene, forbi jeg siger sandheden. Men giv kun tid! Gengældelsens time nærmer sig, for jeg holder mægtige kræfter i min hånd, som hverken De eller Deres venner aner, og den dag kommer nok, da jeg skal se alle disse aristokrater hængte på lygtepælen."

"Og hvem er efter Deres mening en aristokrat?" spurgte Mirabeau.

"En aristokrat," svarede Marat, som i dette øjeblik vel havde opgivet enhver tanke om et forlig med Mirabeau, "en aristokrat er enhver, der går med silkeklæder og med pudder i håret, der har tjenere i sine forsale og bag på sin vogn, og endnu lader sig kalde med titler, som minder om det gamle nederdrægtige tyranni. Enhver, der underhandler med det underfundige hof og med den mensvorne konge, og kryber og smigrer for denne Messalina, som Østrig har sendt til Frankrigs fordærvelse."

"Den, der kryber og smigrer for den mest fordærvede pøbel," sagde Mirabeau, "og søger at ophidse den til mord, brand og ødelæggelse, er i mine øjne lige så foragtelig, som den laveste smigrer, der nogen sinde har slikket støvet ved en trones fod."

"Jeg ved nok, at De bilder Dem meget ind af Deres fine dannelse, Deres talegaver og talenter, men den tid vil snart være

forbi, da man satte pris på sligt. Hvad skal vi med det? Det behøves ikke længere."

"Og hvad behøves der da?" spurgte Mirabeau, hvis vrede syntes at vige for den lyst at se, hvor vidt Marat gik i sin vandalisme og i sit had mod alt, hvad der giver livet værd og betydning.

"Der behøves kun brød," svarede Marat, "og penge til at købe det for, det er det eneste nødvendige, men alt jert fine væsen, al jer dannelse, alle jeres skoler og opdragelsesanstalter og alle jeres såkaldte kunster og videnskaber og hvad det kram forresten hedder, det er kun en nederdrægtig luksus for at blænde og forvirre folket, mens I lænkebinder det. Det går dermed ligesom med præsternes snak, det er alt sammen kun listige og løgnagtige påfund for at forstyrre folkets hjerne og gøre det dumt og enfoldigt, for I tænker, når vi lader os fange af sådanne grimasser og af al den klingklang i kirkerne, da vil vi nok også finde os deri, at de tunge trællebyrder igen lægges på vore skuldre, og i at præster og adelsmænd stjæler os pengene ud af lommen." Under denne tale syntes Marats ansigt at blive endnu hæsligere end ellers, og det forekom Charles, som om det var en ond ånd fra afgrunden, der udfoldede sin visdom for ham.

"Og for at jeg skal hjælpe Dem til at udbrede denne lære mellem folket, er det altså, De nu vil underhandle med mig?" sagde Mirabeau.

"Når man er en så god patriot og en så ærlig ven af friheden som jeg, da kan man underhandle med djævelen selv og nærme sig til hans hule med frelst samvittighed."

"Jeg vil ikke spilde flere ord på Dem," sagde Mirabeau, "jeg befaler Dem nu at gå. De skal ikke længere besmitte dette sted med Deres nærværelse."

"Du tror, at denne revolution allerede er nær ved sin ende," råbte Marat, "men jeg siger dig, at den knap endnu er rigtig begyndt, og du skal snart mærke, at den er vokset dig langt over hovedet."

Efter disse ord gik han.

To dage derefter, da Charles arbejdede med Mirabeau, bragte Pierre Laurent et nummer af Marats blad *Folkevennen*. "Læs, hvad der står her øverst på siden," sagde grev Mirabeau, efter at have kastet et flygtigt blik deri, og rakte bladet til Charles.

Indholdet var, at Marat forlangte ottehundrede deputerede hængt sammen med Mirabeau i spidsen, for han var den største forræder af dem alle, stod der.

"Hvem skulle tro, at sådan et blad kunne finde læsere," råbte Charles.

"At denne mand er blevet en navnkundig person, det må bringe navnkundigheden selv i vanrygte," sagde Mirabeau. "Først studerede han medicinen, hed det, siden blev han en bladskriver af den laveste slags. På engang begyndte denne vanskabte dværg at ytre de grueligste og rædselsfuldeste anskuelser. Der skulle afhugges mange tusinde hoveder, og alle aristokrater skulle dø, det vil sige, alle de, der ikke ligesom han ville søle sig i smuds og urenlighed."

"De burde fordre ham afstraffet."

"Derved ville jeg dog nok vise ham en større opmærksomhed, end han fortjener. Den forfærdeligste straf, der kan ramme ham, er den, han selv allerivrigst ønsker, nemlig at efterslægten aldrig skal glemme hans navn."

Kort efter hørtes der et heftigt skænderi i forsalen, derpå åbnedes døren, og Marats hæslige skikkelse stod igen i værelset.

"Vi kunne ikke holde ham tilbage," sagde Pierre Laurent, der fulgte ham, "han har kræfter som en vild tyr."

"Nå," sagde Marat og satte den højre hånd i siden, "har De nu set, at jeg kan tage bladet fra munden, når det gælder. Mener De nu ikke, at det dog kunne være ganske klogt at slutte forbund med mig?"

"Kast ham ned af trapperne!" råbte Mirabeau med funklende øjne.

"Det bryder jeg mig da heller ikke så meget om," sagde Marat, "men vær kun rolig, jeg skal nok gå af mig selv. Nu har jeg allerede set, hvad jeg ville vide."

"Hvad har De set?"

"At disse gavtyve, som går med pudder i håret og galonerede klæder og kalder sig skikkelige folk, er langt værre end de, som man kalder kæltringer. Der findes langt flere ærlige folk på galejerne end i de fornemmes sale."

"Så skulle man sætte Dem selv på galejerne," svarede Mirabeau, der nu fuldkommen havde genvundet sin rolige holdning, "for at De kunne samles med de ærlige folk, mellem hvilke De hører hjemme."

"Aristokraterne har større skam af deres ordener og nedarvede titler, end galejslaverne af deres lænker, men det er

ikke så sjældent sket, at beundringen for en forræder, som en tidlang forstod at blænde folket, har forandret sig til dødningesang, mens han blev ført til retterstedet." Med disse ord gik Marat sin vej.

"Han er en inkarnation af den hæslige yngel, der vrimler i dybet under vore fødder," sagde Mirabeau, "og udklækkes i det morads, hvori en fordærvet civilisation allerede i århundreder har nedstyrtet sine ofre. Alle de vilde drømme fra denne afgrund har i ham fundet et brændpunkt, som kaster dem tilbage med fordoblet styrke. – Ved De hvad en marabut betyder?"

"Det er et ord, jeg aldrig før har hørt," svarede Charles.

"Ved en marabut forstår maurerne et slags hellig person, der som oftest er vanvittig, men netop derfor tror folket ham inspireret af en højere magt og betragter hvert af hans ord som et orakelsprog. Og netop hans åndsforvirring, hvorfor han egentlig skulle dømmes til dårekisten, kan mellem de barbarer give ham rang med en profet, ja endog forvandle ham til et afgudsbillede, som mængden tilbeder. Men sådanne barbarer findes ikke blot imellem maurerne."

"Tror De virkelig, han er afsindig?"

"Ikke just så afsindig, at man kan spærre ham inde i en dårekiste, men fuldkommen klog er han dog heller ikke. Adskillige vanvittige forestillinger har sat sig fast i hans hjerne, og dette kan i visse måder tjene ham til undskyldning."

Mirabeau red i denne tid af og til ud om aftenen og gjorde ture, som det hed, for sin sundheds skyld. Meget ofte tilbragte han også hele timer med Bernard. Om hvad der forhandledes imellem dem, erfarede Charles intet bestemt, dog kunne Pierre

Laurent, der, trods sin troskab mod Mirabeau, ganske vist var noget mindre tavs, end han burde være, ikke skjule den formodning for Charles, at Bernard nu var blevet underhandler mellem grev Mirabeau og dronningen.

10

Charles havde endnu næppe tilbragt tre måneder i grev Mirabeaus hus, da denne en morgen spurgte ham, om han ikke havde lyst til at være med til en fest, som patrioterne gav samme dags aften. "Festen skal holdes i et meget stort hotel," sagde Mirabeau, "der bebos af madame Conlon, en af vore første danserinder. En del af operapersonalet vil komme med, for der skal både synges og danses. Forresten er det muligt, at det vil gå noget vildt til i dette selskab, men den, der vil kende vor tid, han bør også af og til se den på vrangside." Med disse ord rakte han Charles et adgangskort.

Klokken var hen mod ni om aftenen, da Mirabeau og Charles steg i vognen, som førte dem til det hotel, hvor festen skulle holdes.

Straks da de store fløjdøre åbnedes, blev Mirabeau omringet af sine venner og revet bort fra Charles' side. Denne gik derpå igennem flere elegante værelser, hvor der sad grupper af mænd, fordybede i samtale. Til sidst trådte han ind i en stor sal, hvori mangfoldige lysekroner og lampetter udbredte deres glans, mens der ved siden sås mindre kamre, i hvilke belysningen var svagere og lignede et dæmrende måneskin. I denne sal var den største del af gæsterne samlet.

Alt syntes her indrettet med en pragt, som ikke blot overgik den, der herskede i de øvrige værelser, men som samtidig vidnede om en usædvanlig dannet smag og en kunstfærdig hånd. Hvad der især vakte Charles' opmærksomhed, var et

galleri, som løb langs ad væggene, og hvori enkelte herrer og en stor del damer havde taget plads. Nogle af dem var i baldragt, andre bar prægtige fantastiske klædebon.

"God aften, la Bussière!" råbte en bekendt stemme til Charles, og Camille Desmoulins stod ved siden af ham.

"Hvem er de damer, som er så besynderligt klædte?" spurgte Charles.

"De fleste er sangerinder eller danserinder ved operaen," svarede Camille, "der er forresten digtet mange sange, som siden skal synges, men mine er de smukkeste, der er ingen i Frankrig, der skriver så smukke sange som jeg. Siden skal der opføres et mimisk skuespil. Sådan et er aldrig set før, det forsikrer jeg Dem om, og alle vore bekendte mænd er her til stede, undtagen Marat naturligvis, for vel ynder vi alle friheden, men i aften har vi dog indskrænket den derhen, at ingen må komme her, der lugter af hvidløg, og ikke har såler i sine sko. Hvad siger De ellers til vore damer, er de ikke smukke?"

"Ingen tyrk kunne ønske sig et skønnere harem," svarede Charles, "og dog begærer jeg ingen af dem."

"Nej, dertil er De alt for god en kristen, det ved jeg, men der kommer Danton, hvis De vil gå i skole hos ham, så omvender han Dem nok."

"Lad enhver beholde sin tro," sagde Danton, som havde hørt Camilles ord, "hvad kommer det mig ved? Jeg vil ingen tvinge og er godt fornøjet med min."

"Vil De være lige så fornøjet med den, når døden engang nærmer sig?" spurgte Charles.

"Og hvorfor ikke, unge mand? Hvorfor skulle jeg ikke med ro kunne rejse mig fra naturens taffel, når min time kommer, og

når jeg er træt af nydelse og arbejde? Tiltror De mig så lidt mod, at jeg skulle skælve, fordi jeg ved, at den evige søvn venter mig? Vær De vis på, at derfor skal jeg ikke være mindre beredt til at ofre mit liv for Frankrigs frihed." Efter disse ord gik han.

"Lad mig, da jeg nu ikke har noget bedre at gøre, være Deres cicerone," sagde Camille, "ser De den mand der med den smukke kraftige figur? Betragt ham vel, det er den forrige marquis af Sillery, den bedste fægter i hele Frankrig. Han skyder også godt med pistoler."

"Men hvem er han der med de blege udtryksfulde træk, som endnu bærer spor af svunden skønhed? Han, som taler med Mirabeau?"

"Han," svarede Camille, "ja han er næsten lige så mærkværdig som Mirabeau selv. De har faktisk set ham i kaffehuset, dengang jeg i min ubesindighed førte Dem midt ind imellem revolutionens mænd. Hans navn er Laclos, eller de Laclos, om De vil, for sådan hed han, dengang der endnu var adel i Frankrig. Det er et af vore vittigste hoveder og dertil en stor menneskekender, det er ham, som har forfattet den vidt berømte bog: *Les Liaisons Dangereuses*; og hvor meget ondt end moralisterne siger derom, så er det dog en af de åndfuldeste bøger, der er skrevet i Frankrig, og det vil da sige, i den hele verden. Har De læst den?"

"Nej," svarede Charles.

"Så må De læse den, jo før jo bedre. Det er også ham, der har lavet udkastet til den mimiske ballet, som vi siden skal se. I øvrigt er han en fortrolig ven af hertugen af Orleans."

"Og hvem er det menneske der med de lange ben, med den indskårne talje og med den høje ørnenæse? Han, som står ved

siden af marquis Sillery, han ser ud næsten som et rovbegærligt insekt."

"Ja det er en gammel sammenligning," svarede Camille, "der er dem, som påstår, han ligner en gedehams. Hans navn er Collot d'Herbois, han er en voldsom taler og har stor indflydelse i Jakobinerklubben. Han har før været skuespiller, og man siger, han er blevet pebet ud i Lyon."

"Og hvem er den undersætsige mand der med det røde ansigt?"

"Det er Legendre. Han har for nylig ombyttet slagterboden med talerstolen, han betragter kongedømmet som en stor okse, som han vil slå for panden for siden at sælge huden og kødet. Han er forresten vor tro ven og en stor beundrer af Danton. Han har også megen indflydelse hos jakobinerne."

Sådan blev Camille ved i lang tid at give de forskellige notabiliteter deres skudsmål, men til sidst blev han stående og pegede på en lille mand med et gulblegt ansigt, som stod i en krog, og på hvis sammentrukne læber der svævede et bittert og hånende smil.

"Kender De den mand?" spurgte han, "han, der står afsides fra alle de andre. Ser De? Nu løfter han hånden op til sin mund og tygger på sine negle. Det er Robespierre, den kendte advokat fra Arras."

"Han ser ud, som galden var trådt over i hans blod," sagde Charles.

"Det er den også, og dog er han en brav mand, og tro mod folkets sag. Hans uegennyttighed og hans retskafne karakter har allerede skaffet ham stor indflydelse."

"Det undrer mig, at han er her," bemærkede Charles, "man siger ellers, at han aldrig besøger andre selskaber end Jakobinerklubben og Nationalforsamlingen."

"Ja – det holdt også hårdt at lokke ham her hen. Han er ingen ynder af vellevned og ønskede helst, at vi alle skulle spise den spartanske suppe."

Straks efter kom de Laclos. "Vi må tale et par ord med hinanden," sagde han, "angående de sange, som skal synges." Derefter førte han Camille et øjeblik til side, men de vendte snart tilbage igen.

I dette øjeblik nærmede også Robespierre sig.

"Der kommer den mest dydige mand i Frankrig," råbte Camille, "må jeg forestille la Bussière for Dem, Mirabeaus ny sekretær. Han er naturligvis på vort parti, ellers ville han ikke befinde sig her."

"Jeg kender kun to partier," svarede Robespierre, "despoternes parti, de lastefulde, de, der smedede lænker til det ulykkelige folk, og dydens og frihedens parti, der vil forløse det."

"Ja, det er i det mindste de to hovedpartier," svarede Camille.

"Jeg kender kun en lov," vedblev Robespierre, "det er lighedens. Lad os opgive vor luksus og tage til takke med simple næringsmidler, lad os vende tilbage til naturen igen, da vil der ikke længere være tale om rige og fattige, da vil snart den almindelige tarvelighed gøre sådanne selskaber som dette umulige."

"Så vidt kommer vi næppe i aften," svarede de Laclos.

"Også geniets anmasselser må ophøre," blev Robespierre ved, "for også de er farlige for friheden."

"Der findes et sikkert lægemiddel for alt," svarede de Laclos, "det er det, som fører til de ukendte verdener." Efter disse ord gik han, men Robespierre blev stående og så efter ham, og der kom et slags ild i hans øjne, som ellers syntes udslukte, så de lignede et tilfrossent vand, hvorpå vintersolen skinner.

"Disse urene dyr," sagde Robespierre efter nogen tavshed, "der kalder sig aristokrater, skulle de ikke dø? De, som er smittede af alle kongedømmets laster og er lige så stolte af deres forførelseskunst, som oldtidens helte var det af deres sejrvindinger, skulle de have lov til at besmitte frihedens unge jomfruer, som de har besmittet de elendige kvinder i tyrannernes sale!"

"Men denne mands talent har jo dog været os til stort gavn," svarede Camille.

"Disse fordærvede mennesker," blev Robespierre ved, "disse talenter, hvis liv besmittes af laster, er netop de aller farligste fjender af friheden. Det er en kongelig grundsætning at benytte slette mennesker, når de har talent. I oldtidens republikker blev sådanne talenter knust."

"Og dog," sagde en mægtig røst ved hans side, "er talent og geni magter, som vil herske gennem tiderne, og hvis trone ingen revolution vil omstyrte, og ingen misundelig demagog undergrave."

Det var Mirabeau selv, der ubemærket havde nærmet sig, og nu udtalte disse ord. Robespierre forfærdedes derved, hans læber dirrede, og det var, som om der gik en krampagtig bevægelse gennem hans hele legeme, der meddelte sig lige til hans yderste fingerspidser. "Hvem, som siger sandheden,"

bemærkede han, "han udfordrer døden." Derefter gled han bort ligesom en skygge.

Charles så ham endnu engang kort efter, han stod igen i en krog af værelset, hvorfra han med et bittert smil betragtede de forbigående, mens han af og til tyggede på sine negle. Noget efter forsvandt han af selskabet.

"Det er den ubestikkelige misundelse," sagde Camille, "den virker forstenende, ligesom et medusahoved. Forresten er det en brav mand, som sagt, der er tro mod sit parti. Men nu må jeg hen og passe på, at musikken ikke bliver så stærk, at den overdøver ordene."

Kort efter begyndte sangen fra galleriet, melodierne var smukke, og foredraget vidnede om stor virtuositet, men sangene selv var deklamatoriske og uden poetisk værd.

Noget senere mødte Charles en bekendt, som han mindst af alle havde ventet at træffe på dette sted, det var Joseph Bernard. "Hvordan er De dog kommet her?" råbte han.

"Tys!" hviskede Bernard, "jeg kender en af operasangerne, der er hoffet hengiven, han har skaffet mig et indgangskort."

"Det er meget uforsigtigt af Dem," sagde Charles.

"Her er ingen, som kender mig, undtagen De og Mirabeau, og hverken han eller De vil forråde mig. Dog ønsker jeg helst, at han ikke får at vide, jeg er her."

De to venner gik nu et par gange sammen op og ned i den store sal. Endelig standsede de ved indgangen til et mindre værelse. Her sad de Laclos sammen med flere ved et spillebord, hvorpå der lå store dynger af louisd'orer. Der var en stærk spænding i de spillendes ansigter, kun de Laclos sad rolig, skønt han flere gange tabte betydelige summer.

Collot d'Herbois var også med imellem spillerne, hans ansigt var rødt af det tilstrømmende blod, og hver gang der opstod et ophold i spillet, tømte han et eller flere glas vin.

Engang, da han greb efter sit glas, tabte han et par guldstykker på gulvet. Han sprang da op fra sin stol og bøjede sig for at søge efter den. "Jeg skal lyse," sagde de Laclos og tog et papir frem af sin tegnebog, som han rullede sammen og antændte. Derefter holdt han det ned under bordet, hvor Collot lå på knæ og søgte efter sine penge. "Hvad der falder på gulvet, hører ellers tjenerne til," sagde de Laclos. Nu rejste Collot sig og satte sig på sin plads, mens han brummede nogle ord og kastede et blik fuldt af had og forbitrelse på de Laclos.

"Så De? Det var en banknote på femhundrede francs, som han antændte," sagde Bernard og gik sin vej, ledsaget af Charles.

"Er det muligt?"

"Det er ganske vist, mit blik er skarpt og bedrager mig ikke. Har De læst den bog, som dette menneske har skrevet?"

"Nej, men jeg har nylig hørt tale om den."

"Jeg har læst den," sagde Bernard, "den vidner om et overordentligt talent, og dog er det den afskyeligste bog, der nogen sinde er skrevet. Det er ligesom om forførelsens og fordærvelsens dæmon var steget op fra afgrunden for at hjælpe ham med den. Men egentlig er han selv en sådan dæmon, der med en rædselsfuld virtuositet skildrer sit eget afskyelige liv. Han er ellers sekretær hos hertugen af Orleans og samtidig sjælen i alle hans anslag, det egentlige midtpunkt i alle de intriger, der spindes i Palais-Royal for at bringe ulykker over

Frankrig. Han skyer hverken gift eller snigmord, siges der, når det gælder om at sætte en plan igennem."

"Var min sang ikke smuk?" råbte Camille, idet han ilede forbi.

"Jo," svarede Charles, men dette svar var et offer, som han bragte den selskabelige hæslighed, for til trods for han ofte havde læst digte og bladartikler af Camille, der vidnede både om fantasi og om en pikant fremstillingsmåde, så forekom det ham dog, at det digt, han ved denne lejlighed havde skrevet, ikke var synderlig bedre end alle de andres.

"Nu må spillet ende," sagde Laclos, "for nu skal forestillingen begynde."

"Hvem var de to unge mænd, der for nylig standsede nær ved døren?" spurgte en af spillerne.

"Den ene var Mirabeaus sekretær," svarede de Laclos, "den anden er nok også i Mirabeaus tjeneste, skønt han bruger ham på en egen måde."

"Denne såkaldte sekretær hos Mirabeau skal nok have ført et gudsforgået liv i Versailles," bemærkede en anden.

"Det er vel endnu ikke det værste, man kan sige om ham," svarede de Laclos, "det har vi andre også gjort"

Den beskyldning blev siden oftere fremført mod Charles, at han en tidlang havde ført et vildt liv i Versailles. Hvordan det så forholdt sig hermed, så er det dog aldrig lykkedes hans fjender at overbevise ham om noget, der i mindste måde nærmede sig til lavere udsvævelser, eller der i andre henseender kastede en mørkere skygge på hans karakter.

11

Nu åbnedes to fløjdøre, og selskabet trængte sig ind i et værelse, der var endnu rummeligere end den store sal, og var indrettet som et teater. På gulvet stod bænke, på siderne var gallerier anbragt, baggrunden var skjult bag et tæppe.

Både gallerierne og gulvet blev snart fyldte med mennesker. Charles fik ved Camilles hjælp plads på et af gallerierne ved siden af Bernard.

Da tæppet gik op, så man i baggrunden slottet i Versailles, der endnu, som det lod, glimrede med al den forgyldning og herlighed, der smykkede det, dengang det prangede i sin ungdoms glans. Foran slottet stod klippede takstræer og blomsterbede. Til siderne sås skuffende efterligninger af springvand. Det hele mindede ganske om den stil, som herskede i le Nôtres tid. Foran var der en fri plads.

Man hørte sange, blandede med jubel og sejrsråb. Dansende piger trådte ind med guirlander og kranse i hænderne. Nogle var kostumerede således, som moden bød det i de dage, da Versailles stod på kulminationspunktet af sin berømmelse, andre var klædte som hyrdinder. Til sidst kom der et udvalg af de skønneste piger, de knyttede hånd i hånd og dannede ligesom en bevægelig blomsterkrans omkring en prægtig forgyldt sejrsvogn. På vognen stod en majestætisk skikkelse, som skulle forestille Ludvig den Fjortende. Hans dragt var halvt antik, kun hårsætningen tilhørte en senere tid. På hovedet bar han en sejrskrans, som en romersk triumfator. En skuffende

kunst havde også vidst i ansigtstrækkene at frembringe lighed med den længst afdøde konge.

Vognen blev trukket af vildmænd, der på en allegorisk måde forestillede undertvungne provinser. Den holdt stille midt på teatret; da tiltog jubelen og sejrsråbet, og sang og musik tonede næsten bedøvende. På samme tid begyndte pigerne en dans om vognen og dannede til sidst knælende grupper, andre rakte kranse i vejret imod kongen. Derpå skiltes grupperne ad. Vognen rullede videre og forsvandt mellem kulisserne på den anden side af teatret, og danserinderne fulgte den. Til sidst kom der en lang række af hoffolk, klædte efter de tiders mode, og endelig døde sangen hen i det fjerne.

Men hvad der endnu vakte større opmærksomhed end hele triumftoget, var en kolossal tilhyllet genstand, der i højde langt overgik kongens forgyldte vogn, og ledsagedes af to hvide, tilslørede skikkelser. Den rullede frem ved en skjult mekanisme, uden at trækkes af noget synligt væsen. Der var en temmelig lang afstand imellem den og kongens vogn, og ingen af kongens følge syntes at se den. Til sidst forsvandt den på samme vej, hvorpå den forgyldte sejrsvogn var forsvundet. Derefter rullede tæppet ned.

Da det anden gang gik op, var scenen uforandret. Der hørtes salmesang og koralmelodier. Under disse melodier kom atter den skikkelse frem, som forestillede Ludvig den Fjortende. Denne gang kørte den ikke, men gik, ledet af en kvinde, og omringet af gejstlige, hvoraf nogle var i fuld ornat, andre bar masker, som gav dem et karikeret og jesuitisk udseende. Kongen syntes ældre og bar en allongeparyk, han var klædt i fyrstelig hofdragt. Også denne gang standsede han midt på

teatret. Da blev salmesangen stærkere. Midt under sangen kom mænd og kvinder frem, dels parvis, dels i større grupper, de stod halvt skjulte bag træerne og vekslede kærtegn, og flere af de gejstlige skelede først hen til dem, derpå forlod de kongen for at blande sig imellem dem.

Pludselig rullede bagtæppet i vejret, og i stedet for slottet så man brændende landsbyer og flygtende oldinge, kvinder og børn, som blev forfulgt af soldater med dragne sabler. Der hørtes skub og udråb af smerte og skærende skrig som af døende, hvilket næsten overdøvede salmesangen, men kongen syntes intet at høre og intet at se af, hvad der foregik i baggrunden, og omgivet af de syngende gejstlige fortsatte han sin vej og forsvandt imellem kulisserne.

Men før han endnu havde forladt scenen så man igen det samme syn som i første akt. Den store tilhyllede skikkelse rullede frem imellem sine to ledsagere, og ligesom trukket af usynlige magter, og den forsvandt på samme side som kongen. Det mærkedes vel, at den havde nærmet sig mere til ham, og dog lod det endnu, som om ingen af hans følge så den. Imidlertid stod bestandig de hviskende grupper imellem træerne, og branden og de flygtendes tog fortsatte i baggrunden. Endelig sank tæppet.

Da forhænget igen hævede sig, så man en slette, indsluttet af træer. Hen imod baggrunden stod en høj pavillon, og foran denne en tyrkisk ottoman, hvorpå der sad en prægtigt smykket dame. Ved hendes side hvilede en mandlig skikkelse, som det lod, i dyb slummer. Den var klædt i en sultansdragt, dog bar den ingen turban, men en stor pudret allongeparyk, ovenpå hvilken en gylden krone var fæstet. Ved siden af pavillonen sås

en port med jerngitter, og ovenover stod skrevet med transparente bogstaver: *Parc aux Cerfs*. Som bekendt var dette navnet på det sted, hvor Ludvig den Femtendes såkaldte serail var bygget.

Nu trængte flere bønder og almuesmænd sig ind. De var klædte i pjalter og havde et udhungret udseende. Så snart de så kongen, strakte de hænderne ud og syntes at klage deres nød og at bønfalde ham om hjælp, og det var, som om musikken klagede og bønfaldt sammen med dem. Imidlertid blev den kvindelige skikkelse utålmodig og gjorde tegn, at de skulle gå. Da dette ikke hjalp, klappede hun i hænderne, hvorefter pudrede og bestjernede hofkavalerer styrtede ind, fulgte af galonerede tjenere. Disse drev med trusler og slag den bønfaldende almue bort. Alt dette blev ledsaget af en musik, der med stor kunst gengav de afvekslende situationer. Straks efter vågnede kongen, han strakte sig og gabede og løftede endelig hovedet i vejret. Da vinkede damen, og der løb en lystig dansemelodi. Til samme tid åbnedes porten til *Parc aux Cerfs*, hvorfra en stor skare piger strømmede ind. De var alle klædte i prægtige tyrkiske dragter, som samtidig syntes beregnede på at fremhæve deres skønhed. Nu begyndte en dans, hvori de i tusinde lokkende og fristende stillinger udfoldede deres yndigheder. Lidt efter lidt kom også ældre damer ind, der blandede sig med i dansen. Disse var sælsomt kostumerede i stive snøreliv og med fiskebensskørter, med pudret hår, skønhedspletter i ansigterne og stærk nedringet barm. De gjorde lige så letfærdige bevægelser som de yngre, og syntes endog at overbyde dem. Groteske mandlige figurer viste sig også med bjerge af parykker på hovederne, med klæder skåret i

en rokokostil, som var blevet til den yderste karikatur. De blev straks omgivet af de letfærdige piger, som snart syntes at lokke, snart at spotte dem, og mellem hvilke de bevægede sig med latterlig stivhed.

Endelig rejste kongen sig og kastede et tørklæde for en af pigernes fødder, hvorefter dansen og musikken pludselig ophørte. I samme øjeblik sprang et par uhyre fløjdøre op med klang, som førte ind til pavillonen, og indenfor sås igen det store tilhyllede billede, og ved siden af stod de to tilslørede figurer. Dette syn var nu ganske nær ved kongen, uden at hverken han eller nogen af hans omgivning lod til at bemærke det. Alle flokkedes derimod om den unge pige, som holdt kongens tørklæde i hånden, og alle bragte de hende deres hyldest, derefter sank tæppet.

Da den fjerde akt begyndte, så man atter i baggrunden slottet i Versailles. Bygningen stod der endnu i al sin udstrækning, og dog var billedet forandret. Den gamle glans sås ikke mere, og den stærke forgyldning syntes falmet. Slottet var dunkelt og lignede en stor skygge fra svundne tider, men de stive blomsterbede, de klippede hække, de strengt beskårne takstræer var uforandrede og indtog endnu deres gamle plads.

Nær ved bagtæppet sås en mat forgyldt trone, hvorpå to skikkelser sad, som forestillede Ludvig den Sekstende og hans dronning. Også i disse skikkelser var en portrætlighed kendelig. De bar kroner på deres hoveder. I deres nærhed opførtes der danse, og man så masker, der mindede om personer, som til dels endnu levede, og som fordum havde spillet betydelige roller ved hoffet.

Dronningen blev ikke længe siddende, men steg ned og blandede sig i de dansendes rækker. Til andre tider trådte hun til side med en eller anden hofkavaler og lyttede til de ord, han syntes at hviske hende i øret. Endelig trådte en maske frem, som lignede prinsen af Rohan, om hvem folket troede at han havde stået i hemmelig forbindelse med dronningen.

Han knælede for hende, kyssede hendes hånd og rakte hende et kostbart halsbånd, som hun med begærlighed greb, og der tilbagekastede lysstrålerne fra tusinde slebne kanter og glimrende facetter.

"Der sigtes naturligvis til den bekendte halsbåndshistorie, hvori prinsen af Rohan blev indviklet," sagde Bernard, "men hvad dronningen angår, så er det hele en afskyelig bagvaskelse."

"Ti og husk, hvor De er!" hviskede Charles.

Luften syntes ikke længere blå, af og til hørtes fjerne tordenskrald, men dansen gik sin gang lige som før, dog var der ikke det liv og den munterhed deri, som man tidligere havde set.

Den kolossale tilhyllede genstand sammen med dens to ledsagere stod nu midt på teatret, men ligesom tidligere syntes den usynlig for kongen og alle dem, der omgav ham, og hoffet dansede omkring dem, uden, som det lod, at ane det mindste om dens nærværelse.

Pludselig glimtede et par stærke lyn, og uhyre tordenskrald fulgte derpå. Til samme tid blussede luer frem af jorden. Nu splittedes grupperne, og hoffolkene flygtede med tegn på angst. Kort efter rullede bagtæppet op, og slottet forsvandt, derimod så man Bastillen med sine tårne langt borte, der bestormedes af en uhyre menneskevrimmel. Luer blussede atter frem, og

guldkronerne faldt til jorden fra kongens og dronningens hoveder, derefter rullede tæppet igen ned.

"Det klæder denne de Laclos godt," sagde Bernard, "at opkaste sig til dommer over tiderne. Alle de laster, der vanærede Ludvig den Femtendes hof, er endnu ikke halvt så store som de, der besmitter ham selv."

Tæppet rullede op for femte gang. I baggrunden sås de store ruiner af Bastillen, den øvrige del af scenen forestillede en offentlig plads. Denne fyldte sig snart med mennesker. Midt imellem dem var kongen og dronningen, som igen havde deres kroner på. Begge var til vogns ligesom den maske, der i første akt forestillede Ludvig den Fjortende, og dog, hvilken uhyre forskel! Her var ingen hoffolk til stede, ingen galonerede tjenere, ingen dansende piger, heller ikke hørtes der noget jubelråb for kongen. De mænd, der omgav hans vogn, lignede folk af almuen. De fleste af dem var klædte i bluser. De havde økser og lanser i hænderne, også kvinder blandede sig imellem dem. Mændene bar trefarvede kokarder på brystet, og der sås intet andet ordenstegn. Det var mængden selv, der, lig en uimodståelig strøm, skød vognen frem, den bevægede sig rundt om teatret, endelig standsede den i forgrunden, derefter skiltes mængden til begge sider.

Pludselig hævede et alter med brændende flammer sig af jorden. Foran på alteret stod der skrevet med store bogstaver: *Frihed og lighed*.

Bag ved alteret hævede også den kolossale tilhyllede skikkelse sig, der aldrig manglede ved kongernes optog, og ved siden af den de to tilslørede figurer.

Kongen og dronningen steg nu ud af vognen og lagde deres kroner på alteret. Da afsløredes pludselig den hemmelighedsfulde skikkelse, og der opstod en dyb tavshed, og der gik en uvilkårlig gysen igennem den store forsamling.

Det afslørede billede var hverken mere eller mindre end en stor guillotine. Dette dræbende redskab var vel opfundet tidligere, men det blev netop i disse dage offentligt forevist i Paris, og det var allerede bestemt, at alle dødsstraffe i fremtiden skulle fuldbyrdes ved hjælp af dette værktøj.

De to figurer ved guillotinens side blev synlige på samme tid som den. Det var to høje kvindelige skikkelser. Den ene, på højre side af guillotinen, forestillede retfærdigheden, den anden, på venstre side, gengældelsen, begge med tilhørende attributter.

Kort efter sank guillotinens brede faldøkse, og en stor grotesk dukke, som skulle forestille despotiet, og som var behængt med ordener, adelsskjolde, hertugkroner, bispehuer og kardinalhatte, blev halshugget af det skarpe jern.

"Dette instrument skal fælde tyrannerne," råbte pludselig en stærk stemme, "retfærdigheden og den gengældende Nemesis straffer selv i sjette og syvende led. Leve friheden og det genfødte Frankrig!"

"Leve friheden og det genfødte Frankrig." Sådan lød det igen, dog ikke blot fra scenen, men også fra gallerierne og fra tilskuerbænkene på gulvet. På samme tid hævede en stor trefarvet fane sig i vejret. Derefter blev der igen danset, men nu var det almuen og ikke hoffet, der opførte dansen. Endelig sank tæppet under tilskuernes gentagne klap og under stormende bifaldsråb.

12

Efter at forestillingen var forbi, strømmede selskabet igen ind i den store sal og i de tilstødende værelser, hvori der stod en mængde dækkede borde, og hvor man beværtede med de mest udsøgte retter og de fineste vine, for skønt det var mænd af folkepartiet, som havde samlet sig her, så vidnede dog anretningen om en ødselhed og et vellevned, der tidligere kun herskede mellem de rigeste aristokrater.

Ikke blot operasangerinderne og de danserinder, som havde deltaget i den mimiske forestilling, men også mange andre damer, som Charles ikke før havde set, blandede sig nu i selskabet, næsten alle havde de et tillokkende ydre, og nogle udmærkede sig endog ved sjælden skønhed.

Damer og herrer tog plads ved bordene imellem hinanden, hvor de kunne finde den, flere par sad også i krogene og hviskede sammen. Dette så næsten ud som en parodisk gentagelse af, hvad der nylig var fremstillet i balletten. Andre forsvandt i de tilstødende kabinetter, som lukkede sig efter dem. Gennem den hele forsamling gik der en forvirret susen, som kun blev afbrudt ved de knald, hvormed den luftopfyldte champagne røber sin utålmodighed efter at slippe ud af sit fængsel, og den hele fest antog nu et temmelig bakkantisk udseende.

Snart hørte man også dansemusik i den sal, hvori skuepladsen havde været. Mange rejste sig og ilede derind. Kulisserne stod der endnu, men tilskuerbænkene var borte, og

der manglede da ikke plads for de dansende, som bestandig strømmede til i større mængde.

Efter forestillingen blev Charles skilt fra Bernard. Derimod traf han et par andre unge mænd, som han tidligere havde kendt. Forledt ved deres eksempel, og fristet af en tidligere vane, skånede han måske ikke nok den skummende champagne. Dette, sammen med musikken og de forføreriske skikkelser omkring ham, satte ham ind i den halvbevidste tilstand, hvori man hellere lader sig glide med strømmen, end sætter sig til modværge mod den.

Efter nogen tid kom et par unge damer ham forbi. Den ene, der var meget smuk, tabte sit lommetørklæde ved hans fod. Han tog det op og rakte hende det. Da veg den anden dame tilbage, men den, som ejede lommetørklædet, blev stående og takkede ham. Da hun nu samtidig betragtede ham med et spørgende blik, greb han pludselig hendes hånd, som hun uden modstand overlod ham, og de blandede sig i de dansendes tæthed. Lidt efter lidt blev han revet ind i hvirvlen, så han næppe mærkede, hvordan timerne svandt. Det hele forekom ham til sidst som et feeventyr, hvori trylleriet bliver til sandhed, og det sædvanlige liv til en drøm, og hvem ved, hvor vidt de fristende og gøglende syner kunne have bragt ham, hvis ikke et tilfælde var indtruffet, hvorved illusionens verden blegnede og tabte sin kraft imod den alvorlige og truende virkelighed.

Han havde taget plads i et sideværelse ved siden af sin danserinde. "Jeg ved endnu ikke engang Deres navn," sagde han.

"De behøver heller ikke at vide det. I aften vil vi ikke spørge om navne," svarede hun. Da trådte en herre ind og erindrede

hende om, at hun havde lovet ham den næste vals.

"Jeg kommer snart igen," sagde hun til Charles, og ledsagede sit løfte med et blik, der udtrykte endnu mere end hendes ord.

Charles satte sig da hen i en krog, halvt skjult bag et forhæng, hvor hans sjæl tabte sig i sære indbildninger og billeder, som alle hang sammen med de lokkende syner, hvor imellem han nylig havde bevæget sig. Da trådte to mænd ind, i hvilke han, på trods af at belysningen ikke var stærk, dog genkendte Danton og de Laclos. De tog plads nogle skridt fra ham uden at mærke hans nærværelse.

"Snart vil en stor forræder dø!" sagde de Laclos med dæmpet røst.

"Nej," svarede Danton, "endnu må det ikke ske."

"Det vil dog ske, han stormer selv mod sin undergang. Ved De, hvor han nu er?"

"Nej, hvor er han?"

"Derhenne i et tillukket kabinet, alene med en af vore letsindigste og skønneste danserinder. Hvortil tror De, det vil føre ham, der allerede længe har stået på gravens rand?"

"Lad det føre til, hvad det vil, men Deres skjulte kunster skal De her ikke bruge."

"Og dog vil ingen have større gavn af hans død end De. Når han er død, da er Danton Frankrigs første taler."

"Det var jeg allerede i forvejen," svarede Danton.

Kort efter kom også Camille Desmoulins. "Det var en ypperlig ballet," råbte han. "Sådan kan alene De opfinde, Laclos, jeg ville ønske, hele Frankrig havde set den. Det indfald med guillotinen, som hemmeligt var til stede, længe før den i den udvortes verden var opfundet, og som hverken hoffet eller

kongerne kunne se, skønt alle vi andre så den, det er guddommeligt, deri har Deres geni overgået sig selv."

"Denne maskine er et varsel for kommende tider," sagde Danton.

"I det mindste er den en pikant opfindelse," svarede de Laclos, "og på trods af at der siges flere vittigheder i Paris på en aften, end i den øvrige verden hele året igennem, så har dog næppe det vittigste af vore vittige hoveder nogen sinde haft et så skarpt og skærende indfald, som den mand, der opfandt guillotinen."

"Jeg spår, den vil få en stor fremtid," sagde Danton.

"Måske spøger den allerede rundt om i Tyskland, Spanien og Italien," råbte Camille, "og er med ved de aristokratiske festligheder, som folket må betale med sin sved og med sit blod. Men naturligvis kan ingen af de pågældende se den, det er hemmeligheden derved."

"Måske er den også til stede her på dette bal," sagde Laclos, "men vi kan heller ikke se den."

"Tusinde og atter tusinde aristokrater må falde," råbte Camille, "før kommer folket aldrig til sin ret."

"Det vil endnu ikke hjælpe," sagde Danton, "Nej! vi må kaste et blodigt kongehoved for det forbavsede Europas øjne, det er det eneste radikale middel."

"Men det kan aldrig ske, så længe denne diktator lever," bemærkede de Laclos.

Ved disse ord gjorde Charles en uvilkårlig bevægelse, der vakte de andres opmærksomhed.

"Har De hørt vor samtale?" spurgte Danton, som nu fik øje på ham.

"Jeg vil ikke nægte det," svarede Charles.

"Nå, mig er det ligegodt, Danton tør bestandig være sit ord bekendt."

"Også det ord, De talte om kongen?" spurgte Charles, der i sin nærværende ophidsede stemning tilsidesatte den forsigtighed, han vel ellers ville have iagttaget.

"Hvorfor ikke?" spurgte Danton.

"Har De da glemt, at kongen er den mest retskafne mand i sit hele rige?"

"Det er intet tegn på retskaffenhed hemmeligt at sige nej, når man offentligt siger ja," svarede Danton. Dermed rejste han sig og gik sin vej.

"Nu har De for anden gang fornærmet Danton," råbte Camille, "nu bliver der snart intet andet for Dem at gøre end at emigrere – jo før jo hellere."

"Råd ham ikke til det," sagde de Laclos, "af emigranter har vi snart så mange, at vi må frygte for en hungersnød."

"Det forstår jeg ikke?" sagde Charles, "hvordan mener De?"

"Bøndernes vogne kan jo næppe komme frem for lutter emigranter," fortsatte de Laclos, "de fylder jo alle veje lige som græshopper, men kan bønderne ikke komme frem, så må Paris savne de første nødvendigheder, følgelig kommer der hungersnød."

"Det bedste er, at græshopperne drager bort," bemærkede Camille, "så får landeplagen dog til sidst en ende."

I dette øjeblik trådte en af Charles' bekendte ind. "Mirabeau laber Dem søge overalt," sagde han, "hav den godhed at følge med mig."

"Mirabeau er en aristokrat, ligesom De selv," råbte Camille, der denne gang enten ikke kunne eller ikke ville beherske sin tunge, "og om man så støder en aristokrat i en morter, så er og bliver han dog en aristokrat."

"Det samme skal den vise Salomon have sagt," bemærkede de Laclos, "kun med nogen modifikation."

Charles fandt sin beskytter siddende på en sofa i et lille sidekabinet.

"Vi vil tage bort, Charles," sagde Mirabeau.

"O min velgører, jeg har vigtige ting at sige Dem!"

"Lad det vente, til vi kommer hjem. Det var måske en ubesindighed, at jeg tog Dem med, men jeg vidste ikke at selskabet ville blive så blandet."

"Men hvem betaler dog alt dette?"

"Den, som allerede har kastet så mange millioner bort, uden at have den mindste nytte af det. Men kom, jeg befinder mig ikke vel."

13

På hjemvejen kunne Charles dog ikke undlade at berette noget om den samtale, han nylig havde været vidne til, men Mirabeau syntes kun halvt at høre hans ord.

"Det har ingen nød," sagde han endelig, "de Laclos kan ikke ønske at tilintetgøre enhver dæmning imod anarkiet. Desuden ved han, at jeg agter og anerkender hans talent, sligt kan ingen forfatter modstå. Men tal nu ikke mere til mig, for jeg trænger til hvile."

Charles tilbragte morgenen i urolige drømme, hvori billeder gøglede forbi hans sjæl, der lignede febersyner. Men da han vågnede, var næsten alt borttryllet i glemslens strøm, og kun et par erindringer blev tilbage.

Det forekom ham blandt andet, som han stod foran alteret i en ensom kirke, dog var han ikke ganske alene, for Danton stod ved hans side. "Jeg skulle ikke have noget imod," sagde Danton, "hvis den gamle urmager nu ville istandsætte verdensuret, se værket efter og tage hjulene fra hinanden og give pendulet den rette svingning, for maskinen har allerede i mange år været rusten og trænger hårdt til at repareres. Men det kan han ikke, og vi må nu selv fuske derpå så godt, som vi er i stand til."

"Og hvorfor kan han ikke?" spurgte Charles.

"Dertil har han sine gode grunde," svarede Danton, "men nu er viseren på det store nødvendighedens ur skredet så langt frem, at denne revolution måtte komme."

Noget efter syntes det Charles, at han var langt borte fra Paris i et stille værelse hos sin onkel ved siden af en barndomsveninde, som han i flere år ikke havde set, og som han dog aldrig havde glemt. Hun smilede til ham, men der var en bitter smerte gemt bag hendes smil. Han strakte sin hånd ud imod hende. Da forandredes hendes træk, og det var ikke længere hende, men den danserinde, han havde danset med på ballet. "Hvorfor ventede du ikke på mig?" spurgte hun, "jeg søgte dig længe og forgæves, nu ses vi måske aldrig mere."

Dermed vendte hun sig om for at gå, han ville standse hende, da trængte de Laclos sig frem og rakte ham et bæger med skummende champagne. "Drik!" sagde han, "det er gift, men det skader ikke, vi er jo dog alle forgiftede i forvejen, du med. Ja, vi var forgiftede, før vi blev født." Dermed rakte han bægeret hen imod ham og ville tvinge ham til at tømme det. Charles stræbte af alle kræfter imod, og under disse bestræbelser vågnede han.

Kort efter trådte Pierre Laurent ind.

"Hvordan er det med grev Mirabeau?" spurgte Charles.

"Jeg ved ikke," svarede Pierre, "alt er endnu stille i hans sovekammer, og Gud bevare mig fra at forstyrre hans ro."

"Bring mig efterretning, så snart De hører noget fra ham," sagde Charles. Dette lovede Pierre og gik.

En halv time derefter trådte han ind igen og lagde efter sædvane et par dagblade på bordet. "Greven befinder sig ikke synderlig vel," sagde han, "dog har det, som han mener, ikke stort at betyde, men han kan dog nok ikke se Dem før i morgen. I dag modtager han ingen uden doktoren."

"Hvordan er hans udseende?" spurgte Charles.

"Ikke værre end ellers," svarede Pierre, "han ser rigtignok lidt bleg ud, men det er da intet under, sådan, som han stormer på sit legeme. Hans arbejder, som ingen ende får, og denne bestandige uro, og så disse ugudelige nattebesøg både hos madame Conlon og hos andre, og så de slemme ophidsende midler, og så de skarpe medikamenter, og denne bestandige brug af opium, når søvnløsheden kommer over ham. Alt det har allerede længe tæret på hans sundhed. Men han siger bestandig, at jeg snakker for meget både om det og om andet, derfor vil jeg tie stille, men vist er det, at han må have kæmpekræfter, for ellers havde han allerede længe været i graven."

De efterretninger, Charles fik om Mirabeaus befindende, dæmpede dog noget den frygt, som de Laclos ved sin ytringer havde vakt hos ham. Der imod opstod der under læsningen af et dagblad en ny angst i hans sjæl. Dette blad, som var skrevet i en aristokratisk ånd, gav en sammentrængt udsigt over de uroligheder, der allerede i længere tid havde fundet sted i provinserne, hvor bønderne, som bekendt, rottede sig sammen mod de adelige godsejere. Her blev alle de grusomheder gentaget, som Charles nylig havde set et billede af i den omtalte ballet, kun at de nu havde bredt sig ud i en videre kreds, og at legen blev leget omvendt, for det var adelen, som denne gang blev forfulgt og mishandlet, og ikke som før de lavere stænder.

"Utallige herregårde ligger i ruiner," stod der, "oldinge og børn og syge kvinder må flygte midt om natten fra deres brændende boliger, mange bliver forfulgte fra by til by, indtil de til sidst synker under mordernes hænder. En adelsmand," (navnet var tilføjet ved siden af) "blev hugget i stykker i sin

frugtsommelige kones nærværelse, andre dræbes på jagten, andre myrdes på deres slotte, andre standses på flugten, udrives af deres vogne og druknes i floder eller moradser, andre må dø under langsomme pinsler. Overalt lyser flammerne, alene i Franche-Comté og de nærliggende provinser er over to hundrede slotte blevet brændt, og det går ikke bedre til andetsteds. I øvrigt er det en egenhed hos vore landsmænd, at grusomhed og voldsgerninger meget ofte ledsages af musik og dans. Sådan danser man også her om de myrdedes lig, derefter bliver de henslængt nær ved ruinerne af deres ødelagte borge, uden at nogen tænker på at begrave dem."

Til trods for at Charles ingenlunde var uvidende om de grusomheder, som foregik i provinserne, så havde han dog aldrig før set en så levende og sammentrængt fremstilling deraf. Hvad der endnu mere bekræftede det heles troværdighed, var en medfølgende liste, som angav navnene på en stor del af de mishandlede og myrdede personer.

Charles' onkel og plejefader baron St. Brie var også en adelig godsejer. Nu vidste Charles rigtignok, at hans onkel i høj grad var elsket af sine bønder, og dermed havde han tidligere beroliget sig, når han hørte om de ophidselser, som fandt sted i provinserne. Men i dette øjeblik opstod der ikke des mindre en pludselig ængstelse hos ham, som han tidligere ikke havde følt, for det var jo dog muligt, at eksemplet kunne smitte, og i ethvert tilfælde syntes han, så snart der var tale om hans velgører, og om den, der havde været ham i faders sted, at hans plads var ved hans side, og ikke langt bort borte i en stor by, hvor han hverken kunne dele hans fare eller bekæmpe den. Han

besluttede derfor at vende hjem, så snart det lod sig gøre, og så snart han kunne få Mirabeaus tilladelse dertil.

Om eftermiddagen kastede Charles sig på sin sofa, hvor han, beskæftiget med sine erindringer, og udmattet efter ballet, snart hensank i en mellemtilstand mellem søvn og vågen, men denne halvsøvn blev pludselig afbrudt, da døren åbnedes, og Camille Desmoulins trådte ind.

"God dag!" råbte Camille, "jeg kommer for at spørge Dem, om De har hørt noget om duellen."

"Hvilken duel?"

"De ved det altså ikke. Denne Bernard, sådan hedder han jo, han, som De talte så meget med, og ved hvis side De sad under forestillingen, han er en rasende aristokrat, det ved De da vel?"

"Nå, hvad han?"

"Han har tilladt sig at give eksmarquien af Sillery et dementi, og følgen var naturligvis en udfordring."

"Hvordan gik det?"

"Sillery har aldrig duelleret, uden at hans modstander har betalt det dyrt," svarede Camille, "rygtet siger, at Bernard er dødeligt såret. Farvel, det var det, jeg ville sige Dem. Jeg mener det forresten ikke så slemt med Dem, som De måske efter mine ord i nat formoder, jeg vil kun råde Dem til i fremtiden at være forsigtigere i Deres omgang." Derefter ilede Camille igen ud af værelset.

Charles stod et øjeblik tavs og stræbte at besinde sig. Endelig greb han sin hat og ilede hen på boulevarden, hvor han kastede sig i en cabriolet, der snart bragte ham til Bernards bolig.

I Bernards kammer traf han sammen med den læge, som havde forbundet hans sår, og som nu igen var vendt tilbage for at se til sin patient. "Har rygtet ret?" spurgte Charles, "er såret dødeligt?"

"Jeg tror det ikke," svarede lægen, "dog kan jeg intet vist sige, før den første forbinding er taget af."

Kort efter kom også Bernards sekundant, en forhenværende officer. "Bernard var den udfordrede," sagde officeren, "og han valgte at slås på pistoler. Marquien ville bruge sine egne våben, men det forhindrede jeg, og pistolerne blev hentede hos en våbensmed. Marquien havde det første skud, men han kendte ikke disse pistolers natur, deraf fulgte, at skuddet gik noget til højre og ikke blev så farligt, som det sikkert ville være blevet, hvis han havde kendt sit våben bedre."

"Men hvad gav anledning til denne strid?" spurgte Charles. "Jeg var ikke selv til stede på ballet," svarede officeren, "men efter hvad jeg har hørt, så tillod marquien sig den påstand, at dronningen virkelig har haft sammenkomster med prinsen af Rohan. Dette erklærede hr. de Bernard ligefrem for usandhed, og deraf blev tvekampen en uundgåelig følge."

Nu nærmede Charles sig til Bernards leje, men denne syntes ikke at kende ham.

"Jeg ville gentage det, om det så hundrede gange skulle koste mit liv," udbrød pludselig Bernard, "han er en løgner, en æreskænder, og hun bliver på det skammeligste bagvasket. Derfor har sorgen lagt sit dunkle slør over hendes åsyn, men hendes sjæls højhed kan den dog ikke skjule. Ingen er således blevet forædlet ved ulykken som hun. Alt har hun hengivet, ungdom og skønhed, magt og herredømme, kongelig pragt og

rigdom, men alt dette skulle hun lide, for at hun kunne vise sig i sin sande skikkelse, for ingen martyr, ingen af de helgener, vi tilbeder, har ofret så meget som hun. 'Hver dag bliver jeg forhånet,' sagde hun, 'hver dag ser jeg truende mordere udenfor mine vinduer, og dog, hvis jeg kunne tage vinger på og flygte som en flyvende svale til mit ungdomsland, til min moders hjem, jeg ville det ikke, så længe kongen og mine børn må leve her, end skønt Paris nu er blevet til en hule for hyæner og tigre'"

"Han fantaserer," sagde lægen.

"Hendes hår er blevet hvide," udbrød Bernard igen, "mon det nu skulle falde damerne ind at pudre deres hår hvide for at ligne hende?"

Efter disse ord blev han tavs og lukkede sine øjne, kort efter åbnede han dem atter og fæstede dem stift på Charles.

"Er De der?" sagde han, "det er mig kært – det er mig også kært, at jeg ikke fandt Dem igen på ballet, for dengang ville jeg haft Dem til sekundant, men det er vel bedre, at det ikke skete."

Da Charles endnu engang havde talt med lægen, vendte han temmelig beroliget hjem, for til trods for at denne ikke kunne give nogen sikker trøst, så mærkede dog Charles, at han havde større håb, end han ville udtale, og at han i grunden ikke anså Bernards tilstand for at være så særdeles farlig.

14

Også med Mirabeaus sygdom syntes det at gå bedre, end Charles i begyndelsen ventede. Rigtig nok fortalte Pierre Laurent den følgende dag, at hans herre flere gange i nattens løb var blevet afmægtig. "Men dette er et tilfælde, som han oftere i den sidste tid har været underkastet," sagde Pierre, "og når han blot ville være forsigtig i fremtiden og skåne sig selv noget mere, mente lægen, så kunne vel denne svaghed overvindes. – Men det gør han ikke," fortsatte Laurent, "det gør han ikke, det ved jeg kun alt for godt."

Et par timer senere blev Charles kaldt til Mirabeau. "Han befinder sig nu ganske vel efter omstændighederne," sagde Pierre Laurent.

Dette lod også til at bekræfte sig. Rigtig nok var hans hudfarve noget forandret, og hans øjne syntes temmelig matte, men at ilden i hans blik snart flammede stærkere, snart syntes nærved at slukkes, det var noget, som Charles allerede oftere havde bemærket.

"Hvordan går det med denne fusentast, denne Bernard?" spurgte Mirabeau, så snart han så Charles, "det er en meget slem affære, han har viklet sig ind i."

"Ved De allerede det?" spurgte Charles.

"Ja, vist ved jeg det, og jeg har tænkt mere på det, end jeg måske i min nærværende forfatning burde. Det var en stor uforsigtighed af ham at vise sig i demagogernes forsamling,

endnu uforsigtigere var det at begynde strid med marquien af Sillery. Hvordan går det med hans sår?"

"Gud være lovet! Ikke så slemt, som rygtet fortalte, såret er nok ikke dødeligt."

"Så er han den første, der slipper levende fra en duel med marquien af Sillery, men han er dog et ubesindigt menneske, og det fortryder mig, at jeg har indladt mig med ham."

"Jeg håber dog, at hans ubesindighed ikke vil skade Dem."

"Mig! Hvor kan det falde Dem ind! Den skade, mistanke og bagtalelse kunne gøre mig, den har de tilføjet mig for lang tid siden, men de kan dog ikke rokke mig en tomme fra min plads. Adelen hader mig, for den betragter mig som en overløber. Hoffet gyser tilbage for mig, for jeg gælder ved min egen kraft, og ikke ved kongernes nåde. Ministrene misunder mig, for uden portefølje besidder jeg dog større magt end de. Og de egentlige partimænd hører jeg heller ikke til. Men min styrke er den bevægelige majoritet, der ingen bestemt vilje har, den, der ikke bestemmer sig selv, og heller ikke bestemmes af partilederne, ham bestemmer jeg. Det er de usikre, der gør mig sikker, det er de vaklende, der giver mig fasthed, og sådan – man må nu hade og forfølge og bagtale mig så meget, man vil – sådan skal det fortsætte, så længe min ånd beholder sin styrke og sin overvægt, det vil sige, så længe jeg ånder her på jorden."

"Gud være lovet!" udbrød Charles, "nu funkler Deres øjne med den samme kraft som i fordums tid."

"Uheldigt er det dog, at man har set ham ved Deres side på ballet. Derved har han bragt Dem i en skæv stilling, og De vil næppe undgå den mistanke, at De deler hans sværmeri."

"Måske var det da bedst, om jeg forlod Paris?"

"Derom vil jeg intet høre, jeg vil ikke undvære Dem, og jeg skal nok vide at beskytte Dem mod demagogernes angreb."

"Den godhed og den tillid, De viser mig, skal jeg aldrig glemme," svarede Charles, "men jeg læste i går en journalartikel, der satte mig i stor urolighed. Min onkels gods ligger dog ikke så langt fra Franche-Comté, hvor uroen netop er allerstærkest."

"Jeg har nøje underrettet mig om Deres onkels stilling," svarede Mirabeau, "den er fuldkommen sikker, han har under de nærværende forhold aldeles intet at frygte. Bliv derfor her indtil videre og tag ingen overilet beslutning."

Derefter begyndte Mirabeau at tale om de forretninger, som først skulle besørges. Han forlangte også flere papirer til gennemsyn, som han anmodede Charles om at bringe ham.

"Men har ikke lægen pålagt Dem endnu at undgå enhver anstrengelse?" spurgte Charles.

"Gør som jeg siger," svarede Mirabeau, "så længe jeg endnu har kraft, tør jeg ikke hvile. Jeg har ungdomssynder at afsone, jeg må erhverve mig tilgivelse ved store bedrifter, især må jeg standse dette pøbelherskab, for det kan ingen uden jeg. Jeg er den Alexander, som er født til at styre denne Bucephalus."

Efter at Charles havde udført de forretninger, Mirabeau forlangte af ham, besøgte han igen sin sårede ven og tilbragte et par timer ved hans leje. Dette gjorde han daglig, og snart erfarede han, at ingen af de ædlere dele havde lidt, og at såret rimeligvis snart ville læges.

Efter nogen tids forløb havde Charles den glæde at høre et foredrag i Nationalforsamlingen af sin mægtige beskytter, hvori dennes geni endnu engang viste sig i sit fulde lys. Det var den berømte tale, i hvilken han, skønt han også med stor kraft

udtalte sin harme mod de såkaldte emigranter, dog i frihedens navn forlangte, at enhver måtte komme og gå, som han ville, og hvori han, støttende sig på sin anseelse og på den folkegunst, som ingen i fuldere mål havde nydt end han, højtideligt og med forbavsende dristighed erklærede, at hvis der udkom en lov, hvoraf hensigten var at binde mennesket fast til en enkelt plet, ligesom planten bindes til jordbunden, da ville han ligefrem nægte loven lydighed.

Men her er ikke stedet til at gengive denne tale, som er bekendt nok, og som kan læses på andre steder. Vi skal kun tilføje, at han, på trods af hans pande vel allerede dengang var mærket med dødens tegn, aldrig, som en nyere forfatter udtrykker sig, har givet stærkere prøver på den vidunderlige magt, hvormed hans ord beherskede den menneskelige sjæl.

Dog måtte han flere gange standse midt i sit foredrag, hans ansigtsfarve var ligbleg, og hans legeme øjensynlig afkræftet. Ja, engang var han nær ved at besvime, men ånden vandt atter herredømmet, og de mægtigste ord strømmede igen over hans læber, og som en uimodståelig sejrherre i veltalenhedens rige, forlod han under stormende jubelråb den ophøjede plads, hvis hæder og stolthed han havde været, og som han – skønt kun få dengang anede det – aldrig mere skulle betræde.

Efter at denne tale var holdt, gik der et par dage hen, hvori Charles ikke så Mirabeau. I denne tid blev han opvartet af en anden tjener, for Pierre Laurent havde så meget at bestille i sin herres værelse, så han aldeles ikke kom til at tale med ham.

"O min ædle beskytter!" sagde Charles, da han igen mødtes med Mirabeau, "hvor mægtige ord jeg end før har hørt fra Deres

læber, så har dog ingen sinde nogen af Deres taler sådan grebet mig, som den sidste, De holdt i Nationalforsamlingen."

"Rimeligvis skal jeg aldrig oftere bestige denne talerstol," sagde Mirabeau med et tungsindigt udtryk. "Der er noget i mit bryst, som tvinger mig til at tro det."

"Er Deres sygdom da vendt tilbage?" spurgte Charles med forskrækkelse.

"Aldrig har nogen så ivrigt eftertragtet berømmelse som jeg," sagde Mirabeau, "og dog må jeg nu, da jeg måske står ved enden af min bane, når jeg eftertænker alt, hvad denne berømmelse har kostet mig, spørge mig selv, om den var al den umage værd."

"O min Gud, aldrig før hørte jeg sådanne ord fra Deres læber."

"Hvad sagde den vise Solon?" blev Mirabeau ved. "Lykkelig den, som lever et hæderligt liv i stilhed! Lykkelig også den, som vælger den dybere stilhed og slumrer ind i døden uden at mærke det! Altså at dø uden smerte, at hvile i den ukendte nat, at glemme denne lyst til jordisk glans, til jordisk herredømme, deri sætter den vise sin højeste lykke."

"Tror De da virkelig, at De snart skal Dø?"

"I det mindske har jeg aldrig følt, hvad jeg nu føler. Og dog var det godt, om jeg kunne leve et par år endnu. Verden kender kun den halve Mirabeau, også den anden halve skulle den da have lært at kende. Men kan det ikke være, og har den varslende stemme ret, der taler i mit bryst," (her kom der et sælsomt og feberagtigt udtryk i hans øjne), "nu vel! Så åbn da vinduerne, at jeg endnu engang til afsked kan ånde af luftens strømme! Lad musikken ombølge mig! Lad dansende piger omgive mit

dødsleje, og ræk mig så til afsked det fulde bæger, kranset med forårets blomster, blandet med bedøvende urter, at jeg uden smerte – for kun den frygter jeg, men ikke døden – at jeg uden smerte kan synke ned til den gamle Charon, der fører os over drømmenes flod til søvnens evige bolig."

"Ak," udbrød Charles, mens tårerne vædede hans åsyn, "er der da intet håb i Deres hjerte hverken om livet her eller hisset?"

"De befinder Dem endnu i illusionens verden," sagde Mirabeau, der snart havde genvundet sin sædvanlige rolighed, "og det er netop det, jeg kan lide Dem for. Men De har også været uforsigtig på ballet, derfor må jeg nu selv råde Dem til at forlade Paris, for ret længe vil jeg vel nu ikke kunne beskytte Dem."

"I det mindste vil jeg gerne blive til –"

"Nej, De skal ikke være til stede ved mit dødsleje, De skal ikke se min afsjælede maske. De skal tage mit billede med Dem sådan, som De for nylig så mig på talerstolen. Sådan vil jeg leve i Deres erindring."

"Men hvordan kan jeg rejse med ro, før jeg ved, hvad vending Deres sygdom vil tage?"

"De vil nok snart få vished," svarede Mirabeau, "i øvrigt er det nu bedst for Dem, at De bliver ansat i armeen, jeg har allerede skrevet til vedkommende desangående – for De vil dog vel ikke forlade Deres fædreland?"

"Jeg forlader aldrig Frankrig. Deres egne ord på talerstolen har, måske mod Deres hensigt, endnu mere bestyrket mig deri."

"Godt! og da De ønsker at se Deres hjem igen, så kan også det ske, det vil ikke længere være så vanskeligt at skaffe Dem rejsetilladelse. – Dog, jeg tør nu ikke skænke Dem mere af min

tid, den er mig kun knap tilmålt, og der er meget, som endnu skal gøres. Men De har haft mig kær, det ved jeg, og De skal vidne for verden, at Mirabeau ikke var så stor en egoist, som hans fjender finder for godt at udsprede. Og nu farvel! De skal snart høre fra mig." Dermed strakte han sin hånd til Charles, som med brændende heftighed trykkede den til sine læber.

Da Charles gik igennem den store sal, så han flere medlemmer af Nationalforsamlingen, der allerede havde hørt foruroligende efterretninger om Mirabeaus sundhed, og kom for at spørge til ham. Charles lod sig kun lidt opholde ved deres spørgsmål og ilede op på sit værelse, hvor han til sin forundring traf Camille Desmoulins, der kom ham i møde ved indgangen.

"Jeg kunne ikke få Mirabeau selv at se," sagde Camille, "jeg gik da op til Dem for at høre, hvordan det er med ham."

"Desværre for os og for det ulykkelige Frankrig, hans tilstand er farligere, end verden endnu ved eller aner," svarede Charles.

"Jeg tænkte det nok. Så De ikke den gulgrønne farve i hans ansigt, så De ikke hans dødblege læber, da han sidste gang stod på talerstolen? Så De ikke, hvordan han kæmpede med sit legemes afmagt?"

"Og dog, med hvilken kraft talte han ikke!"

"Men i denne tale åbenbarede han samtidig mere end nogen sinde sit frafald, for han forsvarede emigranternes frihed, som han kaldte det – det skete jo blot for at behage kongen og de troløse aristokrater."

"Nej, det var hans overbevisning, sådan taler ingen, hvis ord ikke udspringer af en dybt bevæget sjæl. Og desuden, på trods for han forsvarede emigranternes menneskeret, så talte han dog med sådan kraft imod dem, at *jeg* i det mindste har svoret i

mit hjerte, at hvad der så sker, jeg forlader aldrig som rømningsmand det folk, hvis vel og ve jeg er født til at dele, hvis rettigheder jeg er født til at forsvare."

"Gør De ikke?" sagde Camille, "så har Deres udseende dog ikke bedraget mig. Skulle De da engang – for jeg kan vel tænke, at De nu rejser tilbage til Deres hjem – men skulle De engang trænge til hjælp, så henvend Dem kun frit til Camille, dette navn har en god klang mellem folket. Desuden har jeg også nogen indflydelse på Danton, Frankrigs dristigste og største mand. Han og jeg, vi er nu de eneste, som kan beskytte Dem."

"Tror De, Mirabeau har fået gift?" spurgte Charles.

"Den gift, han har fået, er af ganske anden art, end De tænker, og han har med vild begærlighed drukket af den lige fra sin tidligste ungdom. Men det sidste, det til randen fyldte bæger blev rigtig nok rakt ham på det bal af den farligste sirene og af den mest fortryllende og sansebedårende Circe, som Frankrig ejer. Om nu Laclos i forvejen har vidst at stemme hende for sine planer, det er noget, som jeg ikke ved og heller ikke vil vide. Og nu lev vel! Ser jeg Dem engang igen, skal det være mig kært, men ser jeg Dem aldrig mere, så vil jeg oprigtig talt dog heller ikke tage min død derover. Videre går jo venskab sjældent i vore dage."

Dermed gik han.

Kort efter kom Pierre Laurent, hans øjne var røde og opsvulmede af gråd. "Dette sender min herre Dem," sagde han og lagde en rulle louisd'orer på bordet. Derefter rakte han ham en diamantring af en ejendommelig form, som Mirabeau selv plejede at bære. "Denne ring beder han Dem at modtage som en erindring om ham," blev han ved, "i aften skal De få Deres pas,

og hvad han ellers har lovet Dem. Han ønsker, at De skal rejse, så snart De kan."

"Er der da virkelig så lidt håb?" spurgte Charles.

"Det synes så. Himlen være med Dem! Tak De Gud, at De i tide kommer herfra, for når grev Mirabeau dør, ser det sort og sørgeligt ud både for de fornemme og for os andre."

Da Charles om eftermiddagen tog afsked med Bernard, fandt han ham oppe af sengen og ganske vel. "Jeg ville ønske at Mirabeau befandt sig så godt som jeg," sagde Bernard, "og dog, hvem ved, måske kan hans bortgang, hvis den ellers finder sted, netop blive til kongens nytte."

"Hvordan skulle det gå til?" spurgte Charles.

"Måske vil det tvinge ham til at gøre, hvad han længst burde have gjort, og hvad dronningen hidtil forgæves bad ham om. Men," føjede han til, uden tvivl for at give samtalen en anden vending, "De har så tit lovet at fortælle mig det vigtigste, De har oplevet i Deres første ungdom. Hvornår skal det ske?"

"Jeg er kun lidet oplagt til at gøre det nu," sagde Charles.

"Kan De ikke skrive det undervejs?" spurgte Bernard.

"Måske," svarede Charles, "hvis jeg kommer i stemning til det. Det vil kun være få timers arbejde, for det meste er skrevet i forvejen."

Samme aften fik Charles ikke blot et pas til Grenoble, men han modtog også den efterretning, at han var ansat som løjtnant ved armeen. Samtidig var det tilstået ham en permission på fire måneder, for at han kunne besøge sit hjem.

15

Noget efter Charles' afrejse modtog Bernard et manuskript, der indeholdt den beretning, han havde lovet ham. Den verden, hvori dette manuskript fører os ind, er rigtignok meget forskellig fra den, hvori vi hidtil har bevæget os, imidlertid er det temmelig nødvendigt, hvis man skal forstå det følgende, i det mindste til dels at kende det. Vi skal derfor gengive det vigtigste af det neden under med Charles' egne ord.

Om Charles de la Bussières tidligere år.

Mine forældre kan jeg ikke erindre. Min fader var en agtet officer i den franske marine, men han ejede ingen formue og døde tidligt, min moder fulgte ham snart. Jeg stod således alene på jorden som et hjælpeløst barn. Da tog baron St. Brie, en fjern slægtning af min moder, mig i sit hus, og ingen fader kan sørge mere trofast for sin søn, end han sørgede for mig. Han virkede på mig både ved sit ord og ved sit eksempel, og at jeg ikke er gået både legemligt og åndeligt til grunde i vor fordærvede tid, det skylder jeg fornemmelig ham.

Baron St. Bries karakter afveg aldeles fra alt, hvad jeg har set i vort land. Hans fader havde været gift med en englænderinde, måske var der da noget nedarvet fra moderens side, hvoraf hans egenskaber og hans underlige væsen kan forklares, for hvis jeg ikke har en aldeles falsk forestilling om indbyggerne på den mærkværdige ø, så ligner han langt mere en englænder end

en franskmand. Han har også tidligere tilbragt flere år i England.

Min onkel, således ville baron St. Brie, at jeg skulle kalde ham, besad efter kyndiges mening, en usædvanlig indsigt i de gamle sprog og i den gamle litteratur, og han underviste mig selv deri.

Jeg besluttede allerede tidligt at vie mig til den militære løbebane. Min onkel havde intet væsentligt derimod, men ønskede kun, at jeg skulle se tiden an, før jeg tog nogen afgørende bestemmelse.

Med hensyn til vor katolske lære, tror jeg næppe, St. Brie kunne kaldes rettroende, dog hindrede han aldrig mig, som fra barndommen af gerne beskæftigede mig med religiøse tanker, fra at følge denne min tilbøjelighed. Imidlertid stod han, så vidt jeg kunne mærke, ikke synderlig vel anskrevet hos vore gejstlige.

Han talte næsten aldrig om sin tro, og kun en eneste gang, da en præst var til stede, som ivrig forsvarede helvedstraffens evighed, erindrer jeg, at han med heftighed tog til genmæle.

"Der må da være en temmelig hårdhjertet natur i disse engle," sagde han, "hvis de kan være fornøjede og vel til mode og nære sig af mælk og honning i al evighed og prise deres mester med sang og cymbler, mens millioner af følende væsener hyler neden under dem i uendelig jammer. De må da kunne beruse sig i saligheden, ligesom en dranker i vin, for at glemme deres medskabningers elendighed, for at ikke en eneste tanke derom skal kaste en skygge ind i deres himmelske paradis."

"Det er ugudeligt talt," sagde den gejstlige.

"I er selv ugudelige, når I udbreder sådanne tanker om den højeste gud, som I dog priser som den albarmhjertige. Og hvad mig angår, så ville jeg hellere dele mine brødres skæbne og være ulykkelig med de forladte verdener, end jeg ville have del i en sådan egoistisk salighed. Jeg vil ikke spise kage og kaviar med nogle udvalgte i himlen, når millioner af mine brødre skal sukke i evig elendighed. Selv for en Nero, for en Caligula ville denne straf være for lang."

Min onkel ejede et lille adeligt stamgods halvanden mil fra Grenoble, hvilket efter hans død skulle gå i arv til en af hans slægtninge på fædrene side. Denne mand har jeg i øvrigt aldrig set.

Forholdet mellem godsejeren og hans undergivne var på dette sted ganske anderledes end på de fleste andre herresædet i Frankrig. Her var allerede i gerningen for lang tid siden de rettigheder afskaffede, som andetsteds tyngede på de ulykkelige bønder, hverken livegenskab eller jagtrettighed trykkede dem, og der herskede et patriarkalsk forhold mellem St. Brie og hans undergivne, som jeg aldrig har set på noget andet sted.

Her tilbragte jeg mine drengeår og min første ungdom, og den kærlighed, hvormed bønderne hang ved deres baron, kom også mig til gode, for da det blev bekendt, at min onkel ønskede, jeg skulle betragtes som hans søn, så var jeg overalt en velkommen gæst. Disse år erindrer jeg som de lykkeligste i mit liv.

Imidlertid skete der ikke meget deri, som egner sig til fortælling. Det første, der bragte mere afveksling ind i mit liv

var en lille rejse i Schweiz, hvorpå jeg ledsagede min onkel, da jeg allerede gik i mit attende år.

Også deri lignede min onkel mere en englænder end en franskmand, at han havde tilbragt en stor del af sin ungdom på rejser, og endnu, mens jeg var i hans hus, foretog han af og til udflugter til et eller andet naboland. Til Chamounydalen i det nærliggende Savoyen havde jeg tidligere fulgt ham, men i Schweiz havde jeg endnu aldrig været.

Vi besøgte Genf, vi sejlede på Genfersøen og tilbragte flere dage i omegnen af Vevai. Fra Vevai kørte vi gennem trange og dybe dale, til vi kom til Thun i det såkaldte Berneroberland, hvor vi ville betragte de kolossale fjelde, der anses for de højeste på den nordlige side af Rhonefloden.

Da vi var kommet til Interlaken, mødte vi en mand igen, som vi tidligere havde truffet i Lausanne, og som siden fulgte os over Genfersøen til Vevai, hvor han endelig til min onkels store glæde skiltes fra os. Denne mand kaldte sig Dufour, hvorfra han var, husker jeg ikke. Han kunne vel næppe være mere end tredive år gammel, dog havde han allerede gråt hår, der samtidig var tyndt og så vissent ud, som om det ikke længere tilhørte nogen levende skabning. I hans ansigt var der forresten intet, som kunne vække opmærksomhed. Han var et af disse misfornøjede og halvtudslukkede mennesker, der ikke blot har gjort Horats' ord: *Nil admirari* til deres valgsprog, men som endnu driver det en del videre, end digteren vel har tænkt på, og det lod, som om han blot gennemvandrede Schweiz og betragtede dets natur for at ytre sin misfornøjelse derover.

Da vi kom til Interlaken, var vejret ypperligt, vi kunne allerede herfra se den såkaldte Jomfru liggende i solglans for os.

Vi bestilte en fører med et par heste til den følgende dag. Hestene blev kun bestilt, for at vi af og til kunne bruge dem, hvis vi blev meget trætte, i øvrigt ønskede min onkel at vandre til fods. Føreren talte endog tit fransk, hvad ellers er sjældent på disse steder.

Vejret var også klart den næste dag; om morgenen klokken fire begav vi os på vej.

Vi opholdt os et par timer i Lauterbrunnen for at se det berømte vandfald, der styrter ned fra en uhyre højde og svinder hen som støv i luften. Men da vi kom derhen, traf vi, til min onkels store misfornøjelse, sammen med hr. Dufour, som var kørt fra Interlaken kort efter vor bortgang, og som havde til hensigt at gøre fodturen med over bjerget. Han indledte straks en samtale ved at ytre sin misfornøjelse over den såkaldte støvbæk, der efter hans mening var et usselt og magert vandfald, hvori det vigtigste, nemlig den store vandmasse, manglede. Dertil tav min onkel stille, for det lod sig ikke nægte, at bækken i denne tid, hvad også vor fører indrømmede, var usædvanlig fattig på vand.

Vi begyndte bjergbestigningen opad til den såkaldte Wengernalp, hvor vi bestandig så den uhyre, snehvide Jomfru med sine glinsende sølvhorn højt i luften over vore hoveder.

Dufour tillod sig da den kritiske bemærkning, at det var den koldeste jomfru i kristenheden, det var ikke andet end en stor sneklump, sagde han, hvis ensformighed trættede øjet, og som egentlig, hvad der også gjaldt om de fleste levende jomfruer, var meget hæslig.

Det kunne min onkel ikke længere roligt finde sig i, dog blev han endnu indenfor grænserne af en slags ironisk høflighed.

"De har ypperlige anlæg til at blive recensent," sagde han, "De skulle associere Dem med en eller anden æstetisk bladudgiver. Det er i grunden, når man blot har den nødvendige store tillid til sig selv og den ligeså nødvendige store foragt for andre, en ganske overordentlig let sag, især når man besidder så meget talent derfor som De."

Noget efter styrtede et par mægtige sneskred ned fra fjeldet. "Det gør langt fra ikke noget så majestætisk indtryk, som man efter rejsebeskrivelserne skulle tro," sagde Dufour.

Nu var det forbi med min onkels tålmodighed.

"Ja det er en jammerlig tid, vi lever i," sagde han, "derom er De vist enig med mig, hr. Dufour."

"O ja, til en vis grad," svarede Dufour, der endnu ikke ret vidste, hvor min onkel ville hen.

"Vi sørger ikke i sorgen," blev min onkel ved, "vi glæder os ikke i glæden, det store tiltaler os ikke, det små tiltaler os heller ikke, jeg har kendt ganske unge mennesker – ikke ældre end De. hr. Dufour! – der allerede var kede og lede af livet, endnu før de ret havde begyndt derpå. Hvorfor djævelen skyder sådanne folk sig ikke en kugle for panden, da livet allerede i deres tidlige år er blevet dem til en væmmelse, og da de, uden at have været unge, bliver hjemsøgte af en uægte og ulykkelig oldingealder, hvori de afsætter galde og bitterhed ved hvert skridt de går. Men det kommer vel deraf, at de selv føler, de ikke er et skud krudt værd."

Dette var noget for stærkt for hr. Dufour, og han vendte sig pludselig bort fra min onkel. Ja, flere rejsende, der havde forenet sig med os, mente endog, at det ville komme til en udfordring, men det skete ikke. Derimod henvendte nu hr.

Dufour sine kritiske bemærkninger til andre af rejseselskabet, men dette vakte lige så megen ærgrelse hos min onkel, som om han havde henvendt sig til ham selv.

Da vi om aftenen nåede Grindelwald, kunne St. Brie ikke undlade endnu engang at give sin harme luft. "Jeg nægter ikke," sagde han, "der kom en underlig lyst over mig, da jeg så den filosofiske ligegyldighed hvormed De betragtede alt, hvad der satte os andre i bevægelse."

"Hvilken lyst? Hvad mener De?" spurgte Dufour.

"Jeg mener, jeg fik lyst til at styrte Dem selv ned i en af de afgrunde, vi kom forbi, og som De så højt foragtede, alene for at se, om Deres stoiske apati og Deres ophøjede overlegenhed kunne holde stand mod et sådant rystende *argumentum in hominum*. Nej, vær De kun rolig," blev han ved, idet han klappede ham på skulderen, "paroksysmen er overstået, jeg kan vel af og til få et sådan anfald, men det varer sjældent længe. I aften i det mindste, det forsikrer jeg Dem om, har De intet af mig at frygte."

Hr. Dufour studsede noget ved disse ord og betragtede min onkels kraftige skikkelse med et slags uvished. "Brutal som en engelsk okse," mumlede han imellem tænderne, dog først da han var så langt borte fra min onkel, at denne næppe kunne høre det. Noget efter erfarede vi, at han var taget tilbage til Interlaken på en kørevej, hvor man rigtignok ikke havde en så pragtfuld udsigt som på vejen over fjeldet, men som til gengæld var langt kortere og mere bekvem.

"Der må gå mange udsvævelser i forvejen, for at sådanne misfostre kunne fødes," sagde St. Brie.

Alt dette har jeg egentlig kun fortalt, for at De deraf kan få et begreb om min onkels sælsomme karakter og væsen. Måske vil De spørge, hvorledes jeg endnu så mange år efter kan erindre dette. Grunden er meget simpel, jeg holdt dengang, ifølge min onkels forlangende, et slags dagbog over vor rejse. I denne bog skrev jeg adskilligt op, hvad der forefaldt, men især navnene på de steder, som tiltrak sig min opmærksomhed.

16

Så langt jeg kan huske tilbage, har de store naturbilleder virket mægtigt på min sjæl. Og da jeg nu næste morgen fra det værtshus, hvori vi logerede, bemærkede hvordan solstrålerne forgyldte toppen af den højt opstigende Eiger, der hæver sig som en uhyre skarp tilhugget flintesten i luften, og hvis spids, som enhver straks begriber, der blot kaster et blik derpå, aldrig er besteget af noget menneske. Og da jeg ved siden af den så de snehvide Fiskerhorn og det sælsomme Skrækhorn, da kom jeg i en stemning, hvori jeg, skønt jeg dog også har betragtet det mægtige Mont-Blanc, hverken før eller siden har været. Og på trods af at det nu er så længe siden, jeg så disse jordens uhyre børn, disse forfærdelige, himmelstræbende titaner, så står de dog så levende for min erindring, som om jeg havde set dem i går.

De to følgende dage vandrede vi over et stort isbjerg, navnet har jeg ikke skrevet ned, hvorfra vi igen så de vidunderligste fjeldsyner. "Naturen har sjældent drømt dristigere, end den drømmer her," sagde min onkel, "i disse susende bjergvande, i disse faldende sneskred, i disse fantastiske klippeskikkelser, og den erindrer måske i sine drømme skabelsens første dage, derfor ser alt så vildt ud. Det er ellers godt for hr. Dufour, at han er kørt sin vej, for i dag havde han fundet så meget at ærgre sig over, at hans sundhed næppe havde holdt det ud."

Men jeg skal ikke trætte Dem med naturbeskrivelser, jeg ved vel, hvor ofte sådanne har kedet mig selv i de rejsendes

beretninger. Jeg skal kun føje til, at vi den anden dags aften ankom til en landsby, som hedder Meyringen, og som danner et slags knudepunkt, hvori de forskellige veje krydser hinanden fra alle kanter.

Vi havde forsinket os ved et stort vandfald og ved at stige ned i en gletsjer. Deraf fulgte at vi først nåede den landsby noget før solens nedgang.

Men her var der foruden mange andre rejsende kommet en fornem dame, som havde ladet sig bære over Simplon, det var en ung prinsesse fra Italien, fortalte man, hun var så dejlig, at folk samledes fra alle sider for at se hende, og på mange steder, hvor hun kom igennem, havde de unge piger strøet blomster for hendes fod. Hun og hendes følge havde nu optaget alle ledige pladser i det største værtshus. De andre værtshuse var også overfyldte, så det syntes umuligt længere at finde noget logi.

Min onkel lod sig ikke synderlig anfægte af dette. "Kan vi ingen anden plads få, så kan vi ligge på et høloft," sagde han, "dog vil vi endnu ikke opgive håbet om at finde et sovekammer, der er bedre."

Derefter begyndte han at underhandle med en opvarter, der stod på gangen i det største værtshus, og bød ham den dobbelte betaling, hvis han blot ville skaffe os et lille kammer i baggården, men han afslog det aldeles. Da trådte prinsessen selv ud af et sideværelse, rimeligvis havde hun hørt opvarterens afslag, for han talte temmelig højt. "Der er prinsessen selv," hviskede han.

Det var ingen anden end den bekendte Louise af Savoyen, der også førte navn af prinsesse Lamballe, og som siden blev så

kendt både ved sin skønhed og ved sit trofaste venskab for Frankrigs ulykkelige dronning.

"De søger logi?" sagde hun til min onkel.

"Ja, Deres Højhed, og, som det synes, forgæves."

"Hvad hedder De?"

Min onkel nævnte sit navn.

"Hvor kommer De fra?"

"Vi kommer fra de store Berneralper," svarede min onkel.

"Der rejser jeg netop hen. Det skal være et meget smukt og ophøjet syn."

"Ja, Vorherre er en mester i den ophøjede stil!" svarede min onkel.

"De må fortælle mig noget om Deres rejse," sagde hun, "er det Deres søn?"

"Det er en slægtning af mig, som jeg ganske betragter som min søn," svarede han.

"Vi må skaffe baron de St. Brie et værelse," sagde hun til en kavaler, der ledsagede hende, "vi kan jo indskrænke os en smule."

På den måde fik vi et smukt kammer i det samme værtshus, hvori prinsessen selv logerede.

Om aftenen måtte vi spise ved hendes eget bord; hun hørte med fornøjelse på min onkels beretninger om hans forskellige rejser. Vi erfarede, at hun selv blot i forbigående ville se en del af Schweiz, men at målet for hendes rejse var Versailles og dronningens hof.

Den næste dag var det regnvejr, og tykke tåger dækkede bjergene. Sådanne pludselige overgange er, som bekendt, meget almindelige i fjeldegne. Alle floder var steget over deres

bredder, og flodvandene havde et gulbrunt udseende, udsigterne syntes skjulte bag slør, og vi kunne ikke tænke på at fortsætte rejsen, så længe dette vejr varede ved.

Sådan kom vi i endnu nærmere berøring med den fornemme dame. Min onkels bemærkninger lod til at interessere og more hende, rimeligvis fordi de bar præg af en åndelig frihed og originalitet, som sjældent mærkes i de kredse, hvori hun var vant til at leve.

Hun syntes også at interessere sig noget for mig og tiltalte mig flere gange. "Dagen holder ikke altid, hvad morgenrøden lover," har jeg læst et sted, dette kan vel også anvendes på mig. Jeg var den gang frisk og blomstrende, og man sagde endog, at jeg var smuk. Smukheden er vel nu forbi, jeg er blevet bleg og har tabt den friske ungdomsfylde. I de dage var det anderledes, og hun lod virkelig til at betragte mig med velvilje.

Hun spurgte, hvilken levevej jeg ville vælge.

"Jeg efterlod ham helst mit gods," svarede min onkel, "men det kan jeg ikke, det skal en anden arve. Rimeligvis vil han da vælge den militære vej."

"Skriv til mig, når De ønsker, han skal indtræde i tjeneste," sagde hun, "måske kan jeg da være Dem til nogen nytte."

Om aftenen hørte vi en sælsom sang, der var meget afvigende fra alt, hvad man i den retning hører i Frankrig. Der var kommet en mand fra Neufchatel til Meyringen, som kaldte sig Thibaudeau. Han kom for at hente sin datter, sagde han, og for at tage hende med til Frankrig, hvor han havde fået en plads som forvalter hos en fornem herre. Siden hørte vi, at hun ikke var hans datter, men kun hans steddatter. Hun var ikke mere

end fjorten år gammel, og havde i flere år været i huset hos en slægtning, som hun nødig forlod, men da stedfaderen forlangte det, så måtte det ske.

Det var denne unge pige, der i forening med to af husets døtre skulle synge for os. Som jeg siden hørte, gjorde hun det ikke gerne, men stedfaderen var meget ivrig derfor, og det var ham, der havde sat det hele i gang.

Hendes ansigt havde et melankolsk udseende, hun lignede en vild fugl, som er blevet fanget på bjergene, og dog endnu ikke har vænnet sig helt til sit fangenskab.

Hun var klædt i schweizerdragt, hendes ansigt var temmelig regelmæssigt, hendes skikkelse rank, men uudviklet, hendes tykke, dunkle hår hang ned i lange fletninger over skuldrene.

Det varede noget, før hun begyndte at synge, og det lod, som det kostede de andre en del møje, før de fik hende dertil.

Jeg blev aldeles forbavset, da jeg hørte hende. Hendes stemme var en altstemme, den havde en overordentlig styrke og renhed, og den gik forbavsende dybt. Men det, som frembragte det egentlige indtryk, lå i det indre, det ejendommelige i sangen. Der var ingen tanke om det, som vi kalder udtryk, det hele blev sunget med monotoni, og dog var der noget vidunderligt deri. Det klang, som når nogen synger langt borte, eller rettere, det var ligesom elven, der bruser, eller ligesom vinden, der sukker i fjeldkløfterne, kun at dette udtrykte sig i virkelige, rene, som oftest dybtklingende toner. Sangen blev ledsaget af en underlig strengeleg, der uden tvivl hørte hjemme i en enfoldigere tid, hvori man endnu ikke ret forstod at sammensætte instrumenter, og dog syntes det, ligesom denne musik virkede med til, at sangen kunne få sin bestemte

karakter. Også de to andre piger havde smukke, rene stemmer, men de underordnede sig bestandig hovedstemmen og bidrog kun, når de faldt ind med, til at afbryde monotonien og til at give det hele den harmoniske fylde, som ellers vel ville være blevet savnet.

Alle sangene var i den tyske schweizerdialekt, vi forstod ikke et ord deraf, og det lod, som sangerinden ikke engang selv forstod dem. Hendes træk var næsten ubevægelige, mens ordene trængte sig frem på hendes læber, hendes sjæl syntes langt borte fra sangens indhold, hun legede med den, uden selv at vide, hvad hun gjorde, ligesom vinden leger med bladene i skoven, og dog var der sjæl i disse toner, men den syntes tilhyllet og ubevidst. Det var næppe sangen selv, men noget derfra ganske forskelligt i den syngendes indre, som frembragte den sælsomme virkning.

Dette overbeviste jeg mig fornemmelig om siden efter, da jeg lod sangenes indhold oversætte for mig.

Der hørtes intet bifaldsråb, da det hele var forbi, men der opstod en dyb tavshed. Endelig sagde en kavaler, som ledsagede prinsessen: "Hvis denne stemme lod sig høre i Paris, vædder jeg på, den ville gøre en overordentlig opsigt."

"Tror De, tror De?" råbte Thibaudeau, som havde trængt sig hen i nærheden af prinsessen, "ja, jeg har selv tænkt derpå, men det får jeg hende aldrig i verden til, for hun er stædig som et mulæsel, og jeg bringer hende ikke af pletten, når hun ret sætter sig for, at hun ikke vil gå."

Prinsessen lod den unge sangerinde kalde hen til sig og tog et smykke af sin arm, som hun rakte hende til en erindring. Den unge pige stod med nedslagne øjne og talte intet ord, dog

nejede hun dybt, da hun modtog smykket af prinsessens hånd, derefter gik hun tilbage til døren og skjulte sig bag de andre piger.

"Hun forstår vel ikke fransk?" sagde prinsessen.

"Å jo såmænd, ganske godt, Deres Nåde, såmænd gør hun så," svarede Thibaudeau, "men hun er så underlig, hun vil aldrig svare, når fremmede folk taler til hende, det er nu igen en af hendes dumme griller og kapricer."

"Det er mærkværdigt, at hun kan frembringe så stor virkning, på trods af hun ganske mangler, hvad vi kalder skole og udtryk," sagde prinsessen.

"Nej, sådanne narrestreger kender vi ikke til hos os, Deres Excellence."

"De skulle lade den stakkels pige blive her imellem fjeldene, hvor hun hører hjemme," sagde St. Brie til Thibaudeau, "hvad skal hun i Frankrig?"

"Nej så skam skal hun ikke blive her," svarede Thibaudeau, "for hun har da været her længe nok, så hun har fået alle de griller i hovedet, som hendes moder havde, for hun var katolsk skal jeg sige Dem, og det er da datteren også. Dog her ville hun aldrig blive til andet end til en dum bondepige, men i Frankrig, der kan hun lære sine manerer og få tungen på gled og kanske til sidst blive gift med en fornem herre."

"Hvad siger De til denne Thibaudeau?" spurgte prinsessen min onkel, "er det ikke skade, at han er hendes fader?"

"Jeg siger Deres Højhed, at når Vorherre betragter ham og hans lige, så må han le over sit eget naragtige indfald, da han skabte dem."

"Det er skade. Jeg ville ønske hende en fornuftigere mand til fader," sagde prinsessen.

Den næste morgen var vejret ypperligt, og selskabet skiltes ad.

"Husk at skrive til mig om Deres nevø, når tiden kommer," gentog prinsessen ved afskeden til min onkel, "det vil gøre mig ondt, hvis De glemmer det."

Jeg skal ikke videre opholde mig ved vor rejse, jeg vil kun tilføje, at vi fra Meyringen lagde vejen over Grimsel, og derfra gennem Walliserlandet og Savoyen tilbage til vort hjem.

17

Min onkel deltog kun lidt i den selskabelige omgang, der herskede mellem de andre adelsmænd i omegnen. Den eneste, han temmelig ofte besøgte, var marquis de Laval, som var ejer af et betydeligt gods, og hvis slot næppe lå en fjerdingvej borte fra vor bolig. Denne omgang grundede sig just ikke på nogen særdeles overensstemmelse i meninger og i tænkemåde, for marquien, der var en meget ældre mand end min onkel, holdt endnu fast ved de gamle aristokratiske grundsætninger. Imidlertid smigrede det ham, at min onkel, der ansås for en af egnens forstandigste mænd, foretrak hans hus for ethvert andet. Desuden havde baron St. Brie endnu et fortrin, som marquien satte mere pris på end på forstand, han nedstammede nemlig fra en af de ældste slægter i den hele provins. Dette bevirkede, at han, til trods for alle de særheder og paradokse meninger, som marquien beskyldte ham for, dog bestandig var en velkommen gæst på slottet Laval.

Grunden til, at min onkel hellere besøgte dette slot end ethvert andet i omegnen, kan jeg derimod vanskeligere forklare mig. Imidlertid fortalte rygtet, at han i tidligere tid havde næret en større lidenskab for marquise de Laval, end han nu selv ville vedgå, og at det egentlig var for hendes skyld, at han bestandig forblev ugift. I stedet for denne lidenskab var der vågnet en følelse for hendes eneste datter Constance, der næsten lignede faderlig ømhed, og det var måske snarere for hendes end for marquiens skyld, at min onkel så tit besøgte dette sted. Alle de,

som havde kendt Constances moder, påstod også, at ligheden mellem hende og datteren var usædvanlig stor. Marquisen levede endnu nogle år, efter at jeg var kommet i min onkels hus.

Denne Constance de Laval var en af de mest tiltrækkende skabninger, jeg har set i mit liv.

På trods af der sjælden gik nogen uge hen, hvori min onkel ikke besøgte slottet Laval, så dannede dog hans anskuelser en stærk modsætning til dem, som både marquien og hans øvrige omgangsvenner havde tilegnet sig, og det var derfor ikke så sjældent, at der opstod stærke meningskampe, når han kom sammen med dem. Ja. måske var det netop en af grundene til, at han så tit besøgte marquien, at han trængte til en sådan afledning af det, der bevægede hans sjæl.

Det er vist, at han i sådanne kampe undertiden overlod sig til en heftighed, som i det mindste dengang ikke var sædvanlig i det højere selskabsliv, men det er også vist, at han af og til forudsagde ting, som på en forbavsende måde i den senere tid har bekræftet sig. Jeg skal i denne henseende kun give et eneste eksempel, skønt jeg vel kunne anføre flere.

"Nå, hvordan har De haft det på Deres rejse," spurgte marquien, da vi første gang efter vor hjemkomst gæstede hans slot, "har De haft megen nydelse af den skønne natur?"

"Ja, ja," svarede min onkel, "livet er ingen ringe gave, det mærker man især på sådanne rejser. Det er forresten en god egenskab hos den mester, der har frembragt denne natur, at han aldrig kan fordærves af ros eller af beundring. Blandt os svage mennesker går det anderledes til, der kan en stor mand undertiden således fordærves ved ros og smiger, at han til sidst ikke bliver til andet end til en stor nar."

"Det er igen et af Deres paradokser," sagde marquien.

"Sandheden klinger i vor tid ofte som et paradoks", svarede St. Brie, "det går med store mænd som med store tanker, der når støvets verden har virket på dem i nogen tid, ofte sådan forvanskes, at Vorherre selv vanskeligt skulle kende dem igen. Føres der til eksempel krig for frihed og ret, så kommer diplomaterne sædvanligvis til ved fredsslutningen og giver dem begge en sådant ørefigen, at både syn og hørelse forgår dem, og siden sørger de for, at alt smukt bliver ved det gamle. Sådan er kongedømmet blevet til despoti, sådan er kristendommen blevet til pavemagt, og apostlenes indvortes rige er forandret til fede bispedømmer. Intet er så godt, at ikke djævelen engang ved lejlighed sætter en hale dertil."

"At De tør tale sådan, det viser netop, hver lidt despoti der hersker i vort århundrede," sagde en af de andre.

"Ja det er vist," udbrød marquien, "hvor lykkelige har vi ikke været i Ludvig den Femtendes og i Ludvig den Sekstendes tid. Nu kan enhver sige, hvad han vil og tro, hvad han vil, og har han lyst til intet at tro, står det ham også frit for, for selv præsterne i vor tid regner det ikke så nøje, når man blot udvortes fører sig nogenlunde anstændig op. Man tager ikke tingene så tungt som i gamle dage, og dertil kommer, at handelen udvikler sig. Kunster og videnskaber blomstrer. Livets behageligheder kan nydes næsten af alle stænder. Selv kærligheden kender ikke mere de vanskeligheder som før, og de gamle tryk føles ikke længere."

"Føles de heller ikke af dem, på hvilke de hviler?" spurgte St. Brie, "jeg mener af folket, af den stakkels forsømte og opofrede almue?"

"Af almuen? Jo det forstår sig, men den er nu engang vant til at bære tunge byrder. Selskabet trænger til disse lastdyr. Forresten nægter jeg ikke, at jeg af og til, hvis jeg var i min forvalters sted, ville sørge for, at folkene arbejdede noget mindre og fik noget bedre føde, men, som sagt, de er blevet hærdede gennem århundreder, og staten blomstrer dog, og nationen er lykkelig."

"På de ulykkelige nær," svarede St. Brie. "I skal få det at føle sent eller tidlig, at al jeres storhed beror på en usurpation. I har en nedarvet gæld at betale, der er vokset til en uhyre størrelse. Ve jer, når betalingsdagen kommer! For hvad I har lånt, skal fordres tilbage med renter og rentes renter. I har ingen skånsel at vente af det folk, som hverken I eller jeres fædre har skånet. Jo højere I står, desto dybere skal jeres fald blive. Jo mere I har glimret, desto mørkere skal den nat blive, i hvilken I skal nedstyrte. Og dette, så gyseligt det er, skal dog kun være begyndelsen, fjerne århundreder skal først se enden. Dette er min spådom. *Fiat!* Således skal det ske, hvis I ikke benytter den korte frist, der er jer givet, hvis I ikke, ved at opofre jeres uretfærdige privilegier, endnu i den ellevte time forsoner den strenge Nemesis."

"De er ingen artig spåmand," sagde en af selskabet.

"De er en misantrop," sagde en anden, "De læser for meget i Rousseau, deraf kommer de mørke og menneskefjendske fantasier."

"Sådanne drømmerier kan passe sig for en fattig, galdesyg filosof," sagde marquien, "men de passer sig ikke for en mand af så gammel adel som De, og De burde heller aldrig kaste Deres sørgelige, sorte skygger ind i vort selskabelige liv."

"Det er vist," sagde den første, "man bliver uhyggelig stemt derved, men i vore selskaber hedder det, bort med alle griller, leve munterheden, *vive la bagatelle*!"

"Jeg kan spå mere endnu," fortsatte den ubarmhjertige St. Brie, "alle jeres bagateller, al jeres munterhed, al jeres kinesiske dannelse, hele dette dejlige klokkespil, jeres salonliv, jeres selskaber, jeres komplimenter, jeres udvortes høflighed og jeres slebne væsen – hele denne glatte form, denne skal, hvori der ingen stjerne er – alt dette skal gå fanden i vold, og det vil vise sig, på hvilket barbari denne såkaldte kultur er bygget. Der skal komme *tabula rasa*, der skal komme en stor syndflod, i hvilken I alle skal gå til grunde, og måske jeg med, hvis vi ellers lever så længe."

"Ja, det er sagen," svarede den første, "hvis vi lever så længe, for selv om De havde ret, i vor tid vil det dog ikke ske, og jeg siger som den gamle Maurepas, *après moi le déluge*. Så længe vi lever, holder det nok ud."

"Hvem kan vide det," sagde St. Brie, "gengældelsen står os måske nærmere, end nogen aner eller tror."

"Men før den kommer, er der dog vel tid til at drikke lidt kaffe," sagde marquien, "den venter os ude i haven. Den er et ypperligt middel til at sprede hjernens dunster."

"Du syntes måske, jeg blev noget for heftig i dag?" spurgte min onkel mig på hjemvejen.

"Lidt heftig blev De, det skal jeg ikke nægte."

"Jeg vil fortælle dig noget," sagde han, "denne marquis, som ellers er så godmodig og omgængelig, og synes så velvillig

stemt imod alle, han har over hundrede kvinders fordærvelse på sin samvittighed, og dertil har han brugt de uhyre summer, som hans forvaltere og fogeder pressede ud af hans ulykkelige bønder. Og denne leg fortsatte han, så længe gigt og podagra ville tillade det, mens han viste sig ligegyldig mod en ægtefælle, som var tusinde gange mere værd end alle de kvinder, han løb efter. Lagde du ellers mærke til grev Duvernay?"

"Det var jo ham, som sagde, det kunne være det samme, hvad der skete siden efter, når det blot holdt ud, så længe han levede?"

"Ganske rigtigt! Denne mand har selv ført en udlært forfører ind i sin kones hjem, for at han kunne være sikker for hendes skinsyge, mens han spillede en lignende rolle hos en anden dame. Og sådan kunne jeg fortælle dig mangfoldige historier, som viser, hvilken afgrund af usædelighed og fordærvelse, der skjuler sig bag dette glatte selskabsliv, som fremmede kommer til for at beundre og efterligne. Ingen er undsluppet ganske ren, der har været i berøring dermed, heller ikke jeg selv."

"Og tror De, det går sådan til overalt?"

"Ved hoffet og i de fornemste kredse går det i det mindste sådan til, og derfra har smitten bredt sig, så den mere eller mindre har forpestet det hele land. Og når man nu betænker, at denne leg allerede har varet gennem århundreder, og at hofdamer og prinser og adelsmænd og udsvævende gejstlige i al denne tid har fordærvet og ødelagt folket og sået et uhyre had overalt, er det da til at undres over, hvis nu dette had til sidst bryder ud i et åbent oprør? Og dog har jeg her kun omtalt en af kilderne til det onde. Der er endnu mange flere, men Guds

fortærende vrede vil engang ramme dem, denne slægt må forgå, før verden kan genfødes til et bedre liv."

Jeg ved ikke, om min onkel havde ret i at tale sådan til et uerfarent ungt menneske i min alder, men det er vist, at han gjorde det, og at han allerede tidligt drog det slør til side for mig, bag hvilket selskabets fordærvelse skjuler sig for den uindviede.

18

Mødet med prinsesse Louise af Savoyen havde endelig tilintetgjort min onkels tvivlrådighed med hensyn til min fremtid. Kort efter vor hjemkomst blev jeg sat i huset hos en duelig officer i Grenoble, hvilken by ligger halvanden mil borte fra min onkels gods. Denne officer skulle meddele mig vejledning med hensyn til min kommende løbebane. Og da han desuden var ansat som lærer ved artilleriskolen i Grenoble, så skaffede han mig snart adgang til denne skole i de timer, hvori teoretisk matematik eller almindelige militære genstande blev foredraget. Da jeg nu fra barndommen af var vant til med alvor og iver at forrette de arbejder, som blev mig pålagt, så bragte jeg det i løbet af to år så vidt, at jeg kunne anses som ganske godt forberedt til den stand, jeg havde valgt.

Imidlertid udsatte min onkel endnu i nogen tid at skrive til prinsessen. "Du kan tidsnok komme til at forlade dit hjem," sagde han, "og jeg anser det for godt, at du ikke alt for tidligt bliver kastet ud i den verden, som du ved jeg ikke har synderlig gode tanker om."

Jeg var dog ikke sådan bundet under mit ophold i Grenoble, at jeg ikke af og til fandt lejlighed til at besøge min onkels hus. Både ved juletid og i den hedeste sommer havde artilleriskolen lange ferier; disse tilbragte jeg i mit hjem, ligesom de fleste helligdage, og sådan fandt jeg da heller ikke så sjældent lejlighed til også at gæste slottet Laval, hvor jeg bestandig fandt en venlig modtagelse.

Dengang jeg efter en måneds ophold i Grenoble atter besøgte dette slot, så jeg der til min store forundring den unge schweizerpige igen, hvis sang så sælsomt havde bevæget mig under vort ophold i Meyringen. Sagen blev mig snart begribelig, for det var netop hos marquis de Laval, at hendes stedfader var kommet i tjeneste som forvalter. Nanny eller Nannerl, sådan hed hun, var kun et år ældre end Constance, der blev meget glad over hendes ankomst og straks fattede godhed for hende. Det varede måske noget længere, før denne godhed fuldkommen blev gengældt fra Nannys side, men da det skete, så slog den også for alvor rødder i den unge schweizers sjæl, og den gik da snart over til det inderligste venskab.

Constance var, dengang jeg kom hjem fra Schweiz, ikke fyldt sit fjortende år, jeg selv var kun tre år ældre, vi var således endnu næppe i den alder, hvori de dybere lidenskaber ret for alvor begynder at få magt over vort indre, men følelserne udvikler sig tidligere i de sydlige egne end i norden. Jeg vil ikke påstå, at min kærlighed til Constance dengang havde nået en sådan højde som et par år derefter, men hun stod dog allerede i de dage for mig som den yndigste og den mest henrivende skabning, jeg havde set. Hendes billede ledsagede mig tit i mine drømme, og hun var min hemmelige tanke, hver gang jeg vendte tilbage til mit hjem.

Det er også vist, at hendes skønhed allerede tidligt udfoldede sig på en usædvanlig måde, og de barnlige træk, der endnu ikke var forsvundet, forhøjede kun dens virkning. Forresten mærkede man vel, at hun var opvokset under Frankrigs sol, den blanding af gratie og bevægeligt lune, som er karakteristiske for dette lands kvinder, manglede heller ikke hos hende. I øvrigt

var hun dengang ikke blot munter, men undertiden også overgiven og ubetænksom. Rimeligvis har den alvorlige tid nu også frembragt en alvorligere stemning hos hende.

Nanny syntes langtfra ikke så skøn som Constance, men der var et stille, ejendommeligt præg i hendes ansigt, som vidnede om, at en alvorlig og streng vilje havde meddelt disse træk deres adel. Især var der et ejendommeligt udtryk i hendes øjne. "Hun ser ud som et af disse børn," sagde en ældre dame engang, "i hvis blik man kan læse, at de ikke skal leve længe, men netop derfor bliver de endnu mere tiltrækkende."

Det var vanskeligt at få hende til at synge sine nationalsange, og Constance måtte bruge al sin overtalelse, når det skulle ske, men hver gang jeg påhørte disse toner, så frembragte de den samme virkning på mig, og jeg var til mode, som om jeg blev ført langt bort til ensomme steder og lyttede til de susende vandfald mellem fjeldene. Dog var der mange, som ikke således bevægedes deraf.

Rigtig nok glemte hun lidt efter lidt de oprindelige tekster, men melodierne selv glemte hun aldrig. En gejstlig, der havde anlæg til musik, ændrede en del af dem således, at de passede til nogle af vore katolske salmer, disse lærte Nanny, og de gamle fjeldmelodier gjorde da, måske netop ved den sælsomme modsætning til salmernes indhold, en endnu besynderligere virkning.

Marquien var meget venligt stemt imod Nanny og så hende gerne i sin datters selskab, dog ærgrede han sig over, at hverken hendes stedfader eller Constance i de første år kunne formå hende til at aflægge hendes nationaldragt. "Det er upassende, at hun viser sig således i vore selskaber," sagde han.

Dette gav igen anledning til en ordveksling med min onkel, for han påstod, at hun gjorde ret, og at hendes dragt var hundrede gange skønnere end vore modekostumer. "Betragt dog blot vore snørelivsdamer uden fordom!" sagde han, "med deres højhælede sko, deres fiskebensskørter og deres friserede og pudrede hår, og se så, om de kan udholde nogen sammenligning med Nanny i hendes schweizerdragt. Snarere skulle man tro, at de havde lagt an på at ligne de tyndlivede, giftige insekter, som Vorherre rimeligvis har skabt, blot for at de i dem kan se et billede på deres egen forkerthed og naragtighed og på deres ofte giftige og fordærvede natur."

"Og vil De da måske, at vi alle skal gå klædt ligesom schweizerbønder?" spurgte marquien, "det ville tage sig godt ud."

"I det mindste lige så godt som vore naragtige modedragter," svarede min onkel. "Hvis nogen af nutidens portrætmalere havde så mægtig en pensel, at hans billede kunne nå til de kommende århundreder, da ville vore galonerede modeherrer stå som narre for efterverdenen. Ingen med bjælder og brogede lapper behængt Harlekin ser så forkert ud som en sådan salonherre med sine hængende kjoleskøder, sin trekantede hat og sin pudrede paryk. Han ville blive til uudslukkelig latter for de kommende tider, ligesom den halte Vulkan hos Homer for de udødelige guder. Men man må håbe at ingen af vore malere kan virke så kraftigt, at han skaffer os en sådan udødelighed. Det må da være vor trøst, den eneste, der i denne retning levnes os, at glemslens fugl skal ruge over vor kunst, over vore tåbelige, smagløse dragter og over alle vore andre narrestreger og elendigheder."

"Jeg ville ønske, at også du gik klædt ligesom Nanny," sagde han til Constance, der nu kom ind, "du skulle se, hvor nydeligt det ville klæde dig." Dermed gav han sig til at lege med denne yndige skabning, som han endnu betragtede som et barn, og over denne leg glemte han alt, hvad der forresten lå ham på hjerte.

Marquien dannede med hensyn til Constance en mærkværdig modsætning til min onkel, for til trods for han ellers i det selskabelige liv syntes meget føjelig og eftergiven, så behandlede han dog sin datter med en vis formel strenghed, så hun mere frygtede end elskede ham.

"Det er nødvendigt," sagde han, når hans venner talte til ham derom, "på hende beror min families tilkommende storhed og glans, hun må derfor vænnes til tidligt at bøje sig under en fremmed vilje."

Denne opdragelse frembragte da også den virkning, han ønskede, for uagtet Constance ellers kunne være overgiven nok, så blev hun dog straks stille og alvorlig, når marquien blot kastede hende et eneste strengt blik.

19

Da Thibaudeau allerede i længere tid havde været forvalter hos marquien, fik han besøg af en slægtning fra Neufchatel, der siden har erhvervet sig en navnkundighed, som sikkert hverken De eller jeg ville misunde ham, det var ingen anden end den berygtede Marat, som nu er journalist i Paris, og hvis blad er blevet et udtryk for proletariernes blodtørstige drømme.

Han havde før revolutionen givet sig af med medicinen og udgivet forskellige skrifter, der mere udmærkede sig ved de dristige påstande, som deri fandtes, og ved deres angreb på almindelig anerkendte sandheder, end ved deres videnskabelige værd. I øvrigt havde han været læge i greven af Artois' stalde, om det var for mennesker eller for heste, det ved jeg aldeles ikke.

Denne person blev hidkaldt på Thibaudeaus anbefaling for at kurere en kvægsyge, som anrettede stor skade på marquiens gods, og da jeg noget efter hans ankomst besøgte Laval, fandt jeg, at han endog havde fået adgang til slottet selv.

Uden tvivl vidste han at blænde marquien med den sikkerhed, hvormed han omtalte sig selv og sine kundskaber. "Jeg ved alt," sagde han, "jeg forstår alt. Der er det i denne hjerne, som skal bringe verden til at forbavses. Jeg skal bevise, at Newton er en idiot, at Kopernikus var en forstyrret fantast, giv kun tid, og I skal se. Jeg skal bevise, at de fleste videnskaber kun er påfund af kæltringer, der lever i dovenskab på folkets bekostning, jeg skal også knuse Cartesius og mangfoldige

andre." Sådan kunne han blive ved i halve timer uden at standse, og det forunderligste var, at han, på trods af han fremførte de mest ubeviselige påstande, ikke blot gjorde indtryk på den uvidende mængde, men selv på folk, som regnedes med til de dannedes klasser. Sådan virkede han også på marquien, der rigtig nok med hensyn til videnskabelige genstande ikke stod meget højere end den uoplyste almue, og som dog anså det for muligt, at han her havde mødt et originalt geni, som engang ville vække verdens beundring.

Dette var uden tvivl grunden til at marquien, der ellers iagttog en temmelig stolt holdning imod enhver borgerlig, dog fandt sig i, at Marat besøgte hans slot.

Og når man nu betragtede dette menneske: han havde et dværgagtigt udseende, et stort tykt hoved og gulgrønne, lyssky katteøjne, hvori der dog undertiden glimtede et sælsomt lyn. – Og nu hans dragt! – Rigtignok var han dengang endnu ikke så smudsig og skødesløst klædt, som da jeg for nogen tid siden så ham i Paris, for nu har trods imod al menneskelig kultur drevet ham over i den yderste modsætning dertil. Havde han imidlertid vist sig sådan i de dage, da ville marquien vel næppe have tilstedt ham adgang til sit slot. Men hans ydre var dog også dengang så afstikkende mod alle de andres, at man i høj grad måtte undre sig, når man så ham i marquiens selskaber.

Hans nærværelse ville have været mig temmelig ligegyldig, hvis jeg ikke til min forbavselse havde set, at også Constance morede sig, når han udkrammede sin visdom. Ja, hun indlod sig oven i købet med ham og opmuntrede ham selv til at tale og til at blive ved med sine pralerier. Og hvad der var mig allermest imod, hun drev endog et slags overgiven leg med ham, hvorved

hun til en vis grad tæmmede ham, ligesom man tæmmer en bjørn eller et andet vildt dyr. Af og til så jeg endog, at han fulgte hende, når hun skiftede plads i værelset; hende syntes det at more, mig var det et utåleligt syn.

"Hvor kan De dog tillade, at denne vanskabning således følger Dem i hælene?" spurgte jeg engang, "og hvor gider De høre på hans hovmodige, halvvanvittige selvros?"

"Jeg hører ikke på ham," svarede hun, "jeg ser blot på ham, og jeg morer mig over ham."

"Hvordan?"

"Har De ikke lagt mærke til, hvor overordentlig han ligner en langarmet abe?" blev hun ved, "sådan et dyr har jeg længe ønsket mig." Sammenligningen var træffende, Marat havde i forhold til sin dværgeagtige skikkelse usædvanlig lange arme, og når han bevægede dem med heftighed, som han gjorde, hver gang han talte, så lignede han virkelig en af de hæslige langarmede aber, sådan, som de findes afbillede i Buffons naturhistorie, og sådan, som man undertiden ser dem i menagerierne.

En aften var der et stort selskab i marquiens slot, hvortil omegnens adel havde samlet sig, også min onkel og jeg var tilstede, og der skulle danses siden efter. Jeg talte med Constance, noget før dansen begyndte, men jeg mærkede da, at hun var temmelig adspredt, og at hun oftere kastede sine blikke hen imod gangen.

"Venter De nogen?" spurgte jeg.

"Ak, han kommer vist ikke," sagde hun, "jeg havde glædet mig så meget dertil."

I dette øjeblik åbnedes døren, og hr. Marat trådte ind, dog i et ganske andet kostume end det, han plejede at bære, for han havde en stor pudret paryk på og en rød kjole, dertil en vest med guldtresser, som rigtig nok var temmelig skiden, og endelig store metalspænder i skoene. Det frembragte en forbavsende virkning, da han kom frem i denne dragt, og det var åbenbart, at hans sælsomme og latterlige figur fængslede hele selskabets opmærksomhed.

"Hvordan har De formået ham til at klæde sig så naragtig ud?" spurgte jeg Constance, "for det er ganske vist Deres indfald."

"Ja De kan tro, det har kostet møje," svarede hun, "jeg tror endog, at jeg klappede ham på kinden for at få ham dertil."

Imidlertid havde den unge verden samlet sig om Marat, og der hørtes spottende bemærkninger over ham fra alle sider. "Han ligner en udklædt abe," sagde en. "Ja ikke sandt?" udbrød Constance.

"Han ligner snarere en markskriger," sagde en anden, "sådan som man ser dem i landsbyerne stå på deres stilladser og sælge deres medikamenter."

"Der har han nok også tit stået," bemærkede en tredje, "i det mindste siges der, at han virkelig engang har været markskriger, og da var det rimeligvis, at han købte den store paryk og den røde kjole, hvori han nu kror sig."

"Han ligner snarere en hæslig ugle," sagde en fjerde, "der kommer for at varsle om ulykker."

"Derfor må også vi dagfugle overfalde ham," råbte en femte, "det er vor pligt. Så længe der er lys, er vi herrer, han regerer kun i mørket."

"Der har vi det vrængbillede, vi engang talte om," sagde min onkel, "han er en karikatur af tidens moder, dristigere, end den vildeste fantasi kunne opfinde den. Kunne nogen maler fremstille ham således for efterverdenen, da ville latteren vare gennem århundreder, lige så længe som billedet selv."

Jeg kunne dog ikke le af ham, dertil så han midt i sin naragtighed alt for rædselsfuld ud.

"Hr. Marat må nødvendigvis danse," råbte en. "Ja, han må gøre selskabet den fornøjelse at danse," lød det fra alle sider, "det vil klæde ham ypperligt. Lad musikken begynde!"

Men Marat mærkede snart, at selskabet havde ham til bedste, dog lod det i starten, som om det ikke anfægtede ham synderlig. Men da flere af de unge herrer til sidst blev alt for nærgående og ville tvinge ham med magt ind i dansen, vendte han sig om imod dem med en sælsom dyb brummen og viste dem sit brede bryst og sine lange arme, og han lignede nu ikke længere en udklædt abe, men snarere en vild bjørn, som rejser sig på bagbenene mod sine fjender.

Der kom da en pludselig skræk over dem, så de trak sig tilbage, og der blev en tom plads omkring ham.

Da ilede Constance hen og søgte med et par venlige ord at berolige ham. Men han betragtede hende med et vredt og trodsigt blik.

"Nu forstår jeg, hvorfor du ville have mig sådan udmajet," sagde han. "Men det er det samme, du må gøre dig lystig over mig så meget, som du vil. Du må vise mig rundt i dine selskaber som et underligt dyr, den time kommer nok, da du skal fortryde det. Forresten råder jeg ingen til at komme mig

nær, for jeg tror ikke, at der er mange her til stede, som kan måle sig med mig i styrke."

Denne mening syntes de fleste at dele, i det mindste veg de alle til side og gjorde plads for ham, mens han langsomt og baglæns gik hen imod døren, der lukkede sig efter ham, og siden lod han sig ikke mere se.

Det var den første gang, at Marats vilde natur brød frem imod Constance, og hun følte en sådan rædsel derved, at hendes lune vendte sig, og at hun aldrig siden hverken ville se ham mere eller høre hans navn nævne.

Marquien var ikke til stede i dansesalen, dengang Marat viste sig i sin galladragt, for han sad da ved spillebordet i et sideværelse, men så snart han hørte, hvad der var sket, blev han yderlig forbitret. Da nu oven i købet den kur, Marat skulle foretage, var faldet slet ud, så blev det ham betydet, at han ikke skulle sætte sin fod oftere på slottet, og da han ikke des mindre ville trænge sig derind, så blev han på en meget håndgribelig måde vist tilbage af tjenerne.

Siden erfarede vi, at han, før han rejste, havde holdt sære taler til bønderne i en nærliggende kro. "De skulle ikke mere tåle, at adelige blodsugere og tyranniske godsejere trådte dem på nakken," sagde han, "og de måtte være noget jammerligt pak, hvis de længere fandt sig deri. Det blev aldrig godt, før marquiens gård var brændt, og før de havde hængt ham op i det højeste træ i skoven, og sådan skulle de bære dem ad både med ham og med alle hans kammerater."

Jeg åndede først let igen, da Marat var borte. Efter hans afrejse syntes det mig også, som Constance var blevet venligere mod mig end før, i det mindste troede jeg at mærke, at hun

gerne spadserede ved min side, at hun ikke vrededes, når mine hænder søgte og fandt lejlighed til at berøre hendes, skønt hun ofte rødmede derved, og at hun heller ikke tog den tilståelse ilde op, som hun upåtvivlelig kunne læse i mine øjne.

Den eneste, der endnu forsvarede Marat, var forvalteren Thibaudeau. "Det kan såmænd gerne være, at han både er gal og uforskammet," hørte jeg ham engang sige, "men midt i sin galskab har han dog gode tanker, og hvad uforskammetheden angår, stakkels mand! De rige folk har godt ved at snakke, men fattige folk må hjælpe sig igennem verden, som de kan, snart med grovheder og snart med høflighed. Og når så ulykken kommer over en, så kan man da nok af og til, med al skyldig respekt for fornemme folk blive så desperat, at man kunne slå dem både i næse og i mund."

20

Thibaudeau var langtfra uden erfaring i de forretninger, han havde påtaget sig. Det lykkedes ham også, dels ved sin virkelige duelighed, dels ved en meget underdanig holdning, som marquien satte stor pris på hos sine undergivne, at vinde hans tillid, så han snart overlod bestyrelsen af den hele gård til ham, hvilket også i begyndelsen syntes at gå meget godt og til begge parters tilfredshed.

Tre måneder efter Marats besøg, da Thibaudeau i noget over to år havde været forvalter på godset, blev slotsbeboerne engang pludselig vækket midt om natten ved stærke brandråb. Et par af folkene var nemlig blevet opmærksomme på, at en stor sidebygning, der stødte lige op til slottet, og hvori forvalter Thibaudeau boede, stod i lys lue, så at ilden allerede i flere værelser slog ud af vinduerne.

Alle slottets beboere kom snart i bevægelse. Til lykke lå der et par sprøjter i et udhus, som hørte med til gården, og der blev truffet så gode anstalter, at hovedbygningen selv blev reddet. Hertil bidrog vel især den omstændighed, at det var en temmelig stille nat, og at vinden, for så vidt man mærkede noget til den, bar fra slottet. Derimod var det aldeles umuligt at frelse sidebygningen, alt tømmer og træværk blev fortæret af luerne, og kun de sorte mure stod om morgenen endnu tilbage.

Thibaudeau havde temmelig tidligt, da brandråbet hørtes, frelst sig ud af et vindue. Nogle af sine klæber havde han taget med sig. I øvrigt syntes han aldeles fortvivlet, især over sine

regnskabsbøger. Alt andet måtte gerne brænde, hvis han bare kunne frelse dem, sagde han, for kun når han havde dem, kunne han bevise, han var en ærlig mand.

Gårdens kontor var nemlig, efter Thibaudeaus eget råb, blevet henlagt i den samme bygning, hvor han selv boede, for så havde man alt lige ved hånden, sagde han. Her fandtes da alle hans regnskabsbøger, alle fortegnelser over gårdens indtægter og udgifter, sammen med skøder og pantebreve og mange andre vigtige papirer.

Midt under branden kom også Constance. "Hvor er Nanny?" spurgte hun og så sig ængsteligt om. Alle blev nu opmærksomme, og til almindelig forskrækkelse viste det sig, at Nanny ikke var til stede. På samme tid så man også luerne, som strakte deres tunger frem bag ved røgen fra hendes vinduer.

Trappen til anden etage var i fuld brand. Ad den kunne man ikke komme op, men i anden etage lå netop Nannys kammer. Der blev da sat stiger op til vinduerne, et par af de driftigste karle klatrede derop, men det var dem umuligt at komme ind i værelset, for røgen og flammerne slog dem straks i ansigterne. Constance var blevet bleg som et lig, Thibaudeau rev hårene af sit hoved, derpå klatrede han selv et par trin op ad stigen, men han kom snart ned igen, for han mærkede snart, som han sagde, at intet syndens barn kunne komme levende ind i kammeret, og det var at friste Gud til ingen nytte, om nogen forsøgte derpå.

Ingen tvivlede længere om, at Nanny var blevet overrasket af ilden, mens hun lå i den dybeste søvn, at hun enten var død, eller i det mindste afmægtig af røgen, og at hun ville blive flammernes visse bytte.

Alt dette fik jeg først at vide den næste dag, for mens branden stod på, var jeg i Grenoble og vidste intet derom.

Nu kom også min onkel til. Han lod sprøjterne stille mod de brændende vinduer, og de virkede da med sådan kraft, at luerne virkelig blev trængte tilbage, dog væltede den kulsorte røg sig så voldsomt frem, at det heller ikke nu var muligt for noget menneske at bane sig vej der igennem.

Men i dette øjeblik viste Nanny sig i et ganske andet vindue, langt borte fra sovekammeret, dette vindue havde før været skjult bag røgen, dog nu var den trukket bort, og det sås, at flammerne endnu ikke havde fundet vej til dette sted. Hun råbte, at man skulle sætte en stige til. Dette skete straks, og sådan blev hun omsider mod alles formodning frelst.

Hun var kun halvt påklædt, og der sås spor af blod på hendes hænder. I øvrigt bragte hun et par protokoller og en mængde andre papirer med sig, som hun lagde ved marquiens fødder. "Gud være lovet," sagde hun, "jeg har reddet dem."

Alle forbavsedes over hendes gerning. "Du har reddet de aller vigtigste dokumenter," sagde marquien, da han havde kastet et blik deri.

"Det vigtigste er min faders bøger," svarede hun, "det var for deres skyld, jeg gik derind."

Hun måtte nu fortælle, hvordan alt var gået til. "Jeg har ofte set," sagde hun, "at man hos os ikke er forsigtig med ild. Jeg tænkte bestandig, at noget sådant engang ville hænde. Jeg sagde intet derom, men jeg lagde mærke til, hvor regnskabsbøgerne og de vigtigste papirer lå. Da jeg nu hørte brandråbet, kastede jeg nogle klæder om mig og gik derhen. Døren til kontoret var i lås, men ved siden af er en glasdør, som

vender ud til gangen. Jeg knuste et par ruder og lukkede den op indefra og steg så ind der igennem. Flammerne lyste omkring mig, og jeg fandt, hvad jeg søgte. Jeg lukkede skabene op og tog, hvad jeg kunne bære. Da jeg kom ud, brændte trappen, der var ild overalt, jeg havde også skåret mig på glasset. Til sidst nåede jeg det vindue, hvor jeg fik hjælp. Hverken bøger eller papirer har taget skade."

Thibaudeau stod imidlertid ubevægelig, han var blevet bleg som døden, da han så Nanny komme med hans regnskabsbøger. "Med mig er det forbi," sagde han endelig, "fordømte tøs! Havde jeg vidst, hvad der boede i dig, jeg skulle have druknet dig som en hundehvalp med en sten om halsen i de vilde fjeldvande, i stedet for at tage dig med til Frankrig."

Efter disse ord styrtede han afsted som et rasende menneske.

Man erfarede snart grunden til hans sælsomme opførsel, for af de reddede bøger og papirer sås det klart, at Thibaudeau havde modtaget store summer, for hvilke intet regnskab var aflagt. Den tiltro, marquien viste ham, var da netop blevet hans ulykke. Han havde fået mange penge under hænder, disse penge anvendte han ikke sådan, som han burde, men han indlod sig i forvovne spekulationer, der faldt uheldigt ud. Rimeligvis havde han da i sin fortvivlelse selv stukket ild på bygningen, for derved i det mindste at tilintetgøre ethvert juridisk dokument, der kunne fælde ham. Dette blev dog aldrig fuldkommen bevist, men hans opførsel efter branden gav denne formodning en høj grad af sandsynlighed.

I øvrigt syntes Thibaudeaus plan, om den også var lykkedes, dog ikke så vel betænkt, for en adelsmand i Frankrig kunne dengang på mange måder tilfredsstille sin hævn mod en

undergiven, selv om han ikke havde juridiske beviser imod ham.

Imidlertid troede dog Thibaudeau på den vej at kunne redde sig. Måske stolede han også på, at marquien, som havde et meget forvirret begreb om sin egen pekuniære stilling, når alle juridiske dokumenter manglede, let havde kunne føres bag lyset.

Da jeg senere kom til Laval og talte med Constance, betroede hun mig, at Nanny endnu engang havde haft et møde med sin stedfader. Han var pludselig trådt frem af nogle buske, hvor han havde ligget i skjul. Han havde forbandet hende og sagt, at lykken aldrig var ham god, siden hun kom i hans hus, og at hun var sendt af den onde ånd til hans ødelæggelse. Derefter styrtede han igen fortvivlet bort.

"Nanny gik igennem flammerne," føjede Constance til, "for at frelse ham fra vanære, og nu er alt faldet sådan ud. Men ingen kender hendes sorg uden jeg. Hun skal nu bo hos os, siger min fader."

Nogle dage efter branden fandt man Thibaudeaus lig i Iserefloden. Den vilde flod havde revet alle klæder af hans legeme, og han var stærkt lemlæstet, så man næppe kunne kende ham.

Blandt bønderne gik der et rygte om en spådom, som Marat havde udtalt, kort før han rejste, men vi hørte det først lang tid derefter. "Af slottet Laval skal der snart ikke være andet tilbage end en stendynge og en askehob," havde han sagt, "og marquien skal forlade sit gods som en betler."

21

Det øjeblik nærmede sig nu, da jeg skulle forlade min onkels hus. Han havde allerede skrevet til prinsesse Lamballe og fået et tilfredsstillende svar. Vi ventede hver dag efterretning om min ansættelse.

I denne tid fulgte den ene begivenhed hurtigt ovenpå den anden, og et par måneder efter branden hørte jeg pludselig, at Constance skulle forloves med en rig adelsmand, en grev de Latournelle, der ejede store godser i France-Comté.

Jeg blev som lynslået ved denne efterretning. I dette øjeblik var det først, jeg opdagede, hvilken lidenskab jeg nærede i mit bryst for Constance. Jeg ilede straks til Laval, for at høre min dom fra hendes egne læber.

Man sagde mig, at marquien ikke var hjemme. "Jeg må tale med frøken Constance," sagde jeg, "jeg har et ærinde til hende fra min onkel."

Hun kom da også ned, og jeg mente at se træk af alvor og sorg i hendes ansigt.

Min sjæl var alt for bevæget til at jeg kunne holde det tilbage, der lå mig på hjerte. Jeg sagde hende, at hun havde været min drøm ved dag og ved nat, at jeg havde håbet engang at gøre mig værdig til hendes kærlighed, og hvordan jeg var blevet til mode ved den efterretning, jeg havde modtaget, og – ja jeg husker ikke alt, hvad jeg dengang sagde, rimeligvis har jeg kun ufuldkomment kunnet udtrykke, hvad der så stærkt bevægede

min sjæl, men i mine øjne må hun have læst noget mere, end hvad min tunge kunne udtale.

Da jeg endelig havde sagt hende, hvad der lå mig på hjerte, så hun tankefuldt på mig, men hun rystede dog med sit skønne hoved. "Det er umuligt," sagde hun, "min fader giver aldrig sit samtykke – og jeg frygter, han kan ikke give det. – Nej, jeg ved det, han kan ikke, og vi må skilles ad."

Da jeg nu ville svare, afbrød hun mig med heftighed. "Nej, min fader har talt meget alvorligt med mig. De må rejse bort – hvis det stod til mig, tror De da ikke – men De må rejse. Jeg vil, De skal rejse," sagde hun med endnu større heftighed, "jeg ved, at De er ansat i Versailles. Gå! Rejs! Farvel! Gid De må blive lykkelig! – Jeg vil ikke, jeg tør ikke se Dem mere."

Dermed ilede hun bort, men endnu i døren vendte hun sig om. "Farvel, Charles," sagde hun, "hvis det afhang af mig, så – men jeg vil, at De skal gå, jeg vil, at De ikke skal følge mig, jeg har lovet det, siger jeg Dem."

Jeg stod et par sekunder bedøvet, uvis, men pludselig vendte min kraft tilbage, jeg følte, at den sidste mulighed var bundet til dette øjeblik. – Jeg mente at have set et glimt af hende i haven, og jeg ilede straks derned. – Men jeg ledte længe forgæves. Til sidst trådte jeg ind i et afsides lysthus og kastede mig på en bænk.

"Jeg var hende dog ikke ganske ligegyldig," sagde jeg ved mig selv, "men kærlighed – nej, den har hun ikke for mig, for ellers havde hun ikke så let givet efter for marquiens beregnende og egennyttige planer." – Lidt efter lidt hensank jeg i tanker om de forsvundne tider. Det var ligesom de igen rullede mig forbi, hver eneste aften, på hvilken vi havde været sammen, hvert

eneste sted, hvor jeg havde set hende, trådte som et levende billede frem for min sjæl. – Ak, men det var kun billeder af en svunden fortid. Jeg så dem, men jeg så også det uhyre svælg, der skilte mig fra dem. Jeg følte vel, at jeg nu måtte tage afsked med alle min ungdoms kæreste drømme.

"Bliv!" hviskede pludselig en stemme, som jeg vel kendte, det var hende selv, der nu igen stod mig nær, og jeg så hendes strålende øjne, der betragtede mig.

"O min Gud, Constance!" råbte jeg og greb hendes hånd, som hun villigt overlod mig.

"Rejs ikke," sagde hun, "du må ikke rejse." Dermed bøjede hun sit hoved imod mig, vore læber mødtes. Jeg følte hendes hede tårer, der vædede mine kinder, og hendes kærtegn var ikke mindre lidenskabelige end mine.

Pludselig hørtes der stemmer nær ved lysthuset.

"Det et er min fader," hviskede hun, og rev sig løs fra mig, og jeg så, at hendes legeme skælvede, – hun lyttede tavs en stund, endelig sagde hun: "Det var afsindighed, jeg ved ikke hvilken ånd, der kom over mig. Men da jeg så dig sidde så bedrøvet, så bleg, for du så ud, som du ville dø, da kunne jeg ikke modstå. Ja, du ser ud, som du var bestemt til megen sorg. – Men gå, tænk det var en drøm, vi drømte sammen. Således tør vi aldrig mere ses, min fader er strengere, end nogen ved eller tror."

Hun ilede bort, jeg kunne høre, at man talte til hende, og det klang som latter og lystighed, derefter svandt lyden i det fjerne. Jeg ved ikke selv, hvordan jeg kom hjem, jeg stod i mit kammer, og jeg anede ikke, hvordan jeg var kommet der. Da kastede jeg mig på mit leje. Jeg følte vel, at jeg havde tabt hende, at jeg ikke kunne bygge på hendes foranderlige sind, og at hun ikke besad

den sjælsstyrke, mod hvilken ydre hindringer brydes og taber deres kraft.

Jeg ved ikke, hvor mange timer jeg således lå, da trådte min onkel ind i værelset. Jeg så straks hans ansigt, at han var underrettet om alt. "Ak, at sligt skal forsvinde," råbte jeg, "at det bedste i vort liv ikke skal være andet end en forbigående drøm!"

"Ja," svarede han, "det er livets champagneskum, også vi, der er gamle, har engang drukket deraf, men kun erindringens bundfald bliver tilbage. Marquien har betroet mig det hele. Tidligere ødselhed, Thibaudeaus bedragerier, og desuden mange vigtige fordringer, der dog gik tabt, til trods for Nannys heltegang igennem flammerne, alt dette har sat ham i den største forlegenhed, og kort og godt, han ejer intet mere, og kun hans svigersøns ædelmodighed frelser ham fra betlerstaven. Grev de Latournelle skal desuden være en brav mand, med hvem Constance dog nok kan blive lykkelig. Der er ingen, der ønsker hendes lykke mere end jeg."

"Også De er da imod mig," råbte jeg, "De, som ellers er så fri for fordomme."

"For djævelen, når I elsker hinanden så heftigt," sagde han, "verden står jer jo åben – dog nej, min søn," blev han ved med roligere stemme, "gør det ikke! Jeg er en gammel fusentast – men hun er endnu et barn – og til dels et forkælet barn, opvokset i overflod og vellevned. Hun ville dybt angre det med tiden, og du med, og jeg måske mest af os alle."

"Jeg har vilje og kraft til at arbejde mig frem," svarede jeg.

"Men der hører også tid og lejlighed og lykke til, og de kommer ikke straks, fordi man ønsker det, og marquiens stilling tillader ham ikke at vente. Desuden, jeg har netop i dag

fået brev fra Versailles. Du er ansat som løjtnant og kan ikke længe blive her."

Vi blev afbrudt af en tjener, der leverede mig en forseglet seddel, den var fra Constance selv.

"Alt er forbi," skrev hun, "jeg har lovet at føje mig efter min faders ønske; jeg måtte love det. Når De modtager dette brev, er jeg allerede langt borte, jeg har selv forlangt at rejse straks. Glem mig og lev vel!"

Sådan var det virkelig. Hun og hendes fader var rejst, jeg fik ikke engang at vide, hvorhen. Tre dage efter hørte vi, at hun var blevet offentligt forlovet med grev de Latournelle, ejer af jeg ved ikke hvor mange godser.

Det eneste, jeg siden har erfaret om hende, er, at hun og hendes fader er flyttet fra deres ejendom ved Grenoble, rimeligvis har hun allerede længe været gift og bosat i et fremmed land.

Her ender Charles' egenhændige manuskript. Andre kendetegn taler for, at det blev sendt væk, før han nåede sin onkels gods. Slutningen er især fragmentarisk, og vi skal derfor med få ord tilføje det manglende:

Kort efter Constances afrejse drog Charles bort til sit regiment i Versailles. Det synes åbenbart, at Constances adfærd ikke blot tilintetgjorde hans bedste håb, men at han samtidig betragtede den som et forræderi mod den kærlighed, hun dog selv havde tilstået, og mente, hun havde ofret ham for rigdom og ydre glans. Dette efterlod en brod i hans indre og fyldte hans sjæl med bitterhed, så han besluttede at udrive hendes billede

af sit bryst, hvad det så skulle koste, og om han så skulle gå til grunde derved.

Heri må vi vel især søge nøglen til hans opførsel i Versailles, hvor han, uden tvivl for at glemme sine skuffede forventninger, og som modvægt mod den tomhed, han indvortes følte, styrtede sig ud i en strøm af adspredelser. Det synes da ikke uden grund, når man bebrejder ham, at han i denne tid førte et vildt liv, og blandt andet at han tilbragte hele nætter ved spillebordet. Dette var en gæld, som også Charles betalte til sin tid, hvori, som St. Brie sagde, ingen, selv ikke den bedste, kunne blive ganske ren.

Disse forvildelsens og formørkelsens dage varede dog ikke ret længe. Der var næppe forløbet et år efter hans ankomst til regimentet, da revolutionen udbrød, og denne bragte ham, som det lader, igen tilbage til besindelse. I øvrigt var han ikke i Versailles på den tid, da den vilde folkebevægelse tvang kongen til at forlade denne by og tage bolig i Tuilerierne. Hans regiment var alt tidligere blevet forlagt til Paris, og noget derefter blev det opløst.

22

Da Charles kom hjem, fandt han alt det bekræftet, hvad Mirabeau havde sagt ham om St. Brie, for på trods af, at der havde været ildspåsættelser og forfølgelser nok i den egn, hvor han boede, så levede han dog endnu lige så sikker mellem sine forrige undergivne, som han i ældre tider havde levet.

Ganske anderledes gik det med marquien. Som bekendt var Dauphiné en af de provinser, hvori der meget tidligt viste sig uroligheder, og slottet Laval var et af de første, som blev brændt. Imidlertid havde marquien allerede før branden forladt sin provins, dog emigrerede han endnu ikke, men flygtede kun til Lothringen, hvor han ejede et mindre gods, og hvor han vidste, han ville finde understøttelse hos general Bouillé, som endnu med stor kraft vedligeholdt den kongelige anseelse i denne provins, og som desuden var hans nære slægtning.

Men Charles erfarede samtidig, hvad der i højeste grad interesserede ham, at Constance endnu ikke var gift. "Hendes forlovede er en særdeles retskaffen mand," sagde St. Brie, "han har vist sig meget ædelmodig imod marquien, så denne har været i stand til igen at ordne sine affærer, og han ved revolutionens begyndelse atter kunne betragtes som temmelig velhavende."

"Men hvorfor har da giftermålet ikke fundet sted?" spurgte Charles.

"Det synes, som grev de Latournelle på grund af Constances store ungdom – måske også fordi hun hemmeligt bad ham

derom – selv har været årsag i, at det blev opsat. Siden kom revolutionen, der bragte forvirring i alle forhold, og nu har greven taget tjeneste i emigranternes hær. Der siges ellers, at marquien snart vil besøge Koblenz, og der skal brylluppet holdes. Han venter kun på nogle penge, der skyldes ham, og det er begribeligt nok, at han ikke forlader Frankrig, før den sag er i orden."

"Altså, hun er endnu ugift," sagde Charles halvt sagte, og, som det syntes, mere til sig selv end til St. Brie.

"Men for dig er hun dog tabt," svarede hans onkel, "for du begriber da vel, at hun efter alle de ofre, hendes forlovede har bragt, ikke kan bryde sin forbindelse med ham, og aller mindst nu, da ulykken også har rammet ham. Desuden, du bør dog vel næppe opgive din militære stilling, men du kan være vis på, at marquien hellere ser den stakkels pige død for sine fødder, end han giver hende til en mand, som har kæmpet mod adelen under konstitutionens banner."

At Charles tidligere kun havde erfaret lidt om disse forhold, var intet under. For hans onkel skrev ikke gerne breve, og når han engang imellem skrev, omtalte han med forsæt og efter overlæg næsten aldrig Constance eller noget, som angik hende.

Charles havde ikke tilbragt ret mange dage i sit hjem, da efterretningen om Mirabeaus død udbredte sig over Frankrig, men på trods af, at denne efterretning bedrøvede ham dybt, så kom den ham ikke uventet, tvært imod. Efter hvad han selv havde været vidne til i Paris, var han fuldkommen forberedt på det.

Noget, som derimod i høj grad overraskede ham, var et brev fra Bernard, dateret i Metz, hvori denne takkede ham for hans

manuskript, der nu, som han skrev, var ham dobbelt kærkomment, da han allerede selv kendte flere af de personer, hvorom der var tale deri. Dronningen havde nemlig skaffet ham en adjudantplads hos general Bouillé, og da det var hendes alvorlige ønske, at han skulle forlade Paris, så havde han endelig givet efter derfor. Han befandt sig nu hos generalen i Metz, hvor marquis de Laval med sin datter og den unge schweizerpige ligeledes opholdt sig, og han havde allerede flere gange, som han skrev, været i marquiens hus.

Der gik nu en lang tid, hvori Charles ikke oplevede noget, der står i forbindelse med nærværende fortælling. Denne tid skal vi derfor kun med få ord berøre.

Da Charles havde tilbragt hen imod tre måneder hos sin onkel, og da han fuldkommen følte sig beroliget med hensyn til dennes stilling, begav han sig endelig til arméen. Dog syntes det ikke bestemt, at hans krigerbane skulle blive meget langvarig. I en træfning ved Maasfloden, der fandt sted mellem general Dillon og østrigerne mod enden af august måned 1792, blev han så farligt såret, at man i lang tid frygtede for hans liv, og det varede næsten et helt år, før hans sår nogenlunde lægedes. Ja, i længere tid derefter var han endnu så svag, at han ingen tjeneste kunne gøre. Han begav sig da indtil videre, med sine foresattes tilladelse, og forsynet med de bedste vidnesbyrd, tilbage til sin onkels gods.

Nogle dage efter denne træfning var det, at fængselsmyrderierne i september måned forefaldt, hvori Charles' tidligere beskytterinde, den ulykkelige prinsesse

Lamballe, fandt sin død. Dette fik han først senere at vide, og på trods af, at han heller ikke da erfarede alle de grusomheder, hvormed hendes død var ledsaget, så virkede den dog således på ham, at hans tilstand derved meget forværredes. Hvad der også i høj grad forfærdede ham, var, at Danton i sin fanatiske vildskab havde været det mægtigste drivhjul i disse afskyeligheder.

Som bekendt, troede Danton virkelig, at der fandt farlige bevægelser sted i fængslerne, og at man måtte slå de indre fjender med rædsel, før man sendte det unge mandskab til grænserne. Dette er det eneste, man kan sige til hans undskyldning.

"Ak, kunne jeg kun frelse en af de ulykkelige, som disse blodmennesker forfølger," sagde Charles engang lang tid derefter til sin onkel, "da ville jeg ikke tro at have levet forgæves." Dette var ikke blot et udtryk af en øjeblikkelig stemning, men det var en tanke, som havde sat sig dybt i Charles' indre. Således gjorde intet et stærkere indtryk på ham end fortællingen om, hvordan det var lykkedes et par højhjertede kvinder i de septemberdage at frelse deres fædre, over hvilke bødlernes glavind allerede svævede. Ja han kunne sige om disse bedrifter, lige som Themistokles om Miltiades' sejr, at de i lang tid ikke lod ham nogen ro til at sove. Og det forekom ham næsten som et slags forbrydelse at leve i denne tid, når man ikke satte sit liv i vove for at redde de ulykkelige, som de blodtørstige voldsmænd forfulgte.

I øvrigt mærkede han, da han anden gang korn hjem til sin onkel, at der var foregået en forandring i dennes tænkemåde. I begyndelsen var nemlig St. Brie en af revolutionens ivrigste

tilhængere. "Folket har ret til at bryde sine lænker," sagde han, "adelen arbejdede selv i mange år på sin undergang, den har ikke bevist sin adkomst til en usædvanlig begunstigelse ved nogen særdeles dygtighed eller ved noget særdeles talent, den har aldrig villet dele folkets arbejde, men har kun tilegnet sig frugterne af den, mens den væltede alle byrder over på den tredje stand. Alt dette måtte briste til sidst."

"Og disse gejstlige," blev han ved, "der skulle forkynde Kristi lære, men der, når kirketjenesten var forbi, lagde helligheden til side med præstedragten, og som prækede eller sang et par timer om ugen med stor salvelse, men i den øvrige tid kun tænkte på at samle skatte for denne verden: Er de ikke selv skyld i, at folket nu nedriver de altre, som de gennem århundreder har vanhelliget? Ja, denne grusomhed, denne blodgerrighed, dette had, der bryder frem overalt, det er følgen ikke blot af de gerninger, de har udført, men også af det, de så skammelig har forsømt."

Sådan talte St. Brie tidligere, og på trods af Charles i sit inderste hjerte endnu ikke ganske var fri for aristokratiske sympatier, så kunne han dog vanskeligt nægte, at der lå megen sandhed til grund for hans onkels ord.

Men det gik med St. Brie, som det gik med så mange højhjertede og ædle naturer i disse dage: I begyndelsen hilste de revolutionen med jubel, og troede i den at se et forbud på menneskeslægtens befrielse, en skøn morgenrøde, som lovede en endnu skønnere dag, men jo mere den siden forvildede sig fra sine første, store tanker og udartede og besmittedes ved blodige voldsgerninger, desmere kølnedes deres begejstring, og til sidst betragtede de den med rædsel og afsky.

St. Brie var ikke vant til at lægge bånd på sin tunge, og han gjorde det heller ikke nu. "Alt, hvad der er godt i revolutionen," sagde han, "kommer fra den første Nationalforsamling, dengang Mirabeau stod i spidsen for den. Den har afskaffet adelens forrettigheder, gejstlighedens tiende, rang, titler, livegenskab, embeders køb og salg og mangfoldige andre misbrug, men hvad de senere forsamlinger har gjort, det er enten galskab eller forbrydelse, og det bliver værre dag efter dag."

> *[For dem, som ikke er ganske bekendt med de historiske forudsætninger, som her sigtes til, skal vi bemærke, at den såkaldte konstituerende forsamling blev afløst af den lovgivende, og denne atter af Nationalkonventet. Et udvalg af Konventet dannede igen Velfærdskomiteen, som under Robespierre beherskede Konventet selv, så dette næppe beholdt en skygge ag magt tilbage. Næst efter Velfærdskomiteen var Sikkerhedskomiteen den mægtigste, den havde først og fremmest med politisager at gøre. Jakobinerklubben udøvede et strengt censorembede. Robespierre stod først i spidsen for Jakobinerklubben, dernæst også for Velfærdskomiteen.]*

Nogle måneder før Charles vendte tilbage efter sit felttog og sin lange sygdom, kom der engang en mand, der forlangte at tale med St. Brie, og sagde, at han havde et brev, som han skulle levere ham. Denne mand var klædt som en bonde, og dog var der noget i hans anstand og holdning, som vidnede mod hans klædedragt. "For himlens skyld, frels mig!" råbte han, så snart han var alene med St. Brie, "mit navn er de Laclos. Det er ikke ganske ukendt i Frankrig, men jeg forfølges af en uforsonlig fjende, han er kendt nok, det er Collot d'Herbois. Han har ladet mig fængsle i Versailles sammen med hertugen af Orleans, dog fandt jeg lejlighed til at undvige, som De ser. En ven af Dem, til hvem jeg henvendte mig, har givet mig dette brev til Dem."

Efter at St. Brie havde læst brevet, stod han en stund tavs og syntes at betænke sig, endelig sagde han: "Det nærmeste grænseland er Savoyen, men det er nu i vore landsmænds hænder. Dog er Piemonte heller ikke så langt borte, derhen skal et par sikre mænd føre Dem på veje, som hverken Collot eller hans udsendinge ved noget af. Så snart mørket falder på, kan De begynde Deres vandring."

Denne plan blev også med held udført, men herom sagde St. Brie intet til Charles, for det var sikrest for denne selv, mente han, at han aldeles ikke blev indviet i sådanne farlige hemmeligheder.

Der gik endnu fem måneder, hvori St. Brie rolig og, som det syntes, ubemærket, fortsatte at leve på sin gård og i sin vante omgivning. Men i denne tid lod Collot, der var yderst opbragt over de Laclos' flugt, anstille strenge undersøgelser i denne henseende. Og blandt andre blev også St. Bries ven i Marseille arresteret, på hvem den mistanke hvilede, at de Laclos havde taget sin tilflugt til ham.

Til sidst lykkedes det en af fængselsspejderne at bedåre denne mand med falske løfter, så han tilstod, at han havde givet de Laclos et brev til St. Brie.

Det var i de dage, da Lyon bukkede under for republikanernes overmagt. Der var blevet prædiket et almindeligt korstog imod denne by. Landstormen var opbudt, og omegnen vrimlede af krigere og af ophidsede bønder.

Da blev pludselig engang midt om natten St. Bries hus omringet af konventsoldater, og han blev bortført til Grenoble og siden til et andet fængsel, uden at Charles engang fik at vide, hvor det lå.

Man tilstod ham næppe et øjeblik for at tage afsked med sin onkel, han erfarede heller ingen anden grund til hans fængsling, end at han var mistænkt som en hemmelig aristokrat. Men da den første skræk havde sat sig, var hans plan hurtigt fattet. Han besluttede uden ophold at ile til Paris for at formå Camille Desmoulins til at tage sig af sagen, for Camille havde jo lovet ham sin bistand, når han behøvede den. Ved hjælp af Camille håbede han igen at vinde Danton, og hvis han kunne stemme denne mægtige folkeleder til sin fordel, da tvivlede han ikke på sin onkels befrielse.

Til lykke kendte Charles en officer, som var adjudant hos overgeneralen, der ledede belejringen ved Lyon. Denne officer skaffede ham et pas, som var underskrevet af generalen selv. Ved hjælp heraf kom han, skønt han på mange steder blev opholdt i flere dage, og skønt rejsen varede over en måned, dog omsider til Paris.

23

Allerede for lang tid siden havde rygtet udspredt, at marquis de Laval var emigreret, og at hans datter var gift, men dette rygte stemte ikke ganske overens med sandheden. Før vi derfor følger Charles på den farlige vej, han nu betrådte, bør vi i det mindste i forbigående kaste et blik på de forhold, hvorunder Constance og hendes tro veninde Nanny levede.

Det er allerede bemærket, at løjtnant Bernard i Metz fandt lejlighed til at gøre marquiens bekendtskab, for da denne erfarede, med hvilken dristighed han havde vovet sit liv for den forfulgte dronning, fik han meget store tanker om ham og indbød ham oftere i sit hus. Her lærte Bernard Nanny at kende, og disse to fattede snart en større interesse for hinanden, end de selv tænkte eller anede.

Ved at høre beretningen om det fortabte kongepar og om de ulykker og forfølgelser, som især dronningen måtte lide, vaktes Nannys deltagelse i højeste grad og det varede ikke længe, før hun blev lige så kongeligsindet som Bernard selv. Men denne havde fuldt og fast besluttet at opofre sit liv for kongens sag, han kunne altså ikke tænke på nogen jordisk forbindelse med en kvinde. Lige så lidt ville Nanny forbinde sig med nogen mand, for det var hendes alvorlige beslutning, som hun allerede havde fattet dengang, hun imod sin hensigt og vilje blev årsag til sin stedfaders død, at hun, når Constance først var gift, ville søge tilflugt i et kloster. Netop af disse grunde, da der på ingen af siderne kunne være tale om nogen jordisk kærlighed,

frygtede de så meget mindre for at overlade sig til den følelse, der drog dem mod hinanden.

I denne tid var det, hvori Ludvig den Sekstende besluttede at flygte med sin familie. General Bouillé var dybt indviet i hans plan, og da den, som bekendt, mislykkedes, og da kongen som fange blev bragt tilbage til Paris, hvorved hans påfølgende afsættelse, og republikkens indførelse forberedtes, så indså generalen, at han ikke længere kunne blive i sin stilling, og at han, hvis han ikke ville falde i folkepartiets hænder, måtte forlade Frankrig.

Men når general Bouillé ikke holdt sin beskyttende hånd over ham, så kunne heller ikke marquien blive. Han bestemte da, at han først ville følge generalen til Luxemborg, og derfra ville han begive sig til Koblenz, for at samles med grev de Latournelle. Dette sidste tænkte han alligevel at gøre, han havde kun ønsket at vente noget endnu for at bringe sine pengesager i fuldkommen orden.

Bernard ville ikke følge Bouillé i udlandet, han besluttede tvært imod at trodse alle farer og at vende tilbage til Paris, hvor han endnu engang ville bønfalde dronningen om at blive optaget mellem de tropper, der skulle forsvare hendes og kongens personer.

Aftenen, før han drog bort, tilbragte han i marquiens hus, hvor nu alt blev forberedt til afrejsen. Uden at agte på de andre, bad han Nanny, hvis stemme han elskede, at synge sine schweizermelodier for ham. Dette gjorde hun også, men på trods af at hendes træk ligesom ellers, når hun sang, syntes næsten ubevægelige, og på trods af hendes melodier manglede, hvad man sædvanligvis kalder udtryk, så trillede der dog fulde

og tunge tårer ned både over hendes og Bernards kinder, mens hun sang dem.

Sent om aftenen samledes de begge endnu engang i en ensom have udenfor marquiens bolig. Her sagde de hinanden det sidste farvel og skiltes ad for aldrig mere at ses på jorden.

At Nanny nærede en lidenskab for Bernard, som hun indsluttede i sit tavse bryst, og hvis dybde hun næppe selv kendte, det synes udenfor al tvivl. Om Bernard derimod, ved siden af sin sværmeriske hengivenhed for dronningen, havde plads i sit hjerte for nogen anden, det kunne synes mindre sikkert, men vist er det, at næst efter dronningen havde ingen frembragt et stærkere indtryk på ham end denne stille, alvorlige schweizerpige.

Bouillé havde endnu venner og indflydelse nok for til afsked at skaffe ham et sikkert pas. Bernard nåede efter få dages rejse Paris, og blev da virkelig trods alle kongens betænkeligheder, optaget imellem tropperne på slottet.

Det syntes skrevet i skæbnens bog, at Constance, trods hendes faders strenge befaling, aldrig skulle forenes med grev de Latournelle. Nogle dage før deres bryllup var bestemt, blev han dræbt i en tvekamp af en preussisk officer, med hvem han kom i strid, fordi denne havde tilladt sig nogle hånende udtalelser om den franske adel.

Til sidst lejede marquien en bolig nærved Genfersøen. Her erfarede han kampen ved Tuilerierne den tiende august, hvori de fleste af slottets forsvarere faldt, og hvori kongedømmet selv gik til grunde. Også Bernard blev nævnt med iblandt de faldne. Man mærkede ingen udvortes forandring på Nanny, da hun hørte det. "Jeg vidste det jo," sagde hun, men Constance så dog,

at hun, når hun troede sig alene, fældede mange og bitre tårer. Imidlertid lovede hun Constance at blive hos hende endnu et par år, før hun søgte sit hjem i et kloster.

Marquien påstod stedse, at det republikanske uvæsen, som han kaldte det, ingen bestandighed ville have, og at kongedømmet snart igen ville sejre. I begyndelsen af sommeren 1793 syntes det også, som om denne påstand skulle blive til sandhed. Republikkens arméer var dengang slået på alle kanter, og vejen til Paris syntes åben for de fjendtlige hære. Dertil kom, at over tresindstyve departementer nægtede Konventet lydighed. Marseille, Lyon og flere byer var i åbenbar opstand. I Lyon især antog opstanden en farlig karakter. Her havde man henrettet to af Konventets ivrigste tilhængere og således ganske brudt med centralmagten i Paris. Mangfoldige emigranter strømmede derfor under alle slags forklædninger til denne by, og kongedømmets tilhængere syntes her at triumfere.

Disse lokkende udsigter kunne marquien ikke modstå, både han og Constance længtes kun alt for meget efter deres land, og hun var desuden heller ikke vant til at sætte sig imod sin faders vilje. I øvrigt havde marquien penge til gode i Lyon, som han nu håbede at komme i besiddelse af. Han modtog også breve, der indeholdt forsikringer om, at han uden fare kunne besøge denne by. Vejen derhen var kort, og da han hørte, at mange emigranter uden at møde hindringer havde tilbagelagt den, så besluttede han endelig efter nogen uvished at følge deres eksempel.

Heri blev han især bestyrket af en tjener, til hvem han havde stor tiltro. Denne påtog sig at sørge for sikker befordring, og at

skaffe dem simple dragter, så de kunne se ud som folk fra en af de omliggende landsbyer. Men, som det siden viste sig, var denne tjener en spion i republikkens tjeneste.

Næppe var de rejsende kommet to mil over grænsen, før deres vogn blev omringet af konventstropper, og de blev alle tre ført til Paris, hvor de straks blev kastet i fængsel. Her modtog de kort efter et besøg af deres gamle bekendt Marat, der i begyndelsen på sin måde viste dem en slags venlighed og tilsagde dem sin hjælp. "Jeg tænker vel, at det ikke oftere vil falde jer ind at lade mig kaste ned af trapperne," føjede han til, "og at lade mig prygle af jeres tjenere. Imidlertid skal jeg stå jer bi, så godt jeg kan."

Derefter rådede han marquien til at sende ham et forsvar både for ham selv og for hans datter. Dette måtte forfattes af en duelig jurist, sagde han, og han ville da benytte det til deres befrielse. Et sådant forsvar blev også skrevet, og, hvad der ikke er ganske uvigtigt med hensyn til den senere gang i denne fortælling, det blev virkelig indsendt til Marat.

At han ønskede et sådant dokument, som kunne tale til forsvar for Constance, det er, ifølge de planer, han i begyndelsen havde med hende, højst begribeligt. Om det derimod virkelig var hans alvor at frelse marquien, derom kan man vel nære nogen tvivl.

Kort efter tog han masken af, marquien blev skilt fra Constance og anbragt i et andet fængsel. Derefter erklærede Marat ligefremt og med den største frækhed, at han alene kunne og ville frelse hende under den betingelse, at hun indlod sig i ægteskab med ham. Han ville da forskyde sin husholderske, sagde han, som dog hidtil havde været ham tro

og hengiven. "Og hvis du har lyst til sådanne narrestreger, så kan du gerne lade dig vie til mig af en præst," blev han ved, "skønt det var fornuftigere, om du lod sådanne griller fare, men ægte mig skal du, og enten må du finde dig i det, eller jeg skal rede din brudeseng under guillotinen."

Da nu Constance med rædsel og afsky vendte sig bort fra ham, blev han i højeste grad forbitret og truede både hende og hendes veninde med døden. Denne trussel havde han også ganske sikkert udført, hvis han ikke selv netop i denne tid var faldet for Charlotte Cordays dolk.

24

Næppe var Charles kommet til Paris, før han ilede hen til et kaffehus på den anden side af boulevarden, som Camille Desmoulins i forrige tider daglig plejede at besøge, for, om muligt, at få hans adresse at vide, men her vidste man intet derom. Han havde ikke været der i lang tid, hed det. Dog gav man Charles anvisning på Camilles forlægger, som boede i nærheden af Tuilerierne. Han måtte vide besked om hans bolig, mente man, og Charles besluttede da straks at gå derhen.

I øvrigt havde tiderne meget forandret sig i de halvtredje år, Charles havde været borte. Frankrig førte nu navn af en republik, kongen og dronningen var henrettet, mange tusinde ofre var gået foran for dem, og endnu flere fulgte dem efter. Rigtig nok talte man højt om frihed, som om denne nu havde fæstet rod i landet, men aldrig havde Frankrig været så trælbundet som i denne tid, for terroristerne beherskede mængden, samvittighedsløse angivere kunne med et par ord bevirke, at den uskyldigste blev kastet i fængsel, men fra fængslet gik kun en eneste vej, og denne førte til det såkaldte revolutionstribunal, der næsten bestandig fældede dødsdomme og aldrig agtede på beviser. Således fik guillotinen, der nu stod opstillet på Revolutionspladsen, mellem Tuilerierne og de elysæiske marker, bestandig mere at bestille, og det gik kun alt for meget i opfyldelse, hvad Danton havde forudsagt, at denne maskine ville få en stor og frygtelig fremtid.

Det var i midten af november måned 1793, at Charles igen kom til Paris, kort efter at girondisterne havde betalt deres højhjertede drømme med døden. Imidlertid var også Marat, dette uhyre, hvis griskhed efter blod ikke hundredetusinde slagtofre var i stand til at tilfredsstille, blevet ramt af gengældelsen. Men dette bragte dog ikke revolutionens hjul til at standse og bidrog snarere til at fremskynde dets blodige gang. Desuden bevirkede det, at Marat blev betragtet som en martyr for folkets og frihedens sag, ja som en slags helgen, den eneste næsten, hvis dyrkelse endnu blev tålt.

For man havde dengang brudt med alle religiøse erindringer, katolicismen var afskaffet, og med den enhver anden kristelig kultus. For få dage siden havde netop det første store optog fundet sted, hvorved fornuftdyrkelsen blev indført, og hvorved hovedkirken i Paris indviedes til fornuftens, det ville dengang sige til ateismens tempel. I følge heraf så Charles ikke længere den hellige jomfrus og martyrernes billeder på de steder, hvor de førhen havde stået, i stedet for dem havde man i de fleste nicher opstillet Marats og Lepelletiers [Note 1)] buster. Men da Charles gik forbi en kirkegård bemærkede han foran indgangen en hvilende marmorfigur, som skulle forestille den evige søvn: derimod opdagede han intet kors og heller intet andet tegn, der vidnede om noget højere håb og om nogen højere tro.

Men skønt de materielle og timelige interesser var de eneste, der (ved siden af et kimærisk og abstrakt begreb om frihed) nu stod tilbage, så fandtes der dog heller ingen sikkerhed for dem, for alle de, der ejede noget, var mistænkte, og at mistænkes, det var at indvies til døden. Enhver skjulte derfor sin ejendom så godt, han kunne. Ja, man vovede næppe engang at vise sig

ordentligt klædt på gaderne, og Paris, der engang var berømt fremfor alle Europas stæder for sin finhed og elegance, havde i disse dage aldeles skiftet udseende, for det smudsige klædebon, Marat havde båret, syntes nu at være det mønster, som alle stræbte at efterabe.

I de kvarterer, der før var fulde af sirlig klædte fodgængere og glimrende ekvipager, mødte Charles nu, på få undtagelser nær, kun smudsige skikkelser i sønderrevne klæber og med ukæmmet hår. Mange bar desuden den røde republikanerhue på hovedet.

Denne, sammen med det skidne, forrevne klædebon, syntes nu at være den egentlige nationaldragt, hvilken var ens for alle stænder. Men ved siden heraf så Charles samtidig andre fænomener, der, lig sælsomme drømme, gled ham forbi. Han så kvinder i nonnedragt, og mænd, klædt som munke, hvoraf nogle på en spottende måde efterlignede de gejstlige ceremonier, mens andre sang revolutionssangen eller den såkaldte *carmagnole*. Han så æsler, der var smykkede med bispehuer og messesærke, og blandede deres skrig med parodiske salmer, som mængden istemte. Nogle af de forklædte munke bar masker, som forestillede svinetryner, og når de havde nået et eller andet torv og havde samlet almuen om sig, da opførte de latterlige og utugtige danse. Endelig da han nåede boulevarden, måtte han standse midt i en sværm af mennesker, mens et af de højtidelige optog drog forbi, som i de dage gennemstrejfede gaderne for at udbrede den ny kultus. En trefarvet fane vajede foran, derefter kom en kvinde, som forestillede fornuftgudinden, med lange udslagne hår, med flyvende overklædning og med frihedshuen på hovedet. Hun

sad på en triumfvogn, som var omgivet af vedbend og vintergrønt. Foran på vognen knejsede buster af Marat og Lepelletier. Efter den fulgte hvidklædte piger, kransede med blomster, og endelig en skare mænd og kvinder, som sang frihedshymner, der ledsagedes af musik. Fra altaner og vinduer kastede man blomster ned på gudinden, der syntes meget smuk, men var klædt i en dragt, som stillede hendes yndigheder langt mere til skue, end selv den letfærdigste mode fra kongedømmets tid ville have tilladt. Hun kom nær forbi det sted, hvor Charles stod, og han mente til sin forbavselse i hende at genkende den dame, han dansede med på det bal, der havde en så uheldig indflydelse på Mirabeaus sundhed, og som sandsynligvis havde fremskyndet hans død. Efter toget fulgte flere vogne, belæssede med guld- og sølvkar, med støbte helgenbilleder og krucifikser, som var røvede fra forskellige kirker, og nu, som flere påstod, når toget var til ende, skulle sendes til Mønten for der at omsmeltes.

"Hvem er det, som sidder på triumfvognen?" spurgte Charles.

"Det er nok en sangerinde fra operaen," svarede en mand ved hans side, "men hvad hun hedder, det kan jeg ikke sige. Men ser jeg ret, for det er næsten som et mirakel, når man i denne by mellem de mange tusinder møder en bekendt, er det ikke hr. Charles – jeg mener, er det ikke borger Charles Labussière?"

"Tal ikke om mirakler!" råbte en anden af tilskuerne, hvis lange skæg og hullede klæder stemplede ham som en ægte sansculot, "sådanne tåler vi ikke mere. Du kan lige så godt tro på djævelen og hans oldemoder og på de fjantede legender om den hellige Veronica, som på det dumme tøj, de kalder mirakler.

Der findes intet mirakel uden republikkens store bedrifter, der findes heller ingen djævle uden aristokraterne, og intet evangelium uden konstitutionen – det vil sige, når den bliver lavet om igen, for den, vi har, duer nok ikke længere."

"Ja, der er meget, der må laves om igen," råbte vor gamle bekendt Olivier, for også han var med imellem tilskuerne. "Således mener jeg, at vi bør komme ind med den ansøgning eller den petition, hvad det hedder, at hele historien må laves anderledes. For der er nu denne tyran, denne Henrik den Fjerde og flere med ham, de bliver rost af så mange folk, men det vil vi ikke tåle, vi vil ikke ha', at en konge skal have gjort noget godt, for det er imod friheden. Og derfor må den historie laves om, og der må findes den anordning, at ingen konge skal have gjort noget godt, og den, der vil bilde os sådan noget ind, eller tror noget sådant, han skal straks guillotineres og hænges op på lygtepælen."

"Lad os se at komme væk herfra!" hviskede den første tilskuer til Charles.

"Pierre Laurent!" råbte Charles, der pludselig genkendte Mirabeaus gamle tjener, skønt han nu bar en rød hue på hovedet og ikke var så sirligt klædt som i tidligere dage.

"Jeg har et og andet at fortælle Dem, som De skal undres over," hviskede Pierre Laurent, da de var ude af trængslen, "men her vil vi ikke tale om det. Og på posthuset åbner de alle breve, ellers havde i jeg gerne skrevet til Dem."

Kort efter drejede de om i Rue Vivienne, en gade, som løber lodret fra boulevarden ned imod Palais-Royal.

"Min stakkels unge herre," sagde Pierre Laurent, "hvordan går det Dem i denne slemme tid, og hvorfor har De dog vovet Dem

tilbage til Paris? Enhver adelsmand er jo nu nær ved at blive mistænkt, og De har oven i købet været sekretær hos min afdøde herre. Det kan De nu komme til at betale dyrt."

"De selv vil nok heller ikke være så ganske sikker, hvis Deres tidligere forhold til Mirabeau bliver kendt."

"Det er vist, men jeg har Gud være lovet, fundet en beskytter i Danton, for hvad man så for resten kan sige ham på – og desværre, der klæber jo mange tusindes blod ved hans hænder – så har han dog ikke endnu glemt grev Mirabeau, og det er nok ham alene, jeg kan takke for, at jeg ikke i denne tid har gjort nærmere bekendtskab med guillotinen, end det, man kan gøre i behørig afstand."

"De står altså i forbindelse med Danton. Det træffer sig heldigt, for det er netop ham, jeg søger i Paris, det er ham, hvis hjælp jeg trænger til."

"Men han er her ikke, han opholder sig nu i en lille by i Champagne, hvor han er født. Det er for sundhedens skyld, siger hans gode venner, men der er også dem, der mener, at der stikker andet under, for der går mange slags rygter om ham."

"Men Camille Desmoulins, han er dog vel her? Ved De, hvor han bor?"

"Nej, jeg ved ikke, desuden hørte jeg i går, at han også var rejst, men han vil bare hente Danton, siger de, for der er nok kommet en kurre på tråden imellem ham og de andre, som nu står nærmest ved roret, og så trænger han vel til Dantons hjælp."

"Er der da nogen, som står nærmere ved roret end Danton selv?"

"Ja, jeg ved ikke, det går nok sådan op og ned. Men det er bedst ikke at tale om det, for her er mange spioner. Kom De nu hellere hjem med mig! Jeg bor langt ude i forstaden St. Jacques, og jeg har et værelse ledigt, som De kan få. Der er De mere sikker end i noget hotel eller værtshus."

"Men det er mig vigtigt at se Danton og Camille jo før jo hellere, det gælder måske om en velgørers liv."

"Før de er i Paris, kan De jo dog ikke få dem at se, men de kommer nok en af dagene. Følg derfor med mig og hav tålmodighed."

25

Da de havde nået Palais-Royal, så de en stor menneskesværm, som trængte sig frem igennem den indgang, som forbinder haven i Palais-Royal med Rue St. Honoré. Midt i sværmen, der fortrinsvis bestod af almuesmænd eller i det mindste af folk, hvis klædedragt lignede den, almuen plejede at bære, fik Charles øje på en spinkel figur, hvis pande var omgivet af en laurbærkrans, og i hvem han øjeblikkelig genkendte Robespierre. Han syntes at svæve i luften højt over de andre, for han blev båret i et slags triumftog af fire bredskuldrede mænd. Disses hoveder var smykkede med sansculotternes hæderstegn, den røde hue. Robespierre selv var derimod klædt med sirlighed og omhu, ja han bar endog pudder i sit hår, hvilket ellers blev anset for en aristokratisk uvane, der næppe var blevet tålt hos nogen anden.

"Hvorfor bærer I denne mand sådan i triumf?" spurgte Charles.

"Fordi han er Frankrigs mest retskafne borger," svarede en af følget, "den eneste, på hvem der aldrig fandtes nogen plet. Han har nylig holdt en dejlig tale i Jakobinerklubben, hvori han forkyndte folkets magt og lighedens herredømme, og hvori han uden persons anseelse afslørede forræderne. Derfor ville vi bære ham hjem i triumf, men så flokkedes mængden om os, og den ville også høre ham og da vi var nær ved Palais-Royal, så bar vi ham herind, for at han kunne tale til folket."

Imidlertid havde man stillet Robespierre på en forhøjning, hvor Charles tydeligt kunne se ham. Hans ansigt var blevet endnu gulere end før, og på trods af, at han sikkert i denne stund følte sig tilfreds ved mængdens hyldest, så var der dog et udtryk af skyhed, ja næsten af frygt i hans træk og i hans minespil. I øvrigt havde han endnu beholdt sin gamle uvane, for hvor lidt sådant end passer for en taler, så hævede han dog i begyndelsen, da han syntes noget uvis om, hvad han skulle sige, den venstre hånd op til munden og tyggede et øjeblik på sine negle. Men kort efter tvang han armen ud og vinkede til den støjende mængde, at den skulle tie.

"Det er allerede tredje eller fjerde gang i dag," sagde Charles, "at det mirakel møder mig, som De nylig omtalte, for også Robespierre har jeg tidligere set."

"Af hans gensyn vil De næppe få nogen glæde," svarede Pierre Laurent, "men da vi dog ikke forsømmer noget derved, så lad os høre, hvad han har at sige."

"Hvad er jeg, mine brødre?" begyndte Robespierre med en røst, som vel var skrigende og uharmonisk, men som dog kunne høres i stor afstand. "Hvad er jeg? Er jeg værd, at I kranser mit hoved med sejrens laurbærkrans, før sejren endnu er vundet, og mens der endnu lever så mange af jeres fjender, som guillotinens jern endnu ikke har truffet, og hvis forræderske blod jorden endnu ikke har drukket. Men jeg, mine brødre! – jeg er kun et fattigt, svagt, afmægtigt individ, en træl af dyden, om I vil, en ven af folket, af det gode, det redelige, det undertrykte folk, og forresten intet – intet ved mig selv, for al min kraft henter jeg fra jer. Men jeg er fattig, siger jeg, min bolig står i en snæver gade, langt borte fra de mægtiges

paladser. Og denne min fattigdom, den er min hæder, min stolthed, mit frivillige valg. For hvordan skulle det være anderledes? Hvordan skulle jeg vove at udstrække min hånd efter rigdomme, mens så mange tusinde blandt jer hensmægter i elendighed? Rigtignok ved jeg, at andre har gjort det. Selv de største talenter, de, som i hædrede med jeres tillid, har gjort det. Men ingen af disse skal finde plads i jeres, i dydens, i frihedens rige, for intet talent kan undskylde en forbrydelse mod folket, enhver sådan forbryder fortjener døden. Derfor skal guillotinen træffe dem alle. Dog jeg, mine brødre, jeg roser mig ikke af noget talent, men jeg roser mig af, at jeg er utilgængelig for aristokraternes guld og for deres bestikkelser."

Her blev taleren afbrudt af et stormende jubelråb, hvor igennem man hørte de ord: "Leve Robespierre, folkets mest trofaste ven, den mest retskafne mand i Frankrig."

"Ja," fortsatte Robespierre, "ingen skal sige om mig, at jeg frådser ved ågerkarles og ved de rige købmænds borde, eller at jeg rækker aristokrater og forræderske generaler hånden, eller at jeg har opdynget skatte til mig selv, for jeg ønsker intet andet end at dele jeres kår og at være fattig, ligesom I er fattige. Men enhver, der i denne sag ikke tænker ligesom jeg, han er en aristokrat, og enhver aristokrat fortjener døden."

"Det går ligefrem på Danton," hviskede Pierre Laurent til Charles, "for om ham siger de, at han trykker generaler i hænderne, og at han sidder til bords med rige købmænd, og at han har beriget sig på landets bekostning."

"Hvad er berømmelse?" blev Robespierre ved, "hvad er et navn, hvad er geni? Cæsar var et geni, og han styrtede republikken i undergang. Cromwell var et geni, og han gjorde

det samme ved England. Catilina var også et geni, for geni og forbrydelse går jo som oftest hånd i hånd. Vær derfor mistroiske mod de såkaldte genier, mod de store navne! For vel er det sandt, at der findes forvildede skrigere, som kunne skade ved overdrivelse, og enhver overdrivelse fortjener døden. Men der findes også dem, som siger, at republikken nu står sikker bag sine sejrvindinger, at der nu bør sættes grænser for strenghedens og dydens herredømme. Vogt jer også for dem! Vogt jer for epikuræerne! For de ryggesløse! For dem, der vil standse revolutionens gang, for at de kan beholde deres ranede rigdomme og trodse lighedens love! Vogt jer for dem, der hykler skånsomhed, fordi de ikke er stærke og rene nok til at hade lasten! For hvad nytter det at sejre over kongerne, når sejrherren selv er besejret af kongedømmets laster? Alt dette, den falske mildhed, det hykleriske mådehold, egennytten og vellysten, ja enhver last, selv den ringeste, fortjener døden."

"Ja ja," råbte mange stemmer, "de fortjener alle døden, den dydige Robespierre har ret."

"De gamle aristokrater er ikke engang de, som vi nu mest må frygte, der er opstået en ny race, som er endnu farligere end de, og hvem ved," (under disse ord blegnede han, og hans åsyn fik lighed med en dødningemaske) "hvem ved, om ikke nogle af dem er til stede her midt iblandt os! Disse uhyrer, der har solgt sig til England for guld, for der er hundrede og atter hundrede sammensværgelser, ja tusinde og langt flere endnu. De sammensværger sig på gader og på torve og i fængslerne, selv uden ord, ved miner og hemmelige tegn. Jeg ser dem, bevæbnede med dolke, der alle er vendt mod mig. Jeg ser dem svæve i luften i tusindvis, og de drypper med blod, luften er fuld

af blod, jeg ser mig selv blodig og bleg, og jeg hører stemmer fra gravene, der kalder på mig. – Men dog er jeg ingen morder – nej, jeg er ingen morder! For ville ikke disse uhyrer, disse afskyelige berøve mig Frankrigs og nationens agtelse, har de da ikke fortjent døden? – Jo, tifold har de fortjent den, for de har sammensvoret sig mod mig, mod jer, mod ligheden, mod folkets frihed. – Lad derfor guillotinen gå sin gang! Lad den ikke standse! Hvis den standser før målet er nået, selv om der kun var et skridt, et eneste, tilbage, da er vi alle fortabelsens børn, alle viede til tyrannernes hævn."

"Frygt ikke, Robespierre!" råbte mange stemmer, "vi er med dig, jakobinerne og folket er med dig og forlader dig aldrig."

"Ja, det er min eneste trøst, mit eneste håb," fortsatte Robespierre, som nu havde genvundet sin fatning, "for folket er godt. Folket er dydigt. Folket er uskyldigt. Folket kender dette had til tyrannerne, der er store hjerters lidenskab. Folket forstod endnu at øve retfærdighed, dengang den længst var forsvundet fra de bestukne domstole. – Men jeg! – jeg er, som sagt, ikke stolt af noget talent, eller af noget geni, men deraf er jeg stolt, at jeg var den første, der, skønt omgivet af tyrannernes bajonetter, udtalte det ord, at folket er den eneste retmæssige herre. For folket, det er dyden, folket, det er sandheden, folket det er gud. – Ja, jeg hader kongerne, og dog er der en konge, som jeg elsker, som jeg bøjer mig for, som jeg ville hengive alt liv, min sidste blodsdråbe for, det er dig, mit højmodige, mit uskyldige, mit ubesmittede, mit gennem århundreder mishandlede folk, du, som er født til scepteret, skønt du hidtil tilbragte dit liv i usselhed og trældom."

Under de sidste ord svigtede stemmen ham og gik over til et slags hyl, så den kun ufuldkomment kunne høres. Men da han samtidig strakte hænderne ud og gjorde en bevægelse, ligesom han ville styrte sig i tilhørernes arme og søge beskyttelse der, så syntes mængden dog at forstå ham, og der opstod en så stærk jubel, at næppe nogen af Frankrigs første talere kunne rose sig af at have vakt et så stormende bifald.

Kort efter tog de nærmeststående ham igen på deres arme og bar ham bort, og den store sværm fulgte dem, kun nogle få, hvor iblandt Charles og Pierre Laurent, blev tilbage.

Charles måtte uvilkårligt tænke på de ord, Mirabeau engang havde sagt om Marat, for også Robespierre forekom ham som sådan en marabut, hvis vanvid var hans styrke, og som ved sine fikse ideer var blevet et afgudsbillede for mængden. Der var noget i Robespierres åsyn og udtryk, som viste, at han for alvor troede på de skrækbilleder, hans indbildningskraft foregøglede ham. Denne tro virkede stærkt på den lavere almue, som, uden klart at gøre sig regnskab derfor, dog følte forskellen mellem i den virkelige overbevisning hos Robespierre og den blotte beregning og kunst hos de retoriske talenter, hans tro vakte, derfor også folkets tro, hans vanvid smittede mængden, så den blev visionær og så spøgelser ved højlys dag og så landet fuldt af sammensværgelser og luften fuld af blodige dolke ligesom han, og således blev den også grusom af forfærdelse og af panisk skræk, ligesom han.

"Nu skulle min gamle herre se op af sin grav," sagde Pierre Laurent, "han ville forskrækkes over, hvordan det nu går til. Men han havde ret, for det var noget af det sidste han sagde, at med ham gik kongedømmet i graven. Og nu har de da også

hængt et slør over hans billede i Pantheon, mens denne skændige mordbrænder og blodhund, denne Marat, bæres om i procession som en afgud."

"Kom, lad os nu gå!" sagde Charles.

"Ja det er nok det sikreste," svarede Pierre, "for denne Robespierre har en næse som en støverhund, han mærkede straks, at der var en og anden til stede her, som ikke var af hans religion. Hver gang jeg hørte ham sige: *det fortjener døden*, da var det, ligesom jeg hørte lyden af faldøksen i guillotinen, for den kan vi da høre hver dag i denne tid. Men det er bedst ikke at tale for meget om det og lade, som vi var vel til mode, for så har det ingen magt."

26

Pierre Laurent boede langt borte fra Paris' midtpunkt i en udkant af byen nær ved den forladte kirke Val de Grace. Her havde han lejet tre kvistværelser i et stille hus. Værelserne var ikke meget store, men de havde et lyst og smukt udseende.

"Her bor De jo meget net," sagde Charles.

"Ja, grev Mirabeau har sørget godt for mig," svarede Pierre Laurent. "Ejeren af dette hus er en tilhænger af Danton, og da han samtidig er kendt som en god patriot, så har jeg været fri for de slemme husundersøgelser, som er en af de største plager, hvormed Paris i denne tid bliver hjemsøgt. Forresten ved ingen her, at jeg nogen sinde har tjent grev Mirabeau. Vil De nu se det værelse, jeg har bestemt for Dem?"

Dermed åbnede Pierre Laurent døren til et lille nydeligt kammer, hvis vinduer vendte ud til gaden, og hvori eftermiddagssolen, selv om det var så sent på året, endnu til afsked kastede sine stråler.

"Hvordan skal jeg takke Dem for alt, hvad De gør for mig?" sagde Charles, "dette kammer er så smukt, at jeg næsten er undselig ved at tage imod det."

"Skulle jeg ikke gøre, hvad der står i min magt, for en mand, som har været en ven af den store Mirabeau!" svarede Pierre Laurent. "De må ellers vide, at også jeg nu gælder for en patriot. Hvis man ikke stikker den fane i vejret i disse dage, så ser det galt ud, for nu sidder alle hoveder løse, og nu kan en mand blive

guillotineret, bare forbi han har syet sko eller børstet støvler for en aristokrat."

"Ja, det er vist. Ingen ved i dag om han ikke i morgen bliver dømt til døden."

"Ja, hvad har jeg ikke oplevet siden min herres bortgang," sukkede Pierre Laurent. "Jeg har set kongen og dronningen blive ført til guillotinen og siden girondisterne og mangfoldige andre både før og efter. Jeg har set den vilde Danton i al sin magt, for der har ikke været hans lige i verden, siden grev Mirabeau døde. Jeg har set ham stå på Karruselpladsen og tale til folket, med sin trekantede hat på hovedet, og mens håret rullede ned over hans skuldre ligesom en løvemanke. Og det var som et ildsprudende bjerg, når han talte, og han kunne dreje dem alle med sit ord, ligesom vinden drejer et halmstrå."

"Jeg har nok hørt om det," svarede Charles.

"Jeg har set den vilde hær fra forstæderne," fortsatte Laurent, "da den strømmede hen til Nationalforsamlingen. Det var et opløb, som aldrig fik ende, og en sådan samling af våben er der nok aldrig set i verden før. Der var gamle lanser og spyd og store slagsværd og rytterpallasker og gammeldags korsgeværer og underlige pistoler fra Henrik den Fjerdes tid og store rustne hjelme og brystharnisker, som de havde røvet i arsenalerne, og dertil blanke, moderne kårder og jagtflinter og dolke og stiletter og knipler, køller og høtyve. Og en hujen og skrigen var der, så ingen kunne høre, hvad han selv sagde, og drukne kvinder var der imellem og små pjaltede børn og skrigende gadedrenge og flyvende faner og standarter, og midt imellem fanerne en lang stang, hvorpå blev båret et par hullede benklæder, og alt imellem hinanden, så man skulle tro, det var mod verdens

sidste tid, når Antikrist bliver løs, når dommedag er for hånden, og når stjernerne falder ned som visne blade fra himmelen."

Charles betragtede ham med forbavselse, for det var, som om den blotte erindring om hvad der var sket, adlede hans sprog og gav det et højere sving, og som om de forsvundne begivenheder, lig syner, igen svævede hans øjne forbi.

"Men det værste, jeg så, var dog disse myrderier i fængslerne," blev Pierre Laurent ved, "i forrige år i septemberdagene. Jeg var dengang ansat i Nationalgarden, for det rådede Danton mig til, og jeg fulgte med en municipalofficer, som skulle standse morderne, men han kunne intet udrette. Og så blev jeg skilt fra ham og trængt ind i den store menneskestimmel, hvor jeg hverken kunne komme frem eller tilbage. Så fik jeg øje på denne blodhund, denne Billaud-Varenne [Note 2)]. Han havde et trefarvet skærf om livet og stod omringet af døde legemer. Han så ud som en tiger, sådan som jeg har set dem i deres bure, og jeg hørte ham holde en tale til morderne, mens de hvilede fra deres arbejde. Midt under talen bragte de ham et bæger, det var fuldt af vin og samtidig stænket af menneskeblod. "Den fortjener ikke at have lod og del i friheden," råbte han, "der betænker sig på at tømme et bæger vin, fordi det er blandet med aristokraternes blod." Og så tømte han bægeret. Da jublede alle uhyrerne, så det gav genlød i de gamle fængselsmure. Men dog ved jeg, at denne Billaud engang har skrevet vers til Ludvig den Sekstende, der var fulde af smiger og pyntede talemåder."

"Det forekommer mig, når jeg hører om disse rædselsgerninger," sagde Charles, "som om vi ikke længere

boede mellem mennesker, men blandt de vilde rovdyr i urskovene."

"Ja, det er vist, det er ligesom fiskene i havet, som man læser om, for mellem dem er der ingen anden lov, end at de større æder de mindre. Denne Danton – rigtig nok har han ærligt taget sig af mig, men det må dog frem, om det så skal ud igennem mine sideben – denne Danton er nu en af de allerstørste hajfisk, der er vokset alle de andre over hovedet, men han skal dog tage sig i vare, for der sidder et magert udyr på havbunden og strækker sine fangarme ud i mørket. Det kunne være, hvis det ret får tag i ham, at al hans kærnpestyrke ikke ville hjælpe ham!"

"Hvor kunne De holde det ud," spurgte Charles, "at blive der og at se på alle disse rædsler?"

"Jeg måtte nok holde det ud, enten jeg så ville eller ikke, for porten blev spærret, og havde jeg givet mindste tegn til medlidenhed, da var jeg aldrig sluppet levende derfra. Og den ene blev drevet frem efter den anden, og de blev alle hugget ned og stukket ned med lanser, og det ene syn jog det andet bort, og det var, som vi skulle drukne i et hav af blod. Jeg ser det endnu mangen gang om natten, når jeg drømmer, ja selv midt om dagen kan jeg af og til ikke blive fri for tanken om det. Men det allerværste var dog, da de dræbte den dejligste kvinde i Frankrig. Hun var af høj byrd, sagde de, og dronningen elskede hende. Selv de blodigste misdædere lod lanserne synke, dengang hun trådte frem. Men da blev der råbt indefra, at hun skulle sættes i frihed, det var stikordet, som de havde aftalt, når nogen skulle myrdes i hast. Det var det dejligste væsen, som verden har set, og hun blev hugget i stykker for mine øjne, og

blodet sprøjtede i vejret, og jeg så hendes hoved med de flyvende lokker siddende på en lansespids, og det blev båret med skrig og hurraråb igennem Paris' gader hen under dronningens fængselsvinduer."

"Hvad hed hun?" spurgte Charles.

"Det var den ulyksalige Louise af Savoyen eller prinsesse Lamballe, som de kaldte hende. Grusommere gerning er der aldrig sket selv i denne tid, hvori dog grusomhed er noget, som vi hver dag har for øje."

"Ak, jeg tænkte det nok," råbte Charles og kastede sig i en stol og holdt hænderne for øjnene, "det var min velgørerinde, men jeg har været en utaknemmelig imod hende, for jeg besøgte hende ikke engang, da jeg sidst var i Paris, og dog var det hende, jeg skylder min første ansættelse i krigstjenesten."

"Men De må jo have kendt til hendes død for lang tid siden, den stod jo fortalt i alle aviser."

"Ak ja, jeg vidste det nok, og dog ikke sådan, som De fortæller det. Men jeg har set hende i hendes første ungdom, jeg mødte hende på en rejse i Schweiz. Hun kom med et stort og glimrende følge, og de strøede blomster for hendes fod, og alle veje var fulde af folk, som ville se hende, og det var, som de så et syn fra en højere verden, og nu – hvilken forfærdelig omskiftelse af lykken!"

"Ja, ja!" sagde Pierre Laurent, "på lykken skal ingen forlade sig. Også for dronningen strøede de blomster, og hendes forgyldte vogn kunne knap komme frem gennem mængden, og kongen og hoffet og hele Frankrig lå for hendes fødder. – Men det er ikke mere end en måned siden – da blev hun ført til guillotinen på en ussel kærre, ikke bedre end den, hvorpå de

ringeste misdædere bringes til retterstedet. – Og dog havde hun endnu trofaste venner. Blandt andre var der en, som vi begge har kendt, og hvis hjerte brast af sorg, da han så hende føres til døden."

"Hvem var det?"

"Det var Deres gamle ven hr. de Bernard, han, som grev Mirabeau i sine sidste dage brugte som mellemhandler mellem sig og hoffet."

"Men han faldt jo allerede under stormen på Tuilerierne."

"Ja, det troede de fleste; han blev også hårdt såret dengang. Men et par timer senere kom et par af vore folk forbi. Det var et par af mine kammerater, som hemmeligt holdt med kongen. Da mærkede de, at han endnu var levende, og de bragte ham ind i et hus ved siden af, hvori man endnu var kongen tro. Siden fortalte de det til mig. Han lå mellem liv og død et helt år, for tre af hans ribben var knuste, og så sad der en kugle under brystbenet, som lægerne ikke kunne få ud. Derfor kom han aldrig ret til kræfter mere, men han var i hænderne på gode og medlidende folk, og han levede i et afsides kammer, hvortil der gik en dør, som ingen udefra kunne se. Men da han hørte, at dronningen var dømt og skulle føres til guillotinen, kunne ingen holde ham længere tilbage, og han gik ud og fulgte med hendes vogn, og da han så kom hjem igen, brød hans sår op, og to dage derefter døde han."

"Den stakkels Bernard! Så måtte han også tømme denne bitre kalk, før han gik bort."

"Han talte om Dem endnu på sin dødsdag," sagde Pierre Laurent, "og der er en brevtaske efter ham, og desuden nogle papirer, alt dette ville han, at vi skulle give i Deres hænder, og

det var det, jeg havde at sige Dem. Jeg skal snart hente det til Dem."

Trods Charles efter alt, hvad han havde hørt, ikke følte synderlig lyst til at spise, så måtte han dog finde sig i at deltage i et lille aftensmåltid, som Pierre Laurent hentede hos en i nærheden boende restauratør.

"Ved De, at det i dag er søndag?" spurgte Pierre Laurent, idet han efter måltidet flyttede lysene hen på et andet bord.

"Jeg var ikke ganske sikker," svarede Charles, "for jeg må tilstå, at jeg undervejs er kommet noget i vildrede med tidsregningen."

"Ja, ja, det kan let ske nu, efter at den ny kalender er indført. Denne måned kalder de nok ellers for Brumaire. Men jeg bryder mig hverken om deres Brumaire eller om deres Frimaire, eller om de andre af deres republikanske måneder, hvad navn de så har. Jeg bryder mig heller ikke om deres ny gudsdyrkelse, men holder mig til den gamle tro, hvorpå jeg er døbt, og til den gamle kirke, hvori jeg er opdraget."

"Det gør jeg med," sagde Charles.

"Gud velsigne Dem for det, men det kunne jeg da nok tænke mig til. Tag Dem bare i agt for at nogen mærker det, for det går nu værre til end i de gamle hedningers tid, og jeg har hørt om en stakkels kone, som blev guillotineret, bare fordi hun gik bedre klædt om søndagen end på de andre dage. Og jeg kender en gammel mand, der blev kastet i fængsel, bare fordi han efter sin vante skik tog hatten af ved et gadehjørne, hvor der før havde stået et helgenbillede. Men her skal De se, hvilke skatte jeg har gemt, dem skal ingen af gudsbespotterne så let få fingre i eller komme til at smelte om i mønten."

Dermed åbnede han et gammelt chatol, hvori der fandtes et skjult gemme. Heraf tog han en flad, men temmelig langstrakt kasse frem, som han lukkede op, og der kom da et gyldent krucifiks til syne, og ved siden af det et billede af sølv, som forestillede den hellige jomfru.

"Har De aldrig meddelt nogen, at De ejede disse skatte?" spurgte Charles, som vel erindrede, at tavshed just ikke var den dyd, Pierre Laurent mest kunne rose sig af.

"Gud og hans helgener bevare mig!" svarede Pierre Laurent, "jeg nægter ikke, at jeg af og til har talt til en god ven om ting, som det måske var bedst at tie med, men her er det en anden sag, her kan et uforsigtigt ord" – på samme tid gjorde han en bevægelse med hånden mod sin nakke – "koste hovedet, og så dyrt vil jeg da ikke betale den fornøjelse at snakke om mine kostbarheder."

"For dette billede og for dette krucifiks har jeg knælet hver aften i min ensomhed," blev han ved, "og bedt Gud tilgive, at jeg ikke længere turde bekende ham offentligt, og jeg håber, han ikke vil straffe det alt for hårdt, at jeg ikke har taget en sådan martyrdom på mine svage skuldre."

Derpå stillede han både krucifikset og Mariabilledet op og satte to lys foran dem, hvorefter han knælede. Charles bøjede sine knæ ligesom han og bad en bøn for de hengangnes sjæle. Kort efter istemte Pierre Laurent med sagte røst en gammel latinsk salme, under hvilken tårerne trillede ned af hans øjne, skønt han næppe forstod et ord af dens indhold. Til sidst kyssede han både krucifikset og Mariabilledet med stor andagt og lagde dem ned igen i den omtalte kasse, hvorefter han atter lukkede dem inde i det skjulte rum i chatollet.

27

Et par dage efter at Charles var kommet til Paris, trådte Pierre Laurent en morgen ind i hans kammer, og fortalte, at han havde set et glimt af Camille Desmoulins i Palais-Royal. "Jeg ved nu hans adresse," føjede han til, "han bor i nærheden af Porte St. Martin."

Charles blev meget glad over denne efterretning. "Jeg vil straks derhen," råbte han, "jeg vil ikke spilde noget øjeblik."

"Det nytter ikke," svarede Pierre, "jeg har allerede været der og talt med portneren. De vil ikke træffe ham før i eftermiddag klokken fem."

Da Charles noget før fem trådte ind ad porten i Camilles bolig, traf han ham i begreb med at stige op i en vogn. "Hvad vil De?" spurgte Camille, da Charles standsede ham, "jeg skal ud, jeg har ingen tid."

"Kender De mig ikke igen?" spurgte Charles?

"Ak, Charles de la Bussière!" råbte Camille efter at have betragtet ham lidt nøjere, "er det Dem! Jeg kan sige, som der står et sted hos Diderot, jeg har just ikke har tænkt meget på Dem, da De var borte, men det er mig dog kært, hver gang jeg ser Dem."

"De tillod mig at henvende mig til Dem, når jeg trængte til Deres hjælp. Nu trænger jeg virkelig til den."

"Stig ind i vognen med mig! Jeg kan ikke blive, jeg skal spise hos Danton."

"Altså er Danton nu kommet tilbage?"

"Det forstår sig, men skynd Dem blot!"

Efter at Charles havde taget plads i vognen, fortalte han, hvordan hans plejefader var blevet kastet i fængsel som offer for en aldeles ugrundet mistanke.

"En ugrundet mistanke er dog bestandig en mistanke," svarede Camille, "og sligt er meget farligt i denne tid."

"Ja, derfor er det netop, jeg henvender mig til Dem, for De må jo nu betragtes som en af de mægtigste mænd i Frankrig."

"Min magt ligger egentlig kun i min pen," svarede Camille, "men trods det, at den er lige så skærende som guillotinen, så findes der dog dem, der beskylder mig for sløvhed. Og trods hvert ord, jeg skriver, flyver, som om det havde vinger, over hele Frankrig, så er der dog dem, som påstår, at jeg ikke længere kan svinge mig op til højden af revolutionen. Imidlertid vil vi se, hvad der er at gøre. Følg mig! De kan jo spise med hos Danton. Når jeg indbyder Dem, er det lige så godt, som om han gjorde det selv. Efter bordet vil vi tale om Deres anliggende."

"Men er Danton ikke vred på mig?"

"For småting har Danton ingen erindring," svarede Camille, "han er heller ikke vred på nogen enkelt. Han har rigtignok uden barmhjertighed og i tusindvis ryddet dem af vejen, som ville standse republikkens fremgang, men nu da den er sikret og har knust sine fjender – og det skyldes fornemmelig ham – nu er han godmodig som et barn, og der er ingen, der stærkere end han ønsker at standse enhver unødvendig blodsudgydelse."

Det er en historisk kendsgerning, at der netop i denne tid var foregået et stort omslag både i Dantons og i Camilles anskuelser, og at de, som tidligere gik i spidsen for revolutionen, nu alvorligt ønskede at indføre en mildere

regering. Men dette gav netop anledning til at beskylde dem for ligegyldighed, hvorved de tabte en del af den folkegunst, som de hidtil havde besiddet.

Danton havde desuden dengang samlet en stor formue i Belgien, men derved gav han atter sine fjender våben i hænderne mod sig. Der blev hvisket om, at han havde solgt sig til England, og at han tænkte på at blive enehersker i Frankrig. Andre påstod, at han ville flygte til Schweiz for der i sikkerhed at nyde de rigdomme, han havde tilranet sig. Dog var mindet om den sønderknusende kraft, hvormed han tidligere havde tilintetgjort enhver modstand, endnu alt for levende, til at man offentligt vovede at angribe ham, og det var kun i smug, at man således søgte at undergrave hans anseelse.

Hans bolig var, som man kunne vente, meget elegant og pragtfuld. Camille og Charles trådte ind i en stor hvælvet sal, hvori der hang silkegardiner, slyngede i festons, foran vinduerne, og hvori væggene var draperede med rødt fløjl. Foruden værten selv var der kun et par af hans fortroligste venner til stede.

Camille forestillede nu Charles for den berømte folkeleder, som modtog ham med megen hjertelighed. "Jeg erindrer Dem godt," sagde Danton, "og den ring, De bærer på Deres finger, er hos mig ingen slet anbefaling." Charles havde nemlig den dag, hvad han ellers i disse tider af forsigtighed undlod, taget den ring på fingeren, som Mirabeau havde givet ham.

Ved bordet herskede der en fri og munter tone, og Camille tillod sig flere udfald imod de vildeste jakobinere og mod nogle medlemmer af Velfærdskomiteen, hvilket ikke syntes at mishage hans berømte ven. I øvrigt var anretningen ganske,

som man kunne vente den hos en mand, der ejede en så stor formue som Danton, og som samtidig elskede vellevned så højt som han.

Efter at kaffen var budt rundt, trådte et par tjenere ind med merskumspiber, som var stoppede, og som de bød rundt til gæsterne. "Nå, Camille," sagde Danton, idet han rygende og med velbehag strakte sig ud i en sofa, "har du nylig talt med din gamle ven Robespierre, tror du endnu, at han har noget i sinde mod os?"

"Robespierre mener, efter hvad jeg nylig har erfaret, at du ikke mere står på højde af revolutionen," svarede Camille.

"Ikke mere på højden af revolutionen! Og det siger han om mig, der aldrig har svigtet i nogen kamp, mens han krøb i skjul, hver gang der var fare på færde."

"Robespierre vil aldrig tilgive dig, at du er tidens navnkundigste mand, og at du betragtes som det største geni, revolutionen har frembragt."

"Og hvad bryder jeg mig om hans tilgivelse!" råbte Danton, idet han med forbitrelse kastede sin pibe hen ad gulvet, "men dengang jeg satte hundredetusinde i bevægelse blot ved min munds ånde og ved vinket af min hånd; dengang jeg ledede stormen mod Tuilerierne og knuste de aristokrater, som selv i fængslerne pønsede på frihedens undergang; dengang jeg drev hele nationen mod grænserne og tvang sejren til at vende tilbage til vore rækker! Dengang fik Robespierre krampetrækninger og gik hjem for at lægge sig og krøb i skjul bag sine sengedyner, og kom ikke frem igen, før faren var overstået. Og nu siger denne feje floskelkræmmer, at jeg ikke står på højden af revolutionen!"

"At du har været vidne til denne hans fejhed og måske vist ham din foragt over den, det er netop det, han aldrig vil tilgive dig."

"Havde jeg blot haft så meget, som der kan ligge bag på en flues vinger, af Robespierres pjaltede, lumpne, nederdrægtige, langsomtkrybende snegleforsigtighed, da havde jeg nok baret mig for at sætte tidens rustne hjul sådan i gang, at de i en måned eller to løb et større stykke vej, end de før tilbagelagde gennem sekler."

"Men det er netop derfor, siger jeg, at han hemmeligt hader dig."

"Og jeg siger, at jeg ikke bryder mig mere om Robespierre og hans had, end jeg bryder mig om den spyflue, der sidder på væggen ved juletid. Ja hvis han blot vover at røre sig imod mig, da skal jeg knuse ham med min mindste finger."

"Det er en fornøjelse at høre på dig, Danton, for du går lige til sagen og gør aldeles ingen omsvøb. Når jeg derimod hører på Robespierres kunstige og drejede fraser, selv om han har stjålet dem fra Rousseau, som han for det meste gør, da er jeg til mode, som om jeg havde fået opium. Både han og hans gode ven St. Just er i stand til at dræbe mig alene ved deres svulstige floskler – de behøver ikke guillotinen til det."

"Du har gode indfald, Camille."

"Dem har jeg kun, når jeg er vis på, at Robespierre er langt borte," svarede Camille.

"Giv os nu en lille prøve på Robespierres veltalenhed," sagde Danton, idet han atter med flegmatisk velbehag strakte sig ud i sofaen, "det klinger dog ganske morsomt, når du gør ham efter."

"Din vin er alt for kraftig til, at jeg kan holde lange og vandede taler nu."

"Fat dig så kort, du vil."

Nu søgte Camille at efterligne Robespierres holdning, og det lykkedes ham virkelig at gengive hans bitre og hånende smil og hans iskolde blik, heller ikke glemte han Robespierres uvane, for han tyggede af og til på sine negle, før han begyndte sit foredrag.

"Der er flere sammensværgelser end sand i havet," råbte han endelig med en skrigende cg uharmonisk røst, der lignede Robespierres, "og den, som ikke tror på det, han er en aristokrat, et fordærvet menneske – for enhver aristokrat er et fordærvet menneske, og ethvert fordærvet menneske er en aristokrat – men jeg! – hvad er jeg? – kun en træl af dyden. – Ha! Mit hjerte gyser, når jeg tænker på al denne fordærvelse, på alle disse dolke, disse mordere, der er i udlændingenes sold for at forfølge mig. Og mangen gang må jeg da spørge mig selv, om det virkelig er så, at der kun er en – kun en eneste retskaffen mand tilbage i Frankrig!"

"Det er godt, Camille," sagde Danton, "han står højt i egen indbildning, videre kan det næppe gå."

"Og dog er der en, som måske endnu står højere, og som undertiden driver det videre. Det er hans ven og medhjælper, den store taler St. Just."

"Så lad os også høre noget i hans maner."

"Det er egentlig et og det samme, for man ved ikke om St. Just er en genlyd af Robespierre, eller om Robespierre er en genlyd af St. Just."

"Lad os høre, Camille! Nogen forskel må der dog være mellem dem."

Nu satte Camille sig igen i stilling, han knejsede med hovedet og brystede sig og pustede af og til og gav en egen lyd fra sig ligesom en kalkun, når den blæser sig op, og hele hans ansigt antog et udtryk af en uendeligt hovmod.

"Ha!" udbrød han, "skulle det være så, at veltalenhed var blevet en forbrydelse! Ja, da tilstår jeg, da er jeg, da er selve Robespierre, Frankrigs dydigste mand – da er vi begge de største forbrydere, begge værdige til guillotinen. – ha! – I har brudt, knust mit hjerte, gennemboret det med jeres mistro. – Men I dadler Robespierres strenge borgerdyd, hans kolossale, hans ubestikkelige retfærd, der ikke kender forskel på forræderne, og I praler af jeres medlidenhed. – Men er det ikke netop denne, som fortjener dadel? – Ja, den fortjener den, hvis I dog ikke tør nægte, at den højhjertede følelsesløshed, hvormed Brutus opofrede sine sønner, er den eneste dyd, som anstår en republikaner. – Ha! Ingen medlidenhed med den lastefulde! – Du har talt venligt med en mand, hvis ansigt mishagede Robespierre. – Du er en aristokrat. – Men du vidste det ikke, siger du. – Ligegodt! Du burde have vidst det. – Ha! – Du har engang spist med en finansmand, ja måske med en general, der måske har benådet en englænder – med en mand, hvis ærgerrighed måske udklækker skændige planer imod republikken. – Du er en aristokrat. – Du bærer en hvid dragt – man har set et hvidt klæde i et af dine vinduer, man har set hvide liljer i din have, som du måske plejer med omhu, ja måske med egen hånd. – Ha! Du er en aristokrat, som fortjener døden, for viser ikke disse liljer [Note 3)], som du rimeligvis plejer

selv, at du har solgt dig til de flygtige tyranner! – Du har grædt, dengang girondinerne blev ført til retterstedet – eller du er mistænkt for at have grædt – eller du er mistænkt for at være mistænkt for at have grædt – eller du er mistænkt for at være mistænkt som mistænkelig for at have grædt. – Aristokrat! Det er mere end tilstrækkeligt for at vie dig til døden! Ha!"

"Bravo, Camille! Du kunne være blevet en stor skuespiller. Tal nu lidt efter Collot d'Herbois!"

"Efter ham taler jeg ikke gerne i denne tid. Han er en farlig mand, han har ladet lyoneserne skyde ned med kardæsker, alene forbi de peb ham ud efter fortjeneste for hans jammerlige spil."

"Havde han blot haft fjerdedelen af dit talent, da var han næppe blevet udpebet, og lyoneserne var blevet forskånet for hans kardæsker. – Men som du vil. Tal da nu lidt efter Legendre! Han er rigtignok min tro og oprigtige ven, men det får ikke hjælpe."

"Efter slagteren Legendre? Nej, det er ikke muligt. Alle hans taler består jo helt igennem af skældsord og eder, og de er af en så nederdrægtig slags, at jeg ikke tør smitte mine læber med at gentage dem."

"Legendre er langt bedre, end du tror."

"Ja, du er bestandig partisk for dine venner, og det er da for resten ikke så galt, for det kan også jeg selv have nogen nytte af."

"Ja, tusinde kan jeg dræbe, når det skal så være," sagde Danton, "de er for mig ligesom tal, intet mere, men en, som jeg har set og talt med, og som har vist mig et venligt ansigt, ham må jeg forsvare, der er noget i mit bryst, som tvinger mig."

Kort efter tog de to andre gæster afsked, og kun Camille og Charles blev tilbage. Da ledte Camille talen hen på Charles' anliggende og gav denne anledning til at udvikle, hvad han kunne sige til sin plejefaders forsvar. Danton hørte på ham uden at afbryde ham. "Jeg kan intet sige om det endnu," svarede han endelig, "det er meget lettere i vore dage at bringe hundrede under guillotinen end at frelse en eneste derfra, når han først er blevet anklaget. Imidlertid, hvad jeg kan gøre, det skal ske."

28

Dantons ord gav vist nok intet sikkert håb om St. Bries redning; dog trøstede Charles sig ved tanken om hans uskyldighed, der efter hans mening var så åbenbar, at den, understøttet af Dantons iver og magt, dog vel til sidst måtte føre til hans frikendelse.

"Med uskyldighed kommer man ikke vidt i disse tider," sagde Pierre Laurent, da Charles næste dag betroede ham sit håb, "men Dantons indflydelse, det er en anden sag, hvis han bare ret for alvor vil bruge den."

"Hvorfor skulle han ikke ville bruge den?"

"Han kunne vel mene, at han derved tabte noget af sin egen folkegunst," svarede Pierre Laurent, "og den trænger han da nok til, hvor mægtig en mand han ellers er. Men her bringer jeg Dem hr. de Bernards efterladenskab. Jeg kunne ikke skaffe det tidligere, for da jeg ville hente det i forgårs, var der fremmede, og så turde jeg ikke tale om det." Dermed rakte han Charles en portefølje sammen med nogle papirer.

Hvad Charles først fik øje på, da han åbnede denne portefølje, var et lille portræt af dronningen, der lignede hende meget godt, sådan som hun så ud i tidligere dage, før ulykken endnu havde hjemsøgt hende. Dernæst opdagede han en lille forseglet seddel til Nanny og ved siden af et par linjer til ham selv, som indeholdt den bøn, at han ville afgive den efter dens adresse. Dette overraskede ham i høj grad, for han måtte deraf slutte, at der under Bernards og Nannys samliv i Metz var

opstået et inderligere forhold imellem dem, end man, ifølge Bernards lidenskabelige forgudelse af dronningen, skulle have ventet.

Heri bestyrkedes han end ydermere, da Pierre Laurent mellem nogle andre papirer, der indeholdt udkast til afhandlinger om militære genstande, samtidig overrakte ham hans eget manuskript, som han tidligere havde sendt til Bernard. "Dette bar han skjult på brystet, den gang de fandt ham mellem de døde ved Tuilerierne," sagde Pierre Laurent. Grunden til, at han med sådan omhu havde bevaret dette manuskript, kunne efter Charles mening ikke være nogen anden end den, at deri fandtes adskilligt, som angik Nannys tidligere liv.

Mellem det øvrige indhold af porteføljen opdagede han også flere løse stykker papir, som indeholdt spredte bemærkninger. Dog stod de for så vidt i et slags forbindelse indbyrdes, at de alle bar præg af den bitre og ensidige stemning, der i den senere tid var fremherskende i Bernards sjæl. Nogle af disse bemærkninger skal vi her gengive sammen med en beretning af lidt større omfang om de sidste øjeblikke i dronningens liv.

Af Bernards efterladte papirer.

> "Historien er forvansket. Poesien er forvandlet til en stereotyp leg med hule, usande fraser, veltalenhed anvendes kun for at smykke uretfærdighed og for at ophidse til vold, mord og ødelæggelse; oprør mod Gud og al menneskelig orden er i alles hjerter. Skulle man ikke tro, at vort hele land var smittet af afsindighed, at vort hele liv

var forvandlet til en komedie, spillet af forbrydere i en dårekiste, og opdigtet af en vanvittig dæmon!

Er det ikke som i Neros tid, da tigerhjertet grumhed sad ved statens ror, da trælle legede med de ædleste borgeres liv!

Der er kun én virkelig trøst i en sådan tilværelse, det er, at den ikke varer evigt. Der er kun en som i sandhed har medlidenhed med de stakkels mennesker, det er døden.

Ja, jeg er syg af længsel efter døden, efter at samles med de forudgangne ofre i det land, hvor et suk, en tåre ved en vens grav ikke længere er en forbrydelse, hvor troskab har et sikkert hjem, og hvor hun skal gå i forvejen.

Jeg har listet mig ud og fulgt med et tog til guillotinen; jeg så disse furier, som dansede deres vilde danse om dødsofrene. Der var en negerinde med imellem dem, stor, fladnæset, med vilde træk, hun førte de andre, og de adlød hendes røst og dansede, når hun befalede det. – Det syntes mig, når hun snoede sig imellem dem, som om djævelen var med i dansen. – Havde jeg haft min tidligere kraft, da var jeg trængt frem og havde myrdet hende, ligegyldig for, hvad der måtte følge efter, men ak! jeg mærkede vel, at min arm nu var for svag til en sådan dåd.

Jeg så engang Dantons forfærdelige skikkelse, det var under stormen på Tuilerierne, dengang han tvang den flygtende pøbel til at vende om igen og begynde angrebet på ny. Der var et udtryk i hans ansigt, som mindede om den negerinde.

Der er noget her under mit hjerte, som siger mig, at det snart er forbi.

Hun er dømt til døden, den afgørende stund nærmer sig.

Jeg har set hende, jeg hørte pøbelens forbandelser, men da hun viste sig, blev der en pludselig tavshed – rigtig nok varede den ikke længe. – Ak! jeg måtte spørge mig selv, om det også virkelig var hende. Hun så bleg og ældet ud, hendes lokker var blevet endnu hvidere end før – intet spor af den tidligere skønhed. Vognen kørte langsomt, de vilde furier omringede den, negerinden var også med, men den, som de forhånede, hørte dem sikkert ikke; man mærkede vel, at hendes sjæl allerede var langt borte. – Kun da hun kom til det sted, hvor guillotinen stod, kastede hun et blik hen mod Tuilerierne. – Hvilket udtryk af sjælsadel var der ikke i dette blik! Men samtidig hvilket uendelig vemod! – Da kendte jeg hende igen, og det var, ligesom der gled et slør til side fra hendes åsyn. – Hun har udholdt alt med værdighed og højhed, selv den skændige Heberts beskyldning om, at hun havde forført sin egen søn. – Og

med hvilken ro hørte hun ikke på sin egen dødsdom! – Ak! Men jeg så også børn mellem tilskuerne, også de blandede deres spæde stemmer med de andres og udstødte forbandelser mod hende. For man har udsået had og uretfærdighed selv i de uskyldiges hjerter, og når børn går ud at lege, da er hendes navn med i legen, men kun for at forhånes og bespottes. – O skændsel for Frankrigs adel, at den hellere ville flygte for at frelse livet, end samle sig om tronen og stride for det ulykkelige kongepar. – Men nu er det overstået. – Jeg så hende nærme sig til skafottet. På de første trin fulgte mit øje hende, det var, som jeg så en hvid, flyvende fugl. – Men nu svandt min bevidsthed, jeg var sunket omkuld, hvis ikke den tætte folkestimmel omkring mig havde holdt mig opret. – Da jeg atter genfandt mig selv, var det forbi, jeg så kun dødens træk i hendes blege hoved, der blev vist frem for mængden. Det var det sidste, jeg skulle gennemgå på jorden, at jeg måtte se dette syn.

Mine sår er brudt op på ny.

Erindringen om hendes ædle skikkelse skal leve gennem tiderne, mindet om hendes troskab og om hendes opofrelse, om hvad hun har lidt og tålt og gennemgået, skal vække medlidenhed selv hos de seneste slægter.

Eller er det virkelig sådan, at kulturen skal udslukkes i Europa, at verden skal synke tilbage i et barbarisk mørke,

langt forfærdeligere end det, der var udbredt over middelalderen?

Med mig er det forbi. De døde vinker de levende til sig og kalder dem bort fra den blodige jord."

Det var med inderlig deltagelse, at Charles gennemlæste disse betragtninger, hvori en ædel aristokratisk ånd, som følte sig såret i sine dybeste interesser, udtalte sin fortvivlelse over, hvad der foregik. Men uagtet han måtte give Bernard ret i noget, så indså han samtidig, at denne i sin eksalterede stemning ikke var i stand til med en sådan ro at overskue begivenhederne, at en besindig dom, der med upartiskhed afvejer forholdene og opgør regnskabet mellem tiderne, af ham var at vente.

Hvad det lille brev til Nanny angår, så måtte Charles i det mindste indtil videre holde det tilbage, for han vidste jo ikke hendes opholdssted. Men selv om han havde vidst det, så var det næppe rådeligt nu at afsende et sådant brev, som man ganske sikkert ville læse på posthuset, og som da aldrig ville nå sin bestemmelse. Derimod ville han selv ved dette forsøg udsætte sig for den største fare, for at befordre breve, selv af det uskyldigste slags, til en emigreret, betragtedes i disse dage som et forræderi, der uden barmhjertighed blev straffet med døden.

29

Nogle dage senere modtog Charles et par linjer fra Camille, hvori denne bad om, at han så snart som muligt ville komme til ham, da han havde noget at tale med ham om.

Da han trådte ind i Camilles kammer, så han en ung og meget smuk dame, som gik bort i det øjeblik, han kom. "Det er min kone," sagde Camille, "hvis jeg er blevet noget mildere stemt i den senere tid, da er det især hendes skyld, for hun har lært mig, at iver for republikken, i det mindste i denne tid, vel lader sig forene med skånsel og medlidenhed. Men det var ikke om det, jeg ville tale med Dem. Jeg har et forslag at gøre Dem på Dantons vegne."

"Hvad er da det?"

"Danton anser det tjenligt for Dem, at De bliver ansat i et kontor under Velfærdskomiteen; han har allerede talt med flere af sine venner om det. Der er netop nu en plads ledig."

"Hvorledes? Skal jeg lade mig ansætte under denne komite, hvorfra så megen ulykke daglig udgår over Frankrig?"

"De skal jo dog ikke selv styrte nogen i ulykke, måske kan De snarere frelse en eller anden. Men det vigtigste er, at De derved kommer i sikkerhed, for det vil næppe blive skjult, at De selv engang var adelsmand, og at De har tjent under Mirabeau. Det gælder da om at give et stærkt og slående bevis for, at De uigenkaldeligt har brudt med Deres fortid, og det vil De, hvis De modtager en sådan bestilling. Måske kan De da også virke noget for Deres onkel og for flere med ham."

"Tror De virkelig?"

"De vil," sagde han, idet han uvilkårligt dæmpede sin stemme, "få mange papirer under hænderne, for rimeligvis kommer De til at besørge en del af brevvekslingen med provinserne. – Hvis De da tør vove noget – et udeladt navn kan undertiden i vore dage frelse et menneske fra døden. – Men vogt Dem dog og brug Deres klogskab og konduite!"

"Jeg er rede til at gøre, hvad De forlanger," sagde Charles med stor iver.

"Lykkelige menneske!" fortsatte Camille og betragtede ham med et vemodigt blik, "jeg ville ønske, jeg var så ren for blodskyld som De. Men det lod sig ikke gøre, hvis man ville gribe ind i tidens bevægelser og hjælpe til at afryste det åg, som despotismen gennem århundreder havde lagt på vore nakker. Men nu er forholdet anderledes, nu gælder det snarere om at standse denne blodsudgydelse, for nu er den ikke længere nødvendig."

"Jeg har ofte drømt om sligt," svarede Charles.

"De vil komme i berøring med flere medlemmer af Velfærdskomiteen, ja måske med Robespierre selv, og De vil være mere sikker i Deres ny stilling, end om De var et af de berømteste medlemmer i Konventet."

"Tror De ikke, det er muligt, at også Robespierre kunne stemmes til medlidenhed?"

"Tænk aldrig på det! Han går sin gang ligesom guillotinen, der slår intet menneskeligt hjerte i hans bryst."

"Men engang har De dog rost ham for mig."

"Jeg kendte ham ikke nok i de tider, og dog er der virkelig noget at rose hos ham. Han er ubestikkelig som en gammel

romer, han er et dydigt uhyre, om De vil. Jeg har hørt om en læge, som var forelsket i et skelet, i et sådant skelet er også Robespierre forelsket, eller rettere i døden selv, for kun den kan skænke den lighed, han stræber efter. – Ikke des mindre er der en, som han nok vil indrømme en højere plads end de andre. Kast blot et blik på de billeder, som smykker hans bolig, og De vil snart mærke, hvilken gud han især tilbeder."

"Hvad mener De?"

"I det mindste vil De se, at hans forfængelighed tager en stor plads op, for alle vægge i hans kammer er udsmykkede med billeder, der som oftest ikke er bedre end fuskerarbejder, men som har det store fortrin, at de alle forestiller ham selv."

Da Charles kom hjem og nøjere overvejede det offer, han skulle bringe, følte han sig dog ikke så ganske vel til mode. Det er også vist, at situationen var betænkelig. For enhver, der ikke kendte hans motiver, måtte han – således forekom det i det mindste ham – stå som den, der trådte i forbindelse med de vildeste og grusomste blodmennesker, eftersom han dog skulle arbejde i deres tjeneste og lade, som han var deres lydige redskab. Var da ikke døden langt at foretrække? For hvad der bragte ham til at modtage dette embede, det måtte blive en hemmelighed for verden, en hemmelighed, som han alene kendte. Hellere død end vanære, således tænker de fleste ædlere naturer, men han skulle daglig trodse døden, og dog kun høste vanære til løn, dette var den sørgelige lod, som efter hans mening ventede ham.

"Og når jeg nu bringer dette uhyre offer," sagde han, "er jeg da sikker på, at jeg derved frelser min onkel? – Nej, det er jeg ikke. – Og dog må jeg vove det – for den blotte mulighed må jeg vove

det. – Hvor ofte har jeg ikke ønsket at hengive mit liv for at frelse blot en af disse ulykkelige! Og nu, da lejligheden er der, da den tager mig på ordet, bør jeg da fej træde tilbage?"

I det øjeblik hørte han en melodi, som blev sunget af mange stemmer, og som klang med en vidunderlig kraft under hans vinduer. Det var marseillerhymnen, denne magiske sang, der næsten klinger som prosa, når man læser den, og som dog, båret af tonerne, forvandles til den mægtigste poesi – en poesi, som har revet mange tusinde hen i døden, og som endnu den dag i dag, så snart det gælder om at kæmpe for Frankrigs hæder, virker på dets sønner med den samme uimodståelige tryllemagt som tidligere.

"Ak, det var min bestemmelse," råbte Charles, "at kæmpe og at dø for Frankrig. Til valpladsen drager det mig, dertil er jeg født og opdraget, og når jeg hører denne sang, da er det, som om tusinde stemmer kalder mig derhen."

Man må selv være modtagelig for det trylleri, hvormed tanken om krigerhæder virker på enhver ædlere franskmand. Ja, måske må man selv være født imellem disse heltebørn, som agter livet for intet i sammenligning med æren, hvis man ret skal begribe, hvordan Charles blev til mode, da han hørte denne sang. Det var, som om et usynligt åndekor vinkede ham til skønnere, lysere egne, som når schweizeren i et fremmed land hører alpehornet, hvis klang kalder ham tilbage til hjemmet.

Lidt efter lidt døde tonerne hen i det fjerne, men selv da de var forsvundet, blev han længe siddende som i en drøm, og det forekom ham endnu, som han i sin sjæl hørte en genlyd af de svundne toner. Endelig rejste han sig op med en heftig bevægelse, som om han ville ryste trylleriet af sig.

"Nej," råbte han, "jeg kan ikke følge dem, jeg må ikke, jeg tør ikke, jeg skal ikke – jeg har nu et andet kald, skjult, dunkelt, hemmeligt, hvor ingen laurbærkranse venter mig, men rimeligvis kun miskendelse – måske had og forbandelse. – Midt imellem disse blodige uhyrer skal jeg leve, med øjet fæstet på fængslerne, tvunget til at høre den græsselige Carmagnole, den afskyeligste af alle sange, som dæmoner fra dybet har digtet, den skal nu være min marseillerhymne."

"Alt, hvad jeg skal virke for det gode, det må ske hemmeligt, det skal høre forglemmelsen til, og hvis det lykkes mig at frelse nogen, da skal han aldrig vide det, og dog måske skal det optegnes hisset – ja, det må være min trøst, hisset er der et øje, som ser det."

Og han kastede sig på knæ og bad en inderlig bøn til Gud.

"Du mægtige ånd!" sådan bad han, "styrk mig til den dåd, der forestår, så jeg, hvor ringe jeg end er, kan vandre på de veje, du udpeger mig. For også du virker jo i det skjulte, ingen kender dig uden af dine velgerninger, og alle de store ånder hisset virker ligesom du, de hjælper de dødelige, styrker, trøster dem, står dem måske nær i farens øjeblik. Vi aner undertiden deres nærværelse, og dog ved ingen at nævne den, hvorfra hjælpen og trøsten udgår. Det højeste, det helligste, det bedste kommer fra dem, som ingen kender. Og de, der således virker, er mere værd i dine øjne end de allerberømteste her neden, de, hvis navne besynges af tusinde, for ånderne hisset tragter ikke efter navnkundighed, de virker, lig de svævende melodier, de gamle sange, der går igennem tiderne og smelter hjerterne, men hvis ophavsmænd ingen kender. Ja, sådan vil også jeg virke. Styrk og hjælp mig hertil, du højeste, helligste Gud, og lad det lykkes!"

Efter disse ord rejste Charles sig op, og det var, som om den evige ånd, han havde påkaldt, nærmede sig til ham og gav ham kraft. Der kom en dyb ro over ham, for han følte vel, at den berømmelse, verden giver, dog til sidst skal lægges bort som et ydre klæbebon, og at den intet er imod den fred, som evigheden skænker.

Og han lagde sig til hvile og sov roligt til den kommende morgen.

30

Allerede næste dag modtog Charles underretning om sin ansættelse. Det departement, hvorved han var ansat, bestod af fire afdelinger eller kontorer. Det var midtpunktet og hovedoplagsstedet for de dokumenter, som angik fængslingerne såvel i Paris som i provinserne. Alle originalklager, alle forsvarsakter, alt, hvad der kunne give oplysning om de anklagedes tidligere forhold og forbindelser, blev indsendt hertil, hvorefter der gjordes fortegnelser over dem, som tilstilledes Velfærdskomiteen. Herfra ekspederedes også som oftest de breve, hvori komiteen befalede nye fængslinger eller nye forholdsregler, eller forlangte oplysninger om en eller anden sag. I øvrigt skete det vel undertiden, at Robespierre, som allerede dengang udøvede en diktatorisk myndighed, forlangte akter og dokumenter hjem til gennemsyn, og han sendte dem da tilbage med anmærkninger og domme, som vedkommende autoriteter aldrig undslog sig for at adlyde.

Da det nu var vigtigt for Velfærdskomiteen at have disse kontorer, hvortil alle klager strømmede ind, i nærheden, så havde de fået plads i Tuilerierne selv, i anden etage, lige oven over den sal, hvori komiteen holdt sine møder.

Chefen i disse kontorer var en temmelig ung mand, som kaldtes borger Marsan. Han var en af de få, som Robespierre syntes at begunstige, og når denne forlangte et eller andet dokument hjem i sin bolig, så måtte Marsan som oftest bringe

ham det. Derved fik borger Marsan en anseelse mellem Robespierres tilhængere, som hans embedsstilling alene, hvor betydelig den forresten var, næppe ville have givet ham.

Han talte kun få ord til Charles, da denne fremstillede sig for ham, og han behandlede ham i de første dage med stor tilbageholdenhed. De forretninger, der i begyndelsen blev Charles tildelt, gav ham just heller ingen synderlig udsigt til at nå det hemmelige mål, hvorefter han stræbte. Rigtig nok havde Camille for så vidt ret, at en del af brevvekslingen med provinserne blev ham overdraget, men da en anden kontorist samtidig sammenlignede hans breve med de originale skrivelser fra Velfærdskomiteen og med de befalinger, denne havde givet, så var det ham umuligt at anbringe nogen forandring, som kunne være til mindste gavn for de anklagede eller mistænkte.

Imidlertid undersøgte han alle de indsendte akter, så vidt han kunne overkomme dem, for at se, om der fandtes nogen oplysning med hensyn til klagepunkterne mod St. Brie, men han opdagede aldeles intet derom i de papirer, han havde lejlighed til at gennemse.

Fjorten dage efter hans ansættelse skete der en begivenhed, som havde en betydelig indflydelse på hans stilling. Han havde nemlig, da han var nødt til hver morgen at være tidligt på kontoret, forladt Pierre Laurents bolig og var flyttet hen i et af de stræder nærved Tuilerierne, som forener Rue St. Honoré med Rue Rivoli. Men da han ikke havde noget sikkert gemmested i sin ny bolig, så gav han indtil videre Bernards efterladte portefølje plads i sin frakkelomme nær ved sit bryst og tog den med, hver gang han gik ud.

Et par dage derefter, da han var på vejen fra kontoret til sit hjem, savnede han porteføljen. Dette syntes en farlig sag, for alene dronningens portræt, som fandtes deri, var mere end nok til, hvis det faldt i urette hænder, at stemple ham som en tilhænger af kongehuset, hvoraf da hans domfældelse og død ville blive en uundgåelig følge.

Han mærkede sit tab, da han endnu var ganske nærved Tuilerierne. Han ilede da straks tilbage og op ad trappen til Tuilerierne og trådte til sidst ind i sit kontor, hvor hans chef var, for at se, om han ikke skulle have tabt porteføljen der. Straks ved indgangen kom chefen ham i møde. "De søger formodentlig Deres brevtaske," sagde han, "der er den. De har tabt den på gulvet nærved mit skrivebord."

"De har været meget uforsigtig," føjede han til, "ikke fordi jeg har set noget, som kunne kompromittere Dem, men dog er der et portræt deri, som De vist ikke ønskede skulle falde i fremmede hænder."

Med disse ord leverede han ham porteføljen. Forresten sagde han intet videre og syntes ikke engang at bemærke det, da Charles igen gik sin vej.

Charles takkede Gud, da han igen holdt porteføljen i sin hånd, og dog vidste han ikke ret, hvad han skulle tænke; for det forhold, hvori hans chef stod eller syntes at stå til den mægtige og mistænkelige Robespierre, stemte kun lidt med den opførsel, han her havde vist.

Dagen efter blev Charles overrasket ved et besøg af chefen selv.

"De vil undres over at se mig her," sagde Marsan, "men vi er dog vel sikre på, at ingen spejder hører os?"

"Fuldkommen, dette værelse ligger aldeles afsides."

"De vil undres over at se mig her," gentog han, "men da De bærer dronningens portræt på Deres bryst, så ser jeg, at vi to stemmer mere overens, end jeg i begyndelsen troede."

"Er det muligt! Jeg mente. De var en ven af Robespierre."

"Et sådant skilt tvinges man til at hænge ud i denne tid for at undgå mistanke," svarede Marsan, "men i grunden hader jeg disse blodsudgydelser, jeg har den største modbydelighed for, og jeg ville give mit liv hen for at hindre dem."

"Så har da i det mindste to menneskelige hjerter truffet hinanden, og det midt i denne morderhule!" råbte Charles og styrtede i Marsans åbne arme og trykkede ham til sit bryst.

"Jeg vil sige Dem i fortrolighed, at der er flere i vore kontorer, der tænker som jeg," sagde Marsan, "men for Guds skyld, tag Dem i agt og røb os ikke."

"Men hvordan var det muligt for Dem at skuffe den mistroiske Robespierre?"

"Det skal jeg fortælle Dem en anden gang. For resten er jeg af en gammel adelig familie, navnet de Marsan er ikke ukendt i Frankrigs årbøger, og det er netop for at undgå den fare, mit navn medfører, at jeg lod mig ansætte i dette departement."

"Det samme var også tilfældet med mig," sagde Charles, "og dog ikke ganske, for jeg har endnu en vigtigere grund."

Derefter fortalte han, hvad der havde drevet ham til Paris. "Men jeg har ikke kunnet finde nogen oplysning om min onkels skæbne i alle vore papirer," sagde han til sidst. "Hjemme hos os hed det, dengang jeg rejste, at han skulle til Paris."

"Tak De Gud for, at det ikke er sket. At sendes fra et provinsfængsel til Paris, det er det samme som at sendes til

døden, det ved jeg af en lang erfaring, og jeg ligger mangen nat vågen og fælder tårer over de ulykkelige ofre, det forsikrer jeg Dem om."

"At fælde tårer nytter kun lidt. Vi må handle."

"Jeg indser kun ikke hvordan."

"Tilgiv, at jeg gør Dem et forslag, men da jeg nu kender Dem, tør jeg nok vove det: Vil De ikke selv påtage Dem at konferere mine breve med de befalinger, Velfærdskomiteen udsteder? Derved får jeg i det mindste friere hænder."

"Vi skal tale om det en anden gang. Men hør! Robespierre har netop i dag forlangt flere procesakter hjem. De kan følge mig derhen under påskud af at bære dem for mig."

"Og hvad skal det føre til?"

"Nå, man betragter jo selv en klapperslange eller en krokodille med interesse, når det kan ske uden fare. I øvrigt er der dog en, som har nogen indflydelse på ham, det er en snedkerdatter, med hvem han lever som med en hustru, siges der. Kan De vinde hende for Deres onkel, så er der dog endnu noget håb."

"Jeg er beredt til at følge Dem."

"Så vil vi først gå hen på kontoret og hente akterne. Der vil blive nok at bære både for Dem og mig."

31

Robespierres bolig lå i et af de kvarterer, der ellers kun bebos af fattige håndværksmænd og andre mindre velhavende folk. Den gård, hvori han havde sit hjem, var temmelig stor, men den så forfalden ud. Gårdspladsen var trang og skummel, og der lå en mængde opstablede brædder i den. Robespierre havde sine værelser inderst i gården på anden sal. De trapper, der førte derop, var smalle, mørke og samtidig fulde af huller og fordybninger, så at den, der ikke tog sig i agt, let kunne snuble over dem.

"Her er mørkt som i hulen hos et rovdyr," sagde Charles.

"Tys!" hviskede Marsan, "her gør De vel i at holde sådanne tanker hos Dem selv."

Da de var kommet to trapper i vejret, blev de modtaget af en ung kvinde, som ingenlunde så hæslig ud. Hun kastede et spørgende blik på Charles. "Behøver han at gå ind med?" sagde hun.

"Det er min fuldmægtig," svarede Marsan, "og da jeg ikke alene kunne bære alle de akter, som borger Robespierre har forlangt, så måtte jeg tage ham med til hjælp. I øvrigt er det en mand, på hvem republikken kan forlade sig."

"Jeg ved just ikke, om Robespierre vil være så ganske fornøjet med hans besøg," svarede hun, "men på Deres ansvar vil jeg føre ham ind." Derefter gik hun foran igennem en lang gang.

"Det er snedkerdatteren," hviskede Marsan.

Mod enden af gangen åbnede hun en dør, som førte til et køkken. Midt i dette køkken var der endnu en dør, som dannede indgangen til Robespierres værelse.

De fandt Robespierre siddende i en sofa, ved siden af ham stod to børn, som han til stor forbavselse for Charles viste nogle billeder i en bog.

Næppe fik han øje på Charles, før han pludselig rejste sig med et udtryk af skræk. "Hvad skal det sige?" råbte han, "hvorfor kommer du ikke alene? Jeg ønsker ikke at se nogen, som jeg ikke kender."

"Det er en mand," svarede Marsan, "som Velfærdskomiteen selv har anbefalet til mig, og da jeg ikke kunne bære alle disse procesakter alene, så tog jeg ham med, for han er en beundrer af Dem selv og en meget tro ven af friheden."

"Den, der er tro i dag, hvem ved om han er tro i morgen!" sukkede Robespierre.

"Jeg vidste ikke, at De var en ven af børn, borger Robespierre, det er et træk i Deres karakter, som Frankrig bør kende."

"Ja," svarede Robespierre, "jeg har den svaghed endnu at elske disse børn, og dog, hvorfor skulle jeg elske dem mere end de hundredetusinde andre, som jeg ikke kender. Når målet er nået, når alle aristokrater er faldet, når den sande lighed har fundet indgang, da vil man elske alle med lige kærlighed."

"Ja, således vil det gå," svarede Marsan.

"Se, der er nu min søster," fortsatte Robespierre, "hun er syg og fuld af griller, hun forlanger, at jeg skal elske hende mere end andre, blot fordi jeg har kendt hende fra barndommen af, og fordi vi har haft de samme forældre, og fordi vi har leget med hinanden i den samme gård, men hvorfor skulle jeg gøre det?

Jeg elsker dyden og jeg elsker folket og jeg elsker friheden, videre bør min kærlighed ikke gå."

"Hele Frankrig kender Deres hensynsløse uegennyttighed," svarede Marsan.

"Ja," fortsatte Robespierre, "jeg har intet forud for den aller ringeste, intet uden min flid og mit arbejde og den forfølgelse, jeg må lide. Og dog har man opdynget skatte om mig, som jeg ikke begærer, og bragt mig rigdomme, som jeg dybt foragter. Jeg skal dog engang vise dig det."

Efter disse ord tog han en nøgle ned af væggen og åbnede en dør, som førte til et stort og rummeligt værelse.

Dette værelse lignede et magasin, hvori mangfoldige kostbarheder var dynget sammen: prægtige gulvtæpper, store forgyldte spejle, kunstigt forarbejdede ure, glimrende smykker, diamanter og rubiner, luksusgenstande af alle slags. Ved siden af lå mangfoldige pakker, hvis indhold endnu var skjult. Robespierre åbnede også flere skuffer og skabe, der var fulde af guld- og sølvpenge.

"Alt dette har man bragt mig," sagde han, "det er fundet i aristokraternes huse, og man vidste ingen uegennyttigere mand at betro det til. Jeg kunne gerne have tilegnet mig det selv, som så mange andre ved sådanne lejligheder har gjort, og hvem ville have draget mig til regnskab derfor? Men intet, ikke den mindste knappenål, har jeg rørt. Mens andre svælgede i vellevned, har jeg spist ved den fattige snedkers bord, der er fader til disse små børn. Ja, jeg er fattig, ligesom han, der vandrede med nøgne fødder under olietræerne og trøstede folket, men talte truende ord til de rige, de mægtige og de

lærde, og jeg har opfyldt min sendelse på jorden med selvfornægtelse, ligesom han opfyldte sin."

Imidlertid var den unge kvinde kommet ind og havde taget plads i en krog, hvor der stod en spinderok, på hvilken hun begyndte at spinde.

På et vink af sin chef overgav nu Charles akterne i Robespierres hænder, denne gik da, ledsaget af Marsan, ind i et sidekabinet for hemmeligt at tale med ham og for at meddele ham sine befalinger.

Da besluttede Charles at gribe øjeblikket, og han nærmede sig til den unge snedkerdatter, fortalte hende, hvor uretfærdigt hans plejefader var blevet behandlet, og bad hende tale hans sag for Robespierre.

"Det er en farlig ting at tale til Robespierre om sligt," svarede hun, "desuden har han heller ikke så stor en magt, som folk tror, og dog er der så mange, der forfølger ham og står ham efter livet. Derfor har han aldrig ro. Midt om natten vågner han op og mener at se mordere komme frem af væggen. Det er da intet under, at han hader de ugudelige aristokrater. Hvad var det ellers, De kaldte Deres plejefader?"

"St. Brie, godsejer i nærheden af Grenoble."

"Altså er han vel en rig mand?"

"Rig kan han aldeles ikke kaldes."

"Godt, jeg skal gerne tale om det, jeg beder Dem bare ikke at love Dem stort af det, jeg har slet ikke så meget at sige hos ham, som folk tror."

Ved hendes løfte væltedes der en sten fra Charles' bryst.

Vi må bemærke, at Charles, skønt hans træk ikke egentlig var regelmæssige, dog havde noget i sit ansigt, som allerede ved

første øjekast indtog for ham. Dette, der vel var en af grundene til, at Mirabeau, Danton og Camille havde vist ham så megen velvilje, forfejlede heller ikke sin virkning her.

Charles betragtede nu med større opmærksomhed det værelse, hvori han befandt sig, og han måtte da indrømme sandheden i Camilles ord, for, som denne havde sagt, hang der portrætter af Robespierre på alle vægge, ja der var næppe nogen krog i dette kammer, hvori der ikke sås et sådant billede. Selv på Robespierres skrivebord, midt imellem akter og dokumenter, lå der et par kobberstik, som forestillede den samme genstand, og endelig stod der en marmorbuste ved siden af hans sofa, hvori atter de samme træk kom til syne.

Da de fremmede var borte, og Robespierre blev alene med den unge kvinde, syntes det bedre lune, hvori han tidligere havde været, igen at vige for hans sædvanlige mørke og mistroiske stemning.

"Du må ikke føre sådanne fremmede mennesker ind uden at spørge mig om det," sagde han.

Herpå svarede ben unge kvinde i begyndelsen intet, men blev ved at spinde. Endelig sagde hun: "Han kom jo med en mand, som du har tillid til, og desuden, han havde ret et ærligt ansigt."

"De ærlige ansigter er netop de aller farligste. Stol ikke på dem, husk, hvordan det gik den uforsigtige Marat!"

Herpå svarede den unge kvinde igen intet, men fortsatte sit arbejde med tavshed ligesom før.

Nu blev også Robespierre tavs, og han syntes så dybt nedsunket i sine tanker og drømme, at han næppe længere

huskede, at nogen anden end han selv var til stede.

"Nej," udbrød han omsider, "de gør mig uret, det er ikke mig, der har udgydt alt dette blod. Deres blod kommer over dem selv og over den hele fordærvede slægt! Det er ikke mig, der har fældet dem, det er gengældelsen, som viser dem sit medusahoved og slår dem med sin rædsel. Jeg er kun sværdet i retfærdighedens hænder. Og dog står de mig efter livet, for jeg ved det, jeg vil dø forgiftet som Sokrates, eller falde som martyr under de forfærdelige morderes hænder."

I dette øjeblik hørtes der larm nede i gården.

"Hvad var det?" råbte Robespierre med et udtryk af krampagtig angst, hvorved alle hans lemmer skælvede.

"Bliv dog ikke så bange, det er ikke andet end en hund, som gør."

"Men den skal ikke gø, jeg vil det ikke. Ingen hund, intet støjende dyr må tåles nær ved det værelse, hvor jeg bor. Gå, sig, at den skal skydes straks!"

Da rejste den unge kvinde sig og gik for at udrette hans befaling. Lidt efter vendte hun igen tilbage og satte sig på sit gamle sted.

Imidlertid havde Robespierre taget plads ved sit skrivebord, hvor han gennemså nogle adresser, som nylig var kommet fra provinserne. Rimeligvis var de fulde af smiger og indeholdt forsikringer om den dybeste underdanighed og beundring, for hans ansigt opklaredes igen, da han læste dem.

Den unge kvinde sad imidlertid stille ved sit arbejde, men kastede dog af og til et hemmeligt blik på ham, og da hun bemærkede, at hans stemning igen var blevet bedre, begyndte

hun at tale et par ord til St. Bries fordel og gentog på sin vis, hvad Charles havde sagt til hans forsvar.

"St. Brie!" råbte Robespierre, "det er godt, at du minder mig om ham, det er en forræder, hvis straf ikke længere bør opsættes." Dermed greb han et ark papir og begyndte at skrive.

"Men han har dog nok intet ondt gjort."

"Rigtigt!" sagde Robespierre og blev ved at skrive, "han er en af dem, der lader, som de intet ondt har gjort, og således vil skaffe aristokratiet indgang. Det er netop de aller værste, Cæsars hykleriske dyder var langt farligere for republikken end de andres laster. Desuden er han min bitre fjende, og han har skændigt bagtalt mig. Han skal til Paris, han skal stilles for revolutionsdomstolen, han skal dø."

Således havde da Charles, idet han ville frelse sin plejefader, netop fremskyndet hans død, og idet han ville bortvende lynstrålen, havde han neddraget den over hans hoved.

32

På en af de højtidsfester, som efter den republikanske kalender helligholdtes hver tiende dag, trådte Marsan igen ind i Charles' værelse.

"Er der sket nogen ulykke?" spurgte Charles, "Deres ansigt tyder ikke på gode efterretninger."

"Forbered Dem på det værste!" svarede Marsan, "Deres onkel har allerede i flere dage været i Paris, men klagen kom først i går kort efter Deres bortgang fra kontoret."

"Min Gud, hvad siger De!"

"Den er indsendt fra Collot d'Herbois, der mener, at St. Brie har frelst den kendte de Laclos, som Collot forfølger med uudslukkeligt had. Dertil kommer, at Robespierre selv, uden at agte på nogen forbøn, har udstedt en ordre, hvorefter St. Brie er bragt til Paris. Men når Robespierre og Collot er enige om en mands død, der endnu befinder sig indenfor Frankrigs grænser, så kan ingen magt på jorden, ikke engang Danton selv, redde ham."

"I hvilket fængsel er han?" råbte Charles.

"Rimeligvis i Conciergeriet nærved Justitspaladset. Tinville [Note 4)] har ladet klagen afhente næsten i samme øjeblik, den kom, han havde ordre til det fra Robespierre selv."

"Tilgiv, at jeg forlader Dem," sagde Charles, "jeg må straks tale med Danton."

"Det vil intet nytte Dem. Danton har ikke længere den magt som i gamle dage."

Charles hørte næppe, hvad han sagde, og ilede hurtigt bort.

Danton modtog Charles med venlighed. "Jeg ved nok, hvorfor De kommer," sagde han, "jeg hørte det allerede i går."

"Vil De da ikke hjælpe mig?"

"Ved den sag er intet at gøre. Deres onkel har ladet Laclos undslippe, han har desuden, mens han sad fængslet og var omgivet af spejdere, ytret sig med heftighed mod Robespierre og mod de grusomheder, der er begået i Lyon. Han har fuldkommen ret, men at have for megen ret er en farlig sag i disse tider."

"Men De, som er revolutionens dristigste og berømteste forkæmper, vil da ikke De frelse ham?"

"Hvis jeg kunne, så gjorde jeg det, men selv den mægtigste kan ikke altid, hvad han vil, i det mindste ikke til alle tider. Kan De ikke begribe det?"

"Hvad nytter det da at have magten, når man ikke tør bruge den til at frelse uskyldigheden?"

"Unge mand," sagde Danton og lagde sin hånd med fortrolig godmodighed på hans skulder," at dø er ingen stor ulykke. Ja, hvad mig angår, så ville jeg ikke begynde livet forfra igen, om jeg derved kunne vinde alle de skatte, Frankrig ejer. Jeg er ked af det, siger jeg Dem, jeg er ked af denne evige kredsgang, af denne natur, der klæder sig på hvert forår for igen at klæde sig af om efteråret, af disse mennesker, som drejer sig som skælvende, løsrevne blade for enhver vind. I en sådan revolution bliver man tidligt gammel, det har jeg alt mærket."

"Men er det da ikke muligt at –"

"Alt dette blod vamler mig," vedblev Danton, "jeg har søgt at glemme det, jeg ville trykke en valmuekrans omkring min isse,

men det hjælper ikke, døden er det eneste, som hjælper."

"Men kan jeg da i det mindste ikke få ham at se?"

"Jo, det har jeg sørget for, men De må skynde Dem, De ved, at vejen fra Conciergeriet til Revolutionsdomstolen ikke er særlig lang." Dermed leverede han ham et adgangskort til fængslet, undertegnet af Herault de Séchelles, en af hans fortroligske venner, som dengang havde plads i Velfærdskomiteen.

Charles følte kun alt for vel betydningen af Dantons sidste ord, for til Conciergeriet plejede man kun at sende dem, som var bestemt til meget snart at lide døden.

Med hjertet opfyldt af sorg ilede Charles hen i den gamle stad – la Cité – hvor Conciergeriet lå. Da han trak i klokkestrengen ved fængselsporten, hørte han stærke glam af hunde indenfor, og kort efter en hæs stemme, der tyssede på dem. Endelig blev den store port lukket op.

I de dage var behandlingen i fængslerne endnu ikke så streng, som den siden blev. Endnu vidste dog pårørende og venner af og til at skaffe sig adgang til de fangne. Conciergeriet dannede rigtig nok en undtagelse, men da slutteren så, at ordren var undertegnet af et af medlemmerne i den mægtigste komite, gjorde han ingen vanskeligheder, men lukkede Charles ind. Dog brummede han nogle ord i skægget, hvoraf meningen var, at sådanne adgangskort aldrig burde udstedes.

Charles måtte gå igennem en gård omgivet af høje, sorte mure. Her fik han øje på tre store hunde, og skønt deres tidligere gøen nu var gået over i en halvundertrykt knurrende lyd, så viste de ham dog deres hvasse tænder, og det var åbenbart, at der blot behøvedes et vink fra slutteren, så ville de med mordbegærlighed have kastet sig over ham.

Derefter fulgte han slutteren gennem en lang gang, hvori dagen ikke trængte ind, men som var oplyst af lygter. Til begge sider af gangen sås mange døre, som var lukkede med store jernlåse. Til sidst bøjede de ind i en tværgang, som var lavere og hvori de måtte bøje hovederne for at komme frem, denne gang var også oplyst af et svagt lygteskær. Midt i gangen åbnede slutteren en dør. "Her er det," sagde han, "men ret længe kan De ikke blive."

Charles trådte nu ind i et værelse, hvor dagslyset igen kom ham i møde, for her var dog et vindue i muren, skønt det ikke var meget stort; det var desuden forsynet med stærke jernstænger.

I dette værelse så da Charles sin onkel igen, efter at ethvert håb om hans redning var forsvundet.

St. Brie sad i en krog på en lav og smal seng, der både tjente ham til leje om natten og til sæde om dagen, for der fandtes ingen anden stol i værelset. Han syntes blegere og mere mager end førhen. Hans hår, som, lige til han blev fængslet, havde beholdt sin sorte farve, var nu blevet gråt, hans pande var dybere rynket, ellers lignede han sig selv, og det halvt ironiske smil, hvormed han før plejede at ledsage sine ord, var heller ikke nu forsvundet.

"O min Gud, skal vi således samles igen!" råbte Charles, idet han ilede hen og greb hans hånd, som han med heftighed trykkede til sine læber.

"Nå ja, min søn," svarede St. Brie, "en dag skal jo dog være den sidste. Jeg har set bedre værelser før," føjede han til, "dog er heller ikke dette så slet, som det kunne være. Der er mange her,

hvis jeg kan tro på slutterens ord, som må lade sig nøje med et meget slettere logi."

"Godt kan det dog næppe kaldes," svarede Charles og kastede sine øjne rundt omkring på de dunkle mure.

"Nå, min søn," sagde St. Brie, "jeg skal jo heller ikke blive her så meget længere."

"Jeg har været hos Danton, jeg har søgt at bevæge Robespierre selv, men alt var forgæves."

"Så vidt måtte det komme, min søn. Den, der holder historiens tråde i sine hænder, vil kunne beregne dette lige så sikkert som et reguladetristykke eller som en algebraisk opgave, og det stræber man også efter, det er kun skade, at vore historikere sjældent får sådanne regnestykker færdige, før længe efter at begivenhederne er forbi."

"Ja, det er kun alt for vist, herfra er ingen udvej uden døden, kun et mirakel kan frelse Dem."

"I vore tider sker der ingen mirakler, og rimeligvis skete de heller ikke i tidligere dage. Kristus hang med blege læber på korset, og der kom ikke mere et mirakel for hans skyld, end for de korsfæstede mordere ved hans side, og han blev nødt til at udtale de gyselige ord, for hvilke troen selv skælver i sit inderste og dirrer i sine grundstøtter: "Fader, fader, hvi har du forladt mig?" Også han måtte da kæmpe med tvivlen i sin sidste stund. Men intet mirakel sker, og han synker i døden, ligesom de talløse skarer, som falder på valpladserne, og som alder og sorg og sygdom fortærer, ja ligesom ormen, der krymper sig og søndertrædes ved vor fod. Men bestandig sidder den ubevægelige tavs bag skyerne, han, der kun kender og vil de evige love, og loven hersker, og sol og stjerner går deres

ligegyldige gang, som de gik i skabningens begyndelse, og som de skal gå til tidernes ende."

"Men han håbede ikke forgæves, for miraklet kom jo dog omsider."

"Ja således fortælles der, men vel at mærke, det kom først, efter at han var død. Derom må da enhver tro, hvad han vil og kan, men vist er det, at han gik bort, at han måtte dø, han, hvis hjerte, mens han levede, var en blødende vunde for menneskeheden. – Og nu? – er ikke nu også han blevet stum og kold? Og vinden og tiden går deres gang, men han sidder nu lige så tavs som den ubevægelige bag skyerne, som han håbede på. Dog opstod han igen fra de døde, siges der. Ja, der siges så meget, der siges også, at ånder vender tilbage fra graven, at den døde moder står ved sit slumrende barns leje og betragter det med kærlige blikke. Men der er en hage ved alt sligt, og han viste sig aldrig offentligt for folket mere, han kom kun hemmeligt, gennem lukkede døre, hedder det – men hvad mig angår, jeg har aldrig set så meget som den yderste tåspids eller næsetippen af en ånd."

"Ak!" udbrød Charles, mens en strøm af tårer vædede hans åsyn, "det er vor, det er verdens største og forfærdeligste ulykke, at alle – alle, selv de ædleste og bedste, i denne tid savner den tro, som giver sjælen vinger og fører den hjemad til det evige land."

"Nå, det man ikke kan undgå, det må man bære med tålmodighed," sagde St. Brie, "og hvad guillotinen angår, så tror jeg, at jeg i visse måder endog vil have nytte af dens bekendtskab. I det mindste håber jeg, den skal befri mig fra denne fordømte susen for ørene, der alt har plaget mig i så

mange år. Men der kommer nok fangevogteren, gå nu, min søn! Og hvis du synes, at jeg igen har kedet dig med mine naragtige griller, så må du huske, at Vorherre selv, hvis han påtog sig at stige ned i denne naragtige verden, næppe, trods al sin højhed, kunne fri sig fra at tage noget af menneskenes dårskab på sine skuldre."

Det var ganske rigtig fangevogteren, som trådte ind. Han erklærede, at Charles nu måtte gå, for snart ville vognen komme, der skulle hente de domfældede.

"Ja, ja, min søn!" sagde St. Brie, "det er den blodige Tinville, som banker på vore fængselsdøre, for guillotinen går sin gang uden at agte på, om det er den første eller den tiende dag i måneden. Kom da igen i morgen, hvis du kan, i overmorgen vil det måske være for sent!"

33

Da Charles igen den næste dag indfandt sig i Conciergeriet, fortalte slutteren, at St. Brie samme dags morgen var blevet kaldt for revolutionstribunalet, og at hans dom var fældet. "Han vil da vel ikke have lang tid tilbage," blev han ved, "og så bliver vi da vel også fri for dine visitter," mumlede han i skægget.

Da Charles trådte ind i sin onkels værelse, fandt han ham temmelig rolig og resigneret. "Giv dig tilfreds, min søn!" sagde han, "der er vel ikke så meget at sørge over. At glemme denne travlhed, hvormed vi på jorden tror at udrette så store ting, skønt vi egentlig kun vælter Sisyfos' sten, at opgive dette såkaldte selvstændige liv, at slumre bestandig ved naturens bryst, det er ingen ulykke, det føler vi vel, hver gang søvnen berører os, hver gang vi føres nær til det uhyre glemslens ocean, hvori tilværelsen svinder, og måske dog ikke svinder ganske. Hvad ved vi om det!"

Charles sukkede dybt ved disse ord, hvori han atter sporede en ytring af den vantroens ånd, som havde bemægtiget sig den hele tid. "Har De da bestandig tænkt sådan?" spurgte han endelig, "mig synes dog, at jeg af og til har hørt ord af Deres mund, der vidnede om en anden tro."

"For djævelen," råbte St. Brie med al sin gamle lunefulde heftighed, "skal da livet være så konsekvent som en regnebog eller en matematisk formel? Og fordi jeg havde melankolske griller i går, skal jeg derfor nødvendigvis være melankolsk i dag? Eller fordi jeg var lystig i fjor, har jeg derfor ikke lov til at

forandre stemning i år? Eller fordi jeg engang, da jeg var ung, og da blodet rullede let i mine årer, betragtede livet med et homerisk blik og sagde, ligesom hans helte, og ligesom børn siger det endnu, at alt var dejligt og guddommeligt, og fordi jeg dengang så guder og herlige skikkelser vandre over jorden, kan jeg derfor ikke nu, da jeg er blevet ældre, da så mange illusioner er forsvundet, da høststormene leger med det visne løv, mens solen synker i blodskyer, kan jeg derfor ikke nu sige med den gamle livstrætte Salomon, alt her i støvet er forfængelighed, eller, for at udtrykke mig i moderne stil: Gid fanden tage det alt sammen, det er ikke et skud krudt værd."

"Det er vist, at Frankrigs sol nu synes at synke i blod," sukkede Charles, "og at dødens tågeskygger nu svæver over dets marker. Men har De ellers intet, som jeg skal besørge for Dem efter Deres bortgang?"

"Tak, min søn! Der er en gammel, grå kat hjemme hos mig, den har min tro forpagter Matignon lovet at tage sig af. Dog jeg har også en stakkels, sort puddel, du husker den nok. Den er just ikke meget smuk, men den har trolig fulgt mig i lykke og ulykke, den er også løbet efter min vogn den hele vej lige til Paris, og da jeg ikke måtte have den her i mit kammer, så har jeg formået slutteren til, imod en god betaling, indtil videre at sørge for den. Dette dyr er den eneste arv, jeg for øjeblikket kan efterlade dig. Efter min død må du tage dig af min gamle puddel."

Charles lovede naturligvis at opfylde hans ønske.

"Det er godt, min søn," svarede St. Brie, "det er en stor beroligelse før sin død at have sørget tilstrækkeligt for sin familie."

Kort efter greb Charles øjeblikket og fortalte ham om sin ansættelse under Velfærdskomiteen, om hvad der havde drevet ham dertil, og om hvordan han endog havde håbet derved at frelse ham selv.

Dengang St. Brie hørte dette, syntes han et øjeblik at glemme den skæbne, der truede ham. "Er det så," udbrød han, "da kan du sige, du er kommet her i en lykkelig time, og hvis du nu vil skænke din fader og din ven den bedste trøst i hans dødsstund, som du kan give ham, så må du love at blive din plan tro uden at agte på nogen fare, og heller ikke på noget skin af vanære. Ja, om du skulle tage den hæsligste maske på for at nå det mål, du stræber efter, så gør det. Og redder du blot ti – blot fem, blot en eneste af disse ulykkelige, som bliver dømt til døden, uden at hverken de eller deres dommere ved hvorfor, så har du gjort mere, end om du smykkede din pande med hundrede laurbærkranse."

Derefter måtte Charles helligt forpligte sig til og give ham hånden på, at han aldrig ville opgive sin stilling, så længe der var håb om, at han deri kunne virke til menneskers frelse. "Falder du da for din gerning," sagde St. Brie, "så falder du som en helt, og det gør kun lidt til sagen, om din heltedåd bliver optegnet i historiens årbog eller ikke."

Efter disse ord omfavnede de hinanden til afsked. "Lev vel, min søn!" sagde St. Brie, "og hvis min velsignelse kan styrke dig på den dristige vej, du går, da skal du have den så varm, som nogen fader i den sidste stund kan give den til sin søn. Men forresten må vi ikke glemme, at den vildledte mængde har en stor ret midt i sin grusomme uret."

Nu kom slutteren og mindede Charles om, at han måtte gå. På St. Bries forlangende lovede han da også, at Charles skulle få den sorte puddel med sig, hvilket han også holdt.

"Endnu engang farvel!" sagde St. Brie, "du skal ikke være bedrøvet over mig, for jeg lover dig, at din gamle onkel skal køre sin sidste tur igennem Paris' gader, uden at fordreje så meget som en muskel i sit ansigt, og det mener jeg, er mere, end man kunne vente af den, der tidligere næppe kunne tvinge sin utålmodighed, når han blev forfulgt af den mindste myg."

Da Charles næste morgen vendte tilbage til fængslet, hørte han til sin bitre sorg, at St. Brie ikke mere var imellem de levende, for allerede den forrige eftermiddag var hans navn blevet oplæst på dødslisten, og han måtte da straks følge med den flok, som på den tid blev afhentet til guillotinen.

34

Noget før St. Bries død havde Marsan selv påtaget sig den forretning at sammenligne Charles' breve med originaldokumenterne. Dette var et sikkert vink om, at han ikke ville tage det så strengt, om der af og til skulle findes en lille uoverensstemmelse mellem disse dokumenter og Charles' angivelser.

Den første dristige handling, Charles foretog, var at forandre navnene på to anklagede, som efter ordre fra Velfærdskomiteen straks skulle sendes til Paris og der stilles for Revolutionsdomstolen. Denne forvanskning var ifølge den skødesløshed, som herskede i de til kontoret indsendte lister, ikke så farlig, som den syntes, for på listerne stod ofte navne, der var meget utydeligt skrevet, og i værste tilfælde kunne man undskylde sig med at have læst skriften fejl. Den nærmeste følge ville da nu være et svar, hvori det erklæredes, at bemeldte personer ikke fandtes i fængslerne, hvilket nødvendigvis måtte forsinke domfældelsen. Denne frist kunne måske venner og slægtninge benytte for ved bestikkelse at afvæbne tyrannerne, for dette var en bekendt og meget almindelig fremgangsmåde i disse tider.

Marsan syntes aldeles ikke at bemærke den forandring, Charles havde foretaget, men siden efter, da han blev alene med ham, hævede han sin pegefinger og sagde: "Tag Dem i agt og husk, at det gælder både Deres og mit liv."

"Der er intet at frygte," svarede Charles, "De ser, hvor utydeligt navnene er skrevet, kommer der efterspørgsel, da vil det hele se ud som en aldeles ufrivillig fejltagelse."

Marsan var en af disse bløde naturer, som, uden at mangle hverken forstand eller sjælsadel, mere er skabt til at bøje sig under forholdene, end til at beherske dem. Hvis derimod en anden gik foran og påtog sig den handlendes rolle, så manglede han ingenlunde det passive mod at lade det gode ske, om han endog derved selv skulle påtage sig et betydeligt og farligt ansvar.

I en af de samtaler, Charles havde med ham, erfarede han da også grunden til, at den utilgængelige og mistænkelige Robespierre ikke blot viste sig mindre mistroisk mod ham end mod de fleste andre, men endog havde værdiget sig til i en vis grad at tage ham i beskyttelse.

Marsan besad nemlig et usædvanligt talent for maleri og portrættegning, som han i sin tidligere tid med stor flid havde uddannet. Blandt andet malede han engang et billede af Robespierre selv, der lignede ham meget, trods det, at maleren havde forskønnet hans træk. Dette billede forærede han til den forfængelige partihøvding, der var særdeles tilfreds med det, og det var unægtelig det bedste blandt alle dem, som smykkede hans bolig. På denne måde havde han skaffet sig Robespierres gunst, som ellers var så vanskelig at opnå.

I øvrigt var Charles endnu kun lidt fornøjet med sin virksomhed, for han indså vel, at han, selv om han af og til forandrede et navn, dog aldrig turde drive denne leg i det store, og det var kun meget få, hvis fængsling eller domfældelse han således en kort tid kunne forhale.

En dag da Marsan og Charles var alene på kontoret, kom der en dame fra Montpellier, som kaldte sig madame Girard, og som forlangte at tale med departementschefen. Straks efter at hun var anmeldt, trådte hun selv ind. Hun var ung og smuk, dog formindskedes harmonien i hendes træk ved et stærkt udtryk af heftighed.

"Jeg kommer for at søge retfærdighed," sagde hun, "min mand er anklaget og fængslet og bragt til Paris. Jeg ved, at klagen er indsendt til dette kontor."

"Ganske rigtig, her ligger den."

"Men han har intet forbrudt. En afskyelig tjener, der blev grebet i utroskab, og som han på mit forlangende jog bort, har anklaget ham. Og dog er han kendt som en ivrig republikaner, og det kan bevises at klagen er falsk."

"Jeg tvivler ikke, men –"

"Her skal De se," fortsatte hun og forelagde flere attester, hvor iblandt en fra jakobinerklubben i Montpellier, som bevidnede, at borger Girard næsten daglig i lang tid havde besøgt dens forsamlinger, og at han var en god og oprigtig patriot.

"Men hvad ønsker De, jeg skal gøre?" spurgte Marsan.

"De skal skaffe ham ret så snart som muligt."

"Men hvordan skal jeg bære mig ad dermed?"

"De skal indlevere både klage og forsvar til Folkekommissionen, der, som jeg hører, først undersøger sagerne, og efter hvis betænkning Revolutionsdomstolen retter sig, men det må ske straks, endnu i dag, endnu i denne time."

"De ved ikke selv, hvad De forlanger. Desuden kan jeg ikke efter for godt befindende indlevere klagerne, jeg må vente på ordre fra Velfærdskomiteen."

"Så gå da straks ned i Velfærdskomiteen! Jeg ville have været der selv, men man nægtede mig adgang. Tal med komiteens medlemmer, vis dem de vidnesbyrd, jeg har bragt, lad dem erfare, hvordan man vil bedrage dem, det øvrige giver sig af sig selv."

"Er Deres mand rig?" spurgte Marsan.

"Om ikke rig, så dog velhavende, vi har tyvetusind francs i årlig indkomst."

"Så beder jeg Dem endnu engang, opgiv Deres forsæt! De kan betragte Dem som enke fra det øjeblik af, da denne sag bliver omtalt i komiteen."

"Men De skal, jeg vil, jeg fordrer det. Gør De det ikke, da skriver jeg selv til Velfærdskomiteen. Ja, jeg skal anklage Dem som forræder, som den, der vil udsprede tvivl om komiteens retfærdighed, hvis De ikke straks gør, hvad jeg forlanger."

"Da det ikke kan være andet, så skal jeg føje Dem," sagde Marsan, "men følgerne må De selv bære."

"For himlens skyld, De må ikke gå!" råbte Charles, der med stor deltagelse havde fulgt denne samtale.

"Hvorledes?" sagde madame Girard, "vil De hindre ham fra at frelse en retskaffen og uskyldig mand?"

"Hvem der i denne tid stoler på sin uskyldighed," udbrød Charles, "han er fortabt og forloren, man må være skyldig – dybt skyldig. Man må have dyppet sine hænder dybt – uendelig dybt i blod, da måske kan man håbe på redning, men at trodse på sin uskyldighed, det er vanvid."

Det var kort efter at St. Brie havde endt sit liv under guillotinen; man vil da vel forstå den stemning, hvoraf disse ytringer fremgik.

"Det er afskyeligt!" råbte madam Girard med et udtryk af den højeste vrede og lidenskab, "men hvis De ikke gør, hvad jeg vil, da angiver jeg Dem begge som folk, der har bagvasket Velfærdskomiteen."

"Deres vilje skal ske," sagde Marsan og greb vedkommende dokumenter sammen med de vedlagte vidnesbyrd. Derefter ilede han hurtig afsted uden at agte på Charles' bestræbelser for at standse ham.

Da han var gået, vendte den unge dame sig med stor fortørnelse mod Charles. "Jeg har nu selv set, hvordan det går til i disse kontorer," sagde hun, "hvor ligegyldig man er, hvordan man endog søger at hindre uskyldighedens befrielse. Ja, jeg har set Deres ondskabsfulde bestræbelser for at standse Deres chef. Men De kan tro, hvis De lægger mig flere vanskeligheder i vejen, skal De ikke gøre det ustraffet."

I denne tone blev hun ved, og da Charles ikke anså det for rådeligt længere at ytre nogen mistillid til Velfærdskomiteen, så var det ham umuligt at berigtige hendes forestillinger.

Endelig vendte Marsan tilbage. "Deres begæring er opfyldt," sagde han, "Deres mands sag bliver en af de første, der foretages."

Ved disse ord lagde hendes heftighed sig, og hun blev nu pludselig særdeles venlig imod Marsan og bad ham tilgive hende, hvis hun havde været lidt opfarende. Til Charles derimod sagde hun ikke et ord, for ved sine fortsatte indvendinger havde især han vakt hendes forbitrelse. Imidlertid gik hun dog nu meget fornøjet bort.

"Er det virkelig sandt?" spurgte Charles, da hun var borte, "har De talt med nogen af komiteens medlemmer?"

"Der var jo ikke andet for. Den klage, hun truede med, ville, hvis den kom Velfærdskomiteen for øre, styrte både Dem og mig i undergang."

"Men De kunne jo have foregivet, at De handlede efter hendes vilje, uden virkelig at gøre det. De kunne have gemt klagen i et af Deres andre kontorer."

"De har ret, det kunne jeg have gjort, – men hun blev så heftig, hendes trusler forfærdede mig, og – kort og godt, det faldt mig ikke ind."

"Hvem har De talt med?"

St. Just og Collot d'Herbois var alene i komiteen. Da St. Just hørte navnet, vidste han straks besked. "Han har tyvetusind francs i årlig indtægt," råbte han.

"Men han er dog nok uskyldig," vovede jeg at sige.

"Hvem spørger om uskyldighed i en revolution!" råbte Collot, "republikken trænger til penge og ikke til uskyldighed. Desuden er aldrig den uskyldig, der har tyvetusinde francs i årlig indtægt."

Imidlertid skrev St. Just hurtigt et par billetter. "Jeg har nu underrettet både Folkekommissionen og Tinville," sagde han, "lad procesakterne blive her, de skal straks blive sendt bort til deres bestemmelse. – Farvel, borger Marsan, nej, attesterne behøver vi ikke at se. Fortæl hende, at sagen straks skal blive foretaget."

"Men hvordan kunne De lade hende gå bort med håb?" spurgte Charles.

"Hun var jo rasende, hun havde jo ellers anklaget os selv, ja hun havde måske gjort larm på trapperne, alt sligt er det dog bedst at undgå, når man kan."

To dage derefter var den ulykkelige Girard henrettet.

35

Det var i de dage, hvori håbet igen vågnede i manges hjerter, for fornuftdyrkelsen var blevet afskaffet, og de usømmelige optog, der ledsagede den, sås ikke længere. Dens vildeste tilhængere blev kort efter fængslede og overgivet til Revolutionsdomstolen. Da man nu troede, at de værste grusomheder var udgået fra dem, så vakte dette en stor tilfredshed, i det mindste hos den del af nationen, der ønskede, at revolutionens udsvævelser skulle standse, og at fred og orden igen skulle vende tilbage.

Allerede noget tidligere havde Camille Desmoulins begyndt at udgive sine berømte flyveblade (*Le vieux Cordelier*), hvori han med forbavsende kraft og dristighed søgte at sætte grænser for blodsudgydelsen og for det skændige angiversystem.

Disse blade var virkelige mesterstykker i deres art, han sammenlignede deri den daværende tilstand med den ældre under de mest berygtede romerske kejsere og beviste med den skarpeste konsekvens, at de afskyelige angiverier, som i den tid forpestede samfundet, nu under forandrede navne og forhold var vendt tilbage.

Aldrig har noget flyveskrift vakt en sådan opsigt, firsindstyvetusinde eksemplarer blev på få dage solgt. Fangerne læste dem hemmeligt i deres fængsler, og alle de mange tusinde udenfor fængslerne, hvis hjerter bævede ved de forhen uhørte rædsler, læste dem også. Fra alle provinser kom der ivrige efterspørgsler efter dem, for disse flyveblade svarede fuldkommen til deres navn. De fløj, for at bruge et udtryk af

Camille selv, som om de havde vinger, over hele landet. Selv aristokraterne tilgav ham nu gerne de voldsomme taler, der først havde ledet folkebevægelsen mod et dristigere mål, i betragtning af det opofrende heltemod, han ved denne lejlighed lagde for dagen.

Camille foreslog ligefrem at oprette en slags barmhjertighedskomite, som skulle undersøge klageskrifterne og sætte dem, der uden tilstrækkelig grund var fængslet, på fri fod.

Ingen tvivlede på, at det var Danton selv, der stod bag ved Camille og åndede ham med sit mod og sin forvovenhed, for enhver vidste, at der var foregået et stort omslag i Dantons sjæl, og at han nu var tilbøjelig til mildhed og ønskede at standse de blodige voldsgerninger. Man talte desuden om en tilnærmelse mellem ham og Robespierre, men de klogere indså dog, at de to folkeledere kæmpede om den samme plads, og at derfor en sådan tilnærmelse, selv om den havde fundet sted, ikke ret længe kunne vare ved.

Disse flyveblade, der havde fremkaldt så stor deltagelse hos den bedre del af nationen, vakte derimod et uhyre had hos alle dem, som følte sig truffet af dem. Men dette had var samtidig blandet med frygt, og hele Velfærdskomiteen med Robespierre i spidsen rystede af rædsel, da den mærkede den virkning, som Camilles konsekvente bevisførelse, i forening med hans satiriske indfald, havde frembragt. At gendrive ham med grunde, var umuligt, derfor greb man til tyrannernes gamle middel og besluttede at gøre den tunge stum, der havde udtalt så farlige sandheder.

Men det var umuligt at fælde Camille, uden at Danton måtte drages med i hans fald. Dette havde vel også Robespierre for længst besluttet, for han hadede Danton lige så stærkt, som han hadede Camille, og han frygtede ham meget stærkere. Men at overvinde Danton var en vanskelig sag, dertil behøvedes mange skjulte forberedelser og en stor forsigtighed, for man havde her med en modstander at gøre, hvis blotte navn, skønt en stor del af hans folkegunst var forsvundet, endnu bragte hans dristigste fjender til at blegne.

Trods den dybe tavshed, hvori Dantons fjender indhyllede deres planer, så mærkede han dog noget af dem. Det syntes da virkelig, som han til sidst vågnede af sin dvale, og hans venner håbede nu, at han snart ville rejse sig i al sin gamle kraft. De fleste mente da også, at det ville blive ham, der sejrede i denne kamp.

Der opstod en stilhed, lig den, som plejer at være forud for en mægtig storm, og dog var det, som om man af og til hørte stemmer i luften, som varslede om det uvejr, der nærmede sig.

"Tror De, det kommer til et brud mellem Danton og Robespierre?" spurgte Charles engang sin chef.

"Tys!" hviskede denne og så sig om. "Ja, det tror jeg virkelig," sagde han, da han havde forsikret sig om, at ingen fremmed kunne høre dem.

"Og hvem mener De, vil sejre?"

"Hvem kan sige det! Måske vil det gå med Danton ligesom med Mirabeau, han havde kraft nok for at drive revolutionen frem, men da der vågnede bedre tanker hos ham, og da han ville standse den, gik han til grunde."

"De tror altså –"

"Robespierre har længe været ked af at spille den anden rolle i revolutionen. Mens Danton var fraværende, forsøgte han at spille den første, og det lykkedes, nu må en af dem vige eller også knuses."

"Danton viger aldrig."

"Det tror jeg heller ikke, men det andet alternativ står endnu tilbage."

"Danton er den kækkeste mand i hele Frankrig."

"Men han anser det måske ikke for umagen værd at bruge sin kækhed. Det er en farlig sag at undervurdere sin fjende. Desuden er Danton rig og elsker vellevned og lader tiden gå hen. Var jeg i Deres sted, ville jeg advare ham."

"Han er nok ikke længere så ligegyldig, som De tror."

"Jeg vil sige Dem mellem os," hviskede chefen, "at hans tjenere er i Robespierres sold, han ved alt, hvad der sker i Dantons hus. Blandt andet ved han også, at Camille næsten dagligt efterligner hans tale og manerer på en spottende måde, og at Danton med fornøjelse ser på det. Sådanne ting glemmer Robespierre aldrig, for at hade, det forstår han, det kan De tro."

36

Den næstfølgende nat var der en hemmelig forsamling i Dantons hus. Camille Desmoulins var der, og Lacroix, et af de konventsmedlemmer, der havde fulgt Danton til Belgien, og flere med dem, som tidligere havde vist sig som ivrige tilhængere af revolutionen, men dog nu mistænktes for at have svigtet deres forrige grundsætninger.

Herault de Séchelles, en af de berømteste medlemmer af Konventet, og en af Dantons mest trofaste tilhængere, var netop nogle dage i forvejen blevet fængslet. Dette vakte i høj grad Dantons forbitrelse, og han svor, at han ikke længere ville udsætte den kamp, som nu var blevet nødvendig, og at han enten ville ofre sit liv eller fælde den tyran, som underkendte Konventet og stræbte efter enemagten i Frankrig.

Det var af den grund, at han havde sammenkaldt en del af sine nærmeste venner. Han erklærede, at han selv ville indfinde sig i Konventet, som han i lang tid ikke havde besøgt, og at han fra talerstolen af ville angribe forræderen. "Den, der har fyldt fængslerne med lig af aristokrater," blev han ved, "den der har knust Frankrigs kongetrone, den, der har kastet stridshandsken til alle de mægtigste fyrster i Europa, og har holdt republikken oppe, da den stod på randen af undergang: han tør vel også måle sig med en ussel og jammerlig rænkesmed, som skælver, hver gang en hund gør, eller en hane galer i hans gård, eller hver gang vinden piber i hans kamin."

"Men der er ingen tid at spilde," sagde Lacroix, "for ellers kommer han os i forkøbet og arresterer dig selv, før du tænker over det."

"Arrestere mig!" råbte Danton, "det vogter han sig dog nok for. Jeg tænker, når jeg vender mit ansigt imod ham og viser ham det hvide i øjnene, da vil han gå hjem og lægge sig som sædvanlig, og dagen efter vil han sende mig et brev, hvori han forsikrer mig om, at han inderlig og af hjertet elsket mig."

"Han elsker dig netop således," bemærkede Camille, "som han har elsket Marat, som han vel, da det ikke kan undgås, indrømmer en helgenplads efter hans død, men som han ønskede at myrde, mens han levede."

"Tal ikke om Marat!" råbte Danton, "jeg væmmes derved, når jeg blot tænker på denne halvgale dværg, denne forrykte vanskabning, som de nu har gjort til en afgud. – Ja, ved Frankrigs spildte hjerteblod, når jeg ser af hvilke uslinger menneskene lader sig regere, så skammer jeg mig næsten over, at jeg engang havde lyst til selv at beherske dem."

"Du burde ikke være trådt ud af Velfærdskomiteen," sagde Lacroix. "Det var en stor fejl, derved lod du magten glide dig ud af hænderne."

"Jeg er den mand, der kan lede tusinde på farens dag," svarede Danton, "men dette søvnige, dumme, kedsommelige forretningsliv i deres komiteer og kontorer duer jeg ikke til. – Men jeg vil anklage ham i Konventet, siger jeg. De skal igen høre en mands røst, og jeg skal vise dem, hvad det er for en dukke og for en stråmand, under hvis hånd de skælver. Halvdelen af Konventet er på min side, de hader tyrannen, og de trænger kun til en anfører. Og hvis han eller St. Just eller

nogen af de andre blot knyer imod mig, da skal de ikke komme levende bort af salen." Med disse ord drog han en sleben daggert frem, som han lod blinke for de andres øjne. "Og hvis de rejser almuen imod mig," blev han ved, "desto bedre! Det er den, jeg bedst forstår at tale til, og det er ikke den første gang, at den hører og følger min røst."

"Ja, når du blot viser dig som den, du er," sagde Camille, "så har det ingen nød."

"Nu, ved min hvasse dolk, jeg frygter ikke for døden, tvært imod! Jeg har nydt mere end nok af livets glæder til at være ked af dem. Og hvis jeg troede – hvad jeg rigtig nok aldrig kommer til at tro – at jeg fra denne verden gik ind i en anden, hvor dristigere eventyr og større farer ventede mig, da skulle døden være mig mere kærkommen end selv den dejligste jomfrus favntag. – Men desværre, det er der ikke tale om. – Og dog er jeg ked af det, jeg er ked af dette ensformige gangværk, der vender tilbage hvert forår, ligesom gøgen, der synger i et ur, når timen er til ende, af denne jord og disse stjerner, der, lig søvnige postkarle, bestandig kører den samme vej, og især af denne feje, skælvende, nederdrægtige slægt, der lader sig træde under fode af enhver stymper. Derfor er det mig i grunden det samme, enten jeg lever eller jeg dør."

"Fald nu blot ikke tilbage til dine gamle griller!" sagde Camille, "lad dine fjender dø, men du skal leve for at frelse Frankrig."

"Så bliver mine fjender måske lykkeligere end jeg," svarede Danton.

"Men hvor i al verden er Legendre henne i denne nat?" spurgte Lacroix.

"Han har måske et anfald af kujonfeber," bemærkede Camille.

"Stille! Han er lige så modig som du," råbte Danton, "jeg har selv sendt ham rundt for at stemme vore tilhængere. Det kan gerne bryde løs i overmorgen, om det så skal være, alt er så godt som aftalt."

"Langt hellere i morgen," råbte Lacroix.

"For mig gerne," svarede Danton.

Nu blev der truffet aftale og lagt planer med hensyn til næste dag, rollerne blev fordelt, og både Camille og Lacroix og flere af de andre lovede i den tidlige morgenstund at forberede alt, hvad der endnu stod tilbage.

"Det er godt," sagde Danton, "lad os nu ikke tænke på det mere i de første timer. Mine bedste indfald kommer ligesom lynglimt, når øjeblikket er der. Udførelsen er hos mig dristigere end forsættet. Så lad os da nu have en lystig aften til sidst, hvem ved, hvad der i morgen kan ske."

På Dantons vink blev der bragt et par borde ind, som var fyldt med kostbare retter og med de fineste vine. Og skønt de andre endnu syntes tankefulde og kun lidt stemte til munterhed, så var dog Danton og Camille lige så vel til mode som ellers, især syntes den sidste aldeles at have glemt, at der hang et sværd i et hår over hans hoved.

Camille udbragte to skåler, den ene på Robespierres undergang, den anden til hæder for Danton, Frankrigs tilkommende hersker. Næppe var den sidste skål drukket, før man hørte larm og klang af våben udenfor. Straks efter åbnedes døren, og en skare gendarmer styrtede ind, der efter den højeste komités ordre, som det hed, fængslede det hele selskab.

Camille og de øvrige blev blege som døden, da de så gendarmerne, Danton derimod fo'r op som en rasende, og kastede med kæmpekraft flere af sine modstandere til jorden, men det hjalp ham ikke, og til sidst lod dog også han hænderne synke, og det syntes, som han ikke engang længere havde lyst til at forsvare sig.

"Altså for sent," sagde han ved sig selv. – "En uge, ja måske blot en dag tidligere, og han havde ligget knust for mine fødder. – Men jeg vågnede for sent, og havde jeg nu kraft, som en af de hundredarmede giganter, det hjælper ikke, for jeg kom dog for sent. Men kan det ikke være andet." Med disse ord henvendte han sig til de øvrige: "Nu vel, mine venner, så lad os møde vor skæbne, som det anstår mænd. Hvad mig angår, så er jeg beredt, jeg har pisket livets heste så stærkt, så de i få øjeblikke gennemløb tilværelsens lange bane. Og dog, om jeg så var firsindstyve år gammel, ville jeg have haft kraft nok til at knuse en sådan modstander, men nødvendighedens magter har besluttet det anderledes."

"Og vort stakkels Frankrig," råbte Camille, "hvilken blodig fremtid har det ikke nu at vente."

"Så længe det lader sig mishandle af Robespierre, fortjener det ingen bedre," svarede Danton. Efter disse ord lod han sig uden modstand føre bort.

Tidligt den næste morgen styrtede en af Charles' kolleger ind i kontoret, hvori han og Marsan befandt sig. "Har De hørt det?" råbte han, "Danton og Camille og flere med dem er fængslet i nat efter vor komites ordre."

"Det er umuligt," sagde Charles, "det er et falsk rygte."

"Det er ganske sikkert, det blev holdt hemmeligt i de første timer, men nu taler hele byen om det. De sidder fængslet på slottet Luxembourg."

"Men hvordan gik det til?" spurgte Marsan.

"Vor komite havde sine spejdere imellem dem," svarede kontorembedsmanden, "ja, selv imellem Dantons egne tjenere havde vi spejdere." Derefter fortalte han, hvordan det hele var foregået.

Imidlertid rejste Charles sig, tog sin hat og ilede ned på gaden. Overalt hørte han kontorembedsmandens ord bekræftet. På gader og torve stimlede folk sammen, og man talte næsten ikke om andet end om Dantons fængsling. Charles ilede nu selv ud til Luxembourg, men det lykkedes ham ikke at få fangerne at se, for strengheden var dengang bestandig i tiltagende, og efter højere ordre blev ingen fremmede mere indladt i fængslerne.

Dantons fald vakte en stor forfærdelse over hele Frankrig. Nu var revolutionens mægtigste kæmpe sunket, og ingen kunne længere tro sig sikker. Der opstod en uhyre angst i alles hjerter. Dantons venner især syntes ligesom lammede, og selv de kækkeste mænd blev dengang slået med en sådan panisk rædsel, at de opgav enhver modstand, og ved dyb underdanighed søgte de at bringe den nuværende magthaver til at glemme den stilling, de tidligere havde indtaget.

Den eneste, der endnu i Konventet vovede at tale et ord til Dantons forsvar, var Legendre, men han blev straks med den største bitterhed vist tilbage af Robespierre selv, og det var kun med nød og næppe, han undgik at følge sine venner i døden.

De sidste optrin af de fængsledes liv og Dantons modige forsvar, hvorved han endnu på gravens rand bragte sine fjender til at skælve og nær havde vristet dem sejren af hænderne, alt dette er kendt nok i de tiders historie, men da en nærmere fremstilling deraf ville føre os for langt bort fra denne fortælling, skal vi ikke opholde os derved.

Charles havde længe med forfærdelse set de rædsler, som dagligt blev gentaget, men det sidste slag var nær ved at tilintetgøre ham, for han havde sikkert håbet, at Danton skulle standse de blodige ugerninger. Da han kom hjem, måtte han sende bud og melde sig syg på kontoret, og han følte i sit indre en brændende feber, hvori billeder af mord og død gøglede ham forbi, der i begyndelsen hverken lod ham ro nat eller dag.

Denne febertilstand varede omtrent halvanden uge, i hvilken tid Marsan næsten hver morgen indfandt sig og spurgte til hans befindende.

Danton og Camille var allerede henrettet, dengang Charles rejste sig fra sit sygeleje. Kort efter modtog han en lille seddel, som en fængselsvogter fra Luxembourg bragte ham, der havde været en hemmelig tilhænger af Danton.

Den var skrevet med blyant, og dens indhold var følgende:

> Farvel Charles! Jeg har haft dig kær, og jeg ved, du havde også godhed for mig. Men vær ikke bedrøvet! Jeg går rolig i døden, for jeg har gjort nok, for at mit navn aldrig skal glemmes. Men hvem kunne forudse det! Den heltemodige Danton dør, og den feje Robespierre hersker over Frankrig. – Se mine skrifter igennem, Charles, før der kommer en ny udgave deraf, der må ingen trykfejl findes i dem.

– I aften i Luxembourg – i morgen i Conciergeriet – og derefter – hvor? – O min hustru! Heller ikke dig skal jeg mere se. – Jeg ville ønske, Charles, at jeg havde den samme tro som du.

Luxembourg, 11 Germinal

Camille.

37

Den grusomhed og uretfærdighed, som Charles i den første tid havde været vidne til, vakte et glødende had hos ham til Velfærdskomiteen og især til den hjerteløse, fanatiske Robespierre, der havde fremskyndet hans onkels død, der havde myrdet Danton og Camille, og fra hvem fornemmelig, som han mente, alle de rædsler udgik, under hvilke Frankrig daglig sukkede.

Han satte sig da for med endnu større iver og dristighed end før at arbejde på de ulykkeliges frelse, som Robespierre og Velfærdskomiteen forfulgte.

"Alt, hvad jeg elskede, har jeg tabt," sagde han til sig selv, "jeg har ingen familie, ingen hustru, intet barn, der skal græde over mig, intet uden mig selv og dette ensomme liv. Det vil jeg vove, ja vove tusinde gange, når det skal være."

Charles tænkte nu nøje over sin stilling og byggede på den en plan, som han satte sig for ufravigelig at følge.

Allerede tidligere havde han bedt sin chef om, at han måtte blive den, der ordnede klagerne og forfattede registrene over de personer, som skulle sendes til Revolutionsdomstolen. Dette havde også Marsan halvt lovet ham, dog var det endnu ikke sket.

Da Marsan næste gang besøgte ham, gentog han med stor iver denne sin begæring og erklærede ligefrem, at dette var den eneste betingelse, under hvilken han igen ville vende tilbage til kontoret.

"De må ikke blive borte," sagde Marsan, "det ville vække mistanke mod os alle."

Da Charles efter tre ugers forløb igen meldte sig til tjeneste, blev det ham betydet, at han skulle tiltræde den bestilling, han havde forlangt. "Jeg har fjernet Deres forgænger under påskud af, at han skrev en utydelig hånd," sagde Marsan, da han og Charles var alene, "han har fået en anden forretning, som han selv er mere tilfreds med, men vær nu ikke alt for dristig!"

I denne tid arbejdede guillotinen med bestandig tiltagende virksomhed, og henrettelserne voksede i antal dag efter dag. Når Charles gik igennem Rue St. Honoré, mødte han undertiden de rædselsfulde vogne, som man kaldte ligvognene eller de rullende ligkister, og som førte de dødsdømte til Revolutionspladsen. Engang – det var endnu før han igen havde tiltrådt sin ny tjeneste – så han to og tredive medlemmer af parlamentet i Toulouse, der vandrede til guillotinen med den samme ro og værdighed, som om de havde gået i procession til deres forsamlingssal. Kort efter mødte han fjorten unge, dejlige, hvidklædte piger, der ligeledes gik til guillotinen. Deres eneste forbrydelse var, at de havde danset på et bal, som preusserne gav, efter at Verdun var indtaget. Man sagde dengang i Paris, at nu havde fængslerne tabt deres skønneste blomster.

De rigeste adelsmænd og de fattigste håndværkere, sejrrige generaler og ukendte mænd af almuen, royalister og republikanere, folkerepræsentanter og gejstlige, udlevede

oldinge og de dejligste kvinder, mænd af enhver alder og selv halvvoksne børn, alle gik de den samme vej, til det samme mål.

Man begriber næppe i vor tid, hvordan alt dette kunne ske, det synes, som det var vanvid, der dikterede disse dødsdomme, en dæmonisk svimmelhed havde grebet magthaverne, og den nøgne virkelighed, hvad man hver dag kunne se på gader og torve, syntes langt at overgå alt, hvad den vildeste og blodigste fantasi kunne udtænke.

Under disse forhold var det, at Charles begyndte på udførelsen af sin plan.

For at forstå, hvorpå han byggede sit håb, må vi sætte os ind i de betingelser, hvorunder han virkede.

Hver morgen kom der lister, hvori Velfærdskomiteen, ifølge de til den indsendte fortegnelser, angav hvilke sager først, og om muligt i løbet af dagen, skulle ekspederes og bortsendes.

Disse sager måtte nu Charles opsøge. Dette tog dog ikke så megen tid, eftersom alle dokumenter i forvejen var registrerede, betegnede med numre og ordnede i porteføljer. Omtrent klokken to hver dag kom der en afsending eller en såkaldt kommissær fra Folkekommissionen for at afhente dem. Sådan modtog denne kommission daglig af Charles' hånd de vigtigste papirer, hvorefter mangfoldiges død eller frelse skulle bestemmes, og desuagtet faldt det den aldrig ind at udstede noget modtagelsesbevis derfor.

Grunden hertil er let at begribe. Folkekommissionen bestod nemlig af almuesmænd, som var uden indsigt, uden rutine i embedsforretninger, og deres skødesløshed, deres kortsynethed, deres uduelighed og udygtighed overgik al

beskrivelse. Herpå var det især, at Charles grundede sin dristige plan.

Om eftermiddagen blev nu akterne undersøgt af kommissionen, det vil sige, man kastede et flygtigt blik deri, som oftest kun for at finde vedkommendes navne. Derefter blev der skrevet et bogstav med rødt blæk på randen af hver klage, hvilket skulle tjene til vejledning for de edsvorne og den offentlige anklager. Dette bogstav var som oftest et G, som skulle sige, at den anklagede var værdig til guillotinen, undertiden et D, som betydede deportation, sjældent et R, som betegnede befrielse (*relàche, rémission*). Dette sidste bogstav blev kun sat som en usædvanlig undtagelse for at bilde folket ind, at man gik retfærdigt til værks og ønskede at skelne mellem uskyld og skyld.

Derefter blev akterne med tilhørende lister, hvorpå de anklagedes navne stod, sendt til Revolutionsdomstolen. Ifølge disse meddelelser lod nu den offentlige anklager bringe de tiltalte til Conciergeriet, som lå lige ved Justitspaladset, hvor Revolutionsdomstolen holdt sine møder. Næste morgen blev de da som oftest kaldt for retten, og kort derpå førtes de dødsdømte til guillotinen.

Efter loven af to og tyvende Prairial (10. juni), hvori forholdsreglerne mod de anklagede skærpedes, og hvori man så godt som berøvede dem ethvert forsvar, blev bogstavet R aldrig mere sat på nogen klage.

Straks den anden dag, efter at Charles havde begyndt på sit arbejde, borttog han seks procesakter og lukkede dem inde i et skab i væggen, hvortil hans chef havde givet ham nøglen.

Marsan, der var til stede, blev roligt ved med sit arbejde og lod, som han intet mærkede.

I samme værelse som Charles arbejdede der i den tid endnu to andre kontorembedsmænd, om hvilke Marsan engang i forbigående sagde til ham: "Dem behøver vi ikke at frygte for." Dog iagttog Charles den forsigtighed først at gemme dokumenterne, da de var gået ind i et sideværelse.

Det var på de lister, som dagligt blev indsendt af Velfærdskomiteen, at Charles fornemmelig søgte dem, han ville frelse, for disse stod jo på dødens tærskel og trængte først til hjælp og hvis det kunne lykkes ham foreløbig at redde nogle af dem, så håbede han, at Velfærdskomiteen, som havde så meget andet at varetage, ikke ville spørge videre efter dem, men forudsætte, at de var henrettet, mens Folkekommissionen, der aldrig fik de henlagte akter at se, intet vidste om, hvad der var foregået. Sådan kunne måske de ulykkelige friste deres liv i fængslerne, indtil bedre tider kom.

Med bankende hjerte ventede nu Charles på kommissærens ankomst. Noget efter klokken to indfandt han sig også.

Charles forbavsedes meget ved at se ham, for det var ingen anden end vor gamle bekendt Olivier, som han for nogle år siden traf sammen med i kaffehuset ved Pont-Neuf, og som han også havde set et glimt af ved sin sidste ankomst til Paris, dengang det store tog til fornuftgudindens ære drog forbi.

At Olivier var blevet Folkekommissionens sendebud, kan ikke vække så megen forundring, når man ved, hvilken slags mennesker denne kommission bestod af. "Et lille, pukkelrygget uhyre, en væversvend af profession, var præsident," siger en kendt journalist [Note 5)], "og hans sekretær var en gartnerdreng. –

Man kan ikke tænke sig værre afskum og nederdrægtigere skurke end disse skabninger," føjer han til. "Det var disse bødler, der ofrede ikke blot adelige og rige med deres hustruer og børn, endog de umyndige, men overhovedet enhver velhavende borger, enten han så var patriot eller ikke, lærde, notarier, købmænd, kort sagt enhver, som de formodede var ugunstig stemt mod det system, de fulgte."

At Charles ikke før havde set Olivier i disse kontorer, var heller ikke så forunderligt, for hans formand arbejdede i et andet værelse, hvorhen han dengang kun sjældent kom. Desuden sendte Olivier også undertiden en anden i sit sted, hvilket netop havde været tilfældet den foregående dag.

"Er det dig, jeg nu skal have at gøre med," sagde Olivier til Charles, som han, da han kun havde set ham flygtigt og for lang tid siden, aldeles ikke genkendte, "nå, mig kommer det ud på et, hvor er papirerne?"

"Her," sagde Charles og rakte ham de dokumenter, han efter ordre den dag skulle udlevere, med undtagelse naturligvis af de seks sager, han havde skjult.

Olivier modtog det hele uden at tælle det, han kastede heller intet blik på det register, Charles havde forfattet, og dertil havde han sine gode grunde, for, som Charles siden mærkede, måtte han stave sig frem, når han skulle læse, og det var ham aldeles umuligt i hast at løbe en skriftlig fortegnelse igennem.

"Er det alt?" spurgte Olivier, da han havde modtaget papirerne.

"Ja," svarede Charles.

"Det er skade, jeg havde nok kunnet bære en del endnu, og Tinville siger, at der er god plads på vognene. Sådanne

aristokrater behøver da heller ikke at sidde så rummeligt, som dengang de agede i deres forgyldte karosser og lod folket sulte, de kan godt sidde noget indeklemte, og om den ene skulle tage den anden på skødet, det skadede da heller ikke stort."

"Jeg har ingen ret til at give Dem flere klager, end komiteen bar bestemt."

"Ja, sådan snakkede også den anden Gripominus, som var din formand, men med al respekt for dem, som nu regerer, det gik dog raskere og lystigere til i gamle dage, dengang vi selv hængte de aristokratiske kæltringer på lygtepælen."

"Den magt, De har over menneskers liv og død, er dog snarere blevet udvidet end indskrænket," svarede Charles.

"Ja såmænd i visse måder, men hvorfor siger du ikke du til mig? At sige De er en nederdrægtig aristokratisk uvane."

"Jeg siger kun du til mine venner, cg næppe engang til dem," svarede Charles.

"Ej, ej, er du af den slags folk? Så er du nok en royalist, skal man se, en kontrarevolutionær?"

"Vi står her under Robespierres særlige beskyttelse," sagde Charles, "og han plejer just ikke at skænke sin gunst til det slags folk, De omtaler."

"Det forstår sig, al respekt for dem, som Robespierre beskytter," svarede Olivier, "Tinville må da finde sig i det. Man kan ikke altid få så meget jern under ambolten på en dag, som man har lyst til."

Dermed gik han.

Da Charles så ham gå, var det ligesom en tung byrde blev taget fra ham; han havde dog, i det mindste for en tid, holdt døden borte fra seks mennesker. Imidlertid var han endnu

langt fra sikker, for der kunne jo komme efterspørgsel enten fra Velfærdskomiteen eller fra andre kanter. – Men der kom ingen; dette første forsøg tjente derfor til i høj grad at forøge hans dristighed.

I løbet af otte dage lagde han ikke mindre end tresindstyve procesakter til side. Han havde ønsket at borttage langt flere, men han vovede det endnu ikke, for da Tinville bestandig ventede en stor mængde klager, så kunne sligt give anledning til nøjere undersøgelser. I de første dage turde han heller ikke frelse nogen, der havde et kendt navn. Men da han siden efter så den skødesløshed, hvormed Velfærdskomiteen omgikkes med sine papirer, og samtidig bestandig fik flere beviser på den grænseløse uorden og udygtighed i Folkekommissionen, der næsten aldeles ikke vidste besked hverken om de akter, den modtog, eller om dem, den afgav, så blev han rigtig nok både i denne og andre henseender meget dristigere.

Hans største sorg var, at han mangen gang måtte overlade det til tilfældet at bestemme, hvem han skulle redde, han kendte jo ikke de anklagede, han blev på en måde dommer over mangfoldiges liv og måtte finde sig i, at de fleste opofredes, mens han blot kunne frelse et mindre antal. Dette kostede ham mange tårer og mangen dyb sorg. Han lå ofte vågen på sit leje med angst og uendelig smerte, for det forekom ham, når han befandt sig i denne stemning, som om han havde ofret de ulykkelige til døden, som han, tvunget af nødvendigheden, undlod at frelse. Han fastsatte da som regel at redde nogle af enhver stand, men især familiefædre, unge jomfruer og børn, for selv disse blev anklagede, om ikke af anden grund, så fordi de, som det hed, havde drukket en uren mælk. Snart opgav han

også, som allerede ovenfor er bemærket, sin tidligere forsigtighed og reddede fortrinsvis dem, der udmærkede sig ved talent og ved et stort navn, ligeledes dem, der var fængslede på grund af en blot mistanke, uden at der fandtes noget bevis for, at denne mistanke var bygget på andet end på en løs formodning.

38

Dog indså Charles snart, at en sådan mængde papirer vanskelig kunne blive liggende i det omtalte skab, hvor der heller ikke, da det var temmelig lille, ret længe ville blive plads hertil.

Han tænkte da først på at bære dem hjem og brænde dem. Imidlertid var de fleste procesakter skrevet på lange folioark og havde tit et betydeligt omfang, det var ham derfor ikke muligt at skjule dem i sine lommer eller på sit bryst, uden at en del af dem sås. Men nu stod der skildvagter både i og udenfor slottet, som ved den mindste mistanke anholdt enhver, og som han nødvendigvis måtte forbi. Dette var en meget mislig sag, der rimeligvis måtte føre til opdagelsen af det hele.

At brænde de store og vidtløftige akter på kontoret selv, var heller ikke rådeligt, for om han også kunne finde nogle øjeblikke, hvori ingen uden han var til stede, så ville ilden og den flyvende aske ganske vist vække opsigt, eftersom det var midt i den hede sommer, hvori ingen havde ild i kaminen. Selv om natten lod en sådan plan sig vanskeligt udføre, han skulle da tænde lys, som ville ses udenfor. Det stærke flammeskær fra kaminen ville rimeligvis også ses, dette kunne i denne mistankens tid let lede til efterforskninger, som han helst ville undgå. Ikke at tale om, at den opdyngede papiraske i kaminen nødvendig måtte vække tjenernes opmærksomhed.

Senere faldt det ham ind, at han, hvis han rev akterne i stykker, dog måske kunne bære dem hjem, uden at nogen mærkede det. Imidlertid måtte han da brænde dem hjemme i

sin kamin, som han hidtil næsten aldrig havde brugt, men da han nu undersøgte denne nøjere, fandt han den så skrøbelig og dertil så forstoppet, så han troede det sikrest, også at opgive denne plan. Endelig tænkte han på at kaste de sønderrevne dokumenter i Seinefloden, men også det havde sine vanskeligheder, for hvis nogle stykker deraf blev fisket op, og hvis deres indhold endnu var læseligt, så kunne dette lede til klager og angivelser, som ville have de farligste følger.

Efter lang overvejelse mente han til sidst at se en udvej, der, hvor forunderlig den kan synes, dog førte ham til det mål, han ville nå.

I det værelse, hvori han arbejdede, stod en temmelig stor spand vand, som var bragt ind for at afkøle vin deri, for de her arbejdende embedsmænd spiste undertiden, når de ikke ville afbryde deres forretninger, frokost på kontoret selv.

Det var en overordentlig hed sommer. Medlemmerne af Velfærdskomiteen plejede derfor at samles om natten klokken et. På denne tid var indgangen til Tuilerierne åben, dog stod der vagt udenfor komiteens forsamlingssal, og ligeledes ved den store hovedtrappe, som førte op til anden etage.

Noget efter et, når han formodede, at komiteen allerede var fordybet i arbejde, begav han sig hen til sit kontor. Dette vakte ingen mistanke, for det var ikke sjældent, at en eller anden embedsmand i denne sommer arbejdede om natten. Han behøvede nu blot at vise skildvagten sit indgangskort, da lagde denne ham ingen vanskelighed i vejen. Nøglen til kontoret hang bestandig på et bestemt sted, som han kendte. Sådan skaffede han sig let adgang til det værelse, hvori dokumenterne lå.

Nøglen til det omtalte vægskab derimod bar han bestandig hos sig. Han burde vel egentlig hver aften, når han gik, levere den til chefen, men dette gjorde han aldrig, og chefen fordrede den heller aldrig af ham.

Lys tændte han ikke, for det anså han for sikrest, derimod var han så nøje bekendt med alle lokaliteter, at han selv i den dunkleste nat ikke let kunne tage fejl.

Han tog nu i mørke de skjulte dokumenter frem af skabet og kastede dem i vandkarret, og først når papirerne var stærkt gennemblødte, tog han dem op igen, formede dem til kugler og fyldte dermed sine lommer. Men han gik ikke bort, før morgendæmringen kom, for da først kunne han forvisse sig om, at der ikke var blevet det mindste stykke papir, som kunne røbe ham, tilbage i vandet.

Derefter ilede han hen til et badehus, der lå syd for slottet Louvre, noget nedenfor Pont-Neuf, på det sted, hvor Pont des Arts siden blev bygget. Her tog han et kammer, hvis vindue vendte ud mod Seinen, så det ikke kunne ses fra den nærliggende flodbred. Derefter gennemblødte han endnu engang papirskuglerne i badekarret, formede dem i mindre kugler og kastede dem endelig ud af vinduet i bølgerne, hvor de nu, efter to gange at være opblødte i vand, og efter at skriften således var blevet aldeles ulæselig, faldt uden mindste lyd og straks bortførtes af strømmen.

Han besøgte dog ikke kontoret hver nat, for det kunne, som han frygtede, til sidst vække opsigt, men han gik kun derhen to til tre gange om ugen, hvilket var tilstrækkeligt til lidt efter lidt at bringe alle de papirer bort, som han dagligt gemte i skabet.

Han kunne ikke nægte sig selv muligheden af, at han til sidst ville falde som et offer for denne undermineren af magthavernes planer, men netop dette forstærkede hans begærlighed efter i hast at udrette så meget, som tiden tillod. Og ligesom blodtørst og myrdelyst, ved idelig at tilfredsstilles, bestandig vokser – hvorpå denne revolution giver så mange sørgelige eksempler – så voksede hos ham den modsatte lyst. Ja, begærligheden efter at hjælpe, redde, udrive de ulykkelige af dødens svælg, blev snart til en uhyre lidenskab i hans sjæl, der hverken lod ham ro nat eller dag.

Han arbejdede med en overordentlig iver. Fra den tidlige morgen til sent på aftenen var han beskæftiget på kontoret med at gennemgå de mangfoldige procesakter og med at gøre udvalg af dem. Han læste nu ligeledes de ældre klager og lagde foreløbig nogle af dem til side, men hermed måtte han være meget forsigtig, eftersom det jo dog var muligt, at Robespierre ville forlange en eller anden proces hjem til eftersyn. Til alt held skete dette kun meget sjældent i Robespierres sidste tid, men dengang var det netop, at Charles med størst iver og driftighed arbejdede for sine hemmelige planer.

I øvrigt levede han i en bestandig spænding, så han sjældent fik nogen rolig søvn, selv i de nætter, hvori han ikke besøgte kontoret. Han blundede kun af og til nogle timer på en sofa. Ingen skulle have troet, at selv den stærkeste mand i flere måneder kunne holde et sådant liv ud, og dog var Charles ikke stærk, han var fint bygget og så snarere svag ud, men den mægtige tanke, hvoraf han blev båret, vækkede kræfter i hans sjæl, som han tidligere ikke anede, at han besad.

Under sådanne omvæltninger udvikles jo også de store modsætninger i menneskets væsen stærkere end under de sædvanlige forhold. Det er, som om alt det, der lå på bunden af sjælen, skjult og ukendt selv for dem, der gemmer denne hemmelighed i deres indre, nu kommer åbenbart frem og præger sig energisk i dristige handlinger. Og ligesom der vokser uhyrer op i en sådan revolution, så udvikles der også under dens påvirkning heltenaturer og martyrer efter en storartet målestok. I begge retninger vokser karaktererne langt ud over den højde, som de i sædvanlige og fredelige tider næsten aldrig overskrider.

"De arbejder for meget," sagde Marsan engang til Charles, "De holder det ikke ud i længden, Deres udseende bliver hver dag blegere."

"Det må gå, som det kan," svarede Charles, "jeg bryder mig ikke om at more mig, ikke om at spise, ikke om at sove, ikke om spil eller om anden tidsfordriv. Jeg har kun en tanke, der er kun et, der ligger mig på hjerte, alt andet er mig ligegyldigt."

Det var ganske rigtigt, hvad Marsan tidligere havde meddelt ham, at der fandtes adskillige retskafne mænd i disse kontorer, som hadede de grusomheder, der dagligt foregik. På disse virkede Charles med sin højere viljekraft ligefrem styrkende, så de ønskede at stå ham bi i hans planer, om hvilke Marsan havde givet dem et hemmeligt vink, i det mindste lagde de ham intet i vejen. Kun ved en sådan stiltiende overenskomst imellem flere, var det ham muligt, uden at blive røbet, at drive sit arbejde sådan i det store, som han drev det.

Den nøjagtige besked, Charles vidste om alle procesakter og dokumenter, skaffede ham også en slags anseelse udenfor

Marsans kontorer. Dette bidrog til at sikre hans stilling, for selv Velfærdskomiteen følte, at man i denne forvirringens tid trængte til dygtige forretningsmænd. Rigtig nok anede den ikke, at en stor del af forvirringen netop udgik fra Charles selv.

Endog kommissæren Olivier havde fattet en slags agtelse for ham, som dog fornemmelig grundede sig på den færdighed, hvormed han læste skrift. Dog sagde han af og til, at dette egentlig stred imod ligheden, for alle burde jo være lige dygtige, den ene burde derfor ikke kunne læse bedre end den anden.

Men hvad der var farligere: undertiden klagede han også over, at der kom alt for få sager til kommissionen. "Tinville påstår bestandig, at vognene kan rumme flere," føjede han til.

"Jeg må gentage, hvad jeg tidligere har sagt," svarede Charles engang, da Olivier blev meget påtrængende, "jeg tør ikke give Dem flere akter end dem, Velfærdskomiteen befaler mig at udlevere. Jeg mener også, De må have sager nok, flere end De kan ekspedere."

"Ja men ser du, det er ikke så let at hitte rede i alt det kram. Der ligger meget hos os, som vi hverken ved ud eller ind med, og så er det godt, når man har noget nyt at sætte i stedet."

"Ja, jeg har nok mærket, at der er stor uorden i Deres papirer," sagde Charles.

"Ja det er vist, sådan er det hos os, sådan er det i Sikkerhedskomiteen, og sådan er det overalt. Man skulle tro, der var nogle aristokratiske kæltringer med i spillet, som kastede alle papirerne mellem hinanden. – Men hvad nu vor kommission angår, så tænker jeg, den kan sige sig fri for sligt, for vi er alle gode patrioter; vi ville guillotinere Vorherre selv, hvis han kom imellem os og bildte sig ind at være noget aparte

fremfor os andre. Og der er også dem, som siger, at Vorherre – hvis han ellers var til – ville være den værste aristokrat af dem alle sammen. Forresten kan du dog gerne give mig nogle af de klager med, der ikke stå på listen. En dag før eller en dag senere, det kommer det ikke an på. Guillotinen er dem alle vis."

"Jeg har ingen ret til det, siger jeg Dem. Jeg kan dog ikke selv efter eget godtbefindende og på egen hånd bestemme, hvem der skal dø."

"Det kan du meget godt, der er så mange, som giver sig af med det i denne tid. Velfærdskomiteen kan dog heller ikke gøre alt alene, giv mig derfor den bunke papirer, som ligger der henne på bordet, den kan jeg nok bære endnu, og dermed basta."

"Det er klager, som nylig er ankommet, og som endnu ikke er indregistrerede og anmeldte for komiteen, og desuden, som jeg tit nok har sagt Dem, jeg går ikke udenfor de grænser, der er mig foreskrevet."

"Du er et stivsindet hoved. Så lad det da blive ved det, komiteen har befalet dig at levere. Der er heller ikke så lidt, måske vil Tinville denne gang være fornøjet."

Dermed gik han.

Sagen var, at Charles, så vidt andre hensyn tillod, i almindelighed belæssede Olivier med de procesakter, der var størst i omfang. Ja for at man ikke skulle besvære sig over, at klagernes antal var for få, brugte han af og til den fremgangsmåde at udlevere alle de øvrige dokumenter, og kun at holde de ark tilbage, hvorpå fængslerne var optegnede, i hvilke de anklagede befandt sig. For når disse optegnelser manglede, så kunne Tinville ikke vide, hvor han skulle søge

fangerne, og måtte da vel lade være at kalde dem for domstolen, så meget mere, som der ikke var tid til at anstille vidtløftige undersøgelser desangående. Dette middel anvendte dog Charles aldrig i begyndelsen, men først efter den to og tyvende Prairial, da forvirringen i Folkekommissionen, og selv i Velfærdskomiteen, havde nået en overordentlig højde, for den syntes at vokse, ligesom dødsofrenes antal tiltog.

I øvrigt gik hans stræben, som alt er bemærket, bestandig ud på at formindske mængden af de ofre, der daglig forlangtes, således modtog Tinville aldrig i denne tid det fulde antal, som Velfærdskomiteen havde fastsat.

Næsten hver dag fik Charles nye beviser på, hvor udygtig Folkekommissionen var, og på, hvor meget han kunne byde den, uden at den mærkede det. Derfor voksede hans dristighed fra uge til uge, så at han mod enden af denne sin embedsbane vovede at borttage og skjule langt flere procesakter end i begyndelsen.

Om aftenen, når han kom hjem, plejede han uden videre tillæg at nedskrive tallet på de sager, han den dag havde lagt til side, sammen med navnene på vedkommende personer. Og det viste sig, da han, efter to måneders virksomhed, lagde disse tal sammen, at han i denne tid havde tilintetgjort syvhundrede og tre og tresindstyve klager og angivelser, og at han altså, i det mindste foreløbig, havde reddet syvhundrede og tre og tresindstyve mennesker fra døden.

Dette var den lyse side i Charles' daværende liv, men han havde også, som vi snart skal se, øjeblikke, hvori ulykke og miskendelse forfulgte ham, og hvori han gennemgik så bitre

lidelser, at døden vist nok ville være for intet at regne imod disse.

39

En morgen modtog Charles en klage, der ikke var gået den sædvanlige vej, men i lang tid havde ligget i Velfærdskomiteen, hvor den, ifølge den også på dette sted herskende uorden, var blevet glemt, indtil man for nogle dage siden igen blev opmærksom på den, og nu forlangte komiteen, at den straks samme dag skulle afgives til Folkekommissionen.

Denne klage var fundet mellem Marats efterladte papirer og var rettet imod Charles' ungdomselskede Constance Laval.

Han blev ikke blot i højeste grad forfærdet, men også forbavset ved at se denne klage, for efter hvad han tidligere havde hørt, var Constance langt borte fra Frankrig, men i disse papirer syntes alt så nøjagtig angivet, at han ikke kunne tvivle på, hun befandt sig i sine fjenders vold. Hun sad fanget i La Salpêtrière, stod der, et fængsel, som lå ved en udkant af Paris, nærved Jardin des Plantes, og hvori mange såkaldte aristokrater, og især kvinder, blev holdt indespærrede.

Der var på denne dag en mængde papirer at ordne, mangfoldiges liv afhang af de bestemmelser, Charles ville tage, og dog var den angst, hvori klagen mod Constance satte ham, så stor, at den berøvede ham den fatning og åndsnærværelse, som han netop nu så højlig trængte til. Han kunne høre sit eget hjerte slå. Ikke des mindre måtte han i hast samle mangfoldige papirer, som var spredt i forskellige porteføljer. Han burde vist nok straks have lagt klagen mod Constance til side, men han opsatte det, for han ville gerne først kaste et nøjere blik deri.

Hun havde emigreret, stod der, og hun havde levet i forbindelse med republikkens fjender. Blot en af disse handlinger, ja den mindste mistanke om dem, var nok til at bringe død og fordærvelse over den, som mistanken traf.

Dog fulgte der også et vidtløftigt forsvar med, som en af de dueligste advokater i Paris havde skrevet. Dette forsvar omfattede samtidig marquis Lavals sag, men for så vidt det angik Constance, støttede det sig fornemmelig på, at denne havde emigreret i tidlige og umyndige år, hvori hun ikke selv vidste, hvad hun gjorde. Ligeledes blev det bevist, at hverken hun eller marquien havde indladt sig i nogen sammensværgelse mod republikken.

I randen af dette forsvarsindlæg stod der skrevet, rimeligvis af Marat selv: "Forræderen Laval blev henrettet den tredje juli i republikkens første år."

I den spænding, hvori Charles befandt sig, havde han ikke agtet nok på tidens gang, og før han tænkte derpå, hørte han Oliviers tunge trin langt borte, for ulykken ville, at han denne dag næsten kom et helt kvarter tidligere end ellers.

Charles tog da i hast alle de dokumenter, han havde lagt til side og samtidig, som han mente, alle dem, der angik Constance, og lukkede dem ind i vægskabet. Han blev også færdig med dette og befandt sig på sin sædvanlige plads allerede et par minutter, før Olivier trådte ind, for denne blev stående temmelig længe på gangen for at se klokkeslættet på et ur, som var opstillet der, hvilket han, der ikke havde synderlig øvelse i denne kunst, brugte nogen tid til.

De akter, som skulle afgives til Folkekommissionen, havde Charles, som sædvanlig lagt i to meget store brevtasker.

Men efter at han havde åbnet disse, og da næsten alle procesakterne deri var udleverede, faldt endnu en del af de papirer, som angik Constances sag ham i hænderne, og han så da, at han i sin forvirring kun havde taget halvdelen bort. Den anden halvdel lå skjult under nogle fremmede dokumenter. Ak! og desværre, det var netop den, der med sikkerhed måtte fælde den anklagede, for det var klagen selv. Forsvarsindlægget derimod, det, der skulle frelse hende, hvis endnu frelse var tænkelig, det alene havde han skaffet bort og gemt.

Han blev iskold og bleg som et lig, da han mærkede dette, men Olivier havde allerede grebet klagen og holdt den i sin stærke hånd, hvoraf det ikke ville være let at udvriste den igen.

"Disse papirer kan ikke udleveres," råbte Charles med heftighed, "for forsvarsindlægget mangler."

Olivier slog en høj latter op. "Forsvaret læser vi aldrig hos os," sagde han, "ville vi høre på, hvad disse kæltringer siger til deres forsvar, så blev der nok aldrig nogen guillotineret. Når vi bare har klagen, så har vi alt, hvad vi behøver, og jeg mener da heller ikke, at der er ret mange, som læser den. Navnet, ser du, det er det vigtigste."

Charles følte sine knæ dirre, og det var, som døden havde lagt sin hånd på hans hjerte. Han måtte sætte sig ned. Alt forvirredes for hans blik, og i et par minutter var hans bevidsthed borte.

Imidlertid havde Olivier ganske roligt taget papirerne og var gået sin vej.

Da mærkede chefen, at Charles ikke befandt sig vel, han stod op og gik hen til ham. "De er nok syg," sagde han, "skal jeg lade en af vore kontorister følge Dem hjem?"

Charles stirrede i begyndelsen på ham uden at svare og uden at kende ham. "Er han gået?" råbte han endelig og sprang op med heftighed, "han må ikke gå, han må i det mindste have forsvarsakten med."

"Er det kommissæren, De mener? Ham får De vanskeligt ved at få fat på i dag, han er alt længe borte, men hvad er der hændt Dem?"

"Det var min elskede," råbte Charles, mens tårerne styrtede strømmevis ned fra hans øjne, "hende, som jeg havde – nej, som jeg har kærest af alt på jorden, hende har jeg nu selv ofret til døden. Jeg ville give mit liv for at frelse hende, men jeg har nu selv berøvet hende det sidste, det eneste forsvar, hun havde tilbage."

"Hvordan? Jeg forstår Dem ikke."

"Ak, De ved det jo, hvad jeg så ofte har gjort for andre, som var mig fremmede, ligegyldige, det ville jeg nu også gøre for hende, men i min forvirring – ja, man skulle tro, jeg havde været afsindig – ved et græsseligt misgreb har jeg fjernet forsvarsindlægget. Men klagen, den, der nødvendigvis må drage døden efter sig – den er nu i de ubarmhjertige dommeres hænder."

Hans chef søgte forgæves at trøste ham.

"Gå ned i Velfærdskomiteen!" råbte Charles, "De har mere indflydelse end jeg, tal, som det anstår Deres stilling, som det sømmer sig for en retskaffen mand, der ved at se døden i øjnene. Sig, at forsvarsskriftet mangler, at De, at jeg ikke ville være medhjælpere i et mord på en uskyldig – gå! For det er et mord, et afskyeligt mord, når man fordømmer nogen uden at høre hans forsvar."

"Men sådan mord foregår jo nu hver dag i snese – ja i hundredvis, det ved De lige så godt som jeg. Imidlertid skal jeg gøre, hvad De forlanger."

Chefen forespurgte sig da om den anklagedes navn og gik virkelig ned og anmeldte, at der var sendt en klage til Folkekommissionen over Constance Laval, hvorimod forsvaret ved en forseelse var blevet forlagt. Men de medlemmer, som var til stede, lo kun af hans fortælling, og da han talte om retfærdighed, svarede Collot, der altid ved sådanne lejligheder var ved hånden: "Retfærdighed er en royalistisk floskel, vi vil ikke være retfærdige mod en aristokrat. Når klagen er afsendt, så er det tilstrækkeligt."

Charles følte sig så svag, at chefen måtte anmode en af de kontorbetjente, på hvis tavshed han kunne stole, om at følge ham hjem.

Hvilken nat Charles tilbragte! Han gik den hele tid op og ned i sit værelse uden at finde et øjebliks hvile. Den næste morgen skrev han til Velfærdskomiteen og fordrede, lige som Marsan havde gjort, at sagen skulle udsættes, men han fik intet svar. Han vidste jo også, at det var for sent, at dommen var fældet, og at hun rimeligvis i løbet af samme dag ville blive ført til guillotinen.

Fra dette øjeblik af var død og liv for Charles en ligegyldig sag. Dog blev han denne gang ikke syg, sådan som efter Dantons og Camilles fængsling. Tvært imod, han fattede den faste beslutning, at hans egen sorg og den uhyre ulykke, der havde ramt ham, dog ikke skulle forstyrre hans virksomhed, for den var jo det eneste, han nu havde at leve for.

To dage derefter sagde en af de andre kontorembedsmænd til Marsan: "I går blev et ungt fruentimmer med et meget interessant og udtryksfuldt ansigt ført til guillotinen, hun vakte stor medlidenhed hos alle. Mademoiselle Laval kaldte de hende."

"For himlens skyld, ti!" hviskede Marsan, "lad ikke la Bussière høre det."

Denne forsigtighed hjalp kun lidt, for Charles havde dog hørt det.

Hvad der endnu forøgede den mørke og bitre stemning, hvori Charles i denne tid befandt sig, var den mening, som opstod om ham hos mange mennesker, der ikke anede, hvortil hans virksomhed sigtede.

Der viste sig allerede dengang adskillige tegn på, at strømmen snart ville vende sig, og at rædselsperioden nærmede sig til sin ende.

Således vovede nu alle købmænd i Rue St. Honoré, hvor igennem vognene daglig kørte til guillotinen, at lukke deres boder, hver gang de ventedes. Og da man siden, efter som jorden på Revolutionspladsen var blevet så klæbrig af blod, at bødlerne ikke længere kunne stå der, flyttede guillotinen til den modsatte ende af byen, ved enden af forstaden St. Antoine, da mærkede man også, at selv de ringere klasser og de fattige folk, som boede her, var mætte af blodsudgydelsen. Den vilde lidenskab, som før bevægede masserne, var forsvundet. Almuen så, at disse idelige mord dog ikke førte til nogen forbedring af deres kår, der snarere blev værre end før, efter som

håndværksfolkene mistede en stor mængde kunder, som lidt efter lidt blev fængslede og henrettede. Der indfandt sig derfor nu kun få mennesker som tilskuere ved de blodige skuespil, og de fleste af disse gjorde det alene, forbi de lokkedes derhen ved betaling fra magthaverne.

Sådan var rædselsmændene allerede i flere uger før Robespierres fald opgivet af den offentlige mening. Jorden var udhulet under deres fødder, og de stod mærkede med dødens tegn, allerede før deres ydre herredømme gik til grunde.

Men nu fortalte rygtet, at departementschefen Marsan stod i høj gunst hos Robespierre. Der fandtes også mange, som vidste, at Charles var Marsans ven, og at en stor del af de procesakter, som blev lagt til grund for henrettelserne, gik igennem hans hænder. Da samtidig flere medlemmer af Velfærdskomiteen roste Charles som en duelig arbejder, så faldt det af sig selv, at han blev betragtet som et af deres ivrigste redskaber, og at han måtte dele det had, som mangfoldige nu nærede imod dem.

Det skete ikke så sjældent, når Charles viste sig på gaden, at folk stimlede sammen og betragtede ham med forbitrelse og harme, hvilket også af og til gav sig til kende i ord.

"Ser I," sagde en borger, da Charles engang gik forbi, "han er en af de værste mellem dem, som hver dag sender folk til guillotinen."

"Jeg har kendt ham tidligere," bemærkede en anden, der så ud som en afskediget militærmand, "dengang var han en rask karl og en brav kammerat. At kaste med terninger, det forstod han, og han drak og spillede ligeså lystigt som vi andre, og dog er han nu blevet sådan en blodhund."

En dag mødte han madame Girard fra Montpellier, der efter sin mands død var faldet i en svær sygdom, hvorfor hun endnu ikke vovede at rejse hjem. Madame Girard havde allerede tidligere indsendt en klage over Charles og Marsan, hvori hun påstod, at de havde bagvasket Velfærdskomiteen. Men denne klage var af en underordnet betjent, som modtog den, blevet afleveret til Marsan selv. Sådan kom den da i Charles hænder, der naturligvis straks tilintetgjorde den.

Det var imidlertid blevet en fiks ide hos hende, at han og Marsan ved en falsk beretning til Velfærdskomiteen havde fordærvet hendes mands sag. Næppe fik hun derfor øje på ham, før hun råbte: "Der går det menneske, der er skyld i min mands død. Det er ham, som har myrdet en af de bedste patrioter i Frankrig."

Da flokkedes der straks en mængde mennesker om hende. "Ser du," sagde en kvinde og løftede et barn i vejret, "sådan ser den slags folk ud."

"Han er dog ikke så styg," sagde en anden, "men det er den onde samvittighed, der har gjort ham så bleg."

"Kan I ikke se, at Satan har stemplet ham og sat sin klo i hans ansigt?" råbte en tredje.

Dette var nu vist nok en højst ugrundet beskyldning, for vel så Charles i denne tid meget angrebet ud både af sorg og græmmelse og af den bestandige nattevågen, men dog måtte hans ansigt, når man betragtede det uden fordom og uden at være forblindet af lidenskab, snarere frembringe et fordelagtigt indtryk, som det, hvad allerede tidligere er bemærket, også i almindelighed frembragte.

Sådan kom da det martyrium i sin fulde bitterhed over ham, som han havde anet og forudset, den gang han besluttede at påtage sig denne bestilling. Men hvad der synes let at bære i begejstringens øjeblik, det kan blive uendelig tungt under virkelighedens tryk, når had og miskendelse forfølger os, og når trykket hver dag, hver time, og hvert øjeblik føles.

40

Et par måneder tidligere, noget efter Charles' sygdom, indtraf en begivenhed, som vi dengang, for ikke at afbryde fortællingens gang, lod uomtalt, men som vi dog ikke bør forbigå.

En morgen, før Charles gik på kontoret, fik han et besøg af Pierre Laurent, der så meget nedslået ud, og fortalte ham, at han måtte fortabe det hus, hvori han hidtil havde boet, for det var ham for kostbart. Da Charles udspurgte ham nøjere, erfarede han, at han intet mere ejede af den lille kapital, Mirabeau havde efterladt ham. Den stod nemlig hos en købmand, som tidligere var velhavende, men som nu under den pengekrise, revolutionen medførte, havde tabt sin hele formue. "Danton understøttede mig, så længe han levede," føjede Pierre Laurent til, "men den hjælp har jeg da heller ikke mere, og desuden, der er endnu en anden grund, hvorfor jeg må søge mig et nyt hjem."

Da Charles ville vide besked om denne grund, tilstod Pierre Laurent, at han engang mellem overfor nogle bekendte, der, som det lod, var store beundrere af Mirabeau, havde givet efter for fristelsen og ladet sig forlyde med, at han selv nøje havde kendt denne berømte mand og været en betroet tjener i hans hus. "De andre har da også været tavse som graven," blev Pierre Laurent ved, "men der var en imellem dem, Etienne hedder han, en forulykket parykmagersvend, som siden er blevet limonadesælger, det var en stor slyngel, og dog bildte jeg mig

længe ind, at han var en ærlig karl. Han har nu tit og mange gange lånt penge af mig, men at betale dem igen, det tænkte hr. Etienne aldrig på, og da jeg til sidst ikke havde flere at låne ham, så truede den forræder mig i går med at angive mig som en gammel tjener og tilhænger af Mirabeau. Men det ved De da nok, hvis den klage bliver indleveret, så vil Tinville snart skaffe mig en plads på en af de vogne, som jeg helst holder mig så langt borte fra, som jeg kan."

Charles trøstede ham så godt, han var i stand til, og bad ham indtil videre at dele bolig med sig. Ved Marsans hjælp skaffede han ham kort efter en lille betjening som underopsynsmand i Tuilerierne. Derved fik Pierre Laurent en indtægt, hvoraf han dog nogenlunde kunne nære sig, og hvad der især var ham vigtigt, han blev betragtet som stående under den mægtigste komites beskyttelse og kunne da være temmelig sikker med hensyn til angivelser. For at være end mere sikker i denne sag, kaldte han sig nu blot med sit fornavn Pierre og opgav indtil videre sit tilnavn Laurent.

Da Charles ønskede det, beholdt han en tidlang efter sin ansættelse sit lille værelse ved siden af det, Charles selv beboede, men fra det øjeblik han drog ind i hans bolig, betragtede han sig også som hans tjener. Det var forgæves, at Charles ville hindre det, den gamle mand erklærede, at det ville være ham den største hjertesorg, hvis han afslog hans tjeneste, og at han da straks ville flytte fra ham og søge sig et nyt hjem.

Naturligvis fortalte Charles ham intet om sine hemmelige sysler, for Pierre havde givet alt for mange prøver på, hvor vanskeligt det faldt ham at bevare nogen hemmelighed, til at

Charles i disse sager, hvori den strengeste tavshed var så vigtig, og hvori mangfoldiges liv afhang deraf, turde betro sig til ham.

Men nu kom Pierre en aften ind med en bylt på nakken, hvori alle hans klæder, og hvad han ellers ejede, var indpakket, og erklærede, at han ville forlade huset.

"Hvorledes!" råbte Charles, højlig forbavset, "hvad skal det sige?"

"De må forlade mig," svarede Pierre, "jeg ved, at De har været en brav herre før, og jeg takker Dem også for alt, hvad De har gjort for mig, men der er nu så mange, der er blevet forvildede i denne revolution, så ingen mere kan kende dem igen. Og det er da også et forfærdeligt embede, De har, derom er alle folk enige."

"Mener du da, at jeg har nogen del i de blodgerninger, som daglig foregår?"

"Jeg har længe ikke villet tro det, men al verden siger det, og jeg kan da heller ikke tvivle længere. De er jo en af Robespierres udvalgte og fører hans protokoller, hedder det, og kender hans hemmelige veje, og hvad det vil sige, det ved vi da nok, han skænker da vel ikke sin gunst og fortrolighed til nogen for hans dyds skyld. – Og kort og godt, der går ikke røg af en brand, uden der er ild i den, og hellere vil jeg i Guds og den hellige jomfrus navn tage plads på en af Tinvilles vogne og lægge mit gamle, grå hoved under guillotinen, end jeg længere vil blive her."

"Godt, så gå!" sagde Charles i bitter følelse af al den uretfærdighed, der blev ham vist, "jeg har aldrig begæret Deres

tjeneste, for mig kan De gå, når De lyster."

"Jeg vil også gå," svarede Pierre, "men jeg har endnu en ærlig kammerat, som De vel ikke bryder Dem stort om, og som jeg gerne vil tage med." Derefter fløjtede han, og den sorte puddel, som St. Brie efterlod til Charles' omhu, og som længe havde ligget rolig og halvt slumrende i en krog af værelset, rejste sig og strakte sig og gik derpå med langsomme skridt hen imod ham.

"Hvad!" råbte Charles, "du vil dog vel ikke skille mig ved min hund, den sidste ven, der endnu er mig tro."

"Det kommer vel an på, hvem af os to den vil følge," svarede Pierre, "og desuden, De har jo dog ingen tid til ret at sørge for den." Derefter fløjtede han igen, og pudlen, som var vant til at tage sin føde af den gamles hænder, og hver nat sov i hans lille kammer, logrede med halen og stod beredt til at lyde hans vink.

"Nej," råbte Charles, "den afskyr mig dog endnu ikke, det var den eneste ven, der længtes efter mig, når jeg var borte, og modtog mig med glæde, når jeg vendte hjem. Ham har du ikke ret til at tage fra mig. – Og dog," blev han ved efter et øjebliks betænkning, "tag den kun! For det er sandt, jeg har ikke tanke eller tid til at sørge for den, så tag den da! Dette offer kan jeg vel også bringe sammen med alle de øvrige."

Nu gik Pierre, og pudlen fulgte ham, og Charles hørte hans trin blive svagere og svagere, mens han langsomt steg ned af trapperne.

Charles blev siddende en stund ligesom bedøvet ved, hvad der var sket. "Altså dette skulle jeg endnu opleve," udbrød han omsider, "at den mest trofaste mellem alle jordens skabninger,

det dyr, som ellers aldrig forlader sin herre, selv om han er den ringeste betler, at det skulle blive troløst imod mig."

"O min Gud, min Gud!" fortsatte han, "er det nødvendigt, at jeg lider alt dette, at jeg, da jeg ville frelse den, jeg elskede højest på jorden, selv skulle virke til hendes undergang, at jeg oven i købet skal betragtes som et uhyre, som en, der deltager i og befordrer disse forfærdelige menneskers blodgerninger? – Og er det virkelig sandt, at jeg ser sådan ud, som om den onde ånd havde mærket mig med sine kløer?"

"Må jeg da opleve det," blev han ved, "at de, der aldeles intet gør, der lader alle disse mord ske og ikke rører så meget som en finger for at hindre dem, at de skulle synes retfærdige i verdens øjne, og at jeg, der nætter og dage sætter mit liv i vove for at frelse de ulykkelige, at jeg er synderen, der skal stenes og korsfæstes!"

"Og jeg behøvede jo blot at anstrenge mig noget mindre, at lade tyrannerne råde, sådan som de andre gør, sådan som alle de gør, der vender sig bort fra mig og siger: "Gud være lovet, at vi ikke er, som denne synder," da ville hundrede og atter hundrede redningsløst gribes af den vilde malstrøm og nedsynke i afgrunden."

I dette øjeblik hørte han atter Marseillerhymnen, ligesom på den aften, da han først besluttede sig til at give afkald på den udvortes ære og at vie sig til dunkelhed og et hæderløst liv for at frelse sine brødre.

Det var en skare frivillige, som sang. De vandrede nu gennem Rue St. Honoré til forstaden St. Antoine, for derfra at nå Vincennes og endelig vejen til Strasbourg, hvor de ville forene

sig med den hær, som kæmpede på grænserne, mod Frankrigs fjender.

Tonerne virkede næsten lige så stærkt på ham nu, som den gang han hørte dem tidligere. Al den storhed, som krigerlivet kan skænke, al den ære, der kan vindes på valpladsen, og hvortil hans tidligere bestemmelse pegede hen, den svævede nu igen som et dejligt drømmebillede i lokkende trylleglans forbi hans sjæl, og han ville have givet sit bedste hjerteblod for at følge med i de frivilliges rækker. Men han følte det vel, at det var umuligt, at han havde højere pligter og et andet kald, som han ikke turde eller skulle opgive, hvad der så mødte ham, og at han måtte fortsætte sin hemmelige virksomhed, så længe til hans dagværk var fuldbragt.

Omsider var det, som om en fredens ånd igen kom over ham, og ligesom på den aften sank han atter ned i bøn til den, der havde pålagt ham alle disse svære prøvelser, og som fordrede et sådant offer af ham.

"Du miskundhedens og godhedens Gud," udbrød han, "frels mig fra de forvildende og egenkærlige tanker! Og du, høje Jesus, du, som også har tålt miskendelse – uendelig større end den, jeg må tåle – du, der også frivilligt underkastede dig lidelser for dine brødre – uendelig højere og mere betydningsfulde end dem, jeg må gennemgå – hjælp og trøst og styrk mig, at jeg kan udføre den gerning, som er mig pålagt, at jeg kan bære den martyrdom, Gud forlanger af mig. Ja, jeg vil ikke tænke på mig selv, mine lidelsestimer er snart talte, mit liv er snart forbi. Jeg vil ikke tænke på noget andet, men kun på dem, hvis frelse Gud har værdiget at betro i mine hænder og til min omhu."

Han blev siddende en tidlang stille, mens natten brød frem, og han sank hen i en tilstand, hvori det syntes ham, som det jordiske tryk blev taget bort fra ham. Det var, som om han hørte vingeslag af usynlige magter, der nærmede sig, og som om milde luftninger fra oven viftede smerten bort.

Til sidst faldt han hen i en vågen drøm, eller, som han selv fuldt og fast og ligetil sin dødstime troede, han så et virkeligt syn fra åndeverdenen. Det forekom ham, at hans plejefaders forklarede og lysende skikkelse stod i baggrunden af værelset. "Min søn," hviskede synet, og dog kunne han tydeligt høre hvert ord, "saligheden hisset gives ikke for intet, og det koster møje og besvær, når vi vil erhverve den." – Efter disse ord forsvandt den lysende skikkelse, og det blev atter mørkt, hvor den havde stået.

Denne drøm eller denne vision fra ånderiget, hvad man nu vil kalde den, var tilstrækkelig til at give ham al hans gamle spændkraft tilbage, og han besluttede igen med kraft og iver at fortsætte i sin gerning, så længe det behøvedes, eller så længe til døden standsede ham.

41

"Desværre," sagde Marsan en dag til Charles, "her bringer jeg Dem en mængde klager, som alle er rettede mod de berømteste skuespillere ved Det franske Teater. Ser De, Preville, d'Azincourt, St. Prix, Fleury, mlle. Contat, mlle. Raucourt. Alle de første talenter, som Paris i denne retning ejer, er indviklet i denne proces. Og dog må jeg alvorligt forlange af Dem, at De ikke standser sagen, for opmærksomheden er alt for stærkt henvendt på den. Ethvert forsøg i denne retning ville styrte os alle i undergang."

Foruden Charles og Marsan var der ikke andre til stede end de to ovenomtalte kontorembedsrnænd, som vidste besked om Charles' hemmelighed, og på hvis tavshed han kunne forlade sig.

"Hvem har anklaget dem?" spurgte Charles.

"De er anklagede af kommunen og af forskellige revolutionskomiteer, som det hedder. Men egentlig er det Collot, der står bag ved, han er drivhjulet i det hele. Her ser De et brev, hvori han befaler Tinville at fremskynde sagen."

"Og han har dog selv været skuespiller."

"Netop derfor, han har været en slet skuespiller. Der er intet mere bittert had på jorden end det, hvormed slette, forulykkede og samtidige fordærvede kunstnere forfølger dem, der har nået den højde, hvorefter de andre forgæves stræbte. Måle sig med de store talenter i deres kunst kan Collot ikke, men han kan myrde dem, og det gør han med glæde."

"Tillad mig blot at gennemblade akterne noget nøjere."

"Meget gerne, men husk – vi har med Collot at gøre, han har allerede flere gange i Konventet forlangt skuespillernes død, og ham tør vi ikke trodse. Lov mig da endnu engang, at De vil lade det ske, hvad De dog til sidst ikke kan hindre!"

For at berolige ham lovede Charles alt, hvad han forlangte, men han foresatte sig fuldt og fast ikke at holde sit løfte. Han havde tidligere elsket teatret med lidenskab, og han havde mangen gang beundret disse kunstneres usædvanlige talent.

Imidlertid lagde han dog disse sager, da han havde bladet lidt i dem, for et syns skyld i en af de store brevtasker, hvori han plejede at gemme de papirer, der, som han formodede, snart skulle ekspederes. Men sent om aftenen, da alle de andre var borte, tog han dem ud af brevtasken igen og lukkede dem inde i vægskabet.

Som undskyldning for den forvovenhed, hvormed Charles således satte ikke blot sit eget, men alle sine kollegers liv i den øjensynligste fare, må vi huske, at han efter den vågne drøm, eller det åndesyn, som han kaldte det, fuldt og fast troede sig begunstiget i sine planer af højere magter, og at han derfor gik frem med en heroisk uforsigtighed, som han, trods alt sit mod, måske dog tidligere noget mere ville have begrænset.

Sandt er det, at han under denne sin virksomhed blev begunstiget af et forunderligt held. Desuden var jo også den fare, for hvilken hans aristokratiske fødsel og hans forbindelse med tidligere magthavere udsatte ham, ved lykkens gunst blevet taget bort fra hans isse. Alt dette kunne vel hos ham, der ikke var uden anlæg til sværmeri, fremkalde den overbevisning,

at han havde fået en mission fra oven, under hvilken beskyttende ånder stod ham bi.

Den næste nat, da Velfærdskomiteen var samlet, begav han sig atter hen til Tuilerierne. Komiteen var i disse dage flyttet op på anden sal, for dens forsamlingsværelse neden under befandt sig under reparation. Den nedre del af hovedtrappen var spærret, derfor måtte Charles gå op ad en sidetrappe, som førte til første sal, hvor hans kontor lå. Udenfor kontoret var der en lang gang og ved enden af gangen en forsal nærved hovedtrappen.

Han tog nu som sædvanlig papirerne ud af vægskabet, og da månen, skønt den stod lavt på himlen, skinnede ind ad de høje vinduer, så var det ham endnu lettere at finde sig til rette end ellers.

Der lå ikke mindre end fyrretyve procesakter i skabet, alle disse besluttede han i denne nat at tilintetgøre. Han kastede, som han plejede, papirerne i vandet og dannede siden kugler af dem. Men de klager, som angik skuespillerne, dyppede han ikke i vand, for han ønskede at læse dem i ro hjemme, og han havde nu ladet sig sy en frakke med store, dybe lommer, hvori han nok mente fuldkommen at kunne skjule dem.

Da det var måneskin, behøvede han ikke som ellers at vente til daggry, for så meget kunne han skimte i halvlyset, at han overbeviste sig om, der ikke var blevet det mindste stykke papir tilbage i vandet. Heden var overordentlig stor selv om natten, og han længtes efter at drage sin ånde i fri luft.

Han var netop kommet ud af kontoret og havde hængt nøglen på dens plads og ville gå ned ad den lille trappe, da han hørte støj nedenfor. Han formodede, at det var medlemmer af

Velfærdskomiteen, som havde forsinket sig og nu først kom, og da han nødig ville træffe sammen med dem, så ilede han hen mod den anden side af gangen nær ved forsalen, hvor han mente, han let kunne skjule sig, hvis det behøvedes.

Men den gang han kom nær til forsalen, hørte han også stemmer her, og hvad der vakte hans forfærdelse, han kendte stemmerne. Det var Robespierre selv, sammen med St. Just, Collot og Billaud-Varenne, der kom ned ad trappen fra anden etage.

Gå ned ad hovedtrappen kunne han ikke, for den var spærret, til sidetrappen vovede han heller ikke at gå tilbage, op ad trappen til anden sal turde han endnu mindre gå, for netop derfra kom stemmerne. Der var da intet andet tilbage for ham end at flygte ind i forsalen.

I denne forsal stod der en høj, lang kasse, hvori man plejede at lægge brænde om vinteren. Nu var den tom, og et menneske kunne mageligt sidde i den. Dette besluttede Charles at benytte, for på dette sted ville han rimeligvis være sikker for opdagelse. Han sprang da hurtigt ned i kassen, hvorefter han med forsigtighed lukkede låget efter sig.

Det var et lykkeligt instinkt, der ledede ham, for stemmerne nærmede sig, og kort efter trådte Robespierre og hans følge ind i forsalen, hvor de straks ville have opdaget ham, hvis han ikke havde fundet det omtalte tilflugtssted.

De var i en levende og ivrig samtale og anede aldeles ikke, at nogen uvedkommende person kunne høre dem.

Imidlertid var Charles ikke stort anderledes til mode end en vandrer i Afrikas ørkner, som har fundet et skjulested i en hule og væltet en sten for den, og nu hører de vilde dyrs stemmer ved

dens indgang. Det er også vist, at intet af ørkenens rovdyr i blodtørst kunne måle sig med de skabninger, i hvis nærhed han den gang befandt sig.

"Denne sal er kølig," sagde Robespierre, "lad os blive her, for heden oven på er utålelig, her kan vi tale sammen, uden at de andre hører det."

Dermed satte han sig på låget af den kasse, hvori Charles var skjult, de øvrige stod, så vidt denne kunne mærke, i nærheden af ham. Charles havde, som allerede tidligere er bemærket, en meget fin hørelse, og ikke et ord af samtalen undgik ham.

Collot tog ordet, og som det lod, fortsatte han en tidligere begyndt samtale.

"Endnu en gang," sagde han, "det går for langsomt med guillotinen, vi må skride raskere frem. Tinville har sørget for alt, han har sikre folk rundt omkring, man åbner fængselsportene og dørene til de fangnes værelser, man råber på gangene, at der er ildløs, fangerne strømmer til de åbne porte, og folket vil da se, at de bryder frem. Tropper og artilleri er i nærheden, på få minutter vil alt være afgjort, folket vil forstå, at det er en fortjent straf, og ganske sikkert vil det hjælpe til, og alle fængsler bliver da rensede ved en ny september, kun at alt går raskere fra hånden."

"Det er en god plan," sagde Billaud, "jo hurtigere, des bedre. Ingen aristokrat bør leve, lige meget ved hvilke midler han dør."

"Ja," råbte Collot, "lad dem blive skudt ned på engang, så er det fordi."

Uvilkårligt trængte der sig et suk frem af Charles' sammenpressede bryst.

"Er der nogen fremmed til stede," skreg Robespierre, og Charles mærkede, at han sprang op fra sin plads.

"Det er kun vinden," sagde Collot, "det lufter lidt gennem de åbne vinduer."

"Jeg giver ikke mit samtykke til dette," sagde Robespierre, som nu igen satte sig ned, "det udsætter os for ond omtale, det ligner alt for meget en Bartholomæusnat."

"Noget må der ske, og det snart," bemærkede St. Just, "ellers kan det til sidst blive farligt. Vore spejdere har hørt sære samtaler. Almuen tvivler, om disse henrettelser er nødvendige, og om de er den til gavn."

"Netop derfor," svarede Robespierre, "man kunne forfærdes ved på engang at se så meget blod. Desuden hader jeg disse folkebevægelser. Jeg bliver syg, når jeg tænker på det; det var folkebevægelserne, som gjorde Danton til herre. Af den grund har jeg koncentreret magten og nedlagt den i komiteernes hænder, lad dem virke, lad revolutionstribunalerne fuldbringe deres store værk!"

"Men er det tilstrækkeligt, går det ikke for langsomt?" spurgte St. Just.

"Langsomt, men sikkert," svarede Robespierre, "husk, at disse tribunaler er spredt over hele Frankrig. Og desuden, hvis vi blot skaffer dem bort, som er i fængslerne, hvad nytter det? Der er langt flere forrædere udenfor. Alle egenkærlige skulle dø, alle ærgerrige, alle rænkesmede, alle hyklere, alle gudsbespottere, alle de, der samler rigdomme ved bestikkelser, alle de, der løsgiver fanger mod betaling, alle de, der samles med deres friller ved midnatstide, alle de, som elsker vellevned, som ikke

vil spise den spartanske suppe med deres medborgere, kort sagt, alle de, der har en hemmelig fjende i deres samvittighed."

Der blev en dyb tavshed, og selv disse blodmennesker syntes forfærdede ved den kolossale udryddelseskrig, som Robespierre forkyndte. "Spartanernes tid er for længst forbi," sagde endelig Billaud.

"Men jeg vil mane de grå skygger op af deres grave," svarede Robespierre. "Der skal ikke være nogen forskel mellem fattige og rige, mellem tjenere og herrer, mellem lærde og ulærde, mellem dannede og udannede. Alle de, som tror sig kaldede til noget større, alle de, som ville være mere end folket, alle disse skal forsvinde fra jorden. Der skal hverken være talent eller rigdom eller fornemhed eller kunst eller videnskab eller store opfindelser, der skal kun være lighed, og den skal erstatte alt det andet."

"Du ved, Robespierre," sagde St. Just, "at jeg ellers underskriver alt, hvad du vil, og at jeg tilbeder dig som en guddom på jorden, men dog har jeg denne gang nogen tvivl, for hvordan skal man hindre det, at en er indvortes mere begavet eller ved sin flid samler større formue end en anden?"

"Vi vil give Frankrig Lycurgus' love," svarede Robespierre. "Lad markerne blive lige fordelt, lad hver borger pløje sin egen ager og sidde under det træ, han selv har plantet. Ja, jeg har ofte sagt det, men kun få ville tro på det, kun få kunne forstå mig. Hvis jeg delte verdens laster, så ville jeg nok blive forstået. Kom, St. Just!"

Med disse ord rejste han sig, og Charles mærkede snart, at han og St. Just var borte. De to andre blev endnu i nogen tid tilbage.

"Har du begrebet ham?" spurgte Collot efter en kort tavshed.

"Jeg har tit nok hørt den snak om den spartanske forfatning," svarede Billaud, "allerede i revolutionens begyndelse kom han med den. Det er en floskel for at behage mængden, intet andet."

"Nej, det er det forfærdelige, det er hans virkelige alvor."

"Men det er jo umuligt, hvor kan vi hos os, i vor tid, indføre Spartas love? Der ligger en kløft af årtusinder imellem os og dem."

"Men han er gal nok til at tro, det er muligt."

"Begriber han da ikke –"

"Han begriber intet, han har et trangt hoved, men en jernvilje, og han har magten, det er det farlige."

"Han er en hykler, det har jeg længe vidst."

"Var det hykleri, da ville jeg tilgive ham, men nej, det som vi antog for retoriske fraser og talemåder, det er hans virkelige ramme alvor. Jeg har alt i lang tid anet det, nu ved jeg det med vished, nu har jeg fundet nøglen til al hans færd og til hele hans underlige væsen."

"Men det er jo vanvid."

"Ganske rigtigt. Men før verden mærker, at det er vanvid, vil det have kostet os vore hoveder, for når han virkelig mener det ærligt, så må – så tvinges han til at knuse os, og han vil gøre det lige så roligt, som han har knust tusinde før os."

"Du tror –"

"Har du ikke hørt det? Alle de, der tager mod bestikkelser, alle de, der har samlet formue, alle de, der har levet et frit og lystigt liv, alle de, hvis samvittighed gør dem en lille bebrejdelse af og til, alle disse skal dø. Kan du sige dig fri for alle sådanne samvittighedsskrupler, er du aldeles og fuldkommen ren?"

"Vi må tales videre ved om dette."

"Jeg vil sige dig noget. Han holder en hemmelig liste over alle dem, der skal ofres, og han skriver hver dag nogle til. Tror du ikke, det kunne være ganske rimeligt, at også du og jeg ved lejlighed fik en plads på denne liste?"

"Han må dø, der er ingen anden redning."

"I det mindste er det det sikreste, og der er ingen tid at spilde. Men lad os nu gå, det kan ellers let vække mistanke."

Omsider kunne da Charles komme frem af sit skjulested, han trak sin ånde dybt, for den stærke hede og den uhyre spænding var nærved at kvæle ham, og dog takkede han Gud, for nu vidste han, at der ville opstå strid mellem voldsmændene selv, og at der blev lagt hemmelige planer mod Robespierres liv. Kunne han da blot holde sine gerninger skjult, til tyrannen var styrtet, så ville den frist, han havde skænket de ulykkelige, rimeligvis forvandles til en fuldkommen frelse.

42

Denne nat var den farligste af alle dem, Charles under sin hele embedsførelse havde oplevet, og faren var endnu ikke forbi.

Klokken havde nylig slået tre, da han forlod Tuilerierne. Hjem ville han ikke gå, for heden var alt for stærk i hans værelse, som vendte ud mod en snæver gade, og han trængte til at indånde den friske morgenluft.

Han gik derfor ned til Seinebredden i nærheden af badehusene. Her satte han sig på trappen til et kaffehus, som han om morgenen plejede, for at vente til badekamrene åbnedes.

Alt var stille omkring ham, der hørtes ingen lyd af vogne, og den hele by syntes begravet i dyb søvn.

Et par patruljer kom rigtig nok forbi, men de syntes ikke at bemærke ham, endelig blev det lyst, og han håbede, at indgangen til badehusene snart ville åbnes.

Da kom der et menneske gående, der havde et eget udseende. Han var klædt som en mand af almuen i en blåstribet bluse. Om hovedet bar han et skident tørklæde, og oven på det en jakobinerhue, hans næse var smykket med et par store hornbriller, og uagtet det var tidligt på morgenen, så befandt han sig åbenbart i en halvberuset tilstand.

"Hvem er du?" spurgte han og blev stående foran Charles, "hvad gør du her?"

"Jeg vil kun trække lidt frisk luft," svarede Charles.

"En god patriot behøver aldrig frisk luft, det er alt sammen aristokratiske nederdrægtigheder. Hvad mig angår, så bor jeg under jorden i en kælder, lige som Marat gjorde, i det mindste i sin bedste tid, og der er aldrig nogen frisk luft. Men hvorfor bærer du ingen jakobinerhue på hovedet?"

"Det er for hedt i denne tid, jeg kan ikke tåle en sådan hovedbeklædning."

"Det er igen aristokratisk snak, det er aldrig for hedt til at være en god patriot."

Dermed satte han sig ved siden af Charles.

"Kender du det blad?" spurgte han og trak en skiden avis frem, som han viste Charles. Det var et af de blade, som kun læstes af den laveste almue.

"Sådanne læser jeg aldrig," svarede Charles, "dog har jeg nok hørt om det. Det skal være et smudsblad, fuldt af bagtalelse, og hvad der forresten står deri, skal være stjålet anden steds fra."

"Et smudsblad, fuldt af bagtalelse, og alt, hvad der står deri, stjålet anden steds fra. Det er løgn, for har jeg taget noget, så er det af mit eget, det vil sige, af bøger og aviser, som hører mig selv til, og som jeg selv har betalt."

"Om forladelse, jeg vidste ikke, at du var udgiveren," sagde Charles, som dog denne gang holdt det for sikrest at sige du til ham, skønt han var ham ukendt.

"Hvad hedder du? Har du noget sikkerhedskort, har du noget vidnesbyrd om borgersind?"

"Jeg indser ikke, med hvad ret du gør mig disse spørgsmål."

"Med hvad ret! *Sacrelot!* Jeg hedder Guillaume, jeg er medlem af en revolutionskomite i sektionen Lepelletier, og kendt som en af de bedste patrioter i hele Paris. Men du, hvad er du? Du

kalder mit blad et smudsblad og siger, det er stjålet og fuldt af bagtalelse, og du har intet sikkerhedskort. – Hejda!" Dette råbte han til en forbigående patrulje. "Her er en aristokrat, en af dem, som sammensværger sig på trapperne udenfor kaffehusene, og der samles med sine kammerater om natten for at myrde patrioterne midt i deres bedste søvn."

Patruljen standsede, og anføreren spurgte nu også Charles, om han havde noget sikkerhedskort.

"Jeg har det ikke med!" svarede Charles.

"Så nævn da i det mindste dit navn!" sagde anføreren.

Heller ikke dette ville Charles gøre.

"Så bliver det nødvendigt at bringe dig til den nærmeste vagt!" fortsatte anføreren.

Charles befandt sig i den farligste og pinligste stilling. I alle sine lommer havde han akter, som angik skuespillerne, og som var i deres oprindelige skikkelse. Hans øvrige papirer var rigtig nok opblødte i vand, men den stærke hede havde igen tørret dem, og rimeligvis ville de til dels endnu kunne læses. Enhver strengere undersøgelse måtte da have de fordærveligste og ulykkeligste følger ikke blot for ham, men for mangfoldige andre ved siden af ham.

I øvrigt besad han hverken noget sikkerhedskort eller nogen attest for borgersind, for dette fik man kun, når man flittigt besøgte de revolutionære klubber. Hans indgangskort til fængslernes kontorer ville næppe her have hjulpet ham. Desuden havde han, da han måtte skjule sig for Robespierre, puttet det i en af sine lommer, hvoraf han nu vanskelig kunne drage det frem, uden at henlede opmærksomheden på de mistænkelige papirer.

I dette øjeblik indtraf et af de heldige tilfælde, der ikke var så sjældne i Charles' liv. Pierre Laurent havde indtil videre lejet sig ind i et lille hus i den gamle stad (La Cité), og han kom nu netop gående langs med flodbredden for at begive sig til Tuilerierne, hvor han ifølge sin instruks tidligt om morgenen måtte være til stede. Da han så Charles, omgivet af vagt, skyndte han sig straks hen til vagtens anfører.

"Hvor tør I fængsle denne mand," råbte han, "ved I, hvem han er?"

"Han er en fordømt aristokrat, der sammenrotter sig på trapper og gadehjørner," svarede Guillaume, "og du er måske ikke bedre end han?"

"Og jeg kan fortælle dig, at han er en højt betroet embedsmand under den mægtige Velfærdskomite, en af Robespierres udvalgte, og han kan sende dig til guillotinen lige så let, som du kan dreje din røde hue rundt. Vil I ikke tro mig, så se!" Dermed knappede han sin frakke op og viste dem et messingskilt, som han bar på sit bryst til tegn på, at han var en af komiteens underordnede betjente.

Nu forandrede det hele sig. Vagtens anfører gjorde Charles sin undskyldning, og Guillaume tog sin røde hue af og bukkede sig næsten til jorden og bad med ydmyge miner om tilgivelse.

"Vær nu en anden gang til at se bedre gennem dine hornbriller," råbte Pierre, "så du kan skelne mellem en aristokrat og en af komiteens mægtigste embedsmænd."

Charles anså det for klogest at undgå enhver ny strid. Han tog derfor selv ordet og roste Guillaumes patriotiske iver og lovede ved lejlighed at give Velfærdskomiteen underretning om det.

Da fik Guillaume igen mod. "Jeg beder at berette til den dydige Robespierre," sagde han, "at jeg altid har vist mig som hans tro tilhænger, og når han læser mit blad, så skal han se, at jeg bestandig gengiver hans og hans venners taler i deres fulde udstrækning, de andres forkorter jeg og udelader det aller vigtigste deri, når jeg tror, det kan være ham til behag. Og alt dette gør jeg mod enhver uden persons anseelse med den samme upartiskhed."

Derefter vendte Charles sig imod patruljens anfører og roste også ham for hans årvågenhed. Endelig hviskede han til Pierre: "Vi har begge haft for lidt tiltro til hinanden, kom til mig i aften, så skal du se, at jeg måske dog er noget bedre, end du har troet."

Omsider stod Charles igen i det ensomme badekammer, han opgav nu aldeles at læse de vidtløftige procesakter mod skuespillerne og kastede dem sammen med alle de andre, som han allerede halvt havde tilintetgjort, i badekarret. De papirer, som angik skuespillerne, gned han stærkt igennem, efter at have taget dem op af vandet. Siden lagde han dem hen at tørre, hvilket skete temmelig hurtigt i den stærke hede, som ikke engang natten havde kunnet dæmpe. Derpå kastede han dem anden gang ned i badekarret, endelig formede han dem til kugler og lod dem sejle ned ad floden sammen med alt det øvrige.

I denne nat reddede han ikke mindre end fyrretyve personers liv, og blandt dem var der flere, hvis navne sent ville glemmes i Frankrigs historie. Alle disse havde været uigenkaldeligt viede til døden, hvis den halvdrukne jakobiner havde tænkt på, hvad

der dog lå så nær, at undersøge Charles' lommer, som var overfyldte med de vigtigste dokumenter.

Da Charles siden blev alene med sin chef, fortalte han ham den scene mellem de mægtigste medlemmer af Velfærdskomiteen, hvortil han hemmeligt havde været vidne. "De ser altså," blev han ved, "at det kun gælder om at holde ud nogle uger endnu, da vil sejren være vor."

Dernæst tilstod han ligefrem, at det ikke havde været ham muligt at holde sit løfte, og at anklageakterne mod skuespillerne var tilintetgjort.

"Ubesindige og ubetænksomme, unge mand," udbrød Marsan, "De har skuffet min tiltro. De styrter os alle i undergang og fordærvelse."

"Frygt ikke!" svarede Charles, "De skal se, det vil ingen fare have, for hvor tung en skæbne jeg også selv har gennemgået, så har jeg dog lykken med mig i de planer, jeg lægger for fremmedes redning."

"De er det mest forvovne menneske, jeg i mit liv har kendt!" sagde Marsan.

"Ak, De må tilgive mig, jeg kunne ikke lade disse kunstnere dø. Jeg har bestandig elsket denne kunst, for jeg ved, hvad den har at betyde. Det er den af alle, som bedst forstår at tale til folket, den er jo også det foreningspunkt, hvori så mange af de andre samler sig til en stor og fælles virkning."

Om aftenen, da Charles kom hjem, fandt han allerede Pierre Laurent, som ventede på ham. Han havde den sorte puddel med, som ytrede stor glæde, da den igen så sin herre. Også Charles følte, trods alle de sorger, der hvilede på ham, en slags tilfredshed ved at se den igen.

"Hverken jeg eller det stakkels dyr har haft en glad time, siden vi skiltes fra Dem," sagde Pierre, "og jeg frygter selv for, at jeg måske har lyttet for meget til folkesnak og været uretfærdig mod Dem."

"Jeg kan ikke udholde det længere at miskendes af min mest trofaste ven," sagde Charles, "og du skal vide alt, hvad der så følger efter."

Derefter fortalte han, hvilken plan han havde lagt, og ved hvilke midler han udførte den. Han viste ham sine fortegnelser og navnene på dem, han havde reddet, og fortalte, hvordan han om natten besøgte Tuilerierne, og hvordan han endnu i morges havde frelst fyrretyve menneskers liv, som dog, skønt de allerede var halvt reddede, ville have været dødens ofre, hvis ikke Pierre selv i det farligste øjeblik var kommet ham til hjælp.

Da Pierre Laurent hørte dette, styrtede han ned og omfavnede Charles' knæ. "Jeg dåre!" råbte han, "jeg kortsynede tåbe! Men hvem skulle tro, at der i vore blodige tider kunne findes et sådant menneske. Men jeg er ikke værd at kysse støvet under Deres fødder. Jeg dosmer! Jeg så, at De gik ud om natten, at De var så bleg, at De aldrig havde ro og næsten aldrig sov, og jeg troede, det var den onde samvittighed. O du milde fredsens Gud, hvor er vi mennesker dog ikke blinde!"

Charles løftede ham op og sagde: "Ikke sandt, nu vil vi to, så længe vi lever, aldrig mere skilles ad?"

"Aldrig, aldrig mere!" råbte Pierre Laurent, "og hvis De giver mig lov til igen at tjene Dem, da vil jeg anse det som den højeste ærespost i verden. Ja, jeg begriber det vel, jeg gamle sladderhank! at De ikke kunne have nogen tiltro til mig. Men nu skal De se herefter. Og jeg har da nok også vist, at jeg kunne

tie af og til. Jeg har aldrig talt til nogen om hr. de Bernards opholdssted, så længe han levede, og heller aldrig om det krucifiks og det billede af den hellige jomfru, som jeg ejer, undtagen en eneste gang til den fordømte slyngel, den Etienne, og han lod mig betale det dyrt nok, men jeg har da også haft den glæde at se ham køre til guillotinen forgangen dag. – Dog nu skal De vel mærke, at Pierre Laurent kan tie, når det gælder."

Fra det øjeblik af tog Pierre igen sit gamle værelse i besiddelse, og det er vist, at han aldrig gav Charles anledning til at fortryde den tillid, han havde vist ham.

43

På samme tid, da Marsan og Charles af mangfoldige blev regnet til rædselsmændenes parti, vakte de også en mistanke af ganske modsat art.

Denne mistanke gik fornemmelig ud fra den offentlige anklager Tinville, til hvem flere af konventsmedlemmerne havde talt om sager, som aldrig kom. Desuden modtog han undertiden akter, som var defekte, og hvori de anklagedes opholdssteder ikke var angivet. Ja, denne uorden tiltog i den senere tid fra dag til dag. I begyndelsen troede han, at skylden lå i den forvirring, som herskede i Folkekommissionen, men til sidst begyndte han at ane, at der bag denne forstyrrelse skjulte sig en forsætlig plan.

Fornemmelig kom der efterspørgsel om de akter, der angik skuespillerne. Allerede tidligere fortalte rygtet, at de skulle stilles for Revolutionstribunalet den trettende Messidor (1. juli). Samme dags morgen kom flere mennesker på kontoret, som med bestemthed påstod dette. I begyndelsen hørte Charles temmelig roligt på dem, for han vidste, at akterne allerede for flere dage siden var druknede i Seinefloden. Man da han samtidig erfarede, at der allerede var samlet en mængde folk ved Justitspaladset, for at være til stede ved forhøret, blev han dog noget ængstelig og ilede selv derhen. Imidlertid havde mængden allerede spredt sig, da han kom. En betjent i Justitspaladset fortalte ham da, at forhøret var blevet udsat, og at dommerne nu var inde at spise frokost.

Rygtet syntes dog ikke ganske uden grund, og rimeligvis udgik det fra Collot selv. Denne havde nemlig flere gange skrevet til Tinville og netop fastsat den første juli som den yderste termin, på hvilken sagen måtte være bragt til ende, men det hele faldt bort af sig selv, da de forventede akter udeblev.

Da Collot erfarede dette, blev han til mode ligesom en tiger, af hvis kløer man udriver det bytte, den allerede har fået greb i. Efter nogle dages forløb kom der et truende brev fra Velfærdskomiteen til fængslingernes departement, hvori det blev befalet, at akterne ufortøvet skulle afgå efter deres bestemmelse. I tillid til Folkekommissionens ukendskab med de papirer, der sendtes dem, erklærede Charles dristigt, at akterne allerede for flere dage siden var sendt.

Til lykke for Charles var uenigheden mellem Robespierre og hans modstandere nu vokset til en sådan højde, at Velfærdskomiteen ikke kunne tænke på andet. Selv Collot, hvis liv var truet, og om hvem det sagdes højt, at han ville blive Robespierres første offer, var nu så optaget af striden, at han glemte skuespillerne.

Imidlertid fortsatte Charles uden ophør sin virksomhed. I løbet af juli måned lagde han hver dag seksten til tyve sager til side.

Men hvor mange akter, der end forsvandt, så blev dog de lister, som Velfærdskomiteen sendte, bestandig længere. Som følge heraf tiltog også de henrettedes daglige antal.

Til samme tid lod Tinville Folkekommissionens arkiv undersøge, og trods al den forvirring, her fandtes, så bestyrkedes han dog i den tro, at flere af klagerne var holdt tilbage, så Folkekommissionen aldrig havde fået dem at se.

I følge heraf påstod et par af hans venner ligefrem i Konventet, at der i fængslingernes kontorer fandtes folk, som søgte at modarbejde revolutionen. Men da de ingen beviser kunne anføre, så forlangte Dantons hemmelige tilhængere, som ønskede at standse Revolutionsdomstolens grusomhed, og hvoraf der fandtes mange i Konventet, at man skulle gå over til dagsordenen, og der blev således intet hensyn taget til denne klage.

Endelig skrev Tinville selv et brev til Velfærdskomiteen. Da dette brev siden blev fundet mellem komiteens papirer, så ser vi os i stand til her at gengive et brudstykke deraf:

> **Borgerrepræsentanter!**
> Den påstand, som for nogle dage siden hørtes i Konventet, at jeres kontorer er fulde af royalister og kontrarevolutionære, som standser forretningernes gang, er kun alt for sand. I noget mere end to måneder har der hersket en fuldkommen forvirring i komiteens papirer. Når jeg, efter hvad man har antydet for mig, kan vente tredive personer for domstolen, så mangler ofte halvdelen, ja undertiden endog de to tredjedele. Nylig håbede hele Paris at se skuespillerne ved det franske teater stillet for skranken, og endnu har jeg ikke modtaget så meget som et blad papir af den hele proces. Folkerepræsentanten Collot og flere med ham havde anbefalet mig sagen, men dog venter jeg endnu på den sidste bestemmelse desangående.
>
> Det er mig aldeles umuligt at stille nogen fange for domstolen, uden at være i besiddelse i det mindste af de papirer, der angiver hans navn og det fængsel, hvor jeg kan søge ham.

– OSV. –

Femte Thermidor, i den eneste og uadskillige franske republiks andet år.

Hilsen og broderskab.

Fouquier Tinville.

Var dette brev kommet tidligere, da måtte det have draget en streng undersøgelse efter sig, men da det først afsendtes fire dage før Robespierres fald, så blev det rimeligvis liggende, uden at nogen agtede på det.

Endelig frembrød den navnkundige niende Thermidor (den 27. juli), på hvilken dag også Robespierre og hans tilhængere blev ramt af den strenge nemesis, og hvorefter revolutionens store hjul begyndte at gå tilbage.

På denne dag arbejdede ingen i fængslingernes kontorer uden Charles. De andre var på gallerierne i Konventet, for alle tegn tydede på, at orkanen på den dag ville bryde løs. En af Charles' kollegaer, der ikke var ganske ukendt med hans hemmelige virksomhed, lovede at bringe ham besked, så snart udfaldet nogenlunde lod sig forudse.

Med bankende hjerte besørgede Charles sine sædvanlige forretninger, hvilket han måtte gøre, for også på den dag fordrede guillotinen sine ofre. Nu gjaldt det imidlertid ikke blot, om han selv havde arbejdet forgæves, ikke blot om hans og om de mangfoldiges liv, som var indespærrede i fængslerne, men desuden om mange tusinde andre, som mistankens og fanatismens dæmon havde viet eller ville vie til undergang. Faldt usurpatoren, da måtte rimeligvis et mildere system trænge igennem, for da ville Dantons venner, der ved siden af

enkelte rædselsmænd ledede angrebet, allerede ved deres mængde få overvægten i Konventet.

Noget efter klokken fem om eftermiddagen styrtede den omtalte kontorembedsmand ind i værelset, fulgt af Marsan.

"Robespierre og hans ivrigste tilhængere er fængslede," råbte han, "det kostede en uhyre kamp, de er bragte hen ved siden af os i Sikkerhedskomiteen, hvor de skal forhøres."

"Gud være lovet!" råbte Charles og styrtede i hans arme, "nu er de ulykkelige frelst, nu er blodregimentet til ende."

"Vær ikke for sikker" sagde Marsan, "Robespierre har mægtige tilhængere, og kender jeg dem ret, så er kampen endnu ikke forbi."

Som bekendt blev kampen virkelig optaget på ny, og Robespierre blev igen befriet. Hvorledes han nu i sin krampagtige angst for folkebevægelser, og betaget af dødsfrygt, ikke vidste at benytte de fordele, han havde i hænderne, hvorledes han bukkede under, ikke blot fordi han var forladt af den offentlige mening, for han havde dog endnu et stort parti, men fordi han havde forladt sig selv, derved kan denne fortælling aldeles ikke dvæle. Vi skal kun tilføje, at Robespierre med tyve af sine tilhængere blev stillet for Revolutionsdomstolen og henrettet den følgende dag. Sådan faldt da denne revolutionens jernmaske, som en talentfuld forfatterinde kalder ham, og han, der ene ville herske, mens enhver anden magt skulle forsvinde i den almindelige lighed, han fandt nu sin straf under det samme instrument, på hvilket han ville grunde sin enevælde.

Det er vel ikke så sjældent i verdenshistorien, at den tanke, for hvilken en mand måtte lide døden, dog omsider, når han er

borte, bliver den som hans modstandere må bøje sig for. Således gik det netop her. Det angreb på Robespierre, hvortil Danton havde udkastet planen, og som efter hans bestemmelse skulle udgå fra talerstolen i Konventet, det udgik nu virkelig fra den samme talerstol, netop sådan, som Danton havde antydet det i den nat, han blev fængslet. Og det mådehold, som han og Camille forgæves havde kæmpet for i slutningen af deres liv, det trængte dog til sidst igennem, så at deres nederlag nu efter deres død vendte sig om til den fuldstændigste sejr.

Dette gik rigtig nok ikke af uden kamp, for der var endnu mange, som ønskede den tid tilbage, da blodet flød i strømme under guillotinen, og flere af disse sad i begyndelsen med i de herskende komiteer. Mange ofre måtte derfor endnu falde, før de mildere tanker ganske kunne sejre. Dog blev straks efter den niende Thermidor Revolutionsdomstolen ophævet, den blodige Tinville blev draget til ansvar, den forfærdelige lov, som Robespierre havde aftvunget Konventet, og hvorefter enhver kunne domfældes efter et blot skøn uden bevis, blev ligeledes afskaffet. Mange af Dantons venner fik nu også plads i de regerende komiteer. Flere, der med uret var anklagede, kom allerede dengang frem af fængslerne, og fra alle sider strømmede ansøgninger ind om de fangnes frigivelse.

Arbejdet i fængslingernes kontorer besørgedes nu med ligegyldighed. De fleste af Charles' kollegaer blev endog helt borte, kun han holdt trofast ud til enden, og han vidste vel at benytte denne tid, hvori han næsten den hele dag var alene, og hvori der ingen dødslister kom fra Velfærdskomiteen. Han gik rundt i de forskellige kontorer, undersøgte alle porteføljer og tog de papirer bort, som kunne være de fangne til skade og

forhale frigivelserne. Ja, selv af protokollerne og registerbøgerne udrev han blade, så snart han mente, de kunne give anledning til nye klager og forfølgelser.

Da Charles endelig en aften på sit værelse gennemså sine lister og lagde tallene sammen i sin tegnebog, så overbeviste han sig om, at han under denne sin embedsførelse lige fra begyndelsen af til den dag, da Robespierre blev styrtet, havde reddet ikke mindre end tusinde og tre og halvtredsindstyve mennesker, som alle uden hans bistand nu ville have været henrettede.

Mellem dem, han havde frelst, var der mangfoldige bekendte navne, af hvilke vi blot skulle nævne madame La Fayette, madame Josephine Beauharnais, som siden blev kejserinde af Frankrig, madame Talleyrand, madame de Buffon, madame Florian, enke efter den berømte digter, admiral Treville, foruden mange flere, som det her ville blive for vidtløftigt at anføre.

Idet Charles således kastede et blik på, hvad han i de sidste tre måneder havde udrettet, så opstod der en tilfredshed og en stille glæde i hans sjæl, som han ikke havde troet, han længere kunne føle på denne side graven, og han måtte tilstå sig selv, at der dog er noget at leve for her på jorden, selv når vor egen lykke synes uigenkaldelig tabt.

I dette øjeblik holdt der en vogn udenfor hans bolig. Kort efter bankede det sagte på hans dør, og en tilsløret dame trådte ind, efterfulgt af Pierre Laurent.

"De vil ikke genkende mig," sagde hun og slog sit slør til side, "skønt jeg aldrig har glemt Dem. Mit navn er Hortense Aubry,

sangerinde ved den store opera, jeg var engang Deres danserinde på ballet hos mad. Coulon."

Charles rejste sig op med nogen forlegenhed. Hun havde den gang frembragt et meget stærkt indtryk på ham, og skønt han hidtil ikke kendte hendes navn, så havde han dog ikke glemt hende.

Men nu sank hun pludselig på sine knæ, greb hans hånd og dækkede den med kys, og han mærkede, den blev våd af hendes tårer. "De ved det måske ikke engang," udbrød hun, "De har også reddet mit liv, for jeg var indviklet i skuespillernes sag. Jeg sad fanget i kollegiet Duplessis og ventede hver dag døden. Først efter tyrannens fald er jeg blevet løsladt. Borger Marsan, som jeg kender, har fortalt mig alt. Jeg ved, at De har frelst os, at De har vovet Deres liv for os. Aldrig, aldrig skal jeg glemme det."

"Hvad han har gjort for Dem, det har han gjort for tusinde, som ikke takker ham," sagde Pierre, der nu ikke længere kunne lægge bånd på sin tunge. "Nej, de vil aldrig takke ham derfor, og hans løn er kun den at blive bagtalt som en af dem, der har været i ledtog med disse blodhunde. Og jeg har selv været et sådant vantro skarn, at jeg havde ham mistænkt. Og fattig er han, hans arv og ejendom har de taget fra ham, og det kan gerne være, de bringer ham under guillotinen til sidst. Det er den løn, som verden giver."

"Når man har en sådan rigdom i hjertet," svarede Hortense Aubry, der nu havde rejst sig, "så må det være let at bære fattigdom. Jeg ville kun se den mand endnu en gang, som jeg længe har erindret og nu aldrig glemmer." Efter disse ord gik hun.

Dagen efter modtog Charles et brev fra hende, hvori hun fortalte ham, at hun var velhavende, og at hun, til trods for sine forfølgere, havde vidst at skjule sin ejendom. Hun bad ham nu om tilladelse til at lægge halvdelen af den i hans hånd.

"Borger Marsan har fortalt mig, at Deres kontor snart vil blive lukket," føjede hun til, "da er De uden embede og uden indkomster, men hvis De modtager mit tilbud, så vil De kunne leve uafhængig og samtidig gøre mig usigelig lykkelig. Det er kun et ringe afdrag på min store gæld til Dem."

Charles takkede hende på det venligste, men han afslog naturligvis hendes gave, og hun følte vel, at han havde ret, for hun gentog ikke sin anmodning.

Vi skal kun føje til, at Hortense Aubry, som vist nok i tidligere dage havde gjort sig skyldig i mange letsindigheder, i den senere tid, efter sin befrielse, førte et stille og tilbageholdent liv.

44

Fire uger efter Robespierres henrettelse fik Charles og hans kollegaer deres afsked, fængslingernes kontorer blev lukkede, og alle de forretninger, der tidligere besørgedes der, blev nu henlagt under Sikkerhedskomiteen.

Sådan var da Charles, som Hortense Aubry havde forudsagt ham, uden embede og uden indkomster, og oven i købet kom der en klage til Konventet, undertegnet af madame Girard og af mange flere, hvori der fordredes, at han og Marsan skulle drages til regnskab som ivrige tilhængere af Robespierre. Da imidlertid Tinvilles ovenomtalte brev allerede tidligere var blevet fundet og læst, så tjente dette, ganske imod den hensigt, hvori det var skrevet, til at retfærdiggøre dem begge, så meget mere, som det blev bekendt, at Tinville i de sidste dage før Robespierres fald havde tænkt på at stille Marsan selv for Revolutionsdomstolen.

En morgen fik Charles igen et besøg af Marsan, der nu levede uden embede i Paris af en betydelig formue, som han besad.

Marsan foreslog Charles at træde i tjeneste hos det bekendte konventsmedlem Legendre, til hvem han havde anbefalet ham som en mand, der var nøje kendt med alle de akter, som fandtes i fængslingernes kontorer.

"Legendre!" råbte Charles, "var det ikke ham, som forlangte, at Ludvig den Sekstendes legeme skulle deles i mange stykker, og at hver provins skulle have sin del af det?"

"Legendre har rigtig nok deltaget i alle revolutionens tidligere udsvævelser," svarede Marsan, "men det gik med ham ligesom med Danton, han blev forfærdet over den yderlighed, hvortil terroristerne drev det, og ingen er nu ivrigere end han for at sætte fanger i frihed. Det er ligesom han derved ville bringe Frankrig til at glemme hans tidligere forbrydelser."

"Godt, så før mig til ham! Kan jeg endnu vise de forfulgte en tjeneste, så skal ingen fordom mod noget menneske hindre mig fra det."

Det forholdt sig virkelig, som Marsan sagde. Legendre havde valgt Danton til sit forbillede: så længe Danton troede voldsgerninger nødvendige, for at revolutionens hjul ikke skulle gå tilbage, så troede Legendre det også, men dengang Danton standsede og mente, at der nu burde sættes dæmning for blodsudgydelsen, dengang skiftede Legendre også mening og syntes det samme som han.

Forresten var Legendre, trods al den voldsomhed, han tidligere havde vist, ingenlunde grum mod den enkelte. Tårer afvæbnede ham let, og da den første vilde revolutionsrus var bortdunstet, viste han sig endog mild cg skånsom. Ja, der var i hans røde, koparrede ansigt et træk af godmodighed, som man ifølge mange af hans handlinger ikke skulle have ventet. Også i denne henseende lignede han Danton.

Legendre vidste, at Danton havde næret velvilje mod Charles, og dette var den bedste anbefaling denne kunne medbringe. Han antog ham derfor straks til sin sekretær. Dog kendte han endnu ikke de hemmelige kunster, hvorved Charles havde tilintetgjort så mange af Tinvilles anslag, for dette fortav

Marsan, da han ikke var sikker på, om Legendre så ganske havde skiftet natur, at han ville billige det.

Sikkerhedskomiteen var nu under Legendres forsæde blevet en slags nådeskomite ganske af den art, som Camille Desmoulins tidligere havde foreslået, for her blev klagerne undersøgt, netop som Camille ønskede det, og de, der uden tilstrækkelig grund var fængslet, blev løsgivet. Sådan frelstes mangfoldige, og mellem dem flere, som deres venner og slægtninge længst havde begrædt som døde. Disse kom nu til alles forbavselse ligesom frem af gravene og blev skænket tilbage til deres familier.

Charles ledsagede Legendre gennem de kontorer, hvori han og hans kollegaer havde arbejdet. Her måtte han sige ham besked om de forskellige klager og vise ham registrene på dem, der var fængslede. Men Legendre forbavsedes overordentlig, da han næsten aldrig i disse papirer kunne finde nogen grund til, at man havde berøvet dem deres frihed.

Da han nu med de heftigste eder ytrede sin utålmodighed og sin harme over denne forvirring, der forekom ham aldeles ubegribelig, tilstod Charles, som ikke længere kunne tvivle på Legendres forandrede sindelag, at han selv havde den fornemste del i denne uorden, og fortalte ligefrem, hvad han til de ulykkeliges frelse havde gjort.

Legendre hørte med forbavselse på ham. "For djævelen, hvor turde du vove på sådant?" råbte han endelig, "havde Robespierre eller Collot eller St. Just anet det mindste af det, da var den hele kontorbesætning snart blevet guillotineret." – Derpå stod han et øjeblik tavs, men endelig begyndte han at græde som et barn og erklærede, at han ville give sit bedste hjerteblod, hvis han kunne

blive så ren som Charles, og hvis han kunne tilintetgøre sine blodige gerninger i de forsvundne år.

"Men jeg vil, at hele Frankrig skal kende dig og din højmodige opofrelse," sagde han, "man skal rejse æresstøtter for dig og sætte borgerkronen om dine tindinger. Kom, følg mig til Konventet! Guds død, jakobinerne selv, disse mordbegærlige blodhunde, de skal kranse dig, *sacre Dieu*! Hvis de ikke gør det frivilligt, så skal jeg i djævelens navn tvinge dem til det."

"Nej," sagde Charles, "vi ville kun derved lægge os hindringer i vejen. Der er mange terrorister mellem Deres kollegaer, som ville betragte sagen med andre øjne end vi. Det kunne blive farligt ikke blot for os, men for fangerne selv, der endnu dog kun er halvt befriede. Tro De mig, vi vil komme langt videre, når vi, mens vi virker til vort mål, vækker så lidt opmærksomhed som muligt."

"*Sacre bleu*, lad dem vove på det, og de skal se! Men du er en egensindig knægt, mærker jeg, der vil gå din egen vej – og dog, du har måske ret. De fordømte slyngler! Men det kommer af, at de ingen samvittighed har, jeg kender dem nok. – Nu da, min søn!" blev han kort efter ved med roligere stemme, "sig mig blot, hvad jeg skal gøre. Du skal være min læremester, vi vil arbejde i fællesskab for at afhjælpe Frankrigs ulykke."

Det faldt af sig selv, at alle de blev løsladte, som endnu holdtes i fængsel, skønt Charles havde tilintetgjort de dem vedkommende procesakter, for eftersom der ikke længere fandtes nogen klage mod dem, var der intet til hinder for deres befrielse.

Dernæst skænkede man også dem deres frihed, om hvis brøde man, ifølge den revision, Charles havde foretaget i de

sidste dage, da han var alene på kontorerne, ikke kunne skaffe sig nogen tilstrækkelig oplysning.

Men Charles' virksomhed fik snart et endnu dristigere opsving. Ja, hvis man tør fæste lid til de efterretninger, som findes om det, da kan man sige, at den voksede efter en uhyre målestok. Det blev ofte dengang bemærket, selv i de journaler, som ingenlunde var gunstigt stemte for revolutionen, at Legendre næsten bestandig i den senere tid spillede en rolle, som man efter hans tidligere færd mindst af ham kunne have ventet. Men da de nøgne talangivelser her beviser mere end enhver journalartikel, så skal vi blot tilføje, at Legendre i en tid af tre måneder satte ikke mindre end fire og firsindstyvetusinde mennesker i frihed, som havde været fængslede, dels i Paris, dels i de forskellige provinser.

I alle disse befrielser havde Charles en meget væsentlig andel. Om dagen gennemstrejfede han Paris' fængsler eller gennemså de fortegnelser, som blev indsendt fra alle departementer, om aftenen eller om natten forfattede han frigivelseslister, som Legendre næste morgen, som oftest uden modstand, underskrev.

45

Trods Charles daglig færdedes i Paris' fængsler, hvis antal dengang beløb sig til over tresindstyve, så havde han dog endnu ikke besøgt La Salpêtrière. Dette fængsel lå temmelig langt fra byens midtpunkt, som vi alt har bemærket, nærved de yderste boulevarder på den venstre side af Seinefloden. Dog var det aldeles ikke afstanden, som gav ham så stor ulyst til at besøge det, men alene den omstændighed, at Constance havde været indesluttet på dette sted, og der gik en hemmelig gysen igennem hans legeme, hver gang han tænkte på at begive sig derhen.

Dog måtte han tilstå sig selv, at han ikke havde ret til at give efter for denne følelse, og han besluttede da, hvor megen overvindelse det end kostede ham, at gå derud.

Den øverste fangevogter modtog ham med stor ærbødighed. Dette var meget begribeligt, for det kort, han ved sådanne lejligheder benyttede, var egentlig det, som Legendre selv brugte, når han uden at kendes ville undersøge fængslerne. Det var forsynet med Velfærdskomiteens store segl og gav foreviseren adgang til alle fanger, selv til dem, som ingen fremmed ellers fik at se, og samtidig forpligtede det fangevogterne til at vise ham ubetinget lydighed.

De fleste fængselsvogtere i Paris var den gang kendt for den råhed og grusomhed, de udviste mod fangerne, men fængselsvogteren i La Salpêtrière udgjorde en undtagelse, og de

fangne gav ham alle det vidnesbyrd, at han behandlede dem med mildhed og skånsel.

Efter Charles' befaling blev nu de forskellige arrester åbnet, og han optegnede fangernes navne. Nogle lovede han, at deres fængselstid ikke skulle vare længe, andre satte han på eget ansvar straks i frihed. Men der fandtes også dem, som han ikke for øjeblikket turde love nogen hjælp, for ifølge et lovbud, som endnu strengt overholdtes, kunne ingen, der havde emigreret eller havde stået i forbindelse med emigrerede, og ingen præst eller forhenværende nonne have håb om benådning, men der fandtes ikke så få i dette fængsel, som kunne henføres til en af disse klasser.

Det var sent, og Charles ville allerede begive sig hjem, da han langt borte hørte en barnestemme, som sang en gejstlig sang. Der var et usigeligt udtryk og en dyb smerte i denne stemme, og dog brød der undertiden ligesom et højere håb igennem, en tro på hjælp fra oven, som frembragte en så vidunderlig virkning, at enhver der hørte det, når han blot havde et menneskeligt hjerte, måtte gribes og bevæges.

"Hvorfra kommer denne sang?" spurgte Charles.

"Ak, det er til at græde blodige tårer over," sagde fangevogteren, "her er en lille dreng, han er kun otte år gammel, men sådan synger han morgen og aften. Ingen af fangerne og ingen af os andre er så hård, at hans hjerte ikke smelter, når han hører det."

"Hvad i al verden kan en sådan stakkels dreng have forbrudt? Lad ham komme hjem til sine slægtninge jo før jo hellere."

"Ak, han har ingen slægtninge, de er alle døde. Hans fader og moder er guillotinerede, men der er en ung dame, som endnu

tager sig af ham, dog snart er også hendes tid forbi."

"Den stakkels dreng, vi må redde ham! Hvor er han?"

"Ja, det hænger underligt sammen, der er seks fruentimmer indespærrede i det samme værelse, den ældste af dem er næppe mere end to og tyve år, de er alle af fornem slægt og alle dejlige, men den lille dreng er dog nok endnu dejligere end de."

"Hvad har de forbrudt?" spurgte Charles.

"For dem er der ingen redning. Den ene af dem har emigreret, det er netop hende, der tager sig så trolig af den lille dreng, de andre har stået i brevveksling med emigranter. Sådant straffes endnu bestandig med døden, som De ved. Deres dom er nok allerede faldet i dag."

Imidlertid havde drengen begyndt en anden sang, den var også af gejstligt indhold. Men hvor studsede ikke Charles, for han kendte melodien, det var en af dem, som Nanny plejede at synge.

"Før mig straks derind!" sagde Charles.

Da greb fangevogteren en fakkel og gik foran igennem en smal gang, hvori han åbnede en dør, og de trådte ind i et temmelig stort firkantet værelse. Ved siden af det var en alkove.

Dette værelse var ikke ligefrem meget godt oplyst, men da fangevogteren bragte sin store fakkel med, så kunne man dog tydeligt se dem, som stod i nærheden. Men ak! Det var et sønderrivende syn. Charles fik øje på fem dejlige kvinder, alle i deres bedste ungdomsvår, men alle med dødblege ansigter og næsten udslukte øjne. Den sjette sad længere tilbage i skyggen, ved hendes side stod den lille dreng. Charles kunne ikke skelne deres træk, men han bemærkede, at drengen holdt en lang

hårfletning i sin ene hånd. Han hørte op med at synge, da Charles trådte ind.

"Det er en af repræsentanterne i Konventet," hviskede fangefogeden til et par af de unge damer, "en meget mægtig herre, som det synes."

Da Charles havde en så udstrakt fuldmagt og handlede med så stor myndighed, så skete det meget ofte, at han i fængslerne blev betragtet som et af Konventets medlemmer, hvortil vel også hans udvortes holdning noget bidrog.

En af de skønneste blandt de unge jomfruer henvendte sig da til Charles. "Ak, hr. borgerrepræsentant," sagde hun, "kommer De for at hjælpe os, er der endnu noget håb for os?"

"Hvis det afhang af mig, så skulle De snart have Deres frihed, men desværre, der er strenge ubønhørlige love, mod dem er selv de højeste komiteer magtesløse."

Der hørtes en uartikuleret lyd på de ulykkeliges læber, hvilken halvt lignede et skrig, halvt et dødssuk.

Da trådte den lille dreng noget nærmere. Fangevogteren havde ret, han var den dejligste af dem alle, men der var et udtryk af skyhed i hans store øjne, lige som om han frygtede for, at enhver, der trådte ind, ville gøre ham fortræd.

I dette øjeblik kom en af slutterne og leverede den øverste fangefoged et skriftligt dokument. Efter at have læst det, drog han Charles til side. "For himlens skyld, giv dem intet håb!" hviskede han, "her har jeg modtaget ordre om at holde dem færdige til henrettelsen. Inden en time eller to, ja måske i det næste minut kan de blive afhentet. Der er kun en af dem" (her nævnede han en af de unge damers navn), "som har fået frist i fire uger."

"Altså dog en!" råbte Charles, og i dette øjeblik fo'r der en tanke som et lynglimt igennem hans sjæl, og det var, som om han skimtede en vej, hvorpå de alle kunne reddes.

Nu havde også den sjette dame nærmet sig. Hun var dejlig, og dog lige så bleg som de andre. Men Charles stod et øjeblik som forstenet, da han så hende, og han kunne næppe tro sine egne øjne, for det var Constance de Laval, der stod endnu levende for ham.

"Du himmelske Gud, er det et syn!" råbte han.

"Jeg begriber Deres forbavselse," sagde Constance, "for De har formodentlig hørt, at jeg var henrettet. Men en anden er død for mig, en, der var langt bedre, end jeg er. Hun har købt mit liv med et uhyre offer, og dog er også det nu forgæves."

"Men hvordan var det muligt?"

"Jeg hørte mit navn oplæses på dødslisten, øjeblikket var der, jeg skulle med til den frygtelige domstol, til guillotinen, da blev jeg grebet af forfærdelse og dødsangst, mine livsånder svandt, og jeg sank til jorden. Da trådte Nanny, som de havde fængslet sammen med mig, i mit sted. Hun påstod dristigt, at hun var Constance Laval og blev nu ført til guillotinen i stedet for mig. Men jeg var forvildet i flere dage og forstod ikke, hvad de sagde til mig, og dengang jeg endelig kom til mig selv igen, var det for sent, og hun var alt længe død."

"Sådan er det," sagde fangevogteren, "jeg selv vidste det ikke, før vognen alt var borte, og havde jeg da videre rørt ved den sag, da var de begge blevet guillotinerede."

"Jeg var længe syg," blev Constance ved, "siden levede jeg glemt, lige til en fængselsspion, en af dem der driver deres afskyelige leg på disse steder, erfarede min hemmelighed. Han

har angivet mig, og sådan er jeg anden gang blevet dømt til døden."

Charles følte, da han så hende igen, ligesom en ny strøm af liv i sine årer. "Gå, hent mig blæk, pen og papir!" sagde han til fangevogteren, og denne gik øjeblikkelig for at udføre hans befaling.

Nu kom drengen ganske nær til Charles og lagde sin lille hånd på hans arm, det lod, som han havde fattet tillid til ham og ville bede ham om hjælp.

"Hvad hedder den lille dreng?" spurgte Charles.

"Han hedder Leon Verteuil, hans fader og moder er henrettede. Han havde intet tilhold, da tog Nanny sig af ham, hun skar en lang fletning af sit hår og gav ham den, før hun gik i døden. Siden har jeg arvet ham efter hende, men når nu jeg er død, da har han ingen på jorden, til hvem han kan hælde sit lille hoved."

"De skal med Guds hjælp ikke dø," sagde Charles, "jeg har fået en lykkelig tanke, der, som jeg håber, skal frelse Dem. Og du, min lille dreng, vær ikke længere så bedrøvet! Du skal se, at Gud, som du har så megen tillid til, nok vil hjælpe dig."

"Jeg er ikke så bedrøvet mere," sagde den lille, "for i nat kom min moder og Nanny, og de sagde, at alt snart vil blive godt."

"Hvad De så ser mig gøre," hviskede Charles til Constance, "så nævn blot ikke mit navn, lad alle blive i den tro, at jeg er et af Konventets medlemmer."

46

Kort efter vendte fangevogteren tilbage med pen, blæk og papir. Charles udspurgte ham da nøjere om den brøde, for hvilken de ulykkelige skulle straffes, og det viste sig, at de fem af dem var lige skyldige, og at der ikke var nogen lovlig grund til at behandle den ene anderledes end den anden. Hvad den ulykkelige Constance angik, så kunne måske hendes skyld synes noget større, efter som hun havde fulgt sin fader i udlandet.

Nu nedskrev Charles et par linjer af følgende indhold:

> Den øverste fangevogter i fængslet La Salpêtrière bemyndiges herved til ikke at udlevere de seks til døden dømte unge kvinder, *(her fulgte vedkommendes navne)* før han modtager befaling dertil fra de forenede regeringskomiteer.
>
> *Lb*** Sek. Legendre.*
>
> *Folkerepræsentant.*

Navnet "Legendre," og ordet "folkerepræsentant," havde Charles skrevet med store bogstaver, sit eget forkortede navn og begyndelsen af sin embedstitel havde han skrevet småt og næsten ulæseligt. Da fangefogeden så denne ordre, troede han, at det var Legendre selv, der stod for ham, og netop dette ville Charles, han skulle tro.

"Hvorledes!" råbte han, "De er selv den berømte Legendre? Himlen lønne Dem for alt det gode, De efter tyrannens død har virket. Men hvad betyder de små bogstaver ved siden af underskriften?"

"Det er mit forkortede fornavn," svarede Charles.

Dette troede fangevogteren. Hvad der vel også bidrog til at skuffe ham, var, at Charles – hvilket til dels var en følge af al den anstrengelse og sorg, han havde gennemgået – så meget ældre ud, end man efter hans år skulle formode.

Nu indførte fangevogteren uden mindste mistanke den givne ordre i fængselsprotokollen og lovede ganske at rette sig efter dens indhold.

Derefter henvendte Charles sig igen til de ulykkelige, især til Constance, og søgte at trøste dem og lovede at gøre alt, hvad der stod i hans magt, for deres redning. De var nær ved at synke for hans fødder af taknemmelighed. Til sidst løftede han den lille dreng op på sin arm og sagde, at han nok skulle skaffe ham fri, og at han aldrig skulle forlade ham, så længe han levede. Derefter gik han.

Han var til mode, som om han var genfødt til et højere liv. Graven havde ligesom åbnet sig for at gengive ham den skat, han nylig troede tabt for bestandig. Hvad kunne nu ikke ske, hvad var nu ikke muligt! – Men han tænkte ikke disse tanker til ende, for endnu stod han langt fra sejren, han havde kun bevirket en kort opsættelse, den egentlige kamp skulle nu først begynde.

Så tidligt som muligt næste morgen gik han til Legendre og fortalte ham, hvad han havde vovet.

Men Legendre var denne gang ikke i synderlig godt lune. Han havde haft ubehageligheder med sine kollegaer i anledning af de mange frigivelser, hvorved han efter deres mening styrkede aristokraternes magt. Da nu Charles fortalte ham, hvor dristig han på egen hånd havde handlet, var det lige som noget af det gamle vildskab igen kom over Legendre, og han påstod under en strøm af eder, at Charles ikke blot var et letsindigt, men et galt menneske, som drev sin forvovenhed så vidt, at han ville styrte dem begge i ulykke.

Charles ventede tavs, til den første vrede havde sat sig, derpå fortalte han, at han blandt disse unge piger havde genfundet sin elskede. Han fortalte endvidere, hvorledes han tidligere havde villet redde hende, og ved hvilket ulykkeligt misgreb det var blevet hindret. Derefter berettede han, hvordan hun dog blev frelst, da en tro veninde gik i døden for hende, men at hun nu anden gang var blevet anklaget og dømt. Til sidst omtalte han også den lille dreng, der stod fader- og moderløs tilbage i fængslet, og som ved sin rørende og vemodige sang havde vist ham vej til de ulykkeliges kammer. Alt dette berettede han i stor korthed, men den dybt bevægede sjæl lagde sådanne ord på hans læber, at Legendre ikke kunne modstå, og at han igen, ligesom dengang han meddelte ham sine tidligere gerninger, begyndte at græde som et barn.

"Gud fordømme mig! Du har handlet ret," sagde han, '"netop sådan, som jeg selv ville have handlet, men jeg er bestandig plaget med denne infernalske, nederdrægtige heftighed, som de onde ånder har skænket mig til vuggegave. Dog, hvad kan det hjælpe, for satan! Den strenge lov lader sig ikke bøje, og desuden er præsidenten i Lovgivningskomiteen en

djævleblændt jakobiner, der ser lige så roligt på et menneskes død, som jeg kan se på, når man slår en tyr eller en stud for panden."

Da fortalte Charles, at en af disse unge piger havde fået fire ugers frist, skønt hendes forseelse ikke var mindre end de fleste af de andres. "Hvad hedder hun?" spurgte Legendre. Charles nævnte hendes navn. "Guds død!" råbte Legendre, "hendes familie er en af de få, som endnu ejer noget, den er en af de rigeste i Frankrig. Det er rimeligt nok, at der er bestikkelse med i legen. *Morbleu*, nu skal jeg tale med præsidenten."

Så snart Lovgivningskomiteen var samlet, gik Legendre derhen, ledsaget af Charles.

De blev straks modtaget, men da Legendre begyndte at tale om sit andragende, fik han et bestemt afslag, og alle forestillinger syntes forgæves. "De er alle værdige til døden," hed det, "alle modne til guillotinen. Desuden er dommen fældet, og det er aldrig hørt og skal aldrig høres, at nogen udsættelse her finder sted."

Nu bad Legendre præsidenten at gå ind med sig i et sideværelse.

"Hør!" sagde han, da de var under fire øjne, "du påstod nylig, borgerpræsident, at sådanne udsættelser aldrig finder sted, men jeg kan af fængselsprotokollen i La Salpêtrière overbevise dig om, at du nylig selv har tilstået en af disse piger en sådan udsættelse."

Præsidenten kom nu i stor forlegenhed og begyndte at fremstamme et slags undskyldning, som kun lykkedes ham meget slet.

"Hvad de fem angår, så er det klart for Satan, at den ene ikke er mere skyldig end den anden," fortsatte Legendre, "og har en fået udsættelse, bør den også udstrækkes til de andre. Vogt dig, borgerpræsident! hvis denne sag bliver undersøgt, og det da skulle vise sig, at der er hemmelige bevæggrunde med i spillet, som ikke gør dig ære. Sacre Dieu! da vil din stilling ikke blive meget god."

Det var åbenbart, at præsidenten nødigt ville, at en sådan undersøgelse skulle finde sted.

Legendre talte nu i høje toner om den uretfærdighed, der var begået, og truede med den følgende dag, dersom ikke den gunst, som blev vist mod en også blev udstrakt til de andre, at angive sagen i Konventet. Da blev præsidenten bange og fandt sig uden videre indvending i, at udsættelsen fandt sted for dem alle. Selv med hensyn til Constance, hvis brøde syntes størst, gjorde han nu ingen videre indvendinger.

Den omtalte frist af fire uger blev da tilstået dem alle seks uden undtagelse. Sagen blev straks ekspederet, og Charles bragte selv den skriftlige befaling til La Salpêtrière.

Det var på høje tid. Retsbetjentene havde allerede været der for at afhente de stakkels piger til guillotinen, men efter at ordren var blevet dem forevist, gik de atter deres vej. Denne ordre fik nu Charles igen tilbage.

De unge piger blev betaget af den højeste glæde over de efterretninger, han bragte. De betragtede sig nu som frelste, en fin rødme vendte snart tilbage til deres kinder, og lidt efter lidt genvandt deres øjne atter den gamle glans.

Charles sørgede også for at de fik et bedre logi, så at kun to og to behøvede at dele værelse med hinanden. Dette lod sig nu,

da så mange af de andre fanger var løsladte, temmelig let gøre. Desuden havde hans beskytter givet ham de fornødne midler, så han kunne skaffe dem alle de bekvemmeligheder, som dette fængsel tilbød.

Legendre gik imidlertid rundt til alle de repræsentanter, på hvis sindelag han kunne stole, og talte med dem om sagen. Det lykkedes ham at vække deres medlidenhed. Flere af dem besøgte selv La Salpêtrière for at se de ulykkelige slagtofre, ja hele Paris begyndte snart at interessere sig for dem. Nu underskrev fire og firsindstyve konventsmedlemmer med Legendre i spidsen et cirkulære, hvori de ikke blot fordrede benådning for de fem af disse kvinder, men også for den sjette, eftersom hun, som det hed, var emigreret i de år, hvori ingen tilregnelighed finder sted. Da alle hjerter nu var stemte til medlidenhed, og da benådninger hørte til dagens orden, så blev virkelig dødsdommen tilbagekaldt. Ja, snart derefter ophævedes endog den strenge lov, hvorefter gejstlige, nonner og de, der havde vekslet breve med emigranter, skulle straffes med døden. Derved blev da atter mange tusinde gengivet til livet og til friheden.

Således lykkedes det at frelse disse seks unge piger, trods deres dødsdom allerede var fældet. De fem vendte tilbage til deres familier, men Constance havde ingen at vende tilbage til. Hendes fædrene bolig var ødelagt, hendes formue borte, hendes fader var død, hendes øvrige slægtninge var udvandrede. Således vidste Charles ikke ret i begyndelsen, hvor hun og den lille dreng, der stadig fulgte hende, nu skulle finde et passende hjem.

Da bad en af de unge piger, som under det lange ophold i fængslet havde fået Constance kær, om ikke hun og den lille Leon Verteuil ville bo med hende i Paris i en slægtnings hus, og dette tilbud blev også med glæde indtil videre modtaget.

Nu først fik Charles underretning om, hvordan det var gået til, at Constance, som han troede langt borte fra Frankrig, var blevet ført til Paris og der kastet i fængsel, og om hvordan hun i fængslet havde været udsat for Marats efterstræbelser. Siden, da han var død, levede hun glemt, for det var fornemmelig ham, der ville styrte hende i undergang. Det var også ham, som ved hjælp af den tidligere nævnte tjener havde lokket marquien tilbage til Frankrig. Først lang tid efter, da man blev opmærksom på den klage, der fandtes mellem hans efterladte papirer, opstod den ny forfølgelse, for hvilken Nanny blev ofret.

Til lykke for Constance faldt det hende aldrig ind – hvad der dog uden tvivl var tilfældet – at hun selv ved den overgivenhed og letsind, hvormed hun tidligere behandlede Marat, først havde draget hans opmærksomhed på sig, og at hun således, uden at tænke på det, var blevet skyld i den ulykke, der traf både hende selv og hendes nærmeste omgivelser.

Det var fjorten måneder efter Charles' sidste ankomst til Paris, at han således genfandt Constance. Ak, hvad havde han ikke oplevet og lidt og gennemgået i denne tid! Og nu havde dog det vågende Forsyn hisset ført det hele til en langt bedre ende, end han tidligere anså for mulig.

47

Omsider havde da Charles håb om at se sit kæreste jordiske ønske opfyldt. Dog var han endnu betænkelig, for han kunne jo ikke byde Constance den stilling, som hun efter sin fødsel og sine tidligere forhold syntes berettiget til.

Men da han engang besøgte hende i hendes ny bolig, så han noget i hendes øjne, der gav ham mod til at sige, hvad der lå ham på sinde. "Da jeg troede, De var borte fra jorden," føjede han til, "da syntes mig, at alt var tabt for mig, men nu er det, som om De var opstået af graven, som om vi havde fundet hinanden igen hisset i de saliges land, hvor man ikke længere tænker på standsforskel og på udvortes rigdomme."

"Jeg har givet Dem mit svar, før De bad derom," sagde hun halvsagte, mens en pludselig rødme dækkede hendes kinder.

Charles forstod hende ikke og så spørgende på hende.

"I går aftes var Deres gamle tjener her," blev hun ved, "og han fortalte så meget om, hvordan De tusinde gange har vovet Deres liv for andre, og om hvor lidt tak De har haft for det, så jeg – ja jeg måtte jo have et hjerte som en sten, hvis jeg havde kunnet høre det uden tårer, og da jeg så tænkte på, at De også har reddet mit liv, da kunne jeg ikke lade være at skrive til Dem – men siden havde jeg ikke mod til at sende Dem det. Jeg vidste jo da heller ikke, om Deres tanker nu var de samme som før."

Dermed rakte hun ham en lille seddel, som han med bankende hjerte åbnede.

Hvis De endnu tænker som i gamle dage, stod der, så vil jeg anse mig for meget lykkelig ved at forbinde min skæbne med Deres.

Constance de Laval

Således havde nu lykken vendt sig, og det var, lige som al Charles' sorg og smerte kun havde været en tung og trykkende drøm. Snart hørte han også fra Constances læber bekræftelsen på den tilståelse, sedlen indeholdt.

"Men," sagde Charles endelig, "hvordan vil De finde Dem i –"

"Jeg forstår Dem," afbrød hun ham, "men tro ikke, Charles, at jeg endnu er det forkælede barn, som jeg engang var. Man lærer en del i ulykken. Desuden ejer jeg endnu et par diamanter, som skal være kostbare, og som min moder efterlod mig. Og De, der således har kæmpet for fremmede, De vil nok også kunne skaffe det, som vi behøver. Vi trænger jo ikke til meget."

I dette øjeblik kom den lille dreng Leon Verteuil ind i værelset. Al den sorg, der før stod malet i hans ansigt, var nu veget for et udtryk af velbefindende og barnlig tilfredshed. "Her er varmt," sagde han til Charles, "her fryser vi aldrig mere."

"Det er denne lille dreng, vi skylder vor lykke," sagde Charles, "havde hans sang ikke vakt min opmærksomhed, da var jeg gået bort uden at ane den hemmelighed, som disse fængselsmure indesluttede."

"Og da var jeg blevet guillotineret den næste morgen," sagde Constance, og der gik en gysen igennem alle hendes lemmer.

"Det var hans tårer og hans håb i ulykken, som drog Guds bistand ned til os alle," sagde Charles.

Da brast Constance i gråd og trykkede den lille dreng til sit bryst, og de lovede begge at elske ham som deres eget barn og som den bedste skat, Himlen havde givet dem.

Siden, da han var borte, fortalte Constance, at han endnu hver aften og hver morgen sang sine sange, som Nanny havde lært ham.

Noget efter meddelte Charles hende, hvad han havde erfaret om Bernards senere skæbne, og viste hende hans efterladte papirer og blandt andet også den forseglede billet til Nanny. Denne billet troede Constance, at hun nu, da Nanny var borte, som hendes eneste efterladte veninde, havde ret til at bryde. Den indeholdt kun følgende par linjer:

> Farvel, Nanny! Hun drager mig efter sig. Jeg går for at berede plads for os i det land, hvorhen blodmændenes magt ikke når. Hun er der allerede, det aner mig, at du snart følger efter.
>
> *Joseph Bernard*

"Jeg vidste godt, at hun elskede ham," sagde Constance, "fra det øjeblik af, da hun troede ham død, var det også hendes ønske at følge ham, det mærkede jeg nok."

Efter nogle dages forløb blev Constance Laval forbundet i ægteskab med Charles de la Bussière. Legendre og Marsan var vidner ved deres forening, også Pierre Laurent var til stede.

Constances befrielse var en af de sidste gerninger, Charles udførte, mens han var i tjeneste hos Legendre, for kort efter trådte denne ud af Sikkerhedskomiteen og måtte da afskedige

sin tro sekretær. Men på samme tid gav han ham, ved siden af de mest glimrende anbefalinger og vidnesbyrd, en betydelig sum penge, der, som han sagde, kun var en ringe gengæld for hans utrættelige iver og for alt, hvad han i de sidste måneder havde udrettet.

Legendres foræring sammen med de penge, Charles fik for Constances diamanter, var tilstrækkelige til i lang tid at skaffe dem, hvad de behøvede.

Da nu Legendre samtidig ofte havde talt om Charles til sine venner i Konventet, så ville det næppe være blevet så vanskeligt for ham at få en fordelagtig ansættelse i Paris, men dertil følte han ingen lyst, og han foresatte sig først at søge om det i den højeste nød.

Grunden hertil var, at han endnu, lige som før Robespierres fald, havde den offentlige mening imod sig. For til trods for, at der vel fandtes dem, som tog ham i forsvar og påstod, at han havde været årsag til mange menneskers frelse, så forekom dog den hele beretning om hans hemmelige virksomhed de fleste så eventyrlig, at de ikke fæstede lid til den. Ja, når Pierre Laurent talte om det, så drev man som oftest spot med ham. "Efter at Robespierre var styrtet," sagde man, "da forsikrede også de værste angivere og de skændigste fængselsspejdere, at de havde frelst mangfoldiges liv, at de havde slettet en mængde mennesker af dødslisterne, og at de, når man fordrede hundrede, næppe havde sendt halvtredsindstyve ofre til guillotinen. Men alt dette var kun løgnagtige påfund, hvorved de søgte at besmykke deres blodige ugerninger."

Således fortsatte det store publikum at tro, hvad det nu engang havde sat sig i hovedet. Mellem Charles' forrige

kollegaer fandtes der vel dem, som kunne give besked om denne sag, men om disse mente man også, at de havde været redskaber i Robespierres hånd, og hvad de sagde, agtede de fleste derfor kun lidt på.

Den eneste, der med håb om fremgang havde kunnet modarbejde disse rygter, var Legendre, men som bekendt døde han pludseligt kort efter sin udtrædelse af Sikkerhedskomiteen.

Og dog syntes det, på trods af al denne miskendelse, som om lykken nu havde sat sig for at begunstige Charles, for efter nogen tids forløb modtog han et brev fra St. Bries gamle forpagter Matignon, hvori denne erklærede, at han skyldte ham en temmelig stor sum penge.

> Baron St. Brie forudså alt i forvejen, hvad der ville komme, *skrev Matignon,* og da han havde tiltro til mig, så gav han tredivetusinde francs i mine hænder. Hvis min plejesøn Charles overlever denne tid, hvori der hverken er sikkerhed for ejendom eller liv, sagde han, så skal du give ham disse penge, men ikke tidligere, du skal heller ikke før den tid sige ham noget om det. Dør han forinden, så er pengene dine. Gud være lovet, jeg har en god gård og trænger ikke til dem, men De kan måske behøve dem, og nu er da vel den tid kommet, hvori jeg tør give Dem i Deres hænder. Jeg har hørt, at De nylig har giftet Dem med frøken Constance, Gud give, det må blive Dem til held.
>
> *Matignon.*

Denne efterretning vakte stor glæde hos Charles og Constance. Efter nogen overvejelse besluttede de for den

kapital, hvoraf de således uformodet var kommet i besiddelse, at købe en lille ejendom i nærheden af deres ungdomshjem, for de indså, at en sådan ejendom, når den blev nogenlunde ordentligt bestyret, i en provins, der lå langt borte fra hovedstaden, måtte være fuldkommen tilstrækkelig til en families underholdning. Ikke blot den lille Leon Verteuil, men også den gamle Pierre Laurent skulle følge med. Deres plan lykkedes fuldkommen. Ved Matignons anvisning fandt de snart en gård, som behagede dem, og som de købte på gode vilkår.

Denne gård lå kun en halv mil borte fra St. Bries forrige gods, og såvel ved Matignons hjælp som ved sin egen drift og iver, bragte Charles den snart i god drift.

Her boede da han og Constance afsides og langt borte fra verden. Deres hus lå ensomt ved indgangen til en stor skov. De eneste, der besøgte dem, var nogle af St. Bries bønder, som af og til kom for at se deres gamle herres søn, som de kaldte Charles. Disse år var usigelig lykkelige for dem. Den lille Leon Verteuil udviklede sig under deres øjne på en vidunderlig måde, og Charles underviste ham selv. Dette stille liv, hvori de intet savnede, og hvori tiden gled hen som en klar og stille strøm under landlige arbejder, ved siden af den lille dreng, der hang ved dem med den inderligste kærlighed, det erstattede dem rigeligt alle de savn og smerter, de tidligere havde gennemgået.

I øvrigt var Charles i al denne tid glemt af verden, og skønt bedrifter blev hædrede med dydsbelønninger, som stod uendelig langt tilbage for hans, så var og blev han dog ukendt, i det mindste i al den tid, hvori han kunne have nogen udvortes nytte af at påskønnes. Men til gengæld led han da heller ikke

længere under den miskendelse, som tidligere havde forfulgt ham, og uden tvivl var da vindingen langt større end tabet.

Matignon havde købt St. Bries forrige bolig. Det var hans største glæde, når de unge ægtefolk af og til besøgte ham, og han satte da sin ære i at vise Charles, hvordan alt, hvad hans onkel havde sat pris på, blev holdt i hævd og bevaret som en helligdom.

Det gods, der havde tilhørt Constances fader, var blevet udstykket og solgt. Slottet lå i ruiner og blev aldrig opbygget igen.

48

Det ville være os kært, om vi kunne ende vor fremstilling her, men den, der vil give et sandt livsbillede, kan ikke altid slutte sin fortælling sådan, som man plejer at slutte en roman.

Charles havde i den tid, han var ansat under Velfærdskomiteen, anstrengt sig meget over sine kræfter, han havde arbejdet næsten uden afbrydelse nat og dag, han havde nægtet sig den nødvendige søvn og desuden været pint og sønderslidt af mangfoldige sorger. Dette kan vel et menneske bære, så længe den højere tanke holder ånden oppe, men dog må han, hvis det varer længe, derved forlods optage en stor del af den sundhedskapital, der skulle have været fordelt på et udstrakt liv, og naturen er, som bekendt, en streng hævner, når man trodser dens love, enten nu dette sker ved legemlige udsvævelser eller ved åndelig overspændthed.

Heri bør vi vel søge grunden til, at Charles efter nogle års forløb følte sine kræfter aftage på en måde, som ellers ikke er sædvanlig i den alder, han havde nået.

Han gennemgik desuden også i denne tid en bitter sorg, for en lille yndig pige, som Constance havde født ham, og der var sine forældres højeste glæde, døde bort, før hun havde fyldt sit femte år.

Charles anede vel, at hans liv nærmede sig til sin ende, men han talte aldrig om det, hverken til Constance eller til nogen anden, og han takkede Gud i sit stille sind, fordi han dog

efterlod så meget, at hverken Constance eller hans lille plejesøn behøvede at frygte for nogen udvortes mangel.

Ved en underlig leg af tilfældet blev Charles' navn netop i den tid draget frem af den ufortjente forglemmelse, hvori det hidtil havde hvilet. Der fandtes papirer i Legendres efterladenskab, som nu først kom ud i trykken, og hvoraf det klart sås, hvilken indflydelse Charles havde haft på de fængsledes befrielse. Da opløftede også Marsan sin stemme, og det blev, ved at undersøge registre og akter, sat uden for al tvivl, at Charles' dristighed havde reddet mangfoldige fra undergang. Kort derefter udkom en historisk beretning om forholdene ved Det franske Teater, hvori det med uomstødelige grunde blev godtgjort, at de fornemste skuespillere ved dette teater skyldte Charles deres liv. For at vise deres taknemmelighed besluttede de at give en beneficeforestilling til hans fordel.

Det eventyrlige i hans gerninger, hvis sandhed nu var historisk bevist, satte parisernes fantasi i bevægelse, og alle strømmede hen for at se den omtalte forestilling.

Operasangerinden Hortense Aubry, der havde vundet publikums bifald såvel ved sin stemme som ved sit smukke udvortes, bidrog ikke lidt dertil, at denne forestilling kom i stand. Hun formåede også Marsan til efter erindringen at male et portræt af Charles. Og trods det vel næppe før var set, at en kunstnerinde fra operaen optrådte på Det franske Teater, så gjorde man dog denne gang en undtagelse, og hun fik selv lov til at kranse dette billede, mens en epilog blev fremsagt til ære for Charles, hvorefter det tilstedeværende publikum ytrede sit bifald med stormende begejstring.

Denne forestilling blev naturligvis omtalt i de offentlige blade. Journal de Paris gav desuden en kort udsigt over de mærkværdigste handlinger, Charles havde udført, og omtalte med stor beundring hans heroiske uforsigtighed og hans eventyrlige og dristige leg med sit eget liv, når det gjaldt om andres redning. Til sidst fortaltes der i den samme journal, at han blandt andre kendte personer også havde frelst en dame af den allerhøjeste rang, en dame, som samtidig var beskytterinde af alt stort og godt i Frankrig, og som vel ville forstå at skænke sin redningsmand den løn, han fortjente.

Kort efter blev Marsan tilsagt at møde hos den første konsuls gemalinde. Marsan var nemlig blevet nævnt som en mand, der havde understøttet Charles' virksomhed.

Han måtte nu give hende underretning om alt, hvad han vidste så vel om hendes egen, som om adskillige andres befrielse, og da hun ikke længere kunne tvivle på, at hun virkelig skyldte Charles sin redning, så tog hum en kostbar diamantmål af sit bryst, som hun bad Marsan om på hendes vegne at overgive til Charles. "Sig ham," fortsatte hun, "at den første konsul skal kende hans bedrifter. Den første konsul elsker heltemod, i hvilken retning det så viser sig, og, han vil sikkert også belønne det her."

Marsan forlod straks Paris for selv at nedlægge den kostbare foræring i Charles' hænder.

Men ak, han kunne alene overgive den til den dybt bedrøvede Constance, for hans ven var allerede nær ved døden, da han kom, og tre timer derefter slumrede han stille hen. Constance var betaget af den dybeste sorg, og den lille Leon, som havde hængt ved Charles med sin hele sjæl, var lige så bedrøvet nu,

som den gang Nanny døde. Også Pierre Laurent fældede bitre tårer ved Charles' dødsleje.

Nogle dage derefter, endnu førend Charles' lig var lagt i graven, kom der en skrivelse, undertegnet af den første konsul, hvorved der sikredes ham en årlig pension af sekstusinde franker, som efter hans død skulle gå over til hans enke og hans børn. På samme tid ankom også Æreslegionens kors, som han aldrig skulle bære, men som nu blev lagt på hans kiste, hvor det tog sig ud som en glimrende ironi over den anerkendelse, verden skænker.

Kort før Charles' begravelse indfandt også mlle. Aubry sig, som havde forladt Paris for selv at overbringe ham efterretningen om, hvad der var sket til hans ære på teatret. Hun bragte også den pengesum med, der ifølge den omtalte beneficeforestilling tilkom ham. Hun blev som lynslået, da hun erfarede, at han ikke levede længere. Ja, på hende gjorde hans død et lige så stærkt indtryk som på Constance selv, for vi kan ikke tvivle på, at den taknemmelighed, hun følte for ham, var gået over til en hemmelig lidenskab, der var stærkere, end man efter hendes tidligere letsindige liv skulle have ventet.

"De har været en lykkelig hustru!" sagde hun til Constance, "han var den eneste mand, jeg har kendt, der var værd en kvindes kærlighed."

Hun ville, at der skulle rejses en marmorsten over ham, hvorpå der skulle stå: "Han har frelst over tusinde menneskers liv, han var revolutionens ædleste helt."

Dette skete ikke, for der blev fundet en skriftlig bestemmelse efter Charles, hvori han forlangte at begraves stille, og at intet gravminde skulle rejses over ham.

Til Charles' plejesøn Leon Verteuil syntes lykken at smile, han blev begunstiget af den franske kejser, der skænkede ham en betydelig ejendom tilbage, som man under revolutionen med uret havde berøvet hans fader, og da han blev voksen, svang han sig op til en høj rang i den franske hær. Men han glemte aldrig sin plejefader, der havde frelst ham i hans fortabte tilstand, og heller aldrig Nanny og bevarede, så længe han levede, den lange hårfletning, hun havde givet ham, dengang hun gik til sin død.

Hverken Constance eller Pierre Laurent ville følge Leon til hans store gods, men blev bestandig boende på den lille gård nærved St. Bries forrige ejendom, indtil døden forenede dem med Charles.

Der udkom en biografi over Charles de la Bussière i fire bind, forfattet af en retslærd ved navn Lienard. I disse fire bind indeholdtes der en på de sikreste dokumenter støttet beretning om hans bedrifter. Men de var skrevet i en kedelig og langtrukken stil. Pariserne talte derfor ikke så meget om indholdet, som om den uheldige stil, og det varede ikke ret længe, førend de glemte både Charles og hans biografi og hans bedrifter.

Men Jordens berømteste og navnkundigste mænd er vel ikke altid de betydeligste mennesker, og der findes en storhed, hvis rette glans først ses på den anden side af graven.

Om "Charles de la Bussière"

Forfatter: Carsten Hauch (1790-1872).
Org.udgave: *Charles de la Bussière – En historisk Beretning fra den franske Revolution*. C. A. Reitzels Forlag, København 1860.
Denne udgave baseret på: Førsteudgaven.
Redigeret af: Kim N. Jensen.
Forside: Efter Jean-Baptiste Regnault (1754-1829): *La Liberté ou la Mort* (1795).

ISBN 978-87-7979-912-7

2. ebogsudgave, tidligere udgave ISBN 978-87-7979-153-4 (Ølstykke 2008).

© 2023 eBibliotek 1800
www.ebib1800.dk

Note 1: **Louis-Michel le Peletier**, Marquis af Saint-Fargeau (1760-1793) var en deputeret, som havde stemt for kongens død, og til gengæld herfor blev myrdet af en kongeligsindet fanatiker.

Note 2: **Jacques-Nicolas Billaud-Varenne (1756-1819):** En af de meste berygtede og blodtørstige revolutionsmænd.

Note 3: **Tre liljer** var som bekendt det fornemste smykke i de franske kongers våben, og den hvide farve betragtedes som royalismens særkende.

Note 4: **Antoine Quentin Fouquier-Tinville** (1746-1795) var den offentlige anklager ved Revolutionsdomstolen.

Note 5: **En kendt journalist:** Johann Wilhelm von Archenholz (1790-1812).